



95. évfolyam, 2020/8-9.

# Lelkipásztor

## Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Mészáros Kornélia \ A föld értéke a Bibliában

Kamarás István OJD \ Egyházközségek mint alternatív közösségek

Evangélikus egyházközségek vallásközi összevetésben – 2 rész

Garai Szilvia \ Élet az üvegfalak között és azokon túl. Lelkészyerek család  
környezete, vallási szocializációja és felnőttkori vallásossága

László Virgil \ Fiú vagy szolga? I. A  $\mu\alpha\iota\varsigma$  τοῦ Θεοῦ kifejezés krisztológiai értelmezésének kérdése

Laborczi Pál \ A hit magánügy?

Réz-Nagy Zoltán \ A járványhelyzetre reflektáló hit. Az ima lehetősége  
és az alapszintű teológiai kérdésfelvetés

# Kedves Olvasó!

Az emberiség eddigi történelmének nagyobb része során a föld kiemelt szerepet játszott létezésünk alapvető szükségletei szempontjából, de politikai, gazdasági és természeti értékei miatt is. A földdel való kapcsolat a létezés egyik kulcseleme. De mennyiben lehet érvényes a Biblia földről alkotott gondolkodása napjainkban, mennyire lehet hatással a modern kor emberére? – teszi fel a kérdést tanulmányában Mészáros Kornélia.

Kamarás István OJD *Egyházközségek mint alternatív közösségek* című tanulmányának második részében honlapjaik tükrében vizsgálja a gyülekezeteket. A szerző egyebek mellett megállapítja: az evangélikus egyházközségekben intenzívebb a hitoktatás, a családoknak és a gyermekeknek az egyházközségi életbe való bevonása, valamint az ökumené művelése, az otthoni vallásgyakorlás és az élethosszig tartó tanulás, mint a katolikus oldalon. Az események és a közösségek alapján ez a felekezet bizonyult nyitottabbnak vallási, társadalmi, kulturális és politikai értelemben egyaránt.

*Élet az üvegfalak között és azokon túl – Lelkészgyerekek családi környezete, vallási szocializációja és felnőttkori vallásossága* című dolgozatában Garai Szilvia arra a kérdésre keres választ, hogy a lelkészgyerekek vallási szocializációja milyen hatással van jelenlegi vallási elköteleződésükre. Összegzésül kiemeli: a jó lelkészi példa a legerőteljesebb tényező egyháztagok vallási elköteleződésének kialakulásában, megerősödésében, ehhez pedig kiegyensúlyozott családi élet szükséges.

Missura Tibor nyugalmazott evangélikus esperes a *Lelkipásztor* 2019/2. számában egy tanulmányt jelentetett meg *Négy téves fordítás a Bibliában* címmel. László Virgil *Fiú vagy szolgál?* című tanulmánya az ezekben felvetett kérdésekre, megállapításokra reagál széles körű tudományos áttekintés keretében.

Az igehirdetési előkészítők a *Szentháromság ünnepe utáni tizenkettediktől a tizenkilencedik vasárnapig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

## Augusztus–szeptemberi számunk szerzői

Aradi András esperes – Bonyhád

Arató J. Lóránd lelkész – Tab

Béres Tamás tanszékvezető egyetemi tanár – Budapest

Bozorády András lelkész – Nyíregyháza

Csáky-Pallavicini Zsófia pszichológus – Budapest

Gáncs Péter nyugalmazott püspök – Budapest

Garai Szilvia pszichológus, teológus – Budapest

Grendorf Péter lelkész – Budapest

Grendorf-Balogh Melinda lelkész – Budapest

Hafenscher Károly tanszékvezető egyetemi tanár – Budapest

Isó Zoltán lelkész – Veszprém

Johann Gyula lelkész, mentálhigiénés szakember – Budapest

Kamarás István OJD író, szociológus – Budapest

Kodácsy-Simon Eszter egyetemi docens – Budapest

Korányi András egyetemi tanár – Budapest

Kovács Áron lelkész – Budapest

Kovács Viktor lelkész – Ajka

Laborczi Pál gépészmérnök, informatikus – Budapest

László Virgil egyetemi adjunktus – Budapest

Mészáros Kornélia könyvtáros, teológus – Budapest

Pángyánszky Ágnes egyetemi adjunktus, intézetvezető – Budapest

Réz-Nagy Zoltán egyetemi lelkész – Budapest

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kószeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050

E-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 12 000 Ft; fél évre: 6000 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 8100 Ft; fél évre: 4050 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Mondat Kft. www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821



2 133282 120086



# Konszenzuson innen és túl

2Kor 5,19

■ KOVÁCS VIKTOR

*„Isten ugyanis Krisztusban megbékéltette a világot önmagával, úgyhogy nem tulajdonította nekik vétkeiket, és ránk bízta a békéltetés igéjét.” (2Kor 5,19)*

Két alapvető konszenzus van az emberiségben úgy általában. Az egyik, és ebben – hisszük vagy sem – osztozik az emberiség minimum kilencven százaléka, nem más, mint a transzcendens létezésének elfogadása, elismerése. Az, hogy ez milyen formában igaz, és hogy ez valami vagy valaki, az más kérdés... A másik konszenzus a valuta, a fizetőeszköz léte és szükségessége. Egyes filozófusok szerint a pénz a legabsztraktabb dolog, amelyet az ember kitalált, hiszen (ma már) legtöbbször nincsen mögötte semmi matéria, sőt tényleges fizikai érték sem, csak az, amit mi, emberek hozzárendelünk. Éppen e miatt a „gumijellege” miatt lehetett az, hogy lassan-lassan az első egyetemes konszenzus, a transzcendens helyére pályázik hol kevesebb, hol több sikerrel.

És ez az absztrakció a maga „sikerességét”, illetve annak vágyát átragasztja alkotójára, az emberre is. A harminc éve rajtunk lévő pénzközpontú kapitalizmus egyik legnagyobb hazugsága ugyanis az, hogy az ember legfőbb fokmérője a siker, ami a legtöbbször pénzben (is) mérhető. Ami sikeres, az releváns, ami profitot termel, az tisztelendő és jó.

Ez a szemlélet azonban megbetegít. Nyugtalaná, elégedetlenné, békétlenné tesz. A reklámokból, plakátokról, a közösségi médiából ránk dőlő (a legtöbb esetben) hamis sikeresség azt a látszatot kelti, hogy bármit is érzünk el, bármilyen is legyen az életünk, az mindig lehetne jobb, kerekesebb, gazdagabb, sikeresebb. Emiatt sohasem lesz semmi sem „elég jó”, hanem maximum „nem rossz”. Ez pedig, paradox módon, inkább fogyasztásra, mintsem teljesítményre sarkall. Mert a pénzen (is) mérhető siker indikátora, „lakmuszpapírja” nem maga a pénz (hiszen az egy absztrakció), hanem a pénzen megszerezhető javak. Ez a látásmód még a kereszténységbe is beszívargott a siker- vagy bővelkedő teológia, illetve a prosperitás teológiája néven is ismert evangélikál irányzattal.

Az ige azonban egészen más utat kínál, és az „első konszenzus” felé vezet minket. Azt állítja, hogy a transzcendens személy. Azt állítja, hogy ez a transzcendens személy megismerhető. Azt is állítja, hogy ez a transzcendens személy szeret, és emberré is vált értünk, nekünk. Sőt azt is állítja, hogy az ember legfőbb fokmérője (értéke, ha úgy tetszik) nem a pénzben (is) mérhető siker, hanem pontosan az a tény, hogy a transzcendenstől származik, születik, sőt akár benne újjá is születhet. A bukás nem csökkenti az ember értékét, hiszen természetéből fakad. (Pál itt a „vétek” szó nál a παράπτωμα kifejezést használja, amelynek „bukás”, „elesés” jelentése van, vö. Róm 5,19.)

Persze itt a bukás nem eufemizmus a bűnre, nem a mismásolásnak a szava, hanem diagnózis. Annak a kijelentése, hogy az ember bűnössége nem egymástól elkülönülő, pontszerű „rosszaságok” csoportjából áll, hanem folyamat és alapbeállítás. Döbbenetes, hogy a sikerességnek és ennek mentén a birtoklásnak a vágya még a bűnösségünkre is kiterjed! Azt képzeljük, hogy az általunk elkövetett (birtokolt) kisebb, nagyobb vagy éppen horrorisztikus bűnök azok, amelyek alapján megítéltetünk. Pedig tetteink bukottságunk betegségének „csupán” tünetei. Nem a tüneteket kell (elsősorban) csillapítani vagy éppen elnyomni, hanem a betegséget kezelni. Erre pedig mi nem vagyunk képesek. Nincsen és nem is lehet birtokunkban az ellenszer.

*„...ne igazodjatok e világhoz, hanem változatok meg értelmek megújulásával” – írja Pál (Róm 12,2).* Ez a változás pedig abban áll, hogy rájövünk, nem a mi birtoklásunk jelenti a kulcsot, hanem az, hogy minket birtokol Valaki. Ma, amikor a múlt értelmezése mentén a rabszolgaság intézménye újra a figyelem középpontjában van, új értelmet, radikális értelmet nyer „az Úrői vagyunk” üzenet (Róm 14,8). Pedig ez a tudat és a minket birtokló Isten Krisztusába vett hit hozhatja meg a békességet, a megbékélést. Nekik, nekünk, nekem és neked. Mi lehet fontosabb, mint ennek a jó hírnek az átadása?





# A föld értéke a Bibliában

■ MÉSZÁROS KORNÉLIA

A modern embert számtalan, legtöbbször saját maga által felállított akadály vagy kényelmi elem szigeteli el a földtől. Az élelmiszeripar mára már elért egy olyan szintet, ahol az embernek egyre kevesebb szerep jut az élelmiszerek előállításában (pl. műholdas vezérlésű talajművelő és vetőgépek, bizonytalan eredetű „instant” ételek stb.). Az élethez szükséges táplálék megtermelésének, létrehozásának és előállításának forrása egyre bizonytalanabbá, idegenebbé, ismeretlenebbé vált.

Napjainkra a föld fogalma is legalább akkora jelentésváltozáson esett át, mint a házé (vö. BÉRES 2017, 9. o.). Azonban a föld nem csupán „a városok közötti üres terület, ahol gabona nő” (LEOPOLD 2000, 115. o.). Az emberiség eddigi történelmének nagyobb része során a föld kiemelt szerepet játszott. A reformáció örököséiként különösen is fontos lehet számunkra, hogy a Biblia milyen iránymutatást ad, és hogyan gondolkodik a föld kérdéséről. Milyen hangsúlyok fogalmazódnak meg az Ószövetségben, és mennyiben változik, változik-e ez az Újszövetség korában? Mennyiben lehet érvényes a Biblia földről alkotott gondolkodása napjainkban, mennyire lehet hatással a modern kor emberére? A bibliai teremtésbeszélések alapján az emberi létezés az Istennel, a felebaráttal és a földdel való, egymással szorosan összefüggő alapvető kapcsolaton nyugszik (*Laudato si'*). A földdel való kapcsolat tehát a létezés egyik kulcseleme.

## Fogalmi meghatározás

Az ókori Izrael embere számára a föld jelentette az egyik legelső szimbólumot, az Istennel való kapcsolat egyik meghatározó és sokrétű forrását. A Bibliában a föld több értelemben jelenik meg. Elsőként mint Isten által teremtett anyag (1Móz 1,1; 2,9), majd mint termőföld (1Móz 1,11), művelési terület (1Móz 2,5; 2,15), a növény, állat és ember

lakóhelye (1Móz 1,28), temetkezési hely (1Móz 23,4) és a leghangsúlyosabban mint az „ígéret földje” (1Móz 12,1kk.7; 17,8), Isten népének „gyűjtőhelye”, „gyülekezőhelye” (Ez 11,17). Ebben az ajándékban és ígéretben rejlik Izrael termékenységének és életének fizikai forrása.

A héber Biblia két fő fogalmat használ a föld megnevezésére. Az egyik az עֶרֶשׁ (‘ereš), a másik az אֲדָמָה (‘ādāmāh). Az előbbi (2505 ószövetségi előfordulással) jelentheti a Földet (vagy akkori gondolkodás szerint inkább az ‘egész világot’, ‘egész földet’ – megkülönböztetve azt Izrael földjétől vagy egy-egy konkrét területtől) vagy földfelszínt, földbirtokot, területet/országot, általában politikai értelemben. Például gyakori a tulajdonnévvel (egy országgal vagy egy etnikummal) összekapcsolt változat egy-egy terület megnevezésére (pl. 2Móz 13,17 – a filiszteusok földje; 1Sám 13,19 – Izrael földje, *erec Jisraél*). A másik meghatározás (231 ószövetségi előfordulással) jelenti a ‘termőföldet’, mégpedig a megművelt szántót vagy földbirtokot, megkülönböztetve azt a műveletlen területektől, mint a sztyeppe vagy a puszta (Vos 2010). Ez utóbbi meghatározás érdekessége az eredeti héber szövegben rejlik (1Móz 2,7): hogy Isten ebből a földből (אֲדָמָה – ‘ādāmāh) teremti az embert (אָדָם – ‘ādām). Megkülönböztetett jelentésük ellenére a két szót gyakran szinonimaként használják. A Septuaginta a legtöbb esetben mind az ‘ereš-t, mind az ‘ādāmāh-t egy szóval adja vissza (γῆ), de ugyanúgy látjuk, hogy ezek megkülönböztetése a magyar fordítás számára is problémát, nehézséget okoz.

## A föld birtoklásának jelentősége

Izrael népének történetét mindig Izrael országának és Istene népének történetével összefüggésben kell értelmezni. A szövegszerű ígéretek, szövetségi eskük, szövegekötések során a föld egyértelműen kiemelt szerepet foglal el. Mózes első

könyvétől a Bírak könyvéig elhangzó negyvenhat ígérethől csak hét nem említi a földet, míg huszonkilenc esetben kizárólag a földre történik utalás (pl. 1Móz 28,4; WRIGHT 1999). Az ígérést mindig Isten–föld–Izrael és az őket összekötő szövetség hármában kell nézni. Ha ezen kapcsolatok valamelyikében zavar vagy törés keletkezik, az hatalmas kárral és az emberiség egykori, mostani és jövőbeli generációinak veszélyeztetésével jár (VOLSCHENK 2004).

A föld (így Izrael földje is) az ősi közel-keleti gondolkodásban több helyen úgy jelenik meg, mint JHVH földje (2Móz 19,5; 5Móz 10,14). A föld így egyrészt az Úré, aki teremtetette (Zsolt 24,1; Jer 27,5), másrészt az emberé, akinek gondjára bízott (1Móz 1,28–30; Zsolt 115,16). Ez arra vezet, hogy olyan földről van szó, amelyet a nép csak kölcsönbe kapott, ahol csak „jövevényként, betelepülként” (vö. 3Móz 25,23) vagy „albérlőként” él, és amelynek igazi „főbérlője” az Isten, aki tulajdonosként fenntartja a földhasználat feletti erkölcsi irányítás jogát. A kor Izraelének ajándékozási szokásait figyelembe véve tudjuk, hogy 1. az ajándék nagysága összefügg az ajándékozó státusával/vagyonával, valamint az ajándékozott igényeivel; 2. az ajándékozó még az ajándékozás után is rendelkezik egyfajta zálogjoggal az ajándéka felett, így az soha nem szűnik meg valamilyen formában az övé maradni (vö. 1Móz 23,1–20; STANSELL 1999). Ezzel összefüggésbe hozható az a manapság népszerű gondolat is, miszerint „a Földet nem apáinktól örököltük, hanem unokáinktól kaptuk kölcsön”. Így az ember mindenképpen csak ideiglenes bérlője ennek a világnak, és sáfárként elszámoltatható Isten előtt a földnek (és erőforrásainak) gondozásáért és használatáért.

A földbirtoklás kapcsán kifejezetten érdekes a családi föld elidegeníthetlenségének elve. A földterületet Izrael népe nem kezelte kereskedelmi árucikként. A földet nem lehetett megvenni vagy eladni, kivéve a rokonsági csoportokon belül (3Móz 25,23kk). Nábót története (1Kir 21) rámutat arra, hogy ezen elv megsértése egyrészt egy idegen vallási világnézetnek való behódolást, másrészt pedig súlyos igazságtalanságot eredményezhet.

Az ókori Közel-Keleten általánosan elterjedt volt az a gondolat, amely szerint minden nép – azzal a területtel együtt, amelyen él – egy adott Istenhez tartozik (5Móz 32,8k). Izrael földje így tehát az Úré, és ő az, aki rendelkezik vele: szétoszthatja vagy elveheti (Jer 27,5); ő a mindenkor jelen lévő, földjének lakói az ő rituális és erkölcsi törvényeit követik (Zsolt 37,9), legalábbis kellene követniük (Józs 22,19). Ám Izrael népe sok esetben enged a kísértésnek, és elpártol Istenétől, ez a magatartás pedig a föld elvesztéséhez, minőségi romlásához vezethet. Az Ószövetség korában a föld erkölcsi és spirituális mérőként szolgált. A Bibliában valamilyen cselekedetnek pozitív vagy negatív hatása van a földre, amelyen végrehajtották, a föld pedig ennek megfelelően válaszol (KAY 2005). 1Móz 3,17-ben például látjuk, hogy a bűnbeesés után Isten büntetéseként nemcsak a felbujtó, a kígyó

(1Móz 3,14) lesz átkozott, hanem a bűnt elkövető ember miatt a föld (‘ādāmāh) is. Ezután az ember fáradsággal él belőle egész életében: a föld tövist és bogáncsot hajt, az embernek a mező növényét kell ennie, a kenyeret pedig csak arca veritékével tudja előteremteni (1Móz 3,17kk). Az Ószövetség története során Izrael népe a neki adott földet (‘ereš) sokszor elveszti, majd újra visszaszerzi. A föld a bűn miatt, az engedtlenség következményeként lesz terméketlen, emiatt kerül el Izrael kezéből (3Móz 18,24k).

Az átoktól való szabadulás igénye már Nőé születésekor megjelenik (1Móz 5,29). Nőé történetével pedig sor került a szövetségekötésre is. Nemcsak átok adatott az embernek a földön, hanem Isten szövetségi köteléket is vállalt vele (és nemcsak vele, hanem az egész világgal – 1Móz 9,8–17). Bármilyen radikális legyen is a büntetés, a próféták nem tekintik azt véglegesnek. A büntetés inkább megtisztító próbatételként jelenik meg. Az embernek a földi átok és a szövetség ezen feszültségében élve kell megbirkóznia a rá bízott feladattal.

## Az ígélet földjének értelmezése az Ószövetségben

Az örökség fogalma kezdettől fogva szoros kapcsolatban áll a szövetséggel. „*Neked és utódaidnak adom a földet, ahol jövevény vagy, Kánaán egész földjét birtokul örökre, és Isteniük leszek.*” (1Móz 17,8) Az Ábrahámnak tett ígélet (1Móz 12,7) a későbbiekben is többször előkerül, megújításra kerül (1Móz 15; 26,2; 28,13; 2Móz 6,4), majd Józsué könyvében teljesül be (Józs 11,16; 21,43) – bár a beteljesülés teljességét illetően felmerülnek kétségek (vö. KŐSZEGRY 2014, 82. o.). Sőt több modell és elmélet szerint Izrael népének teljes egészében soha nem sikerült meghódítania, egyszerre birtokolnia Izrael egész földjét (Vos 2010) – ráadásul az ígélet földjének határai felől is felmerülnek kétségek (vö. EKD 2012). Nem mintha Isten nem tartotta volna meg ígéletét; de Izrael bűnei kompromittálták az eredményt.

Izrael népe a szövetségi esküt és a vele járó örökséget kegyelemből kapta, semmi előzetes tettével nem járult hozzá, hogy azt kiérdemeltté tegye (és látjuk, hogy gyakran a jövőbeliekkel sem). Hiába gondoljuk ma azt, hogy a természethez jóval közelebb élő ember jobban tudott élni és gazdálkodni a neki adott javakkal, sajnos a tények mást mutatnak. Az Isten–ember, ember–ember és ember–környezet kapcsolatban bekövetkező zavarok az ember szabad akaratából következő döntésekben keresendők. Az ebben a viselkedésben megnyilvánuló túlzott szabadság miatt figyelmeztet többször is a Biblia a természettel, a növényekkel, állatokkal, valamint a másik emberrel való kíméletes bánásmódra (2Móz 23,5; 3Móz 19,23kk; 25; 5Móz 5,14; 25,4; Ám 5,11; Mt 25,25).

Sokszor látjuk, hogy a kor embere sem tudott mértéket tartani. Újra meg újra felülbírálta, újraértelmezte az ősoktól örökölt, Istentől kapott törvényt, parancsolatokat, ugyanúgy, ahogyan 21. századi társai a mai napig teszik. Bár az újragon-

dolás önmagában még nem feltétlenül jelent rosszat, de az embernek meg kell találnia a hagyomány megőrzésének és kritikájának egyensúlyát. Ahogy a lengyel filozófus, Leszek Kołakowski is említi: „Két állapot van, amelyre mindig egyidejűleg kell emlékeznünk: Először is, ha az új generáció nem lázadna folytonosan az öröklött hagyomány ellen, akkor még ma is barlangokban élnénk; másodsor pedig, ha az öröklött hagyomány ellen való lázadás egyszer általánossá válna, akkor ismét barlangokban találnánk magunkat. A hagyomány kultusza és a hagyománnyal szembeni ellenállás egyaránt nélkülözhetetlen a közösségi élet számára (...) mindkettő szükséges, de csak vitahelyzetben tudnak egymás mellett élni, sohasem szintézisben.” (KOŁAKOWSKI 1983, 378. o.)

Az Isten adományaként megjelenő föld értelmezése problémaként jelenik meg Izrael számára: a föld birtoklása (nem a tulajdonjog, hiszen az egyetlen tulajdonos Isten) nem magától értetődő. A deuteronomista történeti műben sok helyen azt találjuk, hogy a birtoklás a törvények iránti engedelmességhez kötött (pl. 5Móz 4,25kk; Józs 7), más helyen viszont megjelenik úgy is, mint feltétel nélküli örökös adomány (1Móz 13,15). A különböző igehelyek ellentmondásosságát a forráskritika a szövegek eltérő keletkezési idejének tudja be (fogság előtt, alatt vagy után keletkezett szövegrészek).

Már a legősibb forrás (JE forrás, a fogság előtti monarchia vagy a későbbi királyság idejéből) kijelentéseiben megjelenik a földre tett ígéret motívuma, azonban ezeknél a szövegeknél nem találunk semmilyen feltételt vagy követelést Isten ígéretéhez kapcsolódóan (1Móz 12,7; 4Móz 10,29). A szövegek nem szólnak arról, hogy milyen formában, milyen feltételek mellett valósul meg és mennyi időre szól ez az ígéret (egy rész szerint „örökre”: 1Móz 13,15, ám a szöveg J eredete kétséges). Eszerint Isten feltétel nélküli ajándékként adja a földet az ősatyáknak, illetve azok utódainak. Ez a forrás szerzőinek szempontjából teljes mértékben érthető, hiszen a szöveg korának kontextusa – a nép birtokolja az ígéret földjét – (egyelőre) nem teszi indokolttá, hogy annak elvesztésével vagy az ajándék feltételeivel foglalkozzanak (JENEI 2014).

A későbbi deuteronomista forrás és a történetírás már olyan történeti kontextust feltételez, amelyben az ígéret földjének elvesztése és a babiloni fogság élménye lényeges szerepet játszik. Erre az értelmezésre leginkább a föld elvesztésének bemutatása és teológiai értelmezése jellemző. A szerzők nem látják a fogság végét, és ez alapvetően határozza meg a föld ígéretének beteljesedéséről alkotott fel fogásukat. Izrael népe a deuteronomista szerző szerint is ajándékkul kapja a földet, ám ennek megtartását már komoly feltételekhez köti (Józs 23,15k), és a korábbi JE forrás kiegészítésével úgy tünteti fel, mintha Ábrahám Isten iránti hűségéért cserébe kapta volna meg ígéretét (1Móz 26,3b–5: tett és sors összefüggésének hangsúlya).

A papi forrás már látja a fogság végét, szerzője számára ismét fontossá válik az ígéret földjének témája. A föld továbbra is ajándék, az ígéret feltételében pedig követi deute-

ronomista elődjét (3Móz 25,18). Viszont új lényegi elemeket, fogalmakat, hangsúlyt ad a már meglévő földteológiához: örökölni, birtokolni (új birtokfogalom: birtoklás jogos öröklés nélkül), jövevény, Isten jelenléte (2Móz 29,45k), szövetség, örök szövetség (NOORT 2008). A héber gondolkodás szempontjából azonban ez az „örökre” nem egyenlő a nyugati gondolkodás örökkévalóságával, végtelenségével, megszüntethetlenségével, hanem a legtávolabbi jövőre utal, arra, hogy a dolognak – egyelőre – nincs időbeli korlátja.

Kezdetben úgy tűnt, Kánaán meghódítása az Ábrahám-nak tett ígéret megvalósulása, ám a nyolcadik századtól kezdve ez az örökség darabonként a pogányok kezébe kerül (DREYFUS–GRELOT 2009). A háború és a száműzetés gyötrelmeinek tapasztalatával átalakul Izrael földhöz kapcsolódó reményéről alkotott fogalma is, és egyre inkább spiritualizált, eszkatologikus távlatokat nyit, amire a Zsoltárok második fejezete is utal, ahol a földi királyok helyett az Úr felkentje örökli a népeket és a földkerekséget (vö. Gal 3,16; Zsid 1,2). Emellett megjelenik az új teremtés fogalma is (Ézs 65,17): új ég, új föld, Jeruzsálem helyreállítása.

## Az ígéret földjének értelmezése az Újszövetségben

Az „ígéret földjének” témája végigkíséri az egész Héber Bibliát: folyamatosan jelen lévő központi motívum és a nép identitásának elválaszthatatlan része (HODOSSY-TAKÁCS 2002). Szövegeiben Isten és a választott nép közötti szövetségre, illetve az ígéret földjének újra és újra megvalósuló birtokbavételére koncentrálnak. Ez a párbeszéd határozza meg a többi is: ha Izrael népe messiásról, megváltásról, üdvözítésről gondolkodik, akkor ezt az ígéret földjének teológiáján belül teszi. Az Újszövetség azonban már nem viszi tovább ilyen hangsúllyal ezt a témát.

Az Újszövetség keletkezésének idején a fiatal keresztény közösségek egy olyan országban éltek, amely a Római Birodalom részét képezte (Judea provincia), s ráadásul a zsidó közösség sem monolit és homogén közösségként létezett, hanem nagyon különböző csoportokból állt. A föld mint örökség témája velük élt, azonban kevésbé foglalkoztatta őket. A közösség az első gyülekezetek létrehozásán dolgozott, fókuszukban Jézus életének, halálának és feltámadásának megértése, valamint a küszöbön álló világvége kérdése állt. Ennek értelmében az Újszövetség teológiájának középpontjába is az üdvözítés, a messiásvárás, a megváltás került, így ennek fényében értelmezte át a föld teológiáját (vö. Róm 4,13). Az inkarnáció megerősíti és alátámasztja a teremtés jóságát. Krisztus kereszthalála által Isten megbékéltetett önmagával mindent a földön és a mennyben (Kol 1,20). Krisztus megváltó munkája tehát ugyanolyan univerzális, mint Isten teremtő és fenntartó munkája (vö. Kol 1,16k).

Míg az Ószövetségben az ígéret földje egységesen fontos volt, az Újszövetség ezt sajátos teológiájának szempontjából



nézi, és szüksézávan értelmezi. Tovább nehezíti a kérdést a már korábban említett  $\gamma\eta$  (250 újszövetségi előfordulással) kétértelmű jelentése (föld/világ). Kérdés lehet, hogy ez a szó mennyiben értelmezhető Izrael földjére, mennyire az ígélet földjére, mennyire az egész világra, és mikor értelmezhető az új földre, a mennyei Jeruzsálemre. Milyen jelentésárnyalattal szerepel a Hegyi Beszédben (Mt 5,5),<sup>1</sup> és milyen értelemben a Miatyánkban (Mt 6,10)?

Az Újszövetségben „Izrael földje” csupán egy alkalommal kerül említésre (Mt 2,19–21), amikor az „Úr anyála” álomban szól Józsefhez, hogy keljen fel, és menjen Izrael földjére. Ám ez a szakasz sem elsősorban a földrajzi vonatkozás miatt hangsúlyos, hanem egyrészt az írások beteljesedése (Hós 11,1; Mt 2,15b), másrészt az ószövetségi előkép okán: Izrael, a választott nép Egyiptomból érkezett az ígélet földjére, ahogy Jézus, Isten Fia is. Már rögtön Máté evangéliumának elején láthatóvá válik a „bibliai triász” is: Izrael Istene – Izrael népe – Izrael földje. S bár konkrétan „Izrael földjéről” nem esik több szó, Máté evangéliumában Jézus munkásságának hatása erősen Izrael földjére koncentrálódik.

Az újszövetségi szerzők közül Lukács foglalkozik leginkább Jeruzsálemmel. Mind az evangéliumban, mind az Apostolok cselekedeteiben hangsúlyos szerepet kap, és kiemelt teológiai jelentéssel bír Jeruzsálem városa (mind a gyermek Jézus – Lk 2; mind a felnőtt Jézus esetében – Lk 21–24). Lukács következetesen használja Jeruzsálemet a templom helyének városaként és a zsidó élet középpontjaként is (pl. Lk 2,41; 13,33; ApCsel 7,45–50). Az Apostolok cselekedeteiben a város végig a figyelem középpontjában áll. Mindez mutatja, hogy Lukács tisztában van azzal, hogy a föld öröklése az isteni ígéletek szerkesztés képezi, azonban nem úgy említi, mint múltbeli történetet, amelynek nincs kihatása a jelenre: mind az örökség, mind az örökösök értelmezését kitágítja. Már itt is megjelenik az az üzenet, hogy a Magasságos „lakóhelye” nem fizikai helyhez kötött, továbbá, hogy az örökségben nem csak a mőzesi szokás szerint élők részesedhetnek (ApCsel 15). A szent város képe, az új ég és új föld, az új teremtés a Jelenések könyvében válik kifejezetten hangsúlyossá (20–21), ahol Jeruzsálem már a mennyből száll alá (21,2).

Az Újszövetségben csak az Apostolok cselekedeteiben (7,3k; 13,19) és a Zsidókhoz írt levélben (11,9) találunk pontos utalást az ígélet földjére. Azonban ez utóbbinál világossá válik, hogy a levél címzettjei nem a földi örökséget, hanem az Úr által adott nyugalmat várják (Zsid 4,11). Egyértelművé válik az is, hogy az ígélet tényleges beteljesedésének nem a fizikai földbirtoklást tartják. Ennek megfelelően a szerző is inkább a mennyei Jeruzsálem felé irányítja az olvasót

<sup>1</sup> Itt érdekes lehet a magyar fordítás, ahol két főbb fordításváltozat jelenik meg: „ők öröklők” (pl. revidált Károli-ford., Káldi-Neovulgáta, RÚF) és „övék lesz a föld” (pl. SZIT, Békés–Dalos). A korábban taglalt öröklés-vétel-ajándékozás értelmezések alapján így az igei szóválasztás is meghatározó lehet az értelmezés során.

(Zsid 11,16; 12,22; vö. 13,14). Pál természetesen tudja, hogy Izraelnek sok ígélet adatott (Róm 9,4), és Istennel való különleges kapcsolata miatt különleges helyzetet élvez. Izrael földje nem veszíti el különös jelentőségét, azonban ő is kiszélesíti, univerzalizálja az ígéletet. Pál úgy beszél az ígélet-ről, mint az atyáknak adott esküről („Ígéletek” – Gal 3,16), anélkül, hogy ebben a földre tett ígélet sajátos szerepet játszana. Az ígéletek hangsúlya itt inkább az örökösökön, utódokon, utódláson van (Róm 9,8k; Gal 4,23). Róm 4,13kk és Gal 3,16kk esetében egyes számban szerepel az utód, a Galatákhöz írott levél szerzője pedig meg is nevezi az örököszt Krisztus személyében. Róm 4,13kk követi az ígélet feltételhez való kötöttségét (ahogy a deuteronomista és a papi forrás), viszont hangsúlyeltolás történik, mivel az ígéletet kibővíti, és az 1Móz 28,4-ben említett ország ( $\gamma\eta$ ) helyett az „Újszövetség utóda” már a világot ( $\kappa\omicron\sigma\mu\omicron\varsigma$ ) öröklő. Így áll ez a szakasz párhuzamban az Ábrahámnak tett másik ígélettel, ahol sok nép atyjává teszi őt Isten (1Móz 17,5; vö. Róm 4,17; lásd VAHRENHORST 2008).

A helyhez kötöttség megszüntetésére reflektál János is, és az imádat helyének transzcendenssé tételével tovább tágítja a kört (Jn 4,21kk). Ezt Jeromos a következőképpen értelmezi: „Nem merném a mindenható Istent szűk határok közé szorítani, és kis földterületre zárni azt, akit az ég nem fog át. A hívők nem a lakóhelyük különbözősége, hanem a hit érdeme szerint méretnek meg, és az igaz hívők nem Jeruzsálemben és nem is a Garizim hegyén imádják az Atyát. Mert az Isten lélek, és azoknak, akik őt imádják, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk. A lélek arra fűj, amerre akar; a föld az Úré, és minden, ami betölti... Mind Jeruzsálem, mind Britannia felől az ég egyformán nyitott, mert az Isten országa bennetek van, és körülöttetek.” (DONNER 1979)

Mindent egybevetve megállapítható, hogy a különböző hagyományok miatt nehéz a „föld teológiájáról” egységes képet alkotni. Másként vélekedik róla a próféta irodalom, másként a himnikus tradíció vagy a történelmi narratíva, másként a papi forrás vagy éppen a deuteronomista történelmi mű. Még egy adott hagyományon belül sincs egységes kép (vö. papi forrás: 1Móz 17,8; 3Móz 25,23). Az Újszövetség kiszélesíti a horizontot, és a megváltásra, üdvözítésre koncentráló saját teológiai nézőpontjából értelmezi át és bővíti ki az ígélet fogalmát. Az eszkatonra koncentrálna univerzalizálja és transzcendenssé teszi mind az ígélet földjét, mind annak örökösét, örököszeit. Mindegyik terület annyira különböző oldalról járja körül a föld témáját, hogy biblikus szempontból ezt szinte lehetetlen egy tiszta birtokideológiába beszorítani. Mégis, ha a föld felszínre ( $\gamma\eta$  – a föld arca) úgy tekintünk, mint élő dologra, mint teremtménytársunkra, akkor az istenképűségünkkel kapott feladat világosan fogalmazódik meg: „művelje és őrizze” (1Móz 2,15).

Az ókorban a területek tulajdonosa saját szobrával jelezte, hogy az adott föld az ő tulajdonát képezi. Az emberben

elrejtett istenkép így jelzi az ember hatalmát a Földön, valamint rajta keresztül közvetve a forrását, Istenét. Ha valaki az emberre tekint, és benne meglátja Isten képét, akkor ebből megtudhatja, hogy kié a föld, ki a terület igazi tulajdonosa. A kérdés csak az, hogy az ember mennyire mutatja meg istenképűségének e rejtett vonásait, tud-e felelősen bánni teremtménytársaival, és példamutatóan tovább tudja adni ezt a képet és a kapott ajándékot, örökséget, feladatot.

## Felhasznált irodalom

- BECQUET, Gilles 2009. Föld. In: Jean Duplacy et al. (szerk.): *Bibliikus teológiai szótár*. Szent István Társulat, Budapest. 384–393. o.
- BÉRES Tamás 2017. *A hálás élet művészete*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- VOS, J. Cornelis de 2010. Land. In: *WiBiLex*. <http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/24593/>. (Megtekintés: 2020. május 27.)
- DONNER, Herbert (szerk.) 1979. *Pilgerfahrt ins Heilige Land*. Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart.
- DREYFUS, François – GRELOT, Pierre 2009. Örökség. In: Jean Duplacy et al. (szerk.): *Bibliikus teológiai szótár*. Szent István Társulat, Budapest. 1050–1055. o.
- Evangelische Kirche in Deutschland 2012. *Gelobtes Land? Land und Staat Israel in der Diskussion*. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- HODOSSY-TAKÁCS Előd 2002. „...Az Úr vezette egymaga...” *Izráel letelepedése és Józsué honfoglalás-tradíciójának teológiai értelmezése*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen.
- JANZEN, Waldemar 1992. Land. In: David Noel Freedman: *The Anchor Bible Dictionary*. 4. köt. K–N. Doubleday, New York. 143–154. o.
- KAY, Jeanne 2005. Az Ószövetség természetfelfogása. In: Lányi András – Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika*. L'Harmattan, Budapest. 201–218. o.
- KOŁAKOWSKI, Leszek 1983. Der Anspruch auf die selbstverschuldete Unmündigkeit. In: Willi Oelmüller – Ruth Dölle-Oelmüller – Rainer Piepmeier (szerk.): *Diskurs: Sittliche Lebensformen*. Schöningh, Paderborn. 378–389. o.
- KŐSZEGHY Miklós 2014. *Föld alatti Izrael: az Ószövetség világának anyagi kultúrája*. Sapientia Főiskola – L'Harmattan, Budapest.
- Laudato si'*. *Ferenc pápa Áldott légy kezdetű enciklikája közös otthonunk gondozásáról*. Szent István Társulat, Budapest, 2015.
- LEOPOLD, Aldo 2000. Föld-etika. In: Lányi András (szerk.): *Természet és szabadság*. Osiris Kiadó, Budapest. 103–116. o.
- LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert (szerk.) 1951. *A Greek-English Lexicon*. 1. köt. Clarendon, Oxford.
- NOORT, Ed 2008. „Denn das Land gehört mir, Ihr seid Fremde und Beisassen bei mir” (Lev 25,23). Landgabe als eine kritische Theologie des Landes. In: Martin Ebner et al. (szerk.): *Heiliges Land*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Jahrbuch für biblische Theologie 23.) 25–45. o.
- SOGGIN, Alberto J. 1999. *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin, Budapest.
- STANSELL, Gary 1999. The Gift In Ancient Israel. *Semeia*, 87. évf. 65–90. o.
- VAHRENHORST, Martin 2008. Land und Landverheißung in Neuen Testament. In: Martin Ebner et al. (szerk.): *Heiliges Land*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Jahrbuch für biblische Theologie 23.) 123–147. o.
- VOLSCHENK, Gert Jacobus 2004. The Land: Primary Category of Faith. *HTS Theologese Studies*, 60. évf. 1–2. sz. 625–639. o.
- WRIGHT, Chris 1999. Theology and ethics of the land. *Transformation*, 16. évf. 3. sz. 81–86. o.

# Egyházközségek mint alternatív közösségek

## Evangelikus egyházközségek vallásközi összevetésben – 2. rész

■ KAMARÁS ISTVÁN OJD

## 2. Az egyházközségek honlapjaik tükrében

### 2.1. Módszertani megfontolások

A katolikus és az evangélikus egyházközségek társadalmi-kulturális alternatíva jellegét vizsgáló kutatásom módszertana két előfeltevésre épült: 1. Leginkább azok az egyházközségek mutatkoznak meg honlapjaikon, amelyeknek van mit felmutatniuk; 2. Abból, amit felmutatnak, eléggé jól lehet következtetni arra, hogy mennyiben jelentenek alternatívát. Mindkét hipotézisemet alátámasztja húsz évvel ezelőtti egyházközség-szociológiai kutatásom. Az akkor

vizsgált 185 katolikus egyházközség közül azok rendelkeznek honlappal, amelyek többletértéket létrehozó eseményeket, történéseket és tevékenységeket magában foglaló intenzív közösségi élettel jellemezhetők. Az is megállapítható, hogy jelentős részük csupán honlapja alapján is alternatív arculatot mutat. És fordítva: a vegetáló, gyenge vagy leromló hitéletű plébániák és filiák közül alig akad néhány honlappal rendelkező<sup>1</sup> vagy a honlapján közösségi alternatívát érzékeltető.

<sup>1</sup> Természetesen a húszévnnyi eltérés valamelyest gyengítheti következtéseimet.



Azt, hogy míg a katolikus egyházközségeknek csak negyede (24%), az evangélikusoknak viszont majdnem kilenczede (88%) rendelkezik honlappal, és hogy az evangélikus honlapok nagyobbik fele ugyanarra a mintára készült, az egyik evangélikus püspök azzal magyarázta, hogy „pár éve »felülről« is szorgalmaztuk, és központilag segítettük szakemberekkel, hogy minden gyülekezetünknek legyen saját honlapja. Sajnos azóta több helyen lefagyott az ügy, nem minden kolléga érzi, hogy nem mindegy, miként jelenik meg gyülekezete a világhálón.”

A honlappal rendelkező katolikus plébániák legalább egynegyede lát el akár három másik plébániát (azok filiáival együtt), de az ellátott plébániák életével kapcsolatban az ellátók honlapjai legtöbbször csak az ottani liturgiarendről tájékoztatnak, esetleg megjelentetik a templom képét. Eléggé hasonló a helyzet az evangélikus térfeleken is. Az ellátó egyházközségek programjai és közösségei mindkét egyházban természetesen az ellátottak számára is felkínálódnak, ám mindkét térfeleken az tapasztalható, hogy ezzel azok csak eléggé ritkán élnek.<sup>2</sup>

A katolikus honlapok 7 százaléka elérhetetlen, 2 százaléka már évek óta nem kínál új információkat, 1 százaléka pedig éppen átalakítás alatt van. Az evangélikus honlapok között jóval nagyobb (17%) az elérhetetlen és sokkal nagyobb (10%) az elavult honlapok aránya, és háromszor nagyobb az éppen (ki tudja mióta) átalakítás alatt lévőké. A működő katolikus honlapoknak csak 83 százaléka tudósít érdemben az egyházközség életéről, ezeket nevezhetjük élő honlapoknak.<sup>3</sup> Ez az arány az evangélikus oldalon valamivel alacsonyabb (24%). A bármiféle egyházközségi eseményről és közösségről hírt adó, vagyis élő honlapokkal rendelkező katolikus egyházközségek több mint háromnegyede (76%) városi, ezzel szemben az élő evangélikus honlapoknak csak kétharmada. Eszerint a honlapok arányában is megmutatkozó lefedettség az evangélikus oldalon valamivel jobb, ami feltehetően a falusi evangélikus egyházközségek lelkészekkel való kedvezőbb ellátottságával magyarázható.

Ha figyelembe vesszük, hogy a katolikus egyházközségeket képviselő működő és élő honlapok aránya a katolikusoknál 22 és 18%, az evangélikusoké pedig 71 és 59%, valamint azt, hogy a honlappal nem rendelkező katolikus egyházközségek valamennyi tevékenységi és közösségi mutatója az átlagosnál alacsonyabb, akkor egyértelmű, hogy az evangélikus egyházközségeknek jóval inkább van felmutatnivalójuk, mint a katolikusoknak. Ilyeténképpen az azonos számarányok esetén az evangélikusokét legalább másfélszeresével nagyobbra becsülhetjük.

## 2.2. Vallási események

Természetesen tágabb értelemben mindenféle egyházközségi történés vallási esemény, még az egyházközségi napon történő ökörsütés, az egyházközségi gerinctorna, matematika-korrepetálás, burgonya- és hagymavásár, táncház, divatbemutató, jóga, de még az egyházközségi csocsóbajnokság is,<sup>4</sup> hiszen ezeknek a kontextusa egyházközségi vagy éppen egyházközségi. Így lehetnek több-kevesebb mértékben vallási események az egyházközségi közösségépítési, kulturális, karitatív, közéleti és a kellemes időtöltési események. A liturgián kívül szorosabb értelemben vett vallási események közé elsősorban az egyházközségi hitoktatás, valamint a paraliturgikus és az ökumenikus események sorolhatók.<sup>5</sup> Határesetnek tekinthetők az evangélikus gyermek-istentiszteletek és családi istentiszteletek, amelyek nemritkán a hagyományos liturgikus elemeken kívül másfajta eseményeket is magukban foglalnak, és a szokásos istentiszteletekhez képest fokozottabban közösségi események. A működő honlapokkal rendelkező evangélikus egyházközségek negyedében van gyermek-istentisztelet, harmadában családi istentisztelet, mind a kettő valamivel nagyobb arányban városon, mint falun.

### 2.2.1. Egyházközségi hittanok

Az iskolai hittan<sup>6</sup> mellett az egyházközségekben többféle hitoktatás is folyhat, az egyházközségek tizedében akár három- vagy négyféle is. A katolikus honlapok többségén a hittan külön rovatban szerepelt, a negyedrészen azonban a *Közösségek* rovatban.<sup>7</sup> Az evangélikus honlapokon keverednek a „bibliaóra”, „bibliakör” és a „hittan” kifejezések;<sup>8</sup> az előbbi kettő a gyakoribb. Mivel csak eléggé ritkán történik meg ezeknek a hittancsoportoknak a leírása, bemutatása, nehezen állapítható meg egyértelműen, hogy csupán egyszerű hittanóráról van-e szó, vagy pedig a hittan mellett más funkciók és tevékenységek is számításba vehetők-e. Nyomra vezethetnek olyan események, mint például a hittanosok kirándulása, hiszen egy rendszeresen kiránduló hittancsoport már lépést tett a közösséggé válás útján.

Ha a továbbiakban a működő honlappal rendelkező egyházközségeket tekintjük az összes egyházközséget képviselő szociológiai mintának,<sup>9</sup> akkor a katolikus minta negyedében

<sup>4</sup> Ezek mind valóságos egyházközségi események!

<sup>5</sup> A katolikus egyházközségek búcsúí – bár néhány egyházközségben ezek egész napos, gazdag programot kínáló események – a legtöbb esetben csupán ünnepélyes szentmisék, esetleg vendégpappal az oltár mögött és a polgármesterrel az első padban.

<sup>6</sup> Kötelezően választható általános iskolai hit- és erkölcstan csak az állami iskolákban van, középiskolai hittan csak egyházi középiskolákban.

<sup>7</sup> Előfordul, hogy harmadikként a képviselő-testület és a rózsafüzér-társulat mellett, de az is, hogy a *Hittan* rovatban szerepelnek többfunkciós közösségek is.

<sup>8</sup> Az előbbiek a gyakoribbak.

<sup>9</sup> Ami az evangélikusok esetében 70, a katolikusok esetében 22 százalékos mintavételt jelent.

<sup>2</sup> Leginkább az ugyanazon a településen lévő ellátott plébániák hívei.

<sup>3</sup> A működő honlapok többi 17 százaléka csupán a liturgiák rendjéről és/vagy a hivatali rendről és/vagy az egyházközség és a templom történetéről tudósít.

található valamiféle ifjúsági hittan – ezen belül a fiatal házasoknak (4%), a középiskolásoknak (3%) és az egyetemistáknak (2%) –, ötödében (17%) van felnőtt hittan és bibliakör<sup>10</sup> (18%). Az evangélikus térfélen még nehezebb megállapítani, hogy mit is takar az ilyen-olyan „bibliakör”, „bibliaóra”, „hittan” elnevezés, így aztán a honlapról beszerezhető információk alapján sokkal nehezebb megkülönböztetni az „egyszólamú” hittanszervezeteket és a „többszólamú” (többfunkciós) közösségeket – ezért egyelőre maradunk a számoknál! Az evangélikus minta egyértelműen nagyobb volumenű egyházközi hitoktatásról tanúskodik: ifjúsági hittan (38%), a konfirmációra előkészítő hittan (31%), bibliacsoporthoz (44%), felnőtt hittan (17%), valamint az időscsoportok és -közösségek (9%) felében is van valamiféle hitoktatás. A katolikus minta tizedében van kisgyermekhittan, ám ezek többsége már átmenetet képez a többfunkciós gyermekközösségek irányába. Az ennél kétszeresre gyakoribb (19%) evangélikus gyermekcsoportok felében is folyhat valamiféle hitoktatás. Összegezve: az iskolain kívül a katolikus minta csaknem felében, az evangélikus minta kétharmadában folyik valamiféle gyülekezeti hitoktatás. Mindent összegezve: az evangélikus katekézis intenzívebb a katolikusnál.

#### 2.2.2. Paraliturgiák

Ide sorolom az egyházi ünnepekhez kapcsolódó, de a szorosabb értelemben vett liturgia részét nem képező vallási hagyományokat vagy éppen újításokat, amelyek közül a katolikus térfélen a leggyakoribbak a vizsgált egyházközösségek negyedében előforduló karácsonyi betlehemes- vagy pásztorjátékok. Ennél jóval ritkább katolikus paraliturgikus esemény a Mikulás-ünnepség (8%), az adventi koszorúkészítés (5%), másféle misztériumjátékok<sup>11</sup> (4%), a rendhagyó keresztútjárás<sup>12</sup> (2%) és a *Szállást keres a szent család* szokás (1%). Az evangélikus egyházközösségekben jóval ritkábbak az ilyen események: Mikulás (5%), passió (5%), koszorúkészítés (2%).

A katolikus minta negyedében van valamiféle lelki gyakorlat, legtöbbször egynapos, az evangélikus térfélen valamivel kevesebb (16%) helyen (ami persze, ne feledjük, az összes egyházközösségre vonatkoztatva nagyon nagy valószínűséggel jóval többet jelent).

#### 2.2.3. Zarándoklatok

A táborok mellett a „zarándoklat” a leggyakoribb katolikus egyházközi esemény. Elnevezése alapján tipikusan katolikus, funkcióját tekintve ugyanis határeset. Döntő többségük legalább annyira egyházközi társasutazás vagy kirándulás, vagyis olyan esemény, amely legalább annyira kellemes időtöltés, mint lelki töltetkezés. Evangélikus oldalon a „kirándulás” elnevezésű események (a minta negyedében fordul elő) na-

gyobb része többé-kevésbé megfelel a katolikus „zarándoklatoknak”. Közelebb állnak a zarándoklat eredeti, aszketikus szelleméhez a katolikusok gyalogos (6%) vagy kerékpáros (2%) zarándoklatai, amelyek evangélikus térfélen jóval ritkábbak. Ezek olyan testi-lelki erőpróbák, amelyek alapvetően spirituális jellegük mellett egyben sportesemények, kirándulások, valamint kellemes és közösségépítő együttlétek.

#### 2.2.4. Ökumenikus események

A katolikus minta ötödében találkozhatunk ökumenikus eseményekkel, ezek négyötöde az ökumenikus imahét egyházközi állomása, amely az esetek döntő részében meglehetősen rutinszerű. Az egyházközösségek 4 százalékában vannak a szokásos igeliturgián kívül másféle események is.<sup>13</sup> Az evangélikusok körében gyakoribbak (25%) és gazdagabbak az ökumenikus események, és kétszeresre gyakoribbak (8%) a nem rutinszerű események, mint a katolikusoknál.

### 2.3. Karitatív események

„Öngyilkos mulasztás, hogy az egyházunk a rendszerváltás óta nem foglalkozott érdemben a szegénységgel” – jellemezte a hazai helyzetet 1993-ban TOMKA Miklós (211. o.), és amikor 1998-ban négyszáz új plébániai karitászt létrejöttén örvendezik, ugyanakkor szomorkodik is: „Hogyan lehetséges, hogy csak ennyi van? Van-e elég élő szeretet, eltökéltség a rászorulóknak segítségére és képviselőre?” (TOMKA 1998, 342. o.) A karitásztevékenység azóta kétségkívül jócskán szélesebbé és erősödött a katolikus térfélen, így mára már a katolikus minta 40 százalékában jelenik meg valamiféle karitatív tevékenység, igaz, legtöbbször (35%) csak a karitászcsoport létezéséről tudósít, és csak a honlapok 5 százaléka számol be különféle konkrét karitatív tevékenységről. Az evangélikus honlapoknak ugyan csak ötöde tartalmaz karitatív eseményeket, de az evangélikus térfélen kétszeresre nagyobb a helybéli karitatív intézmények aránya.

#### 2.4. Közösségépítő események

Ezek az események vagy az egész közösséget, vagy annak valamelyik rétegét érintik: gyerekeket, családokat, fiatalokat, időseket, nőket vagy férfiakat. A katolikus mintában leggyakoribbak az egyházközi napok (10%), a terményszentelések (6%),<sup>14</sup>

<sup>13</sup> Taizéi imaóra, ökumenikus fesztivál, bál, imaóra, gyertyagyújtás, beszélgetés, kerekasztal, kenyérráadás, lecsóparti, bibliaóra, tábor, zarándoklat.

<sup>14</sup> Leggyakoribb a búzaszentelés (5%), de előfordul még borszentelés, szőlőtőkék megáldása, gyógynövények és fűszernövények megáldása, háziállatok megáldása; főképpen a hagyományörző falusi és kisvárosi egyházközösségekben.

<sup>10</sup> Leginkább felnőttek részvételével.

<sup>11</sup> Szentek életét bemutató és passiójáték.

<sup>12</sup> A leggyakoribb a fiatalok fáklyás keresztútja.

különböző – részben jótékonyági célú – vásárok (5%),<sup>15</sup> a járművek megáldása (3%) és a szeretetvendégség (2%). Az evangélikus térfélen hasonló gyakoriságúak az egyházközségi napok (12%), és jóval gyakoribbak a szeretetvendégségek (10%).

A rétegprogramok közül mindkét mintában a leggyakoribbak a családi napok/délutánok (15-15%). A katolikus oldalon ezt követik a gyerekprogramok (14%) és a házaspárprogramok (12%).<sup>16</sup> Jóval ritkábbak az idősebbek (3%), az anyák,<sup>17</sup> a férfiak<sup>18</sup> és a fiatalok<sup>19</sup> (2-2%) számára szervezett/rendezett programok. Az evangélikus térfélen hasonló arányúak az egyházközségi napok, a házaspárprogramok és a különböző rétegprogramok, de kétszeresére nagyobb (23%) a gyerekprogramok aránya, ami itt is leggyakrabban húsvéti és karácsonyi ajándékkészítést jelent.

Mint másutt, itt is az „egyéb” rovatban szereplő közösségi események érzékeltetik a közösségi élet kreativitását: a katolikus térfélen esélyegyenlőségi nap, jegyesek megáldása, levendulaarató, nagyböjti zöldseglevesebéd, szentiván-éji ünnep, az evangélikus térfélen teadélután, főzőverseny, süteménycsere és finn vagy német testvéregyházközségek küldöttségeinek fogadása, ami tipikusan evangélikus sajátosság.

A katolikus mintában minden hatodik, az evangélikusban minden hetedik egyházközségnek van valamiféle lapja, híradója. Ezek negyede leginkább csak a liturgikus és más eseményekről tudósít, egy másik negyede viszont rendkívül – a szó szoros értelmében is – színes és gazdag tartalmú. A lapok felének lelki vonalát a lelkészek uralják, de azért a civilek sem maradnak ki belőle, viszont az eseményeket felidéző élménybeszámolóknak csaknem mindegyikét civilek írják.

## 2.5. Kulturális események

Az összes esemény közül a katolikus mintában a táborkok és a zarándoklatok után a leggyakoribbak a templomi koncertek (30%), ami az evangélikusoknál is a leggyakoribbak között van (28%). A templomi koncert sok esetben nemcsak (vagy nem elsősorban) vallási (áhitatos), hanem egyben (vagy inkább) közéleti esemény is, amelyen a híveken kívül gyakorta mások is részt vesznek, így jó néhány katolikus és evangélikus templom hangversenytérként is működik. A templomi koncerthallgatásra illik a vallásszociológusok „helyettesítő vallás” terminusa, az alkalmi vendégekre pe-

dig G. DAVIE (2010) „hit nélküli odatartozás” kifejezése. Még a leginkább elvilágiasodott országokban is sokan csak így kötődnek a templomhoz. Ezért a már alig vagy a már nem vallásos lakosság egy része olyan közszolgáltatóknak tekinti a történelmi egyházakat, amelyeket a közjó érdekében hasznosnak tartanak fenntartani.

A második leggyakoribb kulturális esemény mindkét térfélen a különböző előadások (vagy ritkábban előadás-sorozatok), amelyeknek csak a fele kifejezetten vallási témájú. A leggyakoribb téma a katolikusoknál – megelőzve a vallást – a család és a házasság (4%), az evangélikusoknál pedig a reformáció (2%). Legalább három honlapon szerepelt a katolikus honlapon az iszlám, a szexualitás, a hit és a tudomány, a képzőművészet, az evangélikus térfélen pedig legalább két honlapon a család és a gyülekezettörténet. A katolikus programok legnépszerűbb előadói Barsi Balázs, Böjte Csaba, Fábry Kornél, Csókay András,<sup>20</sup> Varga László püspök és Pécsi Rita voltak, vagyis nagyobb részben celeb klerikusok. Az evangélikus térfélen – Szabó Lajossal az élen – hasonló a helyzet.<sup>21</sup>

A feltérképezett katolikus és evangélikus egyházközségek 7-7 százalékában – még az internet világában is! – rendszeresen van filmvetítés. A katolikus minta 4, az evangélikus 8 százaléka tudósít kiállításokról.<sup>22</sup> A katolikus honlapok 4 százaléka számol be plébániai könyvtárról, 2-2 százalékuk az Ars Sacra fesztivál keretében megtartott rendezvényről, irodalmi estről, könyvbemutatóról, rajzkiállításról, szabadegyetemről, színjátszásról, versmondó versenyéről.<sup>23</sup> Az evangélikus honlapok 4 százaléka tudósít színielőadásokról, 2-2 százalékuk versmondó versenyéről, gitársuliról, nyelvtanfolyamról és a teremtés ünnepe ökológiai programjairól. A nagyjából egyenlő számarányokból egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az evangélikus egyházközségek életében jóval fontosabb szerepet játszik a kultúra.

<sup>20</sup> *Agysebészet rózsafüzérrel* című előadásával.

<sup>21</sup> A témagazdagságot jelzik még az egy-két alkalommal felbukkanó témák. A katolikus térfélen: XXIII. János, aradi vértanúk, a befogadó falu, bor, Csaba királyfi, előítéletek, értelmiség az egyházban, érzelem, Ferenc pápa, geológia, gyász, gyónás, harag, intelligencia, Jézus pere, keresztényüldözés, könnyűzene, Márton Áron, migráció, ökumené, önismeret, ördögűzés, Seuso-kincsek, Szent Egidio-közösség, természetvédelem, természetes születésszabályozás, torinói lepel, trükkös csalók. Az evangélikus oldalon: egyház és kórház, evangélikusnak lenni, az élet keletkezése, hegymászás, hol van isten a bajban?, Nőé bárkája, posztmodern költészet, szabadműveltség, Széchenyi, Szezhlo Gábor, tanatológia, Trianon, úrvacsora, üldözött keresztények, vallásközi kapcsolatok, Wass Albert.

<sup>22</sup> A katolikus témák: betlehem, őseink hite, ferences vértanúk, advent, harmónium, helytörténet, ikon, fotók, szobrok, festmények, az evangélikus oldalon zömmel képzőművészeti tárlatok találhatók.

<sup>23</sup> Egy-két helyen akadt még bábszínház, bibliodráma, fotópályázat, ikonfestés, multimédiás fényszínház, műszaki szakkör, népiénektanulás, néptánc, nyelvtanulás, olvasókör, személyiségfejlesztés, tudásfejlesztő tréning, városnéző séta, Wass Albert-ünnepség.

<sup>15</sup> Gazdapiac, keresztény piactér, adventi és karácsonyi vásár, gyümölcs-, burgonya-, hagyma-, méz- és szörpvasár, gyermekruha- és játkvásár.

<sup>16</sup> Melyek között a leggyakoribbak a házasság hete és a házaspár megáldása/köszöntése (5-5%), és akadnak olyanok is, mint a párkapcsolati tréning és szerelmes kalandtúra házaspároknak.

<sup>17</sup> Elsősorban anyák napi köszöntések.

<sup>18</sup> Apák megáldása, férfinap, apa–fia találkozó.

<sup>19</sup> Ifjúsági találkozó/fesztivál, kamaszok hétvégéje, szerelmesek megáldása.



## 2.6. Közéleti és politikai események

Olyan eseményekről van szó katolikus és evangélikus minták nyolcadában, amelyek egyben a helyi közéletnek is eseményei. Mindkét térfélen a leggyakoribb esemény a „nyitott templom” akció (5%); második helyen áll mindkét térfélen a háborús hősök és áldozatok emlékművei előtti tisztelés. A közéleti események között eléggé ritka – és a katolikus térfélen fordul elő nagyobb arányban – a kifejezetten politikai indítékú, mint például a trianoni megemlékezés vagy a virrasztás Európáért. Az egyházközségi lapokban is (megint inkább a katolikusokban) fel-felbukkannak elvétve közvetlen politizáló írások.

## 2.7. Egyházközségi mulatságok

A szórakozás mellett fontos közösségépítő, kulturális, vallási funkciójuk is van. Jó példa erre mindkét térfélen a leggyakoribb egyházközségi események között szereplő egyházközségi táborok (a katolikusoknál 44, az evangélikusoknál 39%), amelyeket legtöbbször családoknak, fiataloknak, gyerekeknek (a katolikusoknál a ministránsoknak) rendeznek. A táborok programjairól csak eléggé esetlegesen értesülhettünk, leginkább az egyházközségi lapokból. A táborok ötöde mindkét térfélen bejárós napközis tábor.

A táborok mellett a leggyakoribb katolikus mulatság – amelynek már valóban a szórakozás az elsődleges funkciója – az egyházközségi farsang (17%), de ezen kívül is rendeznek különféle bálakat (10%). Ezek az események az – ebben a vonatkozásban puritánabbnak tűnő – evangélikusok körében ritkábbak: a farsang harmadannyiszor, a bálók sokkal ritkábban fordulnak elő. Jóval nagyobb az egyházközségi sportesemények aránya a katolikus (16%),<sup>24</sup> mint az evangélikus térfélen (7%). Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a katolikus oldalon négy-hat egyházközségben van rendszeresen teadélután, szilveszterezés, újévi koccintás, tánccház, társasjáték, templomfesztivál, és ezen kívül egy-két helyen még horgászverseny, focimeccsnézés, lovagi játék is, amivel szemben az evangélikus térfélen csak jóval szolidabb teázások és kávézások, valamint születésnapi köszöntések találhatók, akkor eszünkbe juthat Hilaire Belloc verse: „Hol katolikus nap ragyog, / Nevetés, mint a bor bugyog. / Magam úgy vélem, így a jó! / Benedicamus Domino.”<sup>25</sup> Ilyenfajta habitussal a valóban alternatív Szélrózsa találkozók szembesülhettem, de a Szélrózsa-szubkultúra eléggé különbözik az evangélikus egyházközségek megszokott életétől.

<sup>24</sup> Élen a focival (4%) meg a tornával.

<sup>25</sup> „Wherever the Catholic sun doth shine, / There's always laughter and good red wine. / At least I've always found it so. / Benedicamus Domino!” Ford. Fekete Katalin.

## 2.8. Egyházközségi csoportok és közösségek

Leggyakoribb elnevezésük a katolikus egyházközségi honlapokon „közösség”, „csoport”, néhány honlapon még „szervezet” és „hittancsoport”,<sup>26</sup> az evangélikus honlapokon pedig „bibliaóra”, „bibliakör”, „óra”, „kör” a leggyakoribbak, amelyek zömmel az *Alkalmaink* rovatban találhatók. A legtöbb katolikus egyházközségben a képviselőtestületek és a rózsafüzér-társulatok, az evangélikusok körében pedig a presbitérium a leggyakoribb csoport. Míg a rózsafüzér-társulatok inkább hagyományos buzgóságból, a képviselő-testületek és a presbitériumok inkább hivatalból működnek. Ezek között is akadhatnak többfunkciós közösségek, de ez nemigen derül ki a honlapokról, még akkor sem, ha a „közösségek” közé sorolják őket. Olyan egyházközségekben, ahol több valódi közösség található, tagjaik közül általában többen is helyet kapnak a képviselőtestületekben, ám csupán ettől azok még nem válnak közösséggé. Mindazonáltal az evangélikus presbitériumok közelebb állnak a többfunkciós közösségekhez, mint a katolikus képviselő-testületek, amit a presbitériumi bibliaórák és más vallási természetű presbitérium-összejövetelek bizonyítanak.

### 2.8.1. Szolgálattevők

A katolikus minta ötödében (20%) szerepel olyan ministráncsoport, amely a *Közösségek* rovatban szerepel, három egyházközségben pedig még máriás lányok<sup>27</sup> is vannak. A katolikus minta majdnem harmadában (28%) van énekkar, 12 százalékában gitáros együttes, 4-4 százalékában ifjúsági énekkar, szköla, zenekar, 2 százalékban gyerekkórus. Az evangélikus térfélen 32% az énekkarok és az ének-zenekarok, 3 százalék az ifjúsági ének-zenekarok aránya. Az tapasztalható mindkét térfélen, hogy minél kisebb létszámú és minél folyamatosabb egy énekkar működése, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ezek az együttesek többfunkciós közösségek legyenek.

### 2.8.2. Rétegcsoportok és rétegek

A katolikus minta negyedében működik – „közösség” néven – családi vagy házaspáros közösség (25%), az evangélikus oldalon az ilyen közösségek aránya mindössze 7 százalék, de a 23 százalékot kitevő családi istentiszteletek törzsközségéből is alakulhatnak többfunkciós közösségek. Míg a családi és házaspáros közösség, úgy tűnik, katolikus sajátosság,

<sup>26</sup> Egyik részük valódi hittancsoport, a többi imacsoport és másfajta csoport.

<sup>27</sup> Szűz Mária ünnepein az ünnepi liturgiában szolgálnak. Több helyen menyasszonyi ruhában viszik a Mária-szobrot. Folyamatos felkészülés és lelki napok által válnak elhivatott szolgálókká.

a baba–mama klub evangélikus specifikum a maga 45 százalékaival, szemben a katolikusok 18 százalékaival.

A katolikus oldalon – a felnőtt hittanokon részt vevők 17%-a mellett – 12 százalékot tesz ki más felnőtt közösségek aránya. Az evangélikus oldalon ugyanekkora a felnőtt hittanosok aránya, de sokkal nagyobb (44%) a felnőtt bibliakörösöké, ami szintén evangélikus specifikum, hasonlóképpen a jelentős arányú férfikör (14%) és nőegylet (18%).

A katolikus mintában minden egyházközségben található – a fiatalok hittanja mellett, amelyek egy része úton lehet a közösség felé – fiatalok közössége (16%). Evangélikus oldalon elsősorban az ifjúsági bibliaórák és bibliakörök (38%) között számíthatunk többfunkciós közösségekre, de még a konfirmációs hittanok (38%) között is, amire bizonyítékul szolgál az is, hogy a konfirmandusok olykor együtt maradnak a konfirmáció után is, immár közösségként.

Az idős hívek magas részarányához képest a katolikus mintában – a rózsafüzér-társulaton kívül – eléggé ritka az idősek/nyugdíjasok közössége (10%), az evangélikus oldalon még ritkább (3%), ám az is igaz, hogy ez a korosztály adja a bibliaórák és bibliakörök tagságának jelentős részét.

A hittancsoportokhoz (15%) képest a katolikus mintában csak harmadannyi (5%) kisgyermekközösség van. Az evangélikus mintában alig-alig lehet szétválasztani a gyermekhittanokat a gyermekközösségektől, amelyek együttes aránya 19%.

Ezek a csoportok és közösségek természetesen különböző gyakorisággal és intenzitással élnek közösségi életet, és különböző mértékben többfunkciósak. Csupán egynegyedüket mutatják be a honlapok, létszámukról, céljukról és tevékenységükről ezenkívül még csak az egyházközségek lapokból lehet valamit megtudni, találkozási gyakoriságáról pedig az egyházközségek eseménynaptárából, ilyenek azonban csak a minta 10-15 százalékában szerepelnek. Amennyiben egy egyházközségek csoport valódi, többfunkciójú közösség, ezek a hely szellemét leginkább megjelenítő, leginkább az egyházközség „anyagából gyúrt” közösségek, ugyanis a katolikus térfélen tipikus lelkeségi mozgalmak helyi közösségei legalább annyira az adott mozgalom szervezetéhez tartoznak, mint az egyházközséghez. Ez a katolikus imacsoportok egy részére is áll, hiszen ezek is gyakorta különböző imaszövetségek helyi sejtjei. Ugyanez vonatkozik a működő honlappal rendelkező katolikus egyházközségek 16 százalékában található cserkészőrsökre vagy -csapatokra is, ugyanis ezek is legalább annyira a Magyar Cserkészszövetség helyi sejtjei, mint az egyházközségé. Az evangélikus egyházközségek cserkészlet 5 százalékos arányát tekintve ez a közösségforma is a katolikus specifikumok közé sorolható.

Az eddigiek alapján az evangélikus rétegcsoporthoz és -közösségekbe bevontak aránya kétszerte-háromszorta nagyobb, bizonyult a katolikusokénál, de a tipikusan katolikus lelkeségi és imaközösségek számbavétele előtt még korai lenne végeredményt hirdetni.

### 2.8.3. Imacsoportok és imaközösségek

A rózsafüzér-társulatokon kívül a katolikus minta egyharmada (33%) tudósít valamiféle imacsoportról, és ezek fele meg is van nevezve, negyede pedig be is van mutatva. Utóbbiak többsége többfunkciós közösségnek is tekinthető.<sup>28</sup> Az imacsoportok jelentős része egyfunkciós, de azért jó néhány olyan is akad, amelyek átmenetet képeznek a lelkeségi mozgalmak közösségeihez. (Ezeket a következő fejezetben tárgyalom.) Ha megvizsgáljuk, hogy kiért és miért imádkoznak,<sup>29</sup> meglepően ritkán bukkanhatunk a célok és szándékok között az áldozathozatalra, az irgalmasságra, és a szegény felebarátok sem gyakran említődnek meg. Az evangélikus imacsoportok aránya jóval alacsonyabb, és irányultságukról a honlapokról még kevésbé tudhatunk meg érdemileg.

### 2.8.4. Lelkeségi mozgalmak közösségei

A katolikus lelkeségi mozgalmak<sup>30</sup> közül a legnagyobbak<sup>31</sup> tagsága mozgalmanként 1500-5000 főre tehető, akik zömmel a városiak, a fiatalok, a tanulók és szellemi foglalkozásúak köréből kerülnek ki (KAMARÁS 1994). E mozgalmak létrejöttében több-kevesebb tudatossággal szerepet játszott az a felismerés, hogy a kereszténység individualizálódása, a vallási élet személytelenné válása, a valódi keresztény közösségek hiánya olyan állapot, amely nincs összhangban Jézus szándékával. Más tényezőkkel is számolni kell: a civilizált világban akut közösségihiánnyal, a keresztény laikusok szerepkeresésével, a klerikalizálódó és centralizálódó egyház kritikájával, Magyarországon pedig a rendszerváltás előtt ezekhez még hozzáadódott a vallási élet és a vallási közösségek erőszakos korlátozása, a vallásos intézmények és szervezetek megszüntetése.

A katolikus minta 40 százalékában található legalább egy, 10 százalékában több lelkeségi mozgalomhoz tartozó közösség.<sup>32</sup> Ezek jelentős része akkor is többfunkciós, ha van olyan cél vagy feladat – légyen az imádkozás, betegápolás vagy házasság-karbantartás –, amely uralja közösségi életüket.

A katolikus lelkeségi mozgalmak egyházközségek „meghonosításában” egyfelől olyan plébánosok játszottak szerepet, akik maguk is a mozgalmak valamelyikéhez tartoztak, másfelől azok, akik befogadták az egyházközség területén működő közösségeket. Mind az 1998-as, mind a mostani kutatás jól érzékeltette, hogy egy-egy lelkeségi mozgalom

<sup>28</sup> A három tucatnyi imacsoport és imaközösség közül a leggyakoribb a Szent Mónika-közösség (13%) és a Szereteláng engesztelő imaközösség (11%).

<sup>29</sup> Leggyakrabban megtérésért, életszentségért, a hit megerősödéséért, Jézus szíve tiszteléséért, a tisztító tűzben szenvedő lelkek kiszabadításáért, a magzatok megszületéséért, a lelkek megmentéséért. Megállapíthatjuk, hogy ezek a nemes célok olykor talán túlon túl is kegyesek.

<sup>30</sup> Van néhány ökumenikus is, mint például a Bárka és a Taizé-mozgalom.

<sup>31</sup> A Bokor, a Regnum Marianum, a katolikus karizmatikusok, a Fokolára, a Schönstatt, a Neokatekumenátus út, a Cursillo és a Kolping.

<sup>32</sup> Sorrendben a Cursillo (10%), a Karizmatikus megújulás (9%), a Szereteláng (8%), a házasság hétvége (6%), a Fokolára (5%), a harmadik rendek (5%), a Mária Légió (5%) és a Kolping (5%) közösségek működnek a legtöbb egyházközségben.

kilendítheti a rutinból az egyházközséget, és sajátos arcu-  
latot adhat neki. Még akkor is, ha csupán tucatnyi animá-  
tor működik ágensként. Előfordul, hogy az egyházközség  
csupán fedelet nyújt (és esetleg hozzá egy feladatot ad) a  
lelkiségi mozgalmak befogadott közösségeinek, akik aztán  
élik saját életüket anélkül, hogy különösebb hatást gyako-  
rolnának az egyházközségre, ahol akár a többség túlbuz-  
góknak (vagy éppen fanatikusoknak), a plébános kedven-  
ceinek vagy az egyszerű hívek fölül emelkedő vallási elitnek  
érzi őket. Néhány evangélikus egyházközségben van taizéi  
imaóra, és akadhatnak olyan evangélikus hívek, akik kato-  
likus lelkiségi mozgalmak közösségeinek tagjai.

#### 2.8.5. Kulturális csoportok és közösségek

A katolikus minta 7 százalékában vannak olyan csoportok,  
amelyek átmenetet képeznek a szakkörök és a többfunkciójú  
közösségek között. Lehetnek animátorai az egyházközség  
kulturális életének, és lehetnek kevés számú érdeklődőt (és  
érdekelteket) befogadó, eléggé belterjes csoportok. A minta  
1-1 százalékában találhatunk olvasókört és filmklubot (1%).  
Az evangélikus oldalon jóval intenzívebb az egyházközségi  
kulturális élet, hiszen a szép számú előadáson kívül a min-  
ta 11 százaléka tudósít beszélgető-, olvasó- és önképzőkö-  
rökről, 4 százaléka filmklubokról, és 1 százaléka színjátszó  
társulatról. Minél kisebb egy település, annál nagyobb lehet  
a jelentősége ezeknek a köröknek, hiszen a szegényes helyi  
művelődési lehetőségeket bővítik.

#### 2.8.6. Közéleti csoportok és közösségek

Bár az egyházközség vagy annak egyes közösségei alkalman-  
ként ott vannak helyi közéleti eseményeken, a katolikus min-  
ta 4 százalékában kifejezetten közéleti tevékenységet folytató  
közösségek is találhatóak: elsősorban a Keresztény Értelmisé-  
gi Szövetség egyházközségi csoportjai (2%), továbbá egy-két  
helyen működik Igen klub, katolikus kör, keresztény társas-  
kör, nemzeti kör és polgári kör. Már a nevek alapján is, de a  
programok alapján még inkább jól érződik, hogy többségük  
jobboldali vagy szélsőjobboldali irányultságú, ugyanakkor  
– főleg ritkaságuk miatt – hatásuk a legtöbb esetben eléggé  
gyenge, még akkor is, ha abban az egyházközségben esetleg  
ők uralják a közéleti és kulturális programokat. Az evangé-  
likus oldalon, úgy tűnik, ez a csoport- és közösségtípus az  
egyházközségnek nem hiányzik, és éppen ezért hiányzik.

#### 2.8.7. Testi-lelki egészséget javító csoportok és közösségek

A táborozó, kiránduló, szabadidőt együtt töltő közösségek  
életében rendre jelen van a sport, a katolikus egyházközsége-  
k 2 százalékának emellett sportoló közösségei is vannak:  
háromnak van futball-, kettőnek asztalitenisz-, túra- és tor-  
na-„szakosztálya”. Az evangélikus mintában nem szerepel-  
nek sportoló közösségek, de akadnak házasságjavító, önis-  
mereti, mentálhigiénés, gyászfeldolgozó és magányosságot  
gyógyító csoportok és közösségek.

## 2.9. Szellemi horizont

Megvizsgáltam, hogy az egyházközség klerikusain és laikusain  
kívül még kik szerepelnek írásaikkal, soraikkal, szavaikkal a  
honlapokon és a honlapokról megnyitható egyházközségi la-  
pokon. A katolikus klerikusok között nagyjából azonos arány-  
ban találhatóak szentek, pápák, püspökök, teológusok, szerzete-  
sek és neves lelki embereknek számító papok. Az evangélikus  
oldalán a klerikus „megjelenések” négyötöde maga Luther,  
mellette teológusok, püspökök és prominens lelki emberek.  
Mivel – mint ismeretes – a katolikusok körében is elég jelen-  
tős az anti-ferencpáristák aránya, akár meglepő is lehet, hogy  
XVI. Benedeket és II. János Pált bőven megelőzve Ferenc pápa  
került élre a katolikus honlapokon. A három pápa után kö-  
vetkezik Sík Sándor és Wass Albert 12-12, Reményik Sándor,  
Túrmezei Erzsébet és Böjte Csaba 10-10, Dsida Jenő, Pilinszky  
János és Bíró László püspök 9-9, Juhász Gyula, Weöres Sán-  
dor 8-8, Ady Endre, Chiara Lubich, Kalkuttai Szent Teréz 7-7,  
Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Mécs László, Papp Miklós  
teológus, Pusztai Sándor, Székely János püspök pedig 5-5 elő-  
fordulással. Döntő többségükben katolikusok, a protestán-  
sokat főképpen írók és költők (elsősorban Reményik Sándor,  
Túrmezei Erzsébet és Wass Albert) képviselték.

Az evangélikus oldalon Luther uralja a szellemi hori-  
zontot, mellette csak néhány klerikus bukkan föl: köztük  
többször Gáncs Péter, Fabiny Tamás, Korányi András, Sza-  
bó Lajos, Tessedik Sámuel, Varga Gyöngyi, más felekeze-  
tekből pedig Cseri Kálmán, Ferenc pápa és C. H. Spurgeon.  
Az írók-költők listáját ezen az oldalon 3-3 előfordulással  
Dsida Jenő, Reményik Sándor és Túrmezei Erzsébet veze-  
ti, kétszer bukkan föl Ady Endre, Juhász Gyula, Kosztolá-  
nyi Dezső, Pilinszky János, Wass Albert. Figyelemre méltó,  
hogy valamennyien szerepelnek a katolikus lista élén is.

## 2.10. Szintek

A honlapon szereplő események és a közösségek gyakorisága  
alapján öt szintre helyeztem el az egyházközségeket. A legal-  
acsonyabb szintre kerültek azok, amelyek honlapjain mind-  
össze 1-2 közösség és 1-3 esemény, vagy ha közösség nem is,  
de legalább 5 esemény szerepelt. A katolikus mintában ezek  
aránya 20, az evangélikusban 18 százalék. Mindkét térfele-  
n a leggyakoribb esemény ezen a szinten a zarándoklat/kirándu-  
lás, a tábor, a koncert, a lelki gyakorlat, katolikusoknál még a  
betlehemes játék, evangélikusoknál pedig még az előadások.  
A közösségek között ezen a szinten a katolikusoknál a kórus  
és a karitászcsoporthoz, az evangélikusoknál a bibliakör és az  
ifjúsági bibliakör szerepel legtöbbször.

A második szintre kerültek azok az egyházközségek (26%),  
amelyekben vagy 3-5 közösség és 3-6 esemény, vagy pedig 1-2  
közösség és legalább 8 esemény regisztrálható. Mindkét tér-  
felelen ez a leggyakoribb típus: a katolikusoknál 23, az evangé-



likusoknál 26 százalék. Az ide került katolikus egyházközségek háromnegyede városi, de az evangélikus oldalon majdnem fele falusi. Mindkét oldalon szinte ugyanazok a leggyakoribb események és közösségek, mint a legalacsonyabb szinten, de már nagyobb gyakorisággal. A katolikusoknál már megjelennek a lelkeségi mozgalmak közösségei és az imacsoportok.

A harmadik szintre – ahová azok az egyházközségek kerültek, melyek 6-8 közösséggel és 6-9 eseménnyel, vagy pedig 3-5 közösséggel és legalább 10 eseménnyel dicsekedhetnek – a katolikus egyházközségek 12 százaléka, az evangélikusokénak 22 százaléka került. A katolikus oldalon ezeknek csak negyede falusi, fele városi, negyede fővárosi. Az evangélikusoknak még harmada falusi és csak tizede fővárosi. Mindkét térfélen ugyanazok az események a leggyakoribbak, mint az előző szinteken, de már 15-18 százalékkal nagyobb arányban. Ezen a szinten a katolikusok körében a lelkeségi mozgalmak közösségei, az imacsoportok és a kórusok a leggyakoribbak, az evangélikus oldalon pedig a gyerekprogramok, a bibliakörök, az ifjúsági bibliakörök, a baba–mama klubok és a táborok. Jól érzékelhető, hogy a lépcsőfokok emelkedésével egyre gyakoribbak a többfunkciós közösségek és a hozzájuk köthető – mert általuk indukált – események.

A negyedik szintre azok az egyházközségek kerültek, amelyekben legalább 9-11 közösség és 9-11 esemény vagy 6-8 közösség és legalább 13 esemény regisztrálható. Ide tartozik a katolikus minta 9, az evangélikus minta 7 százaléka. A katolikusoknál ezek nagyobbik fele már budapesti, és csak tizede falusi, az evangélikusoknál már nincsen falusi, és kétharmaduk nagyobb városi és fővárosi egyházközség. A katolikus oldalon ezen a szinten a leggyakoribb események a családi nap, az egyházközségi nap, a gyerekprogramok és a filmes programok, a csoportok és közösségek közül itt a legnagyobb a karitászcsoportok, a kórusok, az imacsoportok és a családi közösségek aránya. Az evangélikus oldalon itt a legmagasabb a gyermek-istentiszteletek, az előadások, a nyitott napok, a karitatív tevékenységek, a bibliakörök, a férfikörök és az olvasó-beszélgető-önképző körök aránya.

A legmagasabb szintre – ahol legalább 12 közösség és legalább 6 esemény vagy legalább 9-11 közösség és legalább 15 esemény regisztrálható – a katolikus egyházközségeknek 7, az evangélikusokénak 5 százaléka került. A katolikusoknak háromötöde, az evangélikusoknak fele fővárosi. A katolikus események közül ezen a szinten a leggyakoribbak a zárándoklatok, a koncertek, az előadások, a lelkigyakorlatok, az előadások, a farsangi multságok, a sportesemények, az egyházközségi vásárok, az adventi koszorúkészítés és a közéleti események, az evangélikus oldalon pedig a családi istentiszteletek, a kirándulások, a koncertek, az előadások, a vásárok; vagyis minkét térfélen lelki, szellemi és szórakoztató események egyaránt. A katolikus oldalon itt a legnagyobb a lelkeségi mozgalmakhoz tartozó közösségek, a baba–mama közösségek, a cserkészek és a gyerekközösségek, az evangélikus oldalon pedig az énekkarok, az imacsoportok, az ifjú-

sági és felnőtt bibliaórák, a baba–mama klubok, a férfikörök és a kézműveskörök aránya. Mindez egyértelműen arra utal, hogy mindkét oldalon ezen a szinten valósult meg leginkább a társadalmi alternatívát képező egyházközség–közösség.

## 2.11. Hasadások és a közösségesedés

Annak alapján, hogy a működő honlappal rendelkező katolikus és evangélikus egyházközségeknek egyaránt ötöde került a nulladik, majdnem fele az első és második, és csak kevesebb mint harmada a következő három szintre, megállapítható, hogy a kilencvenes évek közepéhez képest nem tapasztalhatunk látványos változást az egyházközségek életében.

Akár a többi társadalmi alrendszerben, hazánkban a vallási alrendszerben is kimutatható kétféle hasadás minkét felekezet egyházközségi életében. Társadalom–földrajzi szakadék van az egyházközségi események és tevékenységek, valamint az egyházközségi közösségek mennyiségében és minőségében egyfelől a falusi és a városi, másfelől a budapesti és a vidéki egyházközségek között. Hogy az evangélikus oldalon a falusi egyházközségek helyzete valamivel jobb, mint a katolikusoké, az feltehetően jelentős részben a lelkészekkel való ellátottsággal magyarázható, miként az is, hogy az evangélikus egyházközségekben intenzívebb a hitoktatás, a családoknak és a gyermekeknek az egyházközségi életbe való bevonása, valamint az ökumené művelése, az otthoni vallásgyakorlás (bibliaolvasás, áhítat, gyermekekkel imádkozás), jellemzőbb a hitismeretben mutatkozó igényesség<sup>33</sup> (a tudatos lutheránusság) és az élet-hosszig tartó tanulás, mint a katolikus oldalon. Az események és a közösségek alapján ez a felekezet bizonyult nyitottabbnak vallási, társadalmi, kulturális és politikai értelemben egyaránt.

Egyértelműen kiderült, hogy az evangélikus egyházközségi lelkipásztorkodás alapvetően gyülekezeti jellegű, ám ebben a demokratizálódás és a laikusok fokozódó aktivitása mellett is döntő szerepe maradt a lelkészeknek. A katolikus oldalon a már–már bénító paphiányt valamennyire enyhítik a plébániákra is eljutó lelkeségi és imádságos mozgalmak, amelyek azonban két urat szolgálnak: az egyházközség mellett a mozgalmat is. Az alternatívát jelentő lelkipásztorkodás minkét térfélen egyfelől erősen személyfüggő, ugyanakkor erőteljesen közösségfüggő is.

Ma még a katolikus oldalon is kevés olyan egyházközség van, mint az egyik nagyobb dunántúli városban, ahol a lelkeségi mozgalmakra épülő és egy karizmatikus lelkületű pap által animált plébánián a negyven közösség és a tizenkétféle szolgálat magában foglalja a rendszeres vallásgyakorlók nagyobb részét. Előfordul mindkét egyházban, még a legfelső szinten lévő egyházközségekben is, hogy még eléggé gyenge a közösségiséggel átitatódás mértéke, ugyanis a közössé-

<sup>33</sup> Több általam vizsgált gyülekezetben a hívek többsége rendelkezett bibliaolvasó *Útmutató*val.

gek tagsága egyelőre még csak az egyházközség vallási elit-jét alkotja. Mindez persze egyáltalán nem kevés, ez is a „már ilyen is van” bizonyítéka, prototípusa, vagyis a jövő reménye.

## Felhasznált irodalom

- BÖGRE ZSUSZA 1998. Értékrendtől normarendig. *Iskolakultúra*, 8. évf. 10. sz. 124–130. o.
- DAVIE, Grace 2010. *A vallás szociológiája*. Bencés Kiadó, Pannonhalma.
- DÁNIEL Ferenc 1997. *Lelkiségek, mozgalmak a főegyházmegyében*. Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, Budapest.
- KAMARÁS István 1992. *Egyházközség-építők*. Egyházforum, Budapest.
- KAMARÁS István 1994. *Bensőséges bázisok. Katolikus kisközösségek Magyarországon*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- KAMARÁS István 1999. *Egyházközségeink 1997–98-ban*. *Vigilia*, 64. évf. 6. sz. 415–422. o.
- KAMARÁS István 2003. *Kis magyar religiográfia*. Pro Pannonia, Pécs.
- KAMARÁS István 2008. Plébániai lelkipásztorkodás az ezredfordulón (1995–2005) a Veszprémi Főegyházmegyében. *Studia Wespremiensia*, 10. évf. 1–2. sz. 129–150. o.
- KAMARÁS István 2013. Utópia, valóság és lehetőség a gyülekezeti pasztorációban. In: Czöndör István – Kendeh K. Péter (szerk.): *„Örömmel adom örökségül” – Evangélikus közösségi jövőképek*. Luther Kiadó, Budapest. 11–29. o.
- KAMARÁS István 2014. Lelkipásztorkodás a református egyház-közösségekben. *Zempléni Múzsza*, 14. évf. 1. sz. 19–37.
- KÁDÁR Zsolt 2001. Konfirmáció: ahol egyházunk elvérzik. *Református Egyház*, 53. évf. 3. sz. 70–72. o.
- TOMKA Miklós 1993. Megosztottságaink. *Teológia*, 27. évf. 4. sz. 209–215. o.
- TOMKA Miklós 1998. Egyház és „civil társadalom”. *Vigilia*, 63. évf. 5. sz. 331–343. o.
- ZULEHNER, Paul 2004. *Egyház a 21. században*. Kálvin Kiadó, Budapest.

# Élet az üvegfalak között és azokon túl

## *Lelkészgyerekek családi környezete, vallási szocializációja és felnőttkori vallásossága*

■ GARAI SZILVIA

*Pfarrers Kinder, Müllers Vieh  
geraten selten oder nie.* (német szólás)

## Bevezetés

*Más, mint mások?* – teszi fel a kérdést a lelkészgyerekekről Martin GREIFFENHAGEN német politológus, aki maga is lelkészgyerek (1982, 3. o.). Sok szempontból igen, állapítja meg, ám cikkét azzal zárja, hogy a történelmi és társadalmi változások következtében nemsokára nem lesz több olyan lelkészgyerek, aki különbözni fog más családokban felnőtt személyektől. Azóta eltelt közel négy évtized, de úgy tűnik, Greiffenhagennek – legalábbis még – nincs igaza.

Több magyar, lelkészcsaládból származó barátom és ismerősöm számolt már be nekem gyermekkori élményeiről, amelyek során előnyét vagy hátrányát látták annak, hogy az egyik vagy mindkét szülőjük lelkész. Tulajdonképpen a lelkészgyerek-„problémával” is úgy találkoztam először igazán, hogy egy egyetemi kollégiumi kiránduláson két lelkészgyerek megkérdezte tőlem, nincs-e kedvem lelkészgyerek-terápiát kifejleszteni, mert lenne rá igény.

Azóta nemzetközi eseményeken is volt lehetőségem találkozni a világ minden részéről érkező, lelkészcsaládból származó fiatalokkal, akik szívesen meséltek élményeikről.

Az egyikük például egy temetésre emlékezett vissza, ahol nem volt szabad ott lennie, de lelkész édesapja magával vitte. Annyit kért tőle, hogy maradjon ott, és amikor jön a menet, húzza le a fejét, hogy senki ne lássa. Ilyen és ehhez hasonló történeteket hallottam itthon is több ízben családi és gyülekezeti mulatságok helyzetekről vagy épp nehézségekről.

Ezek mellett érdemes a „kívülállók” véleményét is meghallgatni. A gyülekezeti tagok és egyházi iskolák tanárai főleg két véglétről beszélnek: a lelkészgyerekek vagy a legjobb és legpéldásabb magatartású gyerekek, vagy rosszabbak, mint a többiek együttvéve. Felnőttként ugyancsak nagy különbségeket lehet megfigyelni náluk, akár példamutatók voltak gyerekként, akár lázadtak az elvárások miatt. Némelyek hűséges egyháztagok maradnak, vagy egyenesen lelkész szülőjük nyomdokába lépnek, mint Franklin Graham (a nagy evangélikus, Billy Graham fia); mások viszont, ha tehetik, a templom közelébe sem mennek, és nem tartják magukat kereszténynek – mint például Katy Perry amerikai énekesnő, akinek mindkét szülője lelkész.

Ez az érdekes kettősség – és persze az is, hogy nagy valószínűséggel a saját gyerekeim is lelkészgyerekek lesznek – indított arra, hogy a témát kutatni kezdjem. Figyelmem elsősorban a vallási szocializációra irányult, és hogy ez milyen hatással van a lelkészgyerekek jelenlegi vallási elköteleződésére.

## Szakirodalmi háttér

### *Lelkész, lelkészcsalád, lelkészgyerek*

#### Lelkész

„A lelkész más” – állapítja meg már könyvének címében Manfred Josuttis: „Olyan különleges, szociálisan meghatározott térben él, amely nagyon sokban különbözik a legtöbb egyháztag környezeti realitásától.” (JOSUTTIS 2017, 15. o.) AULHOUSE kutatása alapján a lelkészeket érő fő stresszfaktorok 1. a hosszú munkaidő, 2. a kevés fizetés és jutattás, 3. a magánélet hiánya, és hogy 4. tisztázatlanok a határok a munka és a magánélet között (2013, 6. o.). DARLING, MACWEY és HILL (2006) ezek közül a magánélet hiányát, ezzel együtt a gyülekezeti elvárásokat, valamint a munka–család egyensúlyt említik specifikus lelkészcsalád-problémaként.

Ezek mellett a lelkész segítő jellegű foglalkozásából adódóan fokozottabban van kitéve a kiegésznek és a másodlagos traumatizációnak (HÉZSER 2001, 93–98. o.).

#### Lelkészcsalád

Evangéliumi nézőpontból ugyan a lelkész családja nem jobb és nem rosszabb, mint más keresztény háztartás, ám nem sokkal Luther halála után, a 16. század vége felé elkezdett kialakulni a „parókiamítosz”, a lelkészek családi életének idealizálása (SPEHR 2014, 33. o.; SCHORN-SCHÜTTE 2014, 37. o.). A lelkész a család fejeként egyszerre töltötte be a pap, a tanár és a bíró szerepét, ezzel pedig példa volt minden protestáns családapá számára (DORNHEIM 2014, 58. o.). A felesége és a gyermekek pedig mind részesei voltak az apa hivatásának, hiszen családi életük a kereszténység gyakorlatban történő megélésének mintája kellett hogy legyen (uo.).

Mindezek bibliai alapját újszövetségi pásztorlevelekben találjuk (1Tim, Tit). „Szükséges tehát, hogy a püspök [gyülekezetvezető] legyen feddhetetlen, egyfeleségű férfi; (...) olyan, aki a maga háza népét jól vezeti gyermekeit engedelmességben és teljes tisztességben neveli.” (1Tim 3,2–4) Az újszövetségi időkben tehát alapvető elvárás volt, hogy a szolgálattevő gyermekei engedelmességesek apjuknak, hiszen ez mutatta, hogy jó eséllyel tud a gyülekezetnek is jó vezetője lenni (BALLA 2003, 180. o.). Ugyanakkor nagy terhet is helyez a lelkészre és családjára, hiszen e kettős elvárásnak (a család és a gyülekezet felelős vezetése) egyszerre kell megfelelnie (ROWATT 2001, 523. o.).

A mai lelkészcsaládokra nehezedő nyomást és konfliktusokat többen vizsgálták a közelmúltban (pl. ROWATT 2001; WILSON 2010). NORRELL a *három alapkonfliktusra* sorol példákat egy lelkészcsalád életéből (1989, 337–338. o.). A lelkész nem tud elég időt tölteni a gyermekeivel és a házastársával, állandóan elérhetőnek kell lennie – *ez idő alapú konfliktus*. A lelkészi szerep, a mindenkinek megfelelni igyekvés (*szerep alapú konfliktus*) azt hozza magával, hogy mindig a hivatás élvezet előbbséget a családdal szemben. De *viselkedés alapú konfliktusok* is bőven akadnak a lelkészcsaládban. Ide tartozik az, ami-

kor a lelkész és a felesége (házastársa) a gyülekezeti tagokkal szembeni távolságtartást a családjukra is átviszik, és nehézségeik vannak a pozitív érzelmek kifejezésében. A gyerekek életében ez a típusú konfliktus főképp serdülőkorban jelentkezik, amikor lázadnának, ugyanakkor a gyülekezeti és szülői elvárások miatt ez csak erősen korlátozott mértékben lehetséges.

WILSON (2010) felnőtt lelkészgyerekeket és nem lelkészcsaládban nevelkedett felnőtteket kért arra, hogy tekintsenek vissza gyermek- és serdülőkorukra. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a lelkészgyerekek nagyobb egyéni és családi stresszt éltek meg, mint nem lelkészgyerek kortársaik.

A nők szolgálatba lépésének lehetőségével (ez nem minden keresztény felekezetre érvényes, de például világszerte a református és az evangélikus egyházak többségére igen) új dinamika alakulhatott ki a lelkészcsaládokban. A lelkészi hivatás legtöbbször nemcsak magát a lelkészt, hanem annak házastársát is érinti, gyakorlatilag az egész család szolgál, példát mutat – ez pedig azt jelenti, hogy a házastársnak majdnem olyan jelentős szerepe van a gyülekezetben, mint magának a lelkésznek.

#### Lelkészgyerekek

Viszonylag kevés empirikus vizsgálat létezik a lelkészgyerekekkel kapcsolatban a nemzetközi szakirodalomban is, itt-hon pedig még kevesebben foglalkoznak ezzel a témakörrel.

Jó összefoglalását adja a lelkészgyerekség előnyeinek és hátrányainak DAHLAGER (2012). Ő közép-amerikai serdülőkkel végzett munkája során öt különlegességet talált abban, hogy miért más egy lelkészgyerek, mint egy olyan, aki nem ilyen családban nevelkedett. Ezek közül mindegyikhez társul előny és hátrány is. Ezek a specifikumok a következők:

1. *Egyik vagy mindkét szülő lelkész*: Előny: mély spirituális örökség. Hátrány: elmosódó határok a család és a gyülekezet között, a családi időt is a gyülekezet szükségletei szabják meg.

2. *Gyülekezeti „reflektorfény”*: Előny: különleges elismerés, gyakori ajándékok, találkozás fontos (főleg egyházi) személyekkel. A gyülekezet olyan, mint egy kiterjesztett család. Hátrány: gyakorlatilag nincs magánélet („akvárium”-élet, vö. BURGENTHIN 2005, 45. o.; DORNHEIM 2014, 58. o.), sztereotípiák: tökéletesek, a többi gyerek példaképei lehetnek vagy lázadók, nem tudnak viselkedni, nehezebb bírni velük, mint a többi gyerekkel; életük történései gyakran prédikációs illusztrációk.

3. *Tagság az egyházi elitben*: Előny: kiterjedt kapcsolatrendszer, lelkészcsaládoknak vagy külön a gyermekeiknek szervezett programok. Hátrány: sokak szemében „kis lelkészek”, elvárás a tökéletes viselkedés.

4. *Belső információk*: Előny: hamar érzékelik a folyamatokat, és akaratlanul is elsajátítják, hogyan lehet különböző helyzeteket, problémákat megoldani. Hátrány: szembesülnek olyan nézeteltérésekkel, vitákkal, amelyekről a legtöbb gyülekezeti gyermek nem tud, emiatt belső konfliktus alakul ki bennük, mert nem egyszerű elválasztani egymástól a hitet és az azt közvetítő egyházi szervezetet (vö. GUEST 2010, 51. o.).



5. *Korai lehetőség a vezetésre*: Előny: korán felkérjük őket vezető szerepre (pl. ifjúsági bibliára tartása, éneklés vezetése), emiatt hozzászoknak. Hátrány: a vezetés gyakorlására való lehetőség korai zárás és ezzel éretlen vezetést is eredményezhet. Ha egy lelkész gyermeke személyes spirituális háttér és meggyőződés nélkül vág bele a szolgálatba, az ún. Éli fiai-szindrómát okozhat.

Steven Tighe így foglalja össze a lelkészgyerekek problémáit: „...a lelkészgyerekek a szülők terheinek legnagyobb részét hordozzák, a pozitív hozadékok nélkül” (TIGHE 2011, 1. o.) Hindson és Dobson szerint a lelkészgyerekek traumája az, hogy „mások követhetnek el hibákat, és ezeket a hibákat megbocsátják. De amikor a lelkészgyerekek követnek el hibákat, néha megbocsátják azokat, de ritkán felejtik el őket.” (HINDSON–DOBSON 1983, 1. o.) Ez nagyon szomorú képet rajzol a lelkészek gyermekeiről, azonban korántsem biztos, hogy ennyire rossz a helyzet. HETZENDORFER (2000) azt találta, hogy a lelkészek gyermekeinek általában jobb az önképe, kreatívabbak, optimistábbak, szívesebben megosztják, amijük van, mint a nem lelkészek gyerekei, és öntudatosabbak is náluk (idézi SILTON–FOGEL 2010, 278. o.; vö. STOFFELS 2004, 9. o.). Bár viszonylag alacsony százalékuk választja magának a lelkészi hivatást (DAHLAGER 2012), sokan mondják azt, hogy későbbi életükre, pályaválasztásukra hatással voltak a parókiabeli élmények, az édesapjuk elhívása (GUEST 2010, 179. o.).

### *Vallási szocializáció, értékátadás*

Az ember a szocializáció során illeszkedik be a társadalomba (BAGDY 2002, 5. o.) a környezetével való érintkezések közbeni spontán hatások eredményeként (NÉMETH 2012, 169. o.). Ennek folyamán megtanulja megismerni önmagát és a környezetét (BAGDY 2002, 11. o.). A szocializáció egyik része a vallásos szocializáció, amelyen azokat a hatásokat értjük, amelyek a vallási tartalmakhoz kapcsolódnak (NÉMETH 2012, 170. o.). Általa az emberek vallásos preferenciákat alakítanak ki (SHERKAT 2003, 152. o.), ennek eredményeképpen pedig a közösség és benne az egyén gondolkodása, életgyakorlata vallásos színezetet ölt (NÉMETH 2012, 170. o.).

A vallási szocializációnak jellemzően három színterét szokták kiemelni: a családot, az egyházat (gyülekezetet) és a kortársakat, amelyek egymásra is hatással vannak (CORNWALL 1988; MARTIN–WHITE–PERLMAN 2003, 170. o.), emellett néhányan megemlítik az iskolát is (pl. BENKŐ–MARTOS 2008).

### *Család*

Minden szocializáció, így a vallásos is, a családban kezdődik (lásd többek között HORVÁTH–SZABÓ 2006, 104. o.). A legtöbb kutatás megegyezik abban, hogy a szülőknek, elsősorban az anyáknak van a legnagyobb szerepe abban, hogy hogyan alakul később gyermekeik vallásossága,<sup>1</sup> de akad-

nak ennek ellentmondó adatok is (lásd pl. VAIDYANATHAN 2011, 366. o.). Azt tudjuk, hogy általában a szocializációban és konkrétan a vallásos szocializációban is más szerepe van a két szülőnek,<sup>2</sup> például különbözőképpen befolyásolják gyermekük istenképét (GYÖKÖSSY 1992, 130. o.).

Egy holland kutatásban a serdülőkori templomba járást az anya templomba járása határozta meg leginkább (VERMEER–JANSSEN–SCHEEPERS 2012, 42. o.), de egy brit kutatás ehhez hozzáteszi, hogy eredményeik alapján a vallásos értékek sikeres átadásához nem elég a szülői vallásos elkötelezettség, szükség van a családon belüli jó interakcióra is (TARIS–SEMIN 1997, 218. o.). A vallásos szülők több gyermeket vállalnak, mint akik nem tartják magukat vallásosnak, és több időt töltenek a gyerekekkel. Ha viszont nem vallásos egy szülő, nagy eséllyel a gyermeke sem lesz az (MERINO 2012, 1. o.). Mind a szakirodalom (pl. ANDERSON 1995; VERMEER 2014), mind a kortárs keresztény irodalom (pl. CHAPMAN 2002; SANFORD 2006) hangsúlyozza a szülők példaképszeretét. Petts szerint (PETTS 2014, 2. o.) a vallásosság transzgenerációs átvitele leginkább azoknál a gyerekeknél sikeres, akik házasságban élő biológiai szüleikkel nevelkednek.

Több kutató szerint a vallási szocializáció sikeressége múlhat a szülő nevelési stílusán. Az értékek átadása szempontjából hagyományosan az irányító stílust tartják a leghatékonyabbnak (NÉMETH 2012, 166. o.; VERMEER 2014, 404. o.), bár ez kultúrafüggő lehet (MARTÍNEZ–GARCÍA 2007, 340. o.). A szigorú kontroll negatívan hat a felnőttkori templomba járás gyakoriságára (VERMEER–JANSSEN–SCHEEPERS 2012, 42. o.), a jó szülő–gyerek kapcsolat viszont pozitívan befolyásolja azt (ANDERSON 1995, 41. o.). A merev vagy elhanyagoló nevelés gátolhatja az egészséges vallásos identitás kialakulását (LANE 2015, 34. o.).

Ugyanakkor olyan eredmények is születtek, amelyek alapján a nevelési stílus nem befolyásolja erőteljesen a gyermek vallásosságát, sokkal fontosabb ennél a szülői elköteleződés vagy a kortársak vallásossága.<sup>3</sup>

A fenti kutatások ellentmondásosak, egyértelműen csak a szülői példaadás tűnik hatásosnak a felnőtt gyermek vallásosságára nézve.

### *Gyülekezet*

A vallásos szocializáció hatásainak erőssége függ attól, hogy vallási szempontból mennyire homogén vagy heterogén a környezet, amelyben a gyermek felnő: minél homogénebb a közeg, annál erősebben befolyásolja a gyermeket a későbbiekben is (NÉMETH 2012, 170. o.).

Egy lelkészcsaládban a gyülekezet közelsége miatt ez a homogenitás meghaladja az átlagos mértéket, így feltételezhetjük, hogy ez befolyásolja a gyermekek vallásos nevel-

<sup>1</sup> TARIS–SEMIN 1997, 218. o.; SHERKAT 2003, 155. o.; MARTIN–WHITE–PERLMAN 2003, 176. o.

<sup>2</sup> BAGDY 2002, 12. o.; GYÖKÖSSY 1992, 129. o.; SÜLE 2006, 31. o.

<sup>3</sup> CORNWALL 1988; HOGE–JOHNSON–LUIDENS 1993, 253. o.; VERMEER–JANSSEN–SCHEEPERS 2012, 55. o.

kedését – jobbára pozitív irányba; ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy egybehangzó benyomások, élmények is kiválthatnak ellenhatást, ha türelmetlenség és kizárólagosság társul hozzájuk (uo.), és nincs helye választásnak vagy megkérdőjelezésnek (LANE 2015, 29. o.).

Ugyanúgy, ahogy a szülői nevelés esetében, a gyülekezetben is elengedhetetlen a pozitív érzelmi kapcsolat ahhoz, hogy az idősebb generáció tovább tudja örökíteni a közös értékeket a fiatalabbaknak, akár lelkészek, akár nem lelkészek gyerekeiről van szó. Egy ilyen közösségnek hitelesnek, vonzóknak és életközelinek kell lennie (CSÁKY-PALLAVICINI 2003, 20. o.).

A gyülekezeti hatás szempontjából nem mindegy a gyülekezet mérete, és az sem, hogy hol helyezkedik el (HOGE-JOHNSON-LUIDENS 1993, 242. o.).

#### Egyéni tényezők

Bár eddig a szocializációnak csak a társas háttéréről és meghatározóiról volt szó, nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az egyénnek is van szerepe e folyamatban. HÉZSER Gábor hangsúlyozza (2003, 11. o.), hogy a személyes vallási szocializációt mind a családvallásból (a vallás családi megéléséből) hozott élmények és tapasztalatok, mind a személyiségtípus befolyásolja.

#### Vallásosság

A vallási szocializáció során alakul ki a vallásosság, vallási elköteleződés, amelynek meghatározása szintén szükséges. Fontos, hogy a pszichológiában ez a fogalom nem ugyanazt jelenti, mint ahogy a teológiában sokszor használjuk. A „vallásos” itt nem egy kiüresedett szokásrendszert követő személy, aki nem jutott élő hitre, nem „hívő”. A pszichológia fogalmi szinten nem érzékeli a kettő közti különbséget, mindenre a „vallásosságot” használja, így most, mivel pszichológiai kutatásról van szó, én is így fogok tenni.

A vallásosság egy személy életének minden részét érinti: interperszonális, interkulturális és horizontális szinteken fejti ki hatását (HORVÁTH-SZABÓ 2007b, 10. o.). Nem statikus állapot, hanem a személyiséggel együtt fejlődő, változó jelenség. Több, mint értelmi választás, világnézet, előírások halmaza, támogató közösség – a vallásosság a transzcendenssel való kapcsolatot jelenti.

Az ezzel foglalkozó felmérések egy része csupán két-három kérdés alapján von le következtetéseket a vallásosságra vonatkozóan (pl. „Milyen gyakran vesz részt vallásos alkalmakon?”; „Mennyire tartja vallásosnak magát?”; lásd pl. POLAK-ROSTA 2016). A vallásosságnak azonban ennél több dimenziója van, amelyeket érdemes külön vizsgálni.

WULFF (1991) négyféle vallásossághoz való attitűdöt alapított meg két tengely (transzcendencia elfogadása vagy elutasítása és szó szerinti vagy szimbolikus értelmezés) mentén: 1. az *ortodoxia* a transzcendencia elfogadása szó szerinti értelmezéssel párosulva; 2. a *külső kritika* a transzcendencia elvetése, az ide tartozó személy szó szerint értel-

mezi a vallási szövegeket; 3. a *relativizmus* a transzcendencia elvetése szimbolikus értelmezéssel; 4. a *második naivitás* pedig a transzcendencia elfogadása úgy, hogy a személy szimbolikusán értelmezi a vallási kijelentéseket.

Thoresen és munkatársai négy vallási összetevőt különítették el egymástól: 1. *vallásos viselkedés, vallásgyakorlás* (pl. istentiszteleten való részvétel, vallásos irodalom olvasása); 2. *hitelvek, hitrendszer* (pl. Istenről alkotott felfogás); 3. *motiváció, értékek és célok* (pl. az okok, amelyek miatt valaki részt vesz vallásos összejöveteleken); és 4. *szubjektív tapasztalatok, Istennel való kapcsolat* (pl. belső béke megtapasztalása, misztikus élmények) (THORESEN-HARRIS-OMAN 2001).

A vallásosság bizonyítottan együtt jár egyes pszichológiai jellemzőkkel. A merev gondolkodás, a szent iratok szó szerinti értelmezése például a problémákkal való nehezebb megküzdéssel korrelál, szülőknél bántalmazó vagy büntető neveléshez vezethet (HORVÁTH-SZABÓ 2007b, 15. o.), és a gyerekek esetében magasabb fokú depresszióval jár együtt. Továbbá mérsékelt összefüggést mutat a szubjektív jólléttel, és pozitívan korrelál a pszichológiai distresszel. A szimbolikus értelmezés a kutatási eredmények alapján mérsékelt pozitív kapcsolatot mutat a szubjektív jólléttel (MARTOS-KÉZDY 2007, 60. o.). Mindenképpen hangsúlyozni kell azonban, hogy a valláslélektani kutatások leginkább együttjárásokat mutatnak ki, azaz nem alkalmasak ok-okozati összefüggések kiderítésére (uo. 62. o.).

A pszichológiai és szociológiai felmérések alapján a nyugati társadalmak egyre kevésbé vallásosak (STOFFELS 2004, 2. o.; MERINO 2012, 1. o.), és ez a szekularizáció Magyarországon is mindinkább megfigyelhető. Egy másik, uralkodó nézet szerint azonban a társadalmi modernizáció nem a vallás eltűnéséhez, csupán átalakulásához vezet (HÁMORI-ROSTA 2011, 250. o.): a vallás formát vált, individualizálódik, csökken az intézményes vallásosság, és nő a nem keresztény gyökerekkel rendelkező vallási gyakorlatok népszerűsége a fiatalok körében (GYORGYOVICH-PILLÓK 2014, 650. o.). A vallás elfogadásában vannak településtípusok közötti eltérések: a fővárosban a legmagasabb az egyházzal szembeni elutasítottság, míg az 5000 fő alatti településeken jobban kötődnek a fiatalok az egyházhoz – bár ez a különbség a vallásosság csökkenésével egyre kisebb lesz (HÁMORI-ROSTA 2011, 255. o.).

#### Összefoglalás

Láthattuk, hogy az eddigi kutatások alapján egy személy vallásosságát befolyásolja a környezet (elsősorban a család), amelyben felnőtt, bár ennek mikéntje és határfoka még vita tárgya.

Kutatásom ezekhez a vizsgálatokhoz szeretne kapcsolódni egy különleges helyzetű csoportot, a lelkészgyerekeket helyezve a középpontba. A továbbiakban a témában íródott pszichológia MA szakdolgozatom fontosabb és érdekesebb eredményeit mutatom be.

## A kutatás

Célom elsősorban lelkészcsaládban felnőtt személyek vizsgálata volt, de szerettem volna összehasonlítani az eredményeket olyanokkal, akik nem lelkészek, de gyülekezetben nőttek fel – ők lettek a kutatás ún. kontrollcsoportja.

Az adatgyűjtéshez több, pszichológiai kutatásokban rendszeresen használt kérdőívből alkottam egy csomagot. Ez tartalmazott egy direkt felnőtt lelkészeknek szóló kérdőívet (ANDERSON 1995 nyomán, saját fordításban – ezt értelemszerűen csak a lelkészek töltötték ki), két válásosságot mérő eszközt, amely a lehető legtöbb szempontból vizsgálta ezt a sokrétű jelenséget, továbbá mértem a családi szocializációt (családi légkört, nevelési célokat stb.), a szülői bánásmódot, az érzelmi leválás mértékét és az élettel való elégedettséget. Ezek mellett néhány személyes adatra is rákérdeztem (pl. nem, kor, testvérek száma, családi állapot, felekezet). A vizsgálat online történt, és teljesen anonim volt.

### A kutatás résztvevői

#### Lelkészek

A kérdőívcsomagot, amelyet összeállítottam, összesen 134 lelkészcsaládban felnőtt, 18 év feletti személy töltötte ki, akiknek valamelyik vagy mindkét szülője legalább 10 évet töltött párókusi szolgálatban, amíg ő nagykorú nem lett. Közülük 86 fő nő (64%) és 48 fő férfi (36%). A minimum elvárt kor 18 év volt, ennek megfelelően a legfiatalabb vizsgálati személy a kitöltéskor 18, a legidősebb 70 éves volt. A kitöltők átlagéletkora 35,4 év, de legtöbben a 22–25 éves korosztályhoz tartoznak. Foglalkozásukat tekintve a legnagyobb számban (29 fő) egyetemi hallgatók voltak a kitöltők. Megemlítendő, hogy rajtuk kívül az oktatásban (26 fő), a papként vagy lelkészként (13 fő) és az egészségügyben dolgozók vannak a legtöbben.

A családi szocializáció szempontjából fontos lehet a testvérek száma. Ez a következőképpen alakult a mintában: a résztvevők 95%-ának van legalább egy testvére, legtöbbször 2 (27,6%), 3 (25,4%) vagy 4 (20%). A testvérek számának átlaga 2,97.

A legtöbb vizsgálati személy lelkész szülője az evangélikus egyházhoz tartozik (77 fő; 57,5%). A reformátusok is viszonylag nagy arányban képviseltetik magukat (33; 24,6%). Ezenkívül érkezett 10 (7,5%) kitöltés a metodista, 8 (6%) a görög katolikus, 4 (3%) a baptista és 1-1 (0,7%) az adventista és a szerb ortodox egyházakból.

116 személy válasza áll rendelkezésünkre arra a kérdésre, hogy ugyanaz maradt-e a vallása, mint lelkész szülőjének. 111-en továbbra is ugyanoda tartozónak vallották magukat, mint ahová lelkész szülőjük tartozik, 5-en azonban nem.

#### Kontrollcsoport

A kontrollcsoportot olyan 18 év feletti személyek alkották, akik 18. életévük betöltése előtt minimum 10 évig egy gyülekezet tagjai voltak. Ők jóval kevesebben, összesen 84-en

vannak. A nemek közötti arányok hasonlóan alakultak, mint a lelkészek csoportjában: 29 férfi (34,5%) és 55 nő (65,5%) töltötte ki a kérdőívet. Az életkori eloszlás hasonló, mint a lelkészeknek. A legfiatalabb résztvevő 18 éves, a legidősebb 68. Az életkor átlaga 33,11 év. A kitöltők többsége (65%) két- (34,5%) vagy háromgyermekes családban (31%) nőtt fel, az átlag testvérszám 2,11. Ez a szám alacsonyabb, mint a lelkészeknek, amit befolyásol az, hogy ebben a mintában nagyobb a testvér nélküliek aránya (9,5% az 5%-kal szemben). A felekezet szempontjából is vannak hasonlóságok, de az arányok még erősebben eltolódnak az evangélikus felekezet javára. Ők a kontrollcsoport majdnem kétharmadát teszik ki (53 fő, 63%). Ezután következnek a reformátusok (13 fő, 15,5%) és a metodisták (9 fő, 10,7%). Ezen kívül 3 római katolikus (3,6%), 2-2 adventista és pünkösdi (2,4-2,4%), 1 baptista és 1 nazarénus (1,2-1,2%) kitöltő akadt.

### Eredmények

#### Lelkészekre vonatkozó megállapítások

Végezetül térjünk rá a lelkészgyermekről szóló eredmények ismertetésére.

Nem tűnik logikátlanoknak, sőt a szakirodalom is alátámasztja, hogy mindegy, milyen *felekezethez* tartozik egy lelkész, a gyermeke hasonlóképp éli meg áldásos vagy áldatlan helyzetét, mint más felekezeti lelkészcsalád sarjai. Bár az én mintában sok esetben nem volt elég egy-egy csoportban a kitöltők száma, az eredmények magyar viszonylatban is azt mutatják, hogy a lelkészek lét megélése felekezettől független.

Az nem mindegy azonban, hogy valaki *egy- vagy kétlelkészes családban* nő fel. Vizsgálatomban három különbséget találtam: a nem lelkész szülővel való intimitás megéléseben, a rokonokkal/barátokkal való kapcsolatban és a szülői hitelesség terén. Mindhárom csoportban az egylelkészes családokban felnőttek javára dől el az összevetés: ők magasabb intimitást éltek át nem lelkész szülőjükkel, erősebb rokoni vagy baráti kapcsolataik voltak, és hitelesebbnek látják visszatekintve a szülőjüket. Arra, hogy ez miért lehet így, sajnos még nincs válaszuk (hiszen erre nem vonatkozott kérdés), és csak találgatni tudunk, de mindenképp jó kiindulópontja lehetne egy újabb kutatásnak.

A *másik szülő foglalkozása* a családi jellemzőkre általában nem volt hatással, egy tényezőt kivéve: az önállóságra nevelést mint nevelési célt. Azok a szülők (leginkább édesanyák), akik sokáig otthon maradtak, a gyermekeik szerint kevésbé vártak el önállóságot az utódaiktól, mint azok, akiknek a másik szülőjük is lelkész, vagy egyéb foglalkozása van/volt. Más téren több különbség is megmutatkozott. Az átlagok összevetései alapján szignifikánsan magasabb intimitást tudtak megélni a nem lelkész szülőjükkel azok, akiknek ez a szülőjük valamilyen egyházon kívüli munkát végzett, és nem gyülekezeti alkalmazásban dolgozott. Azt, hogy a szülő mennyire éli azt, amit a gyülekezetben mond



vagy prédikál, a szülőihitelesség-skála mérte. Ezen azok adatai átlagosan a legmagasabb értéket, akiknek az egyik szülőjük (egész életében vagy huzamosabb ideig) háztartásbeli volt. Ők hitelesebbek a gyermekeik szemében mind a lelkész, mind az egyéb foglalkozásúaknál.

A jelenlegi vallásosságot a vizsgált családi és szülői tényezők – a gyermekek bevallása alapján – általában nem befolyásolták. Ez nem jelenti azt, hogy a nevelési módszerek ne lettek volna semmilyen hatással a vallási szocializációra, de az alkalmazott kérdőívekből csak egyvalaminél találtam kapcsolatot: a lelkészgyerekek felnőttkori nyilvános vallásos tevékenysége (tehát istentiszteleteken való részvétel, egyéb vallási összejövetelek látogatása stb.) az anyai következetes neveléssel jár együtt, azaz bizonyos tendencia figyelhető meg arra nézve, hogy minél következetesebb volt az anya, annál kevésbé ódzkodik a lelkészgyermek felnőtt korában nyilvánosan is megmutatni, hogy vallásos.

A lelkészgyerekek és a gyülekezetben felnőttek csoportjának összevetése

Vallásosság tekintetében csak a nyilvános vallásos tevékenység terén akadt különbség a két csoport között. Az eredmények alapján a gyülekezetben, de nem lelkészcsaládban felnőttek látogatnak gyakrabban egyházi alkalmakat. Erre többféle magyarázat lehetséges: például mert a kontrollcsoport tagjai pozitívabban élhették meg már korábban is a gyülekezeti együttléteket, és kevésbé látták ezek árnyoldalát, vagy a lelkészgyerekek pont a nyilvános vallási rendezvényeken, alkalmakon szembesültek a legtöbb elvárással, ekkor érezték leginkább, hogy megfigyelik őket, és ez továbbra is hatással van a viselkedésükre.

A családi berendezkedés más mintázatot mutat a két csoportban: a lelkészcsaládokban a szabályorientáltság gyakoribb volt, mint a többi gyülekezetbe járó családnál. A szabályokra irányultság nem meglepő a lelkészcsaládokban,

hiszen a kívülről érkező és a lelkészeknek saját magukkal szemben támasztott elvárásaik szükségszerűen hozzák magukkal, hogy fontosak legyenek a szabályok.

A lelkész édesapák következetesebbnek, konzisztensebbnek és támogatóbbnak mutatkoztak a gyülekezeti apáknál, és a manipuláció is kevesebb náluk, azaz egészségesebb szülői modellek voltak, mint a kontrollcsoport édesapái. Az édesanyák nevelési viselkedésében kevesebb volt a két csoport közötti eltérés, egyedül a manipuláció terén akadt különbség: a lelkészgyerekek inkább érezték úgy, hogy az édesanyjuk manipulálja őket, mint a nem lelkészcsaládból származók.

Munkám talán legizgalmasabb része az volt, amelyben a nyílt végű kérdéseket elemeztem és értékeltem. Ezek minden kutatásban különösen figyelemreméltók, mert a kitöltéskor semmilyen támpontot nem adnak a válaszhoz, nem lehetőségek közül kell választani, hanem azt írja le a vizsgálati személy, ami eszébe jut. Emiatt spontánabb reakciók születnek, amelyek nagyon jól jelzik, mi a legfontosabb a kérdésre vonatkozóan az adott személy életében. Ilyen formában kérdeztem rá arra, hogy mi lehetett az, ami legerőteljesebben befolyásolta kitöltőim jelenlegi vallási elköteleződését.

A kapott válaszokat öt csoportba soroltam: az elsőbe kerültek azok, akik a családi hatást (szülők, nagyszülők, rokonok példamutatása, családi áhítatok) írták. A másodikba azok, akik a gyülekezetet vagy a lelkészt említették elsődleges tényezőként. A harmadik csoportba azok tartoznak, akik a kortárs csoportot (elsősorban ifjúsági alkalmakat, táborokat) írták, a negyedikbe pedig azok a száma, akik a megtérésüket, valamely olvasmányélményüket vagy Istent írták a legfontosabb befolyásolónak. Akiket a fenti csoportok egyikébe sem lehetett besorolni (kifejezték, hogy nem tudják a választ, vagy olyat írtak, amit semmiképpen nem lehetett egyik kategória kódjával sem jelölni), azok az ötös csoportba kerültek.

#### A lelkészgyerekek és nem lelkészcsaládban felnőttek fő vallásos szocializációs tényezőinek keresztábrás megjelenítése

		Keresztábra (minta * fő szocializációs tényező)					Összesen
		Szocializációs tényező					
		Család	Gyülekezet	Kortársak	Egyéni	Egyéb	
Lelkészgyerekek	Szám	65	25	12	26	3	131
	Arány a mintán belül	49,6%	19,1%	9,2%	19,8%	2,3%	100,0%
	Arány a szoc. tényezőkön belül	75,6%	43,1%	41,4%	81,3%	100,0%	
Gyülekezetben felnőttek	Szám	21	33	17	6	0	77
	Arány a mintán belül	27,3%	42,9%	22,1%	7,8%	0,0%	100,0%
	Arány a szoc. tényezőkön belül	24,4%	56,9%	58,6%	18,8%	0,0%	

Látható, hogy a nem lelkészcsaládban felnőttek gyakrabban említették a gyülekezetet vagy a lelkészt mint a gyülekezet vezetőjét elsődleges hatásként jelenlegi hitük kialakulásában (42,9% írta ezt, míg a többi tényező a 20%-ot sem érte el). A lelkészgyerekeknél a legnagyobb szerepet a család valamelyik tagja játszotta, legtöbbször a lelkész szülő (65 fő, azaz a válaszadók majdnem fele gondolja így). Mind a lelkészgyerekek, mind a gyülekezetben felnőttek gyakran említették a „lelkészt” fő vallásosságformáló tényezőként, de a lelkészgyerekeknek azért speciális a helyzete, mert számukra a gyülekezet vezetője egyben a családtagjuk, felmenőjük is. A családi hatás náluk egyúttal bizonyos mértékig gyülekezeti hatás is, nehéz szétválasztani ezt a kettőt, ha nem egyenesen lehetetlen. Többen említették például mindkét csoportban, hogy a prédikációk jelentettek nekik sokat – egy nem lelkészcsaládban felnövő személy számára ez egyértelműen gyülekezeti hatás, a lelkészcsaládban azonban összefonódik a családi tényezővel. A kortárs csoport sokkal meghatározóbb a nem lelkészgyerekeknek (22,1% a 9,2% ellenében), a lelkészgyerekek közül viszont többször írtak valamilyen egyéni tényezőt.

Ami további kérdés maradt, az az, hogy mennyiben pozitívak és mennyiben negatívak ezek a hatások. Bár a válaszból legtöbbször sejthető, sok esetben nem lehetett értékítéletet felfedezni, pedig ez még jobban árnyalná a képet, és segítségünkre lehetne abban, mire figyeljünk, amikor meg akarunk nyerni valakit Isten számára.

### Összefoglalás

Röviden áttekintettük a lelkészgyerekekről szóló kutatásokat, szó volt a vallási szocializáció folyamatáról és színtereiről, majd a vallásosságról magáról. Ezután egy konkrét kutatás néhány eredményét néztük végig, amiből – remélhetőleg – újabb vizsgálatok indulhatnak ki. A kérdés most az, hogy továbbgondolásra sarkall-e minket mindez. Hogyan segíthetnénk a lelkészgyerekeket, hogy kevésbé tapasztalják meg a szüleik szolgálatának terheit? Hogyan segíthetnénk lelkészeinknek, hogy több időt tudjanak családjukkal tölteni? Hogyan tudnánk a lelkészcsaládokat támogatni, hogy jól tudjanak megküzdeni az őket átlagon felül érő stresszel? Az egész egyházunk jövője szempontjából fontos kérdések ezek, hiszen, ahogy láttuk, a jó lelkészi példa a legerőteljesebb tényező egyháztagok vallási elköteleződésének kialakulásában, megerősödésében, ehhez pedig kiegyensúlyozott családi élet szükséges. Imádkozom azért, hogy válaszok is születessenek rájuk.

### Felhasznált irodalom

- ANDERSON, Carole Brousson 1995. *The Experience of Growing Up in a Minister's Home and the Religious Commitment of the Adult Child of a Minister*. Andrews University, Berrien Springs. (Dissertations 200.) <https://digitalcommons.andrews.edu/dissertations/200/>. (Letöltés: 2019. február 27.)
- AULHOUSE, M. E. 2013. Clergy Families: The Helpless Forgotten's Cry for Help Answered Through Reality Therapy. *Vistas Online*, Article 47. <https://www.counseling.org/docs/default-source/vistas/clergy-families-the-helpless-forgottens-cry-for-help.pdf>. (Letöltés: 2019. február 27.)
- BAGDY Emőke 2002. *Családi szocializáció és személyiségzavarok*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- BALLA, Peter 2003. *The Child-Parent Relationship in the New Testament and its Environment*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 155.)
- BENKŐ Antal – MARTOS Tamás 2008. Serdülők és szüleik kapcsolatáról, vallási és egzisztenciális értékeikről. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk.): *Vallásosság és személyiség*. Pázmány Kiadó, Piliscsaba. 173–224. o.
- BUGGENTHIN, Inge 2005. *Evangelisches Pfarrhaus 1950 bis 2000. Qualitative empirische Untersuchungen im nördlichen Niedersachsen*. Dissertation. Universität Hamburg, Hamburg.
- CHAPMAN, Gary 2002. *Családi összhangzattan*. Harmat, Budapest.
- CSÁKY-PALLAVICINI Zsófia 2003. Máshogy látják a fiatalok? Egy vallási közösségben működő értékközvetítés vizsgálata. *Embertárs*, 1. évf. 3. sz. 10–21. o.
- DAHLAGER, Jon M. 2012. *Pastors' Kids in Latin America: An Investigation Into The Advantages and Disadvantages of the PK Experience*. Dissertation. Assemblies of God Theological Seminary, Springfield.
- DARLING, Carol Anderson – McWEY, Lenore M. – HILL, E. Wayne 2006. The Paradox of Children in Clergy Families. *Journal of Family Issues*, 27. évf. 4. sz. 439–463. o.
- DORNHEIM, Stefan 2014. Glauben und Erinnern. Das Pfarrhaus als Institution lutherischer Gedenkkultur. In: SEIDER-SPEHR 2014, 55–70. o.
- GUEST, Mathew 2010. Socialisation and spiritual capital: what difference do clergy families make? In: Sylvia Collins-Mayo – Pink Dandelion (szerk.): *Religion and Youth*. Ashgate Publishing, Farnham. 175–180. o.
- GYORGYOVICH Miklós – PILLÓK Péter 2014. A vallásos fiatalok társadalmi státuszának változása. *Vigilia*, 79. évf. 9. sz. 650–660. o.
- GYÖKÖSSY Endre 1992. *Életápolás*. Szent Gellért Kiadó, Budapest.
- HÁMORI Ádám – ROSTA Gergely 2011. Vallás és ifjúság. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest. 249–262. o.
- HETZENDORFER, Ruth 2000. Assessing the positive attributes of preachers kids. *Enrichment Journal*, 5. évf. 4. sz. 108–109. o.
- HÉZSER Gábor 2001. „Akik megfáradtatok és megterhelttetek...” Tanulmányok az ún. „burn out” szindrómáról. In: *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat. Pasztorálpszichológiai tanulmányok*. Kálvin Kiadó, Budapest.

- HÉZSER Gábor 2003. Gondolatok a családok lelkipozíciójáról. Pasztorálpszichológiai szempontok. *Embertárs*, 1. évf. 4. sz. 6–30. o.
- HINDSON, Ed – DOBSON, Ed 1983. Why Preachers' Kids Go Bad. *Fundamentalist Journal*, May. 12–31. o. [http://digitalcommons.liberty.edu/sor\\_fac\\_pubs/140](http://digitalcommons.liberty.edu/sor_fac_pubs/140). (Letöltés: 2017. február 14.)
- HOGÉ, Dean R. – JOHNSON, Benton – LUIDENS, Donald A. 1993. Determinants of church involvement of young adults who grew up in Presbyterian churches. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 32. évf. 3. sz. 242–255 o.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin 2006. A szülők nevelési szövetsége: a szülőség. *Embertárs*, 4. évf. 2. sz. 100–109. o.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin 2007a. *A házasság és a család belső világa*. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin 2007b. *Vallás és emberi magatartás*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin – DÁVID Beáta 2013. A családi és a kortárástámogatás összefüggései. In: Ittész Gábor (szerk.): *Cura Mentis – Salus Populi. Mentálhigiéné a társadalom szolgálatában. Ünnepi kötet Tomcsányi Teodóra 70. születésnapjára*. Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kar, Mentálhigiénés Intézet, Budapest.
- JOSUTTIS, Manfred 2017. *A lelkész más. A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- LANE, Tova 2015. Impact of Parents' Religious Background on Parenting Style and Children's Religiosity in the Orthodox Jewish Community. Dissertation. State University of New Jersey. <https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/47193/PDF/1/play/>. (Letöltés: 2018. szeptember 10.)
- MARTIN, Todd F. – WHITE, James M. – PERLMAN, Daniel 2003. Religious socialization: A test of the channeling hypothesis of parental influence on adolescent faith maturity. *Journal of Adolescent Research*, 18. évf. 2. sz. 169–187. o.
- MARTÍNEZ, Isabel – GARCÍA, José Fernando 2007. Impact of parenting styles on adolescents' self-esteem and internalization of values in Spain. *The Spanish Journal of Psychology*, 10. évf. 2. sz. 338–348. o.
- MARTOS Tamás – KÉZDY Anikó 2007. Vallásosság, lelki egészség, boldogság. In: Horváth-Szabó Katalin (szerk.): *Vallásosság és személyiség*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba.
- MERINO, Stephen M. 2012. Irreligious socialization? The adult religious preferences of individuals raised with no religion. *Secularism and Nonreligion*, 1. évf. 1–16. o.
- NÉMETH Dávid 2012. *Pasztorálanthropológia*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- NORRELL, J. E. 1989. Clergy Family Satisfaction. *Family Science Review*, 2. évf. 4. sz. 337–346. o.
- OKULICZ-KOZARYN, Adam 2010. Religiosity and Life Satisfaction across Nations. *Mental Health, Religion & Culture*, 13. évf. 2. sz. 155–169. o.
- PÁLHEGYI Ferenc 2015. A párkapcsolat etikája. In: Békefy Lajos – Birkás Antal (szerk.): *Napjaink dilemmái. Protestáns válaszok*. Barankovics István Alapítvány, Budapest.
- PETTS, Richard J. 2014. Parental Religiosity and Youth Religiosity: Variations by Family Structure. *Sociology of Religion*, 76. évf. 1. sz. 95–120. o.
- POLAK, Regina – ROSTA, Gergely (2016). Religion and values in Central and Eastern Europe. In: András Máté-Tóth – Gergely Rosta (szerk.). *Focus on Religion in Central and Eastern Europe: A Regional View*. De Gruyter Verlag, Berlin. 33–74. o.
- ROWATT, G. Wade 2001. Stress and Satisfaction in Ministry Families. *Review and Expositor*, 98. évf. 523–543. o.
- SANFORD, Timothy L. 2006. *Muszáj tökéletesnek lennem! ...és egyéb paplakbeli tévtanok*. Új Remény Alapítvány, Debrecen.
- SCHORN-SCHÜTTE, Luise 2014. Das ganze Haus. Evangelische Pfarrhäuser im 16. und 17. Jahrhundert. In: SEIDER–SPEHR 2014, 37–54. o.
- SEIDER, Thomas A. – SPEHR, Christopher (szerk.): *Das evangelisches Pfarrhaus. Mythos und Wirklichkeit*. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.
- SHERKAT, Darren E. 2003. Religious socialization: Sources of influence and influences of agency. In: Michele Dillon (szerk.): *Handbook of the Sociology of Religion*. Cambridge University Press. 151–163. o.
- SILTON, Nava R. – FOGEL, Joshua 2010. Religiosity, Empathy, and Psychopathology among Young Adult Children of Rabbis. *Archive for the Psychology of Religion*, 32. évf. 3. sz. 277–291. o.
- SPEHR, Christian 2014. Priesterehe und Kindersegen. Die Anfängedes evangelischen Pfarrhauses in der Reformationszeit. In: SEIDER–SPEHR 2014, 13–36. o.
- STOFFELS, Hijme 2004. „Preachers' kids are the worst”. *Results of a Survey among Dutch clergy children*. Kézirat. <http://hrr.hartsem.edu/sociology/articles/stoffels.pdf>. (Letöltés: 2019. február 28.)
- SÜLE Ferenc 2006. *Családi élet és lelki egészség. A spirituális fejlődés természetes hatóerőinek mélylélektani elemzése*. Evangélikus Missziói Központ, Budapest.
- TARIS, Toon W. – SEMIN, Gun R. 1997. Passing on the Faith: how mother–child communication influences transmission of moral values. *Journal of Moral Education*, 26. évf. 2. sz. 211–221. o.
- THORESEN, Carl E. – HARRIS, Alex H. S. – OMAN, Doug 2001. Spirituality, religion, and health. In: T. G. Plante & A. C. Sherman (szerk.): *Faith and health: Psychological perspectives*. The Guilford Press, New York. 15–52. o.
- TIGHE, Steven 2011. *Raising Church Celebrities: A study of clergy parenting practices*. Kézirat. <https://www.aymeducators.org/wp-content/uploads/Faith-Development-of-Children-of-Evangelical-Clergy-by-Steven-Tighe.pdf>. (Letöltés: 2019. február 28.)
- VAIDYANATHAN, Brandon 2011. Religious resources or differential returns? Early religious socialization and declining attendance in emerging adulthood. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 50. évf. 2. sz. 366–387. o.
- VERMEER, Paul 2014. Religion and family life: An overview of current research and suggestions for future research. *Religions*, 5. évf. 2. sz. 402–421. o.
- VERMEER, Paul – JANSSEN, Jacques – SCHEEPERS, Peer 2012. Authoritative parenting and the transmission of religion in the Netherlands: A panel study. *International Journal for the Psychology of Religion*, 22. évf. 1. sz. 42–59. o.
- WILSON, Cynthia B. 2010. *Understanding Stress and the Quality of Life for Adolescent Children of Clergy: A Retrospective Study*. Dissertation. Florida State University, Tallahassee.
- WULFF, David M. 1991. *Psychology of religion: Classic and contemporary views*. John Wiley & Sons, New York.





# Fiú vagy szolga?

## I. A παῖς τοῦ Θεοῦ kifejezés krisztológiai értelmezésének kérdése

■ LÁSZLÓ VIRGIL

„Valaha én is úr akartam lenni; / ó bár jó szolga lehetnék! / De jaj, szolga csak egy van: az Isten, / s uraktól nyüzsög a végtelenség.”

Weöres Sándor

### A probléma

Missura Tibor nyugalmazott evangélikus esperes a *Lelki-pásztor* 2019/2. számában egy tanulmányt jelentetett meg *Négy téves fordítás a Bibliában – ApCsel 3,13.26; 4,27.30* címmel. Ebben a cikkben, csakúgy, mint egy korábban magánúton publikált írásában (MISSURA 2014) a szerző amellest kardoskodik, hogy a 19. század végétől megjelenő bibliafordítások tévesen kezdik az inkriminált négy ApCsel-beli igehely vonatkozásában az „Isten szolgája” fordítást alkalmazni a címben is szereplő görög kifejezésre. A tévedés oka a szerző szerint, hogy a modern újszövetségi kutatás elhibázott módon vetíti rá értelmezési háttérként a deuteró-észaiási Ebed Jahve-énekeket<sup>1</sup> „Isten szolgája” fogalmának ószövetségi jellegű interpretációját ezekre a locusokra. Szerinte az újszövetségi krisztológia Isten Fia-, illetve messiáskonceptiója, valamint ezek nyomán a későbbi egyetemes hitvallásokból kirajzolódó szentháromságtanon belül a Fiú Istenre vonatkozó megfontolások kizárják, hogy Lukács, illetve Péter apostol ilyen értelemben érthették volna a terminust. A terjedelmi okok miatt több részletben megjelenő jelen tanulmány célja ennek a problémakörnek a reflektív körüljárása, természetesen korántsem kimerítő jelleggel, hiszen azt csak egy külön monográfia keretei között lehetne megtenni.

<sup>1</sup> Az Ebed Jahve-énekek elhatárolását Bernhard DUHM 1892-es Ézsaiás-kommentárjának köszönhetjük. A négy ének pontos határait illetően a mai napig sem teljesen egységesek a szakirodalmi álláspontok, de a legáltalánosabban elfogadott nézet szerint ezek: Ézs 42,1–9; 49,1–12; 50,4–11; 52,13–53,12. A témában magyar nyelven lásd METTINGER (2006) és HERMISSON (2006) egymással polemizáló, ám rendkívül tanulságos tanulmányait.

### Terminológiai észrevételek

A gyermek/fiú és a szolga közötti értelmezési ambivalencia szélesebb körben elterjedt indoeurópai nyelvi jelenség, elég csak a görög παῖς-nak a latin *puer*, a francia *garçon*, illetve az angol *boy* hozzávetőleges ekvivalenseire gondolnunk. A sémi héberben azonban nem áll fenn ezzel kapcsolatban semmilyen kétértelműség. A maszoréta szövegben összesen 870 alkalommal fordul elő a szolga jelentésű עֶבֶד kifejezés (MICHEL 1981, 609. o.). Míg azonban a Septuaginta 341 héber és 5 arám esetben ezt a παῖς szóval adja vissza (AVEMARIE–BRAUMANN–HAACKEL 2005, 1127. o.), a fiú értelmű υἱός mindössze egyszer fordul elő, mégpedig Deut 32,43 vonatkozásában. De még csak a szabályt erősítő egyetlen kivételről sem beszélhetünk ekkor sem (MARSHALL 1969, 329. o.), ugyanis a Septuaginta szövegéről egyértelműen bebizonyosodott, hogy ezen a helyen egy a maszorétától eltérő héber szövegváltozatot (כֶּבֶד) fordít, amelyet Qumránból (4QDeut<sup>n</sup>) jól ismerünk (SKEHAN 1954, 12. o.). Leszögezhetjük tehát, hogy a παῖς kifejezés értelmét illetően a protokanonikus Ószövetség vonatkozásában<sup>2</sup> a görög nyelv szemantikai sajátosságai mentén nem vethető fel kétség.<sup>3</sup> Így nem áll meg az az érv, miszerint Mt 12,18 kérdése nem megoldott, mondván, hogy bár ott egyértelműen Ézs 42,1 verbatim idézetével van dolgunk, de a Septuaginta már kétszáz évvel az Újszövetség előtt

<sup>2</sup> Zsidó gondolatkörben a παῖς κυρίου 1. individuumra (a szenvedő Igaz) vonatkoztatva és 2. az Úr gyermeke jelentéssel majd csak a Kr. e. 1. században, ám Palesztinán kívül, az erősen hellenizált egyiptomi zsidóság körében merül fel, jelesül a deuterokanonikus Bölcs 2,13 vonatkozásában.

<sup>3</sup> Érdekességképpen azt is érdemes megjegyeznünk, hogy a javarészt „fiú” értelmű עֶבֶד 626 maszoréta szövegbeli előfordulásából a LXX csak két ízben adja azt vissza a παῖς-szal (Péld 4,1; 20,7), ami mindössze 0,055%. Véleményem szerint ebből is az első esetben stilisztikai megfontolások vezethettek az alkalmazáshoz, hiszen egy gyönyörű, szinte már babitsi hármás alliteráció alakul így ki: Ἀκούσατε παῖδες παιδείαν πατρὸς.

a παῖς szót alkalmazza. „Melyiket idézi a szerző?” – teszi fel a kérdést MISSURA Tibor (2019, 67. o. 2. jegyz.). Erre azt mondhatjuk, hogy még ha teljes bizonyossággal a LXX-t idézné is, akkor sem lenne a fentiek fényében semmilyen kétség: magának a Septuagintának az értelmezése is nyilvánvalóan פֶּטֶר jelentésű. Ráadásul éppen a Mt 12,18-beli idézet esetében nem bolyongunk homályban: az egyértelműen a maszoréta verzióhoz áll közelebb. A LXX-val való egyezése csakis ott mutatható ki, ahol a maszoréta szöveg és a LXX egymással teljesen identikus (NOLLAND 2005, 492. o.).

Ugyanehhez az igehehelyhez kapcsolódóan kifejtésre kerül az is, hogy Ézs 42,1-ben a LXX „nem használja a héber szolga szónak megfelelő doulosz vagy diakonosz szót, hanem a belső kapcsolatot, kötődést is eláruló παῖς (paisz) kifejezést” (MISSURA 2014, 27. o.).<sup>4</sup> Azonban ha figyelembe vesszük, hogy a már említett 346 esetben a παῖς egyértelműen a szolga jelentésű פֶּטֶר fordítása, míg mindösszesen 44 ízben alkalmazzák csak más héber kifejezésre,<sup>5</sup> akkor beláthatjuk, hogy ez az érv egyáltalán nem állja meg a helyét. Ráadásul az פֶּטֶר-et δοῦλος-szal ennél kevesebbszer, csak 327 ízben fordítják, és a szintén hiányolt δίακονος-szal pedig egyetlenegyszer sem (MICHEL 1981, 609. o.). Azaz megállapíthatjuk, hogy a héber 'szolga' kifejezés legtipikusabb septuagintabeli fordítása a παῖς, még hozzá mindenféle benső kapcsolatra való szükségszerű utalás nélkül. Ézs 42,1 vonatkozásában ezen a tényen az sem változtat semmit, hogy a LXX a héber szöveghez képest a παῖς elé beilleszti Jákób nevét, illetve kicsivel később Izraelt (MISSURA 2014, 27–28. o.). Miért jelentené ez azt, amit Missura Tibor javasol, hogy Isten Jákóbot, illetve Izraelt itt a fiának tekintené? Semmi másról nincs szó, mint hogy az Ézs 42,1 maszoréta szövegében közelebből meg nem határozott Szolga alakját itt a LXX korporatív módon a metonimikusan Izraelt jelképező Jákóbra vonatkoztatja, ugyanúgy, ahogy ezt Ézs 41,8-ban mind a héber(!), mind a görög verzióban láthatjuk. Egészen kézenfekvő tehát a következtetés, hogy a LXX egyszerűen harmonizálja Ézs 42,1-et 41,8-cal. S miután utóbbiról a cikkszerző is elismeri, hogy itt szolgáról van szó (MISSURA 2019, 68. o.), semmi nem indokolja, hogy Ézs 42,1 LXX verziójában ne „Jákób, az én szolgám”-at fordítsunk. MISSURA Tibor úgy érvel, hogy Mt 12,18 elhagyja a Jákób és Izrael neveket, hogy az így határozott jövődőlés legyen Jézusra mint Isten Fiára (2014, 28. o.). A korábban elmondottak fényében azonban világossá válik, hogy a szerző itt abból a téves előfeltevésekből indul ki, hogy

Máté a LXX-t követi, ugyanakkor teológiai érdekből itt most mégis átalakításokat hajt rajta végre. Holott egyszerűen csak arról van szó, hogy Máté a héber változatot fordítja le, amelyből hiányzik a LXX kettős névbetoldása, és teljesen természetesen azzal a παῖς szóval adja vissza az פֶּטֶר-et, amely a legkézenfekvőbb fordítási megoldás már a LXX-ban is.

De érdemes indirekt bizonyítási céllal – közben immár újszövetségi vizekre evezve – a másik irányból is közelítenünk a παῖς kérdéséhez. Előfordul-e az, hogy bármelyik evangélista a vitatott ApCsel-beli deutero-ézsaiási referenciákon túlmenően a παῖς szóval utalna Jézus istenfiúságára? A huszonnégy újszövetségi esetből a kifejezés Máténál nyolc ízben, Lukácsnál kilencszer, Jánosnál egyszer, az Apostolok cselekedeteiben hatszor fordul elő.<sup>6</sup> Ebből a négy vitatott fordítású ApCsel-beli igehehelyet leszámítva mindössze két locus hozható összefüggésbe Krisztus személyével. Az egyik eset Lk 2,43. Ekkor Jézus mint tizenkét éves gyermek (παῖς) jelenik meg előttünk, aki Jeruzsálemben maradt, s akit szülei, József és Mária keresnek. Itt tehát nem az istenfiúságról, hanem életkoráról, illetve földi szüleihez való viszonyáról van szó.<sup>7</sup> Egyébként éppen Lukácstól nem idegen az Ebed Jahve-dalok παῖς-motívumának tipikusan ószövetségi zamatú alkalmazása: Lk 1,54-ben Izrael, Lk 1,69-ben és ApCsel 4,25-ben pedig Dávid jelenik meg az Úr szolgájaként.<sup>8</sup>

A másik Jézusra vonatkoztatott eset a már elemzett és egyértelmű mátéi Ézsaiás-idézet (Ézs 42,1) az első Ebed Jahve-énekéből, amely – mint láthattuk – nagyon is az „Isten szolgája” interpretáció irányába mutat. Ez az egyetlen létező, ApCsel 3-mal és 4-gyel gondolatilag szorosan párhuzamba állítható evangéliumi igehehely álláspontom szerint

<sup>6</sup> Mt 2,16; 8,6.8.13; 12,18; 14,2; 17,18; 21,15; Lk 1,54.69; 2,43; 7,7; 8,51.54; 9,42; 12,45; 15,26; Jn 4,51; ApCsel 3,13.26; 4,25.27.30; 20,12.

<sup>7</sup> Miközben Missura Tibor rendre kiemeli Lk 2,43 – általa vélelmezettlen szinte perdöntő – jelentőségét a Jézusra vonatkoztatott lukácsi παῖς-értelmezés vonatkozásában (MISSURA 2014, 15., 28. o.) – amely locusnak egyébként legfeljebb görög nyelvi szemantikai relevanciája van, krisztológiai nincsen –, teljesen átsiklik azon tény felett, hogy Lukácsnál háromszor ennyi esetben (Lk 1,54.69; ApCsel 4,25) egyértelmű bizonyossággal megjelenik az Ebed Jahveh-hagyomány felől értelmezett παῖς-gondolat, mind szemantikai, mind komoly teológiai relevanciával. Ez ráadásul ApCsel 4,25 esetében a vitatott 4,27 közvetlen közelében történik.

<sup>8</sup> Vitapartnerem kijelenti: „Lukács nem zsidó hagyományokon nevelkedett (Kol 4,10–14), ezért nem is akarhatja érvényesíteni Ézsaiás Ebed Jahve-hagyományát.” (MISSURA 2014, 28. o.) Túl azon, hogy még logikai alapon sem következik egyáltalán a szerző által a premissza alapján levont következtetés (már miért ne akarhatná érvényesíteni, miután keresztény lett, az Ószövetségre Isten ígéjeként tekint, és kettős művét egyébiránt százas nagyságrendben szövik át a nyilvánvaló ószövetségi allúziók és idézetek?), de Lk 1,54.69 és ApCsel 4,25 egyértelműen cáfolják is ezt a felvetést. Egyébiránt a szerző nem megalapozott előfeltételezésekből indul ki Lukács és a zsidó hagyományok viszonyát illetően. Az evidenciákon és nem vélekedéseken nyugvó, konszenzusos bevezetéstani álláspontot idézem: Lukács „úgy tűnik, hogy mind a klasszikus irodalom, mind a zsidó írások területén kiemelkedőbb ismeretekkel rendelkezik, mint bármelyik másik evangéliumszerző” (POWELL 2009, 150. o.).

<sup>4</sup> Ennek a felvetésnek a logikája egyébként bumerángszerűen csap vissza. Miért ilyen kétértelmű kifejezést választ pontosan ezen krisztológiai szempontból releváns helyeken, és nem használja ApCsel 3,13.26; 4,27.30-ban Lukács az egyértelműen 'fiú' jelentésű υἱός kifejezést, amelyet az evangéliumban egyébként 77-szer, az ApCselben pedig 21 ízben alkalmaz, amikor ténylegesen „fiúra” akar utalni?

<sup>5</sup> AVEMARIE–BRAUMANN–HAACKEL 2005, 1127. o. Ráadásul ebből a 44-ből 23 alkalommal a ἰψῖν (ifjú) és a ἰψῖν (fiatal lány) szavakat fordítják vele, ahol önmagában véve szintén nincs szó semmilyen belső kapcsolatról vagy kötődésről.

igen súlyos érv mellett, hogy az Újszövetség igenis ismerheti az „Isten szolgája” fogalom krisztológiai relevanciáját.

Ugyanakkor különösen is érdekes momentum, hogy éppen Lukács az, aki Lk 7,2-ben és 7,7-ben egyazon történeten belül egymás szinonimájaként használja a  $\delta\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma$  és a  $\pi\alpha\iota\varsigma$  szavakat, hiszen ugyanarra a személyre, a kapernaumi százados szolgájára vonatkozik. Missura Tibor Lk 7,7-et úgy értelmezi, hogy itt csak gyermekről lehet szó (MISSURA 2014, 5. o.). Ennek indoklásául azt hozza fel, hogy Lk 7,8-ban  $\delta\omicron\upsilon\lambda\omicron\varsigma$  szerepel. Azonban miután 7,8-ban az evangéliumi történeten belüli, a római százados által előadott, Krisztus „szóbeli cselekvésének” elégségességét szemléltető példáról, tehát más alanyról van szó, Lk 7,7-re vonatkozóan sem pro, sem kontra nincs relevanciája az előbbi ténynek. Ellenben Lk 7,2-t a cikkíró teljesen figyelmen kívül hagyja, ami viszont kétségtelenné teszi, hogy a történetbeli  $\pi\alpha\iota\varsigma$  – ráadásul éppen az ApCsel-t szerző Lukácsnál – egyértelműen szolgál. Ebből adódóan ugyanezen gyógyításáról szóló mátéi párhuzamos helyen is inkább valószínűsíthető a „szolga” érteleme (Mt 8,6.8.13).<sup>9</sup>

Tovább is folytathatnánk a terminológiai alapú, olykor sajnos halmozottan téves következtetések elemzését, de az eddigiek is bőségesen elegendők voltak annak demonstrálására, hogy rendre egy alapvető módszertani hiba alkalmazásának a következményeivel van dolgunk. Ez pedig a *petitio principii*, a bizonyítandóval való bizonyítás esete. Ha számos filológiai, szemantikai, valamint exegetikai térszerűséget javarészt figyelmen kívül hagyva egy bizonyos preferált görög szótári jelentésből indulunk ki, és eleve annak szemüvegén keresztül vizsgáljuk az egyes septuagintabeli ószövetségi és az erősen szelektíven válogatott újszövetségi locusokat, akkor ennek a fényében nyilván arra a megállapításra jutunk, hogy ezek az igehelyek a mi álláspontunkat támasztják alá. Csakhogy ha téves volt az axiomatikus érvényűnek tekintett premissza, akkor kártyavárként dőlnek össze az ezzel kapcsolatos okfejtések. Az ügy és a téma iránti lelkesedés és hitval-

<sup>9</sup> Missura Tibor, miután Lk 7,7-et – tévesen – eleve elkönyvelte „fiúnak”, amellel érvel, hogy Jn 4,51 mellett a három említett mátéi igehelyen is „fiút” kellene fordítani, mivel „egy százados nem alázódik meg a legyőzött nép előtt egy szolgálóért, hogy szívességet, gyógyulást kérjen, de a fiáért igen.” Ez az indoklás azonban mindössze egy semmilyen konkrétummal alá nem támasztott sejtésen alapul, s ennek a törekvésnek a hajója éppen a lukácsi szövegi bizonyíték sziklazatonyán kap léket. Jn 4,51 vonatkozásában a fordítások persze „fiút” hoznak, mivel a kapernaumi királyi tisztviselő fia meggyógyításának a történetében az evangélista szinonimaként felváltva használja a  $\pi\alpha\iota\varsigma$ , a  $\upsilon\iota\omicron\varsigma$  és a  $\pi\alpha\iota\delta\iota\omicron\nu$  kifejezéseket. A bökkenő azonban ott van, hogy vitapartnerem minden további nélkül teljesen azonosnak tekinti ezt a történetet a szinoptikusoknál olvasható fenti kapernaumi eseménnyel. Sőt meglehetősen pontatlanul a „kapernaumi százados szolgájának-fiának” titulálja a Jn 4,51-ben szereplő meggyógyítottat is. Ha a János-evangélium itt egy ugyanarra a konkrét történeti eseményre visszamenő, ám a Q-hoz képest számos eltérő részletet felvonultatva áthagyományozott szóbeli tradíciót dolgoz is fel – amit egyébként magam is valószínűsítek –, a redakció jelenlegi fokán mégis egy különálló, a szinoptikusokétól jelentős pontokon eltérő történettel van már dolgunk. (Vö. MISSURA 2014, 6. o.)

lások szenvedély teljesen érthető és helyénvaló, azonban a tudományos kutatás által megkövetelt módszertani neutralitás nem függeszthető fel, hanem *sine ira et studio*, a legnagyobb körültekintéssel kell mérlegre tennünk a tényeket.

## Az átértelmeződés kérdése

Ahhoz, hogy vitapartnerem tézisént nyelvi alapon nemhogy bizonyítani, de legalább valamelyest valószínűsíteni lehessen, meggyőzően be kellene tudni mutatni, hogy a deuteró-észaiási idézetek  $\text{מַלְאָכָה}$ -jét kifejező görög  $\pi\alpha\iota\varsigma$   $\tau\omicron\upsilon\upsilon$   $\Theta\epsilon\omicron\upsilon$  minden kétséget kizáróan olyan keresztény átértelmeződésen ment keresztül legkésőbb már az Újszövetség keletkezésének idején, mint mondjuk a „szűz” kérdésköre Ézs 7,14 – LXX – Mt 1,23 nyomvonalán.

A héber  $\text{מַלְאָכָה}$  házasulandó korú lányokra, illetve az első szüléskig a fiatal nőkre vonatkozó szó. Bár értelem szerűen egy fiatal nő, aki még szűz volt, ebbe a kategóriába esett, azonban a héber kifejezés nem implikál szükségszerűen szüzességet. A LXX ezt a görög  $\pi\alpha\rho\theta\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$  kifejezéssel fordította le, ami viszont kimondottan szűzet jelent.<sup>10</sup> A héber verzió azonban közelebb áll ahhoz, hogy valaki, aki az elbeszélés idején fiatal nő, majd a megszokott módon foganni fog (ergo vélhetően már nem vethető fel a szüzessége). A LXX-fordítás, túl azon, hogy ehhez képest már egyértelműen eltolódást mutat a fiatal lány értelemről a szűz irányába, nagyon könnyen értelmezhető akképp, hogy az illető szűzen van várandós állapotban:  $\eta$   $\pi\alpha\rho\theta\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$   $\acute{\epsilon}\nu$   $\gamma\alpha\sigma\tau\rho\iota$   $\acute{\epsilon}\xi\epsilon\iota$ . Ez pedig nagyon kapóra jön Máténak, amikor alapvetően a LXX-t követve idézi Ézs 7,14-et, s így az ő mondanivalójának a hangsúlya már egyértelműen az áldott állapotban lévő Mária szüzességére kerül (NOLLAND 2005, 101. o.).

Ám amíg ez utóbbi vonatkozásában a részemről indirekt bizonyításképpen analógiaként felvázolt és valóban a görög szemantikai sajátosságok által lehetővé tett nyelvi átértelmeződés jól láthatóan végbement, a  $\pi\alpha\iota\varsigma$  esetében ez már nem mondható el. Sőt éppen az ellenkezőjét látjuk: a korai kereszténységben, jelesül Római Szent Kelemen első levelében, illetve a *Didakhé*-ben egy darabig még pontosan az „Isten szolgája” érteleme marad fenn Krisztusra vonatkoztatva, még hozzá alapvetően liturgikus, imádságos használatban, pontosan úgy, ahogy azt ApCsel 4,27.30-ban is látjuk.<sup>11</sup> Az Apostolok cselekedetei és a Kr. u. 96 körülre datált első Kelemen-levelé között körülbelül egy bő évtized

<sup>10</sup> Vö. az athéni Parthenonnal, amely a szűz Pallasz Athéné (Athéna Parthenos) temploma. Egyébként érdemes itt megjegyeznünk, hogy a fiatal lány és a szűzlány kategóriái az ókori zsidóságban vélhetően sokkal inkább fedték egymást, mint a mai, szexuális forradalom utáni szekularizált társadalmakban. Gondoljunk csak Deut 22,20–21-re, amely megkövezéssel rendelte büntetni a házasság előtt a szüzességét elvesztő leányt.

<sup>11</sup> Did 9,2–3; 1Kel 59,2–4; VANYÓ 1988, 97., 141–142. o.



telik el, hiszen az újszövetségi bevezetéstudomány kurrens többségi álláspontja szerint az ApCsel keletkezése az első század 80-as éveinek a közepére tehető (POWELL 2009, 195. o.). A *Didakhé* keletkezésével kapcsolatban az utóbbi egy-két évtizedben már meglehetősen széles konszenzust élvez, hogy mindenképpen az 1. században keletkezett, méghozzá valamikor (50–)70–90 között (O'LOUGHLIN 2010). Leszögezhetjük tehát, hogy a  $\pi\alpha\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \Theta\epsilon\omicron\upsilon$  liturgikus keretek közötti használatát az „Isten szolgája” értelemben tanúsító kora keresztény iratok gyakorlatilag egykorúak a négy vitatott igehelyet tartalmazó kanonikus Apostolok cselekedeteivel, vagy maximum egy-két évtizeddel későbbiek. Éppen ezért pusztán kronológiai alapon éles árkot húzni a lukácsi megközelítés és az említett két mű szemléletmódja közé nem lehet. Sőt éppen ez a közelség sokkal inkább arra mutat, hogy itt egy olyan őskeresztény gyökerű hagyományról van szó, amely éppen az első század utolsó szakaszában élte a virágkorát. Majd ezután láthatjuk, hogy a 2. század második felében egyértelművé válik az „Isten Fia” értelem. A Kr. u. 155–177 között datált Szmírnai Szent Polikárp mártírártájában<sup>12</sup> jól nyomon követhető módon már egyértelműen az „Isten Fia” gondolat körben mozgunk, csakúgy, mint szintén a 2. század második felére tehető Diognétoszhoz írt levélben.<sup>13</sup> Innen már csak egy lépés, hogy mivel a  $\upsilon\acute{\iota}\omicron\varsigma$ -szal párhuzamosan futnia nincs sok értelme, ezért az egész  $\pi\alpha\iota\varsigma$ -terminológia gyorsan kikopik a használatból. Mindez azt is megmagyarázza, hogy miért válik a MISSURA Tibor által gyakran érvként hivatkozott (2014, 8. o.; 2019, 66. o.), teljesen bevett értelmezési és fordítási gyakorlattá a Vetus Latinától és a Vulgatától Lutheren át Károliig a jó eséllyel dogmatikai szempontokból is motivált<sup>14</sup> *filiius* – *Kind* – Fiú megoldás.

Azt gondolom, hogy az általam itt vázolt lineáris fejlődési vonal jóval plauzibilisebb, mint az, ha vitapartnerem ApCsel-beli  $\pi\alpha\iota\varsigma$ -értelmezését elfogadva Kelemen első levélét és a *Didakhét* Lukács és Polikárp mártírártájának, il-

letve a Diognétoszhoz írt levélnek nem pusztán a teljesen természetes kronológiai, hanem meglehetősen szervesen „eszmétörténeti szendvicsébe” is belepasszírozzuk.

## Dehonesztáló-e Krisztusra nézve az Isten szolgája cím?

### A problémafelvetés

A négy vitatott ApCsel-beli  $\pi\alpha\iota\varsigma$  szolgaként való fordításával szemben fogalmazódik meg az az elgondolás, hogy mivel a pogányok számára ismeretlen volt a deuteró-észaiási Ebed Jahve-gondolat<sup>15</sup>, a missziói igehirdetésben Jézus Krisztusra, az Isten Fiára vonatkoztatott „Isten szolgája” titulus csakis félreérthető, sőt lealacsonyító képzeteket keltő lehetett volna. „A kortársak számára bizonytalan és elfogadhatatlan ez a fogalom” – olvashatjuk (MISSURA 2019, 68. o.). Bár mint hamarosan látni fogjuk, ez azért nincs teljesen így. Mivel az egész vita egyik leglényegesebb gyökérproblémájának tekinthetjük ezt a momentumot, érdemes lesz alaposan körüljárni a kérdést. A következő alfejezetben ezért ókori források alapján rámutatunk arra, hogy a görög-római kultúrkörben igencsak differenciált rabszolgaképről beszélhetünk, ahol például az uralkodó rabszolgájának lenni kiemelkedő presztízzsel járt. Utána arra térünk ki, hogy miként volt jelen bizonyos értelemben a pogány antikvitáson belül is egyfajta „Isten szolgája”-gondolat. Majd utalunk röviden az újszövetségi fogalmak, szimbólumok többségének kettős kulturális begyökerezettségére (doppelte Traditionstiefe). A további három alfejezetben pedig az Újszövetségen belüli perspektívát kutatjuk, hogy valóban fennáll-e dehonesztáló összeférhetlenség Krisztusra vonatkoztatva titulusi viszonylatában.

### Adalékok az antik görög-római rabszolgaságról

Habár rabszolgának lenni általában véve meglehetősen alacsony társadalmi státuszt és megbecsültségi fokot jelentett,

<sup>12</sup> *Acta Polycarpi* 14.1.3; 20.2; VANYÓ 1984, 50–51.53. o.

<sup>13</sup> *Diog.* 8.9.11; 9.1; VANYÓ 1988, 374. o.

<sup>14</sup> Analógiaként említem meg, hogy az újszövetségi szövegkritika tudományát művelők számára triviális evidencia, hogy számos kézirati szövegvariáns létrejöttének az oka pontosan a kialakuló dogmatikai ortodoxia harmonizálási igényeiben keresendő. Azaz a szövegmásolás során már a korai századokban számos igehelyet próbáltak hitvallási szempontok mentén „kijavítani”, a dogmatikai tantételekhez illeszkedőbbé tenni. A témának egy rendkívül érdekes monográfiát szentelt Bart EHRMAN professzor a már önmagában is sokatmondó *The Orthodox Corruption of Scripture: The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament* címmel (1993). Ezt már csak azért is fontos szem előtt tartanunk, mert Missura Tibor kijelenti: „Ez a szóhasználat ráadásul tagadja az egyetemes keresztény hitvallásokat, az Apostoli, a Niceai, az Athanasiusi hitvallást és az evangélikus hitvallásokat is, ahol Jézust Isten Fiának valljuk, és nem Szolgájának.” (MISSURA 2019, 67. o.) Ez nagyon hasonló logika ahhoz, mint ami az egykori dogmatikai megfontolásból szövegi változtatásokat eszközölő kéziratosmásoké volt.

<sup>15</sup> Ez persze bizonyos fokig akár meg is kérdőjelezhető, hiszen a korai pogánymisszió elsődleges célközönsége a judaizmussal szimpatizáló, a hellenisztikus zsidósággal és a helyi zsinagógákkal szoros kapcsolatokat ápoló úgynevezett „istenfélők” rétege volt, akik a Septuagintában többnyire jártasak voltak. Másfelől, hogy Cserhádi Sándort idézzem: „Hogy a pogány eredetű keresztények hite is beágyazódjék a kinyilatkoztatás történetébe, kezükbe adják az Ószövetség görög fordítását, a Septuagintát, amelyet a hellenisztikus gyülekezetek Isten szavának tekintettek és szorgalmasan olvastak. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az Újszövetség írói gyakran hivatkoznak rá olyan esetekben is, amikor pogány eredetű gyülekezetekhez szólnak.” (CSERHÁTI 2012, 104–105. o.) Ugyancsak így látja Craig S. Keener ApCsel 3 vonatkozásában, az ApCselhez írt 4640 oldalas(!), négykötetes kommentárjában (amely pártatlan erudícióval megírt, minden idők egyetlen újszövetségi könyvhöz írott legnagyobb, legátfogóbb és legalaposabb kommentárja, s amelynek csak az első három kötete több mint 45 000 extrabiblikus hivatkozást tartalmaz): „Lukács (és más korai keresztények) nyelvezte számára az egyetlen lehetséges kereszténység előtti forrás, amely vitathatatlanul széles körben ismert volt annak az olvasóközönségnek a körében, akiknek ő írt: maga Ézsaiás.” (KEENER 2013, 1085. o.)

ez bizonyíthatóan nem volt így a császárok, királyok, hatalmasságok, nagy emberek szolgálai vonatkozásában, amit többek között a következő példákkal illusztrálhatunk.<sup>16</sup>

Epiktétosz írja a következőket: „Ephroditosznak volt egy vargája, akit eladott, mert semmire sem volt használható. Ezt az embert aztán valami szerencse folytán egy császári tisztviselő vette meg, és a császár vargája lett. Ha láttad volna, hogy Ephroditosz micsoda tisztelettel beszélt róla! »Mondd, kérlek, hogy van az én jó Feliciánom?« És ha valamelyikünk megkérdezte tőle: »Ófelsége mit csinál?«, így válaszolt: »Éppen Feliciánnal tanácskozik valamiről.« Hát nem azért adta el annak idején, mert hasznavehetetlen volt? Ugyan ki tette őt egy csapásra okossá?» (Epict. *Diatr.* 1.19.19–22. In: EPIKTÉTOSZ 2016, 61. o.) Ugyancsak ebben a művében: „Kormányzói tisztségeket kínálnak: gyerekek azok, akik odafigyelnek erre. Pénzt kínálnak: gyerekek, akik odafigyelnek. Praetori tisztséget, konzuli rangot: kapkodjanak csak utánuk ezek a gyerekek! Zárják ki őket a palotából, kapjanak verést, csókoljanak kezét az adományozójuknak és szolgálóinak!” (Epict. *Diatr.* 4.7.23. In: EPIKTÉTOSZ 2016, 262. o.)

Afrodisziászi Kharitón Kr. u. 1. századi alkotása a *Khaireász és Kallirhoé*, amely a legrégebbi teljes egészében fennmaradt görög regény.<sup>17</sup> A páratlan szépségű Kallirhoé a legkiemelkedőbb szürakuszai államférfinek, Hermokratésznek, a peloponnészosi háború hőséneke lánya. Az ifjú Khaireász, akinek az apja a regény szerint a második legjelentősebb államférfi Hermokratész után, szerelmes lesz belé, és össze is házasodnak. Azonban kudarcot vallott korábbi kérések elhíthetik Khaireással, hogy Kallirhoé hűtlen volt hozzá. Erre ő felindult haragjában úgy rúgja rekeszizmon a feleségét, hogy annak megáll a légzése, és azt hiszik, hogy meghalt (nem tudják, hogy csak kómába esett). Khaireász a törvényszék előtt ekképp vádolja önmagát: „Kövezzetek meg a nép előtt! Megfosztottam Szürakúzáat legszebb díszétől. Az lenne a legigazságosabb, ha átadnátok a hóhérnak. Halált érdemelnék akkor is, ha Hermokratész egyik szolgálólányát öltem volna meg. Kíméletlenül büntessetek!”<sup>18</sup> Azt látjuk tehát, hogy ha a városállam második emberének a fia megölné a városállam első emberének egy szolgálólányát, az halálbüntetéssel fenyegető cselekedet volna! Ennek oka pedig nyilván nem a rabszolganő modern értelemben vett élethez való jogának büntetőjogi szankcionált védelme, de még csak nem is tulajdöntárgyként tekintett személyének inherens értéke volt, hanem a gazdájának kimagasló társadalmi státuszából rá háramló presztízs.

Végezetül Suetoniust idézem: „Gaius Melissus Spoletiumban született szabad emberként, de szülei kitétek, mert megromlott a kapcsolatuk egymással. Felnevelője gondos igyekezetének köszönhetően felsőbb oktatásban részesült, majd

<sup>16</sup> Az irodalmi hivatkozásokon túl rabszolgák és szabadok sírfeliratai is ezt támasztják alá. Lásd pl. a Robert K. SHERK által ismertetett, márványba és bronzba vésett Claudius korabeli szövegméleket (1988, 89–90. o.).

<sup>17</sup> Magyarul *Kallirhoé* címen jelent meg Orosz Ágnes fordításában.

<sup>18</sup> Char. Chaer. 5.2.2. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2005/XIV.-evf.-2005.-januar-februar/Kallirhoé>.

Maecenas kapta meg őt ajándékba mint grammatikust. Mivel látta, hogy Maecenas nagyon megkedvelte, és szinte barátjává fogadta, annak ellenére, hogy anyja tanúskodott szabad születése mellett, ő inkább a rabszolgaságot választotta, és jelenlegi helyzetét többre becsülte valódi származásánál.” (Suet. *Gramm.* 21. In: SÜETONIUS 2004, 395. o.)

Látnunk kell, hogy a rabszolgaság társadalmi intézménye kontextustól függően mást és mást jelentett az érintettek számára, miután eltérő módokon működött különböző emberek vonatkozásában, méghozzá a rabszolgatartó személyétől, társadalmi státuszától függően. A rabszolgasághoz kötődő terminológia a legtöbb esetben negatív konnotációkat hordoz a görög-római irodalomban. A rabszolgákat általában megvetik. Ugyanakkor az is tény, hogy sírfeliratok és egyéb szövegtanúk tanúsága szerint egyes rabszolgák és szabadok önként és büszkén hangoztatják (pozitív) titulusként effajta státuszukat olyankor is, amikor erre egyébként nem kényszerülnek (MARTIN 1990, 46–49. o.). Ezzel ugyanis a társadalmi piramisban magas pozíciót betöltő urukhoz való kapcsolódásukat hangsúlyozhatják, akinek a személyéhez való hoztársítás az ő saját státuszukat is magasra emeli a kívülálló szemében (*status by association*; uo. 48. o.). Egy-egy császári rabszolga sokszor igen komoly hatalom birtokosa volt olyan informális társadalmi státusz birtokában, amely felülmúlta egyébként tehetős és befolyásos szabad embereket. Sokszor ők maguk is óriási vagyonnal rendelkeztek. Azaz a görög-római rabszolgaság rendszere a görög-római patrónus–kliens szisztéma dinamikája szerint működött. Ebben a tekintetben a rabszolgák ugyanabban a csónakban eveztek, mint a szabadok, azzal a különbséggel, hogy uruk személyében eleve adva volt egy „beépített patrónusuk” (uo. 25–26. o.), de sokszor akár maguk is patrónusként viselkedtek.

### *Isten szolgája a görög-római kultúrkörben*

Az, hogy az „Isten szolgája” még fogalmi szinten is teljesen idegen volt a zsidóságon kívüli antik világban, voltaképpen még egy olyan neves és jeles Újszövetség-kutató számára is értelem-szerű trivialisásként jelenik meg fél évszázaddal ezelőtt, mint Hans Conzelmann. Ő 1Kor 7,22 kapcsán minden további vizsgálódás nélkül ekképp intézi el ezt egyetlen tömör mondattal: „Az elvárás, hogy valaki egy isten δούλος-ává, »rabszolgájává« legyen, radikálisan nem görög.” (CONZELMANN 1975, 128. o.) Mint hamarosan látni foguk, ez nincs így.

Van rá adatunk, hogy egyfelől a királyokra úgy tekintettek, mint az istenek szolgáira. Dio Chrysostomus szerint egy királynak, aki természetesen uralkodik az embereken, mint a feljebbvalójuk, alá kell vetnie magát az isteneknek, elismerve őket saját urainak és uralkodóinak, megmutatván, hogy a legbecsebb tulajdon, amellyel Isten, a legnagyobb és leghatalmasabb király rendelkezhet, az elsősorban ő maga (már-mint a király), másfelől pedig azok, akik alattvalóiként rendel-

tettek (Dio Chrys. 2.72. In: DIO CHRYSOSTOM 2017, 49. o.). Platón szerint, aki nem tud jól szolgálni, az elismerésre méltó parancsoló sem lehet. Büszkébbnek kell lenni arra, ha az ember jól tud szolgálni, mint ha jól tud uralkodni. Szolgálni kell tehát a törvényeket, mert ez az isteneknek való szolgálatot jelenti (*Törvények* 762e. In: PLATÓN 1984, 3: 677–678. o.). A komédiaíró Philemon *Thébaiak* című művéből Stobaios által megőrzött töredékben egy rabszolga azt mondja, hogy neki egy ember az ura (κύριος). A királyoknak az istenek, az isteneknek pedig a szükségyszerűség (EDMONDS 1961, 18. o.).

Platón arról tudósít, hogy a filozófus Szókratész szerint a hattyúk Apollón madarai, ő pedig a hattyúk szolgatársa (ὀμοδοῦλος), ugyanannak az istennek szenteltetett, és az neki a gazdája (*Phaidón* 85a–b. In: PLATÓN 1984, 1: 1067–1068. o.).

Alexandriai Philón a gyermekek és szülők viszonya kapcsán beszél úgy a szülőkről, mint Isten szolgáiról. Aki tiszteli a szolgát, vele együtt tiszteli az urát is (*De Decalogo*, 119–120. In: PHILÓN 1902, 296. o.).

Az Ízisz-pap Lucius Apuleius *Az aranyszamár* című regényében Ízisz főpapa ekképp buzdítja Luciust a pappá létele: „... vedd magadra az istennő szolgálatának igáját szívesen. Mert mihelyt az istennő szolgájául szegődöl, annál édesebben élvezed szabadságodat.” (Apul. *Metam.* 11.15. In: APULEIUS 1924, 562. o.) Az istennővel való kapcsolatát tehát rabszolgaságként írja le (*servitum*), és a szabadságot általában éri el, hogy (szolgaként) szolgálja őt (*servire*). Valamivel később, miután már az Ízisz-misztériumba beavatást nyert, rájön, hogy ámbár Ízisz és Ozirisz tisztelete összefügg, sőt a kettő egy és ugyanaz, mégis a győzhetetlen Ozirisznek, az istenek fenséges atyjának misztériumába még nem nyerte el a beavatást. De megerősödött benne a felismerés, hogy „a nagy isten szolgájául [*famulus*] is elhívtam” (Apul. *Metam.* 11.27. In: APULEIUS 1924, 586. o.).

Szophoklész *Oidipusz királyában* Oidipusz fenyegetőzésére a vak jós, Teiresziasz ekképpen válaszol: „Ha király vagy is, egyenlőség jár nekem szólni szavadra. Illet ennyi hatalom. Mert Loxias<sup>19</sup> szolgája (δοῦλος) vagyok, nem tiéd.” (SZOPHOKLÉSZ 1980, 29. o.) Azaz az istenség rabszolgájaként önmagát egy királlyal egyenrangúnak érzi.

Dale B. MARTIN már idézett monográfiájában számos a témánkba vágó feliratot ismertet (1990, xv–xvi. o.). Makedóniában egy Strato nevű asszony a szőlőjét Ma istennőnek szenteli, és magát az istennő rabszolgájának (δοῦλη θεᾶς) nevezi. Egy Lukiosz nevű szír egy oltárt szentel Atargatisznak, akit úrnőjének (κυρία) nevez, önmagát pedig a rabszolgájának (δοῦλος). Az Asia Minor-beli Dionysopolisban találtak olyan feliratot, amelyet egy szabad ember birtokának a rabszolga intézője, sáfára állíttatott. Ebből kiderül, hogy ez az in-

téző a család egyik rabszolgájának szabadságot ígért. Be is jegyeztette ezt a rabszolgát a templomnál, ami már a felszabadítás (*manumissio*) felé vezető út egyik állomása volt. Azonban úgy tűnik, hogy az ő ura (κύριος) nem tudott a megállapodásról, mert utóbb követelte az intézőtől a *manumissió*ról szóló dokumentum átadását, hogy hatálytalaníthassa. Miután az intéző ezt átadta neki, az istenség álmokban nyugtalanítani, hajszolni kezdi őt, ragaszkodván ahhoz, hogy az ő rabszolgáját adják át neki. Az istenség ragaszkodik a *manumissió*hoz, szemben az emberi tulajdonos kívánságával, és mint a rabszolga új ura, igyekszik megvédeni őt a korábbi tulajdonostól.

Mindezek a példák kellőképpen bizonyítják, hogy az istenség szolgájának gondolata egyáltalán nem állt távol az ókori Mediterráneum emberének képzetvilágától. Sőt, következtetésként azt is levonhatjuk, hogy ez egyáltalán nem járt valamilyen szükségyszerűen lealacsonyító értékeléssel, hanem éppen ellenkezőleg, királyok, filozófusok, papok kiváltsága ez. A patrónus–kliens viszonyok által meghatározott, a dicsőség–szégyen értékskala mentén mozgó társadalmi szemléletben pedig jó okkal feltételezhető, hogy a monoteisztikus jellegű missziói igehirdetés befogadói számára metaforikus értelemben Isten, mindenek Ura, a legfőbb patrónus szolgájának lenni akár minden elképzelhető relatív érvényű égi és földi hatalomnál magasabb rangot jelenthetett. Akár pontosan olyat, mint amilyet az – egyébként szintén metaforikus – „Isten Fia” méltóság is magában foglal.

### *A kettős kulturális beágyazódottság jelensége*

A pogánykeresztény gyökerű gyülekezetek erősen valószínűsíthető Septuaginta-ismeretéről már korábban ejtettünk szót. Ugyanakkor, ha ez nem is lenne így, az előző alfejezetekben kifejtettek fényében a hellenisztikus kultúrközeg emberének akkor is lenne valamilyen kifejezetten pozitívan is értékelhető viszonyulási alapja a πᾶς τοῦ Θεοῦ terminus Isten szolgájaként való értelmezéséhez. Azzal kapcsolatban, hogy ez mennyire így is van rendjén, röviden szeretném az alábbiakban összefoglalni a kortárs Újszövetség-kutatás egyik legnagyobb alakjának, Udo Schnellének az Újszövetség kettős kulturális beágyazódottságával kapcsolatos gondolatait (részletesen lásd SCHNELLE 2019, 433–451. o.).

Amikor a korai kereszténység kialakulásáról beszélünk, akkor kulturális terek átfedésével van dolgunk. Minden esetben kettős tradícióhoz való kötődéssel kell számolnunk: a misszionárius és a gyülekezet részéről. Egy kijelentés csak abban az esetben lesz meggyőző a címzettek számára, ha a meglévő kultúraspecifikus előismeretükhöz kapcsolódik. Csak abban az esetben lehetett sikeres a kommunikáció, ha tudatosan képesek voltak kapcsolódási pontokat keresni és találni (*bewusste Anschlussfähigkeit*). Úgy a zsidó, mint a görög-római világ polgárai képesek voltak saját vallási gyökereikkel közös vonásokat felfedezni az új kora keresztény világ

<sup>19</sup> A Loxias a jóisten Apollón mellékeve. A λόξιον (talányosság, kétértelműség, titokzatosság) szóból származik, ami viszont etimológiailag vélhetően a λέγειν (mondani) igéből és Zeusz nevéből ered. Azaz implicite arra utal, hogy Apollón Zeusz tolmácsa.



értékanyagában. Ez nemcsak befogadói oldalról vehető fel, ugyanis az újszövetségi iratokban megjelenő fogalmak és elképzelések majdnem mindegyike esetében, mint például igazság, szabadság, törvény, hit, kettős hagyományeredettel (*doppelte Traditionstiefe*) számolhatunk: a zsidóságon belülivel és a hellenizmuson belülivel, utalást találunk egy zsidó és egy görög-római előzményre. Éppen ezért az újszövetségi iratokat nem célszerű sem exkluzív módon az ószövetségi-zsidó, sem kizárólagosan a görög-római háttérből megérteni, mindig egyedi döntést kell hozni. A legtöbb esetben kiderül, hogy kettős hagyományeredettel van dolgunk. Ez előfeltétele volt a sikeres befogadásnak a vegyes gyűlekezetekben. Miközben tehát a korai kereszténység új nyelvi és gondolati világot teremtett, sok esetben új értelmezést alkotott, egyúttal a zsidó és a görög-római elképzelésekhez egyaránt kapcsolódott.

Dale B. MARTIN hasonlóképpen fontos szempontokra hívja fel a figyelmet (1990, xvi–xx. o.). Amikor egy metafora – mint például esetünkben az Isten szolgája – eredetét próbáljuk meghatározni, gyakran abba a hibába esünk, hogy ha a genealógiáját meg tudjuk határozni, egyúttal azt is értjük, hogy mit jelentett ez a korai keresztény kontextusban azok számára, akik nem ősi izraeliták voltak,<sup>20</sup> hanem a Mediterráneum hellenizált és romanizált városainak görögül beszélő, a görög-római kultúrá-

<sup>20</sup> Érdemes megemlítenünk, hogy Lukács művének, az Apostolok cselekedeteinek az eredeti olvasói valóban görög városok lakói között keresendők. Ugyanakkor azonban magának a műnek a narratíváján belül az ominózus 3,13.26 közönsége a jeruzsálemi templom Salamon-csarnokában tartózkodó izraelita férfiak; míg 4,27.30 esetében a fiatal jeruzsálemi, teljesen zsidókeresztény ösgyülekezet. Talán az is jelzés értékű, hogy az ApCsel-en belül csakis itt, ilyen közegben jön elő a  $\pi\alpha\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \Theta\epsilon\omicron\upsilon$ -gondolat, később már nem. Mindkét csoport jól ismerhette Ézsaiást, annak ellenére, hogy Missura Tibor azt sejteti, hogy az Ézsaiás-tekercs sok helyen egyáltalán nem is volt fellelhető a zsinagógákban (úgy tűnik, a názáreti pont nem tartozott ezek közé, vö. Lk 4,17), a papokon, írástudókon, farizeusokon kívül alig ismerték a prófétai iratokat (MISSURA 2019, 67. o.). Ez egy olyan alá nem támasztott sejtés, amelynél már csak az meghökkenőbb, hogy az etióp kincstárnok „egy pogány, aki vásárolt magának valami értékes »emléket« Jeruzsálemben, és azt olvassa-olvasztja magának” (MISSURA 2019, 68. o.). Mintha csak mai turistaként a szuvenírboltból véletlenül pont egy ilyen tekercset hozott volna emlékébe. Ez már csak azért is érdekes, mert ezek szerint a zsinagógák jelentős része, így a zsidó hívek nagy százaléka is nélkülözni voltak kénytelenek az Ézsaiás-tekercset, illetve azok ismeretét, azonban egy Jeruzsálemet turistaként meglátogató pogány úti szuvenírként, „valami emlékként” minden további nélkül vehet magának egyet. Nos, az Apostolok cselekedetei szövegének figyelmes olvasása egészen másra enged következtetni. 8,27-ből egyértelműen kiderül, hogy az etióp férfi Isten imádása ( $\pi\rho\omicron\sigma\kappa\upsilon\nu\acute{\epsilon}\omega$ ) céljából járt Jeruzsálemben. Tehát nem bámészkodó turistával, hanem az „istenfélők” kategóriájába sorolható személlyel van dolgunk. 8,30.32 alapján az is evidens, hogy szó sincs olvasatásról. Ő maga olvassa a szöveget. Hogyan lehetséges az, hogy ha ebben a korban alig ismerik a zsidók Ézsaiást, akkor egy a zsidó vallás iránt érdeklődő személy kezébe Jeruzsálemben nem mondjuk a Tórát, hanem éppen egy Ézsaiás-tekercset nyomtak?

tól átítatott lakói. Végül is Missura Tibor szintén pontosan ezt mondja, csak ő a szolgaság kapcsán abból indul ki, hogy annak a Deutero-Ézsaiást nem ismerő, viszont a görög-római kultúrába belegyökerezett ember számára csakis negatív, krisztológiaiailag összezavaró értelme lehetett volna. Ez azonban – mint láthattuk – a görög-római rabszolgaság sematikus és erősen leegyszerűsített, monolitikus megközelítése. „Az istenség irányában való rabszolgaság metaforikus lehetőségei ugyanannyira komplexek voltak, mint maga az antik rabszolgaság intézménye.” (MARTIN 1990, xviii. o.)

Mindezek fényében tanulmányom talán leglényegesebb téziseként a magam részéről felvetem annak a lehetőségét, hogy Lukács esetleg szándékosan alkalmaz kettős értelmű kifejezést ( $\pi\alpha\iota\varsigma$ ) ApCsel 3,13.26-ban és 4,27.30-ban. A zsidó gyökerű erudícióval rendelkező hallgatóságban ez mindenképpen felidézhetette az ézsaiási „Isten szolgája”-tradíciót. Az ilyen esetleg nem rendelkező pogánykeresztény számára – a fentebb vázoltak értelmében akár még szolgaként is értve – szintén lehetett egy magasrendű értelmezése Krisztus és Isten kapcsolatának. Másfelől jelenthette egyszerűen ugyanazt számára, mint a  $\upsilon\acute{\iota}\omicron\varsigma$  (Fiú). Vitapartnerem csak ezen utóbbi lehetőséget tartja elfogadható interpretációnak, méghozzá nem is az ókori befogadó, hanem már a szöveg keletkezésének (Lukács) a szintjén. Véleményem szerint a rendelkezésre álló információink alapján nem szűkíthetjük le a kérdés megoldását ennyire egzakttá módon és teljes bizonyossággal erre az egy eshetőségre.

Az viszont kétségtelen és egyúttal sajnálatos tény, hogy a  $\pi\alpha\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \Theta\epsilon\omicron\upsilon$  polivalenciája kizárólag görögül működik. Amint a fordítónak választania kell, hogy az Isten szolgája vagy az Isten Fia kifejezéssel adja vissza nemzeti nyelvre átültetve a fogalmat, az egyik, amúgy az adott kultúrkörből függően eredetileg teljesen adekvát értelmet rögtön elveszítjük. Ha ebből a pozícióból szemlélődve tekintünk rá a  $\pi\alpha\iota\varsigma$  fordítási kérdésére, kiderül, hogy talán nem is az egyértelműség hiányából fakadóan kissé szerencsétlen szóválasztásról van szó Lukács részéről. Sokkal inkább egy zseniális elme zseniális kifejezőképességéről. De tovább is mehetünk: megsejthetjük mögötte a Szentlélek fuvallatát, akinek hatására pünkösdkor mindenki a saját nyelvén értette meg az apostoli igehirdetés üzenetét.

### *Krisztus isteni származása Lukácsnál*

Vitapartnerem szerint az Isten Fia és az Isten szolgája egymást kölcsönösen kizáró kategóriák Jézus vonatkozásában, s ez az egyik döntőnek szánt érve az említett igehelyeket érintő fordítási javaslatát illetően (MISSURA 2019, 67. o.). A helyzet azonban az, hogy eklatáns példánk van arra, hogy Lukácstól mennyire távol áll a kizárólagos vagy-vagy kategóriákban való gondolkodás éppen a krisztológia

területén. Ezt most röviden két szakirodalmi idézettel demonstrálom (részletesebben lásd LÁSZLÓ 235–237. o.). „Lukács igen nagy örömmel illesztett be olyan kijelentéseket, amelyek úgy tűnik, hogy az istenfiúság döntő krisztológiai pillanatait három különböző pontra helyezik Jézus életében (fogantatás és születés, Jordán, feltámadás – vö. Róm 1,3k; Zsid 1,2–5). Más szavakkal, nem látott abban nehézséget, hogy több krisztológiailag döntő pillanatot erősítsen meg Jézus életében és szolgálatában.” (DUNN 1989, 62. o.) „...Jézus *nem* biológiai fia Józsefnek, akinek az eredetvonala a dávidi királyi leszármazási vonalon halad át – királyokén, akik maguk Isten *nemzett-örökbefogadott* fiai voltak (2Sám 7,14; Zsolt 2,7; 89,19–37) –, és primordiálisan Ádámtól eredt, Isten *teremtett-alkotott* fiától (Lk 3,38; 1Móz 1,26–27). [...] Jézus Isten fia a fogantatásban, a keresztségben és a feltámadásban. Amit mi kölcsönösen egymást kizárónak találhatnánk – az istenfiúság *mikorjára* helyezett niceai hangsúlyunk miatt –, azt, úgy tűnik, Lukács egymást kölcsönösen megerősítőnek tekintette.”<sup>21</sup> Mindezek analógiájaként tehát jogosan vethető fel, hogy az „Isten Fia” és „Isten szolgája” krisztológiai címeknek nem kellett feltétlenül egymást kizáró ellentéteknek lenniük Lukács számára. Sőt nagyon is elképzelhető ennek éppen az ellenkezője.

### A tanítványok analógiája

Még egy analógiát érdemes fontolóra vennünk. Ez abban a tekintetben korlátozott érvényű, hogy nyilvánvalóan különbség létezik a tanítványok és Krisztus istenfiúsága között. Abban viszont teljesen helytálló a párhuzam, hogy kiderül: mind a „fiú”, mind a „szolga” egyszerre lehet érvényes kategória az aspektustól függően.

Jézus tanításának egyik kardinális eleme és egyben nóvuma az, hogy a tanítványok Isten fiai (Jánosnál gyermekei), Isten pedig az ő Atyjuk. Akkor ezzel hogyan egyeztethető össze az a – ráadásul kizárólag lukácsi(!) külön anyagban olvasható – Isten fiainak szóló tanítás, miszerint: „*Azért tehát ti is, ha teljesítettétek mindazt, amit parancsoltak nektek, mondjátok ezt: Haszontalan szolgák vagyunk, azt tettük, ami kötelességünk volt*” (Lk 17,10)? Ráadásul Jn 15,15-ben azt olvassuk: „*Többé nem mondalak titeket szolgáknak... Titeket azonban barátainknak mondalak...*” Nyilván ezt nem állíthatjuk szembe Lukáccsal, hiszen akkor szükségszerűen arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy Jézus Lk 17,10-be-

li tanítása csak néhány napig vagy egy-két hétig tartó érvényességgel bírt, hiszen ez a Jeruzsálemben vezető útja során hangzik el, míg Jn 15 az utolsó vacsorán. Ez abszurdum lenne.<sup>22</sup> Ezek szerint a tanítványok egyszerre fiak, szolgák és barátok, rátekintéstől függően. Akkor talán felvethető, hogy Jézus is lehet egyszerre Emberfia, Isten Fia, Isten szolgája, Felkent (Messiás avagy Krisztus).

### A bibliai „Isten szolgájának” ismeretlensége a zsidó kultúrkörön kívül

Ráadásul amit vitapartnerem az Isten szolgájával kapcsolatban kifogásol,<sup>23</sup> tudniillik, hogy a zsidó kultúrkörön kívüli pogányok számára érthetetlen (illetve emiatt csak dehonoszálóan félreérthető) volna, még egy sajátos szempontból sántikáló érv. Mégpedig abban a vonatkozásban, hogy az „Isten szolgája” fogalom az ismeretlenségével egyáltalán nem volt egyedül. Ugyanis a pogányok számára a Felkentnek, a Messiásnak sem volt a zsidó kultúrkörön kívül semmilyen magától értetődősége, de még különösebb relevanciája sem. Úgyhogy ezt is magyarázni kellett. Ám magyarázat, illetve Septuagintát olvasó pogány származású „istenfélők” ide vagy oda, a jelentéselhalványulás szinte azonnal végbement. Már a hellenisztikus öskereszténység-

<sup>22</sup> Vagy MISSURA Tibor logikájával élve minimum súlyosan következtetlennek kellene tekintenünk Jézust (2019, 67. o. 4. pont), aki szerint egy mai keresztény ember nem használhatja Jézussal kapcsolatban újtestamentumi értelemben (megj.: ilyen egyébként ez esetben nincs is, csakis *biblikus* értelemről beszélhetünk az intertextualitás maximális figyelembevételével!) az „Isten szolgája” fordulatot, mert akkor hazugnak tekinti Istent (1Jn 5,10), aki bizonyosságot tett Fiáról. Utóbbi igevernsnek az ilyenformán érvként való citálása a πᾶσι-vitában némi félreértelmezésen és logikai megbicsaklásokon nyugszik. 1. Eleve abból indul ki, hogy *aki azt mondja, hogy Jézus „Isten szolgája”, az egyúttal szükségszerűen tagadja is az ő istenfiúságát.* Ez nem következik ebből. 2. *Ilyenformán nem hisz Isten Fiában.* Az előbbi tévedésből fakadóan ez is téves következtetés. Ráadásul 1Jn 5,10 nem egészen azt mondja ki, hogy aki nem hisz Jézus *fiúságában*, hanem aki *őbenne*, Isten Fiában nem hisz. Ekkor ugyanis nincs meg benne Isten bizonyosságátétele, amelynek a tartalma a 11. vers szerint, hogy Isten örök életet adott nekünk, és ez az élet az ő Fiában van. Persze mindez azt is implikálja, hogy Jézust Fiúnak tekintsük, de a fenti distinkciót az ige korrekt értelmezése érdekében azért meg kell tennünk. 3. *Ezáltal hazuggá teszi Istent.* Ha mindez így van, akkor az utóbbi bő évszázad újszövetség-kutatóinak és bibliafordítóinak minimum 90%-ára kimondhatjuk, hogy súlyosan eretnekek, s akikkel – amennyiben egyházilag affiliáltak – mint Krisztus istenfiúságának tagadóival szemben a tanítás tisztaságának védelme érdekében az egyházi felsőbbsegeknek haladéktalanul egyházfegyelmi eljárásokat kellene indítania. S ha egészen következetesek vagyunk, akkor a tévtanítás vádját akár kiterjeszthetjük Római Szent Kelemenre és a *Didakhé* ismeretlen szerzőjére is. Bár a római katolikus egyház nemigen tűrne meg eretnek szenteket... Mindezzel a némileg abszurdításba torkolló levezetéssel azt próbáltam érzékeltetni, hogy mi történik akkor, ha konzekvensen végigvisszük a kiemelt gondolatmenetet.

<sup>23</sup> „Érthető-e akkor egy idegennek, egy »pogánynak« a szolga kifejezés?” (MISSURA 2014, 16. o.)

<sup>21</sup> PEPPARD 2011, 93–94. o. De hasonló állásponton van CULPEPPER is (1995, 95. o.). Lukácsnak minderre retorikai indokai lehettek. Egy tág kulturális közegekből jövő olvasóközönségnek írt, így minél több legitimációs forrást tudott felmutatni Jézussal kapcsolatban, az annál előnyösebb volt. Peppard példának hozza fel Augustus császár legitimációját, aki az isteni Apolló fia nemzés által, az isteni Julius fia örökbefogadás révén, felmenőit, azaz leszármazási vonalát az isteni Marsig tudja visszavezetni, és önmaga mint az új Romulus lépett fel.

ben a Messiás görög ekvivalense, a „Krisztus” gyakorlatilag a názáreti Jézus *cognomen*évé, kvázi vezetéknevévé válik. Majd kevesebb mint két évtizeddel Krisztus halála és fel-támadása után már az egyébként tanult zsidó farizeus Pál apostol írásaiban is az esetek messze túlnyomó többségében rendre ekképp jelenik meg. De hogy mégiscsak élő lehetett az észaiási locusok exegézisén alapuló Krisztusra vonatkoz-tatott valamilyen fokú „Isten szolgája”-hagyomány, azt ép-pen a már tárgyalt első század végi Római Szent Kelemen első levele, illetve a *Didakhé* valószínűsíti.

## Felhasznált irodalom

- APULEIUS 1924. *The Golden Ass*. William Heinemann Ltd. – G. P. Putnam's Sons, London – New York. (Loeb Classical Library.)
- APULEIUS 2002. *Az aranyszamár*. Ford. Révay József. Európa, Budapest.
- AVEMARIE, Friedrich – BRAUMANN, Georg – HAACKER, Klaus 2005. πᾶσις. In: Lothar Coenen – Klaus Haacker (szerk.): *Theologisches Begrifflexikon zum Neuen Testament*. Neubearbeitete Ausgabe. R. Brockhaus Verlag – Neukirchener Verlag, Wuppertal. 1126–1129. o.
- CONZELMANN, Hans 1975. *1 Corinthians*. Fortress Press, Minneapolis.
- CSERHÁTI Sándor 2012. *Az Újszövetség teológiája*. Luther Kiadó, Budapest.
- CULPEPPER, R. Alan 1995. *The Gospel of Luke*. Abingdon Press, Nashville. (The New Interpreter's Bible 9.)
- DIO CHRYSOSTOM 2017. *Complete Works*. Delphi Publishing, Hastings.
- DUHM, Bernhard 1892. *Das Buch Jesaja*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- DUNN, James D. G. 1989. *Christianity in the Making. An Inquiry into the Doctrine of Incarnation*. SCM Press, London.
- EDMONDS, John Maxwell 1961. *The Fragments of Attic Comedy*. 3. köt. A. E. J. Brill, Leiden.
- EHRMAN, Bart D. 1993. *The Orthodox Corruption of Scripture. The Effect of Early Christological Controversies on the Text of the New Testament*. Oxford University Press, New York – Oxford.
- EPIKTÉTOSZ 2016. Beszélgetések. In: *Epiktétosz összes művei*. Ford., jegyz., utószó: Steiger Kornél. 2., jav. kiad. Gondolat Kiadó, Budapest. 9–281. o.
- HERMISSON, Hans-Jürgen 2006. Elsietett búcsú az Ebed-JHVH-daloktól. In: Xeravits Géza (szerk.): *A vigasztaló örömhírnök. Válogatott tanulmányok (Izajás 40–55)*. Szent Atanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza. (Studia Biblica Athanasiana 9.) 119–132. o.
- KEENER, Craig S. 2013. *Acts: an Exegetical Commentary*. 2. köt. 3:1–14:28. Baker Academic, Grand Rapids.
- KHARITÓN 2006. *Kallirhoé*. Ford. Orosz Ágnes. K. u. K., Budapest. <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2005/XIV.-evf.-2005.-januar-februar/Kallirhoe>.
- LÁSZLÓ Virgil 2017. *A keresztény ember istengyermekségének értelmezési formái az Újszövetségben*. Doktori értekezés. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest. [http://real-phd.mtak.hu/537/19/Disszertacio\\_LV\\_watermark.pdf](http://real-phd.mtak.hu/537/19/Disszertacio_LV_watermark.pdf).
- MARSHALL, I. Howard 1969. Son of God or Servant of Yahweh? – A Reconsideration of Mark I.11. *New Testament Studies*, 15. évf. 3. sz. 326–336. o.
- MARTIN, Dale B. 1990. *Slavery as Salvation. The Metaphor of Slavery in Pauline Christianity*. Yale University Press, New Haven – London.
- METTINGER, Tryggve N. D. 2006. Búcsú a „Szolga-énekektől”. In: Xeravits Géza (szerk.): *A vigasztaló örömhírnök. Válogatott tanulmányok (Izajás 40–55)*. Szent Atanáz Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza. (Studia Biblica Athanasiana 9.) 75–117. o.
- MICHEL, Otto 1981. πᾶσις Θεοῦ. In: Colin Brown (szerk.): *The New International Dictionary of New Testament Theology*. 3. köt. Pri–Z. Zondervan, Grand Rapids. 607–613. o.
- MISSURA Tibor 2014. Ó πᾶσις? Fiúgyermek vagy szolga. *ApCsel* 3,13 és 26, valamint 4,27 és 30 kérdése. Magánkiadás, Budapest.
- MISSURA Tibor 2019. Négy téves fordítás a Bibliában. *ApCsel* 3,13,26; 4,27,30. *Lelkipásztor*, 94. évf. 2. sz. 66–68. o.
- NOLLAND, John 2005. *The Gospel of Matthew. A Commentary on the Greek Text*. William B. Eerdmans – Paternoster Press, Grand Rapids – Cambridge. (The New International Greek Text Commentary.)
- O'LOUGHLIN, Thomas 2010. *The Didache. A Window on the Earliest Christians*. SPCK, London.
- PEPPARD, Michael 2011. Adopted and Begotten Sons of God: Paul and John on Divine Sonship. *Catholic Biblical Quarterly*, 73. évf. 1. sz. 92–110. o.
- PHILÓN, Alexandriai 1902. De decalogo. In: Leopoldus Cohn: *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*. 4. köt. Walter de Gruyter, Berlin. 268–307. o.
- PLATÓN 1984. *Platón összes művei*. 1–3. köt. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- POWELL, Mark Allan 2009. *Introducing the New Testament. A Historical, Literary, and Theological Survey*. Baker Academic, Grand Rapids.
- SCHNELLE, Udo 2019. Das Neue Testament als Teil des Hellenismus. In: Benyik György (szerk.): *The Hellenistic and Judaic Background to the New Testament*. JATE Press, Szeged.
- SHERK, Robert K. (szerk.) 1988. *The Roman Empire. Augustus to Hadrian*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SKEHAN, Patrick W. 1954. A Fragment of the „Song of Moses” (Deut 32) from Qumran. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 136. évf. dec. 12–15. o.
- SUETONIUS 2004. A grammatikusokról és rétorokról. In: *Suetonius összes művei*. Osiris Kiadó, Budapest. 384–404. o.
- SZOPHOKLÉSZ 1980. Oedipus király. In: *Babits Mihály dráma- és prózafordításai*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 11–80. o.
- VANYÓ László (szerk.) 1984. *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*. Szent István Társulat, Budapest, 1984. (Ókeresztény Írók 7.)
- VANYÓ László (szerk.) 1988. *Apostoli atyák*. 2. kiad. Szent István Társulat, Budapest. (Ókeresztény Írók 3.)





# Úrvacsora online

## Az online istentisztelet lehetőségei és formái

■ HAFENSCHER KÁROLY

A jelenlegi időszakban folyamatosan napirenden van egyházunkban az úrvacsora. Sokat beszélhettünk, írhattunk és olvashattunk róla. Most nem egy újabb úrvacsora-tanulmányt adunk a gyülekezetek és a lelkeszi munkaközösségek kezébe, hanem kérdéseket, témákat vetünk fel azért, hogy továbbgondolják, beszélgessenek róla, adjanak esélyt az „újraindításra” és a mélyebb foglalkozásra. Az alábbi rendhagyó sorok kérdésekkel akarnak szembesíteni, provokálni és továbblendíteni.

### Az úrvacsora éve és az elkezdődött aktivitások

Egyházunk nagy fába vágta a fejszét, amikor 2020-ban meghirdette az úrvacsora évét.<sup>1</sup> Korábban is voltak tematikus évek, hiszen egy évtizeden át így készültünk fel a reformáció kezdetének ötszáz éves jubileumára. Ez azonban önálló magyar evangélikus vállalkozás volt, amelynek nem titkolt célja az úrvacsorához való viszonyunk s ezzel evangélikus identitásunk tisztázása és egyfajta útkészítés az egyház felül-ről jövő megújulására. A Szentlélek újítja meg az egyházat, és hisszük, hogy szentségeinkben a Szentlélek munkálkodik.

A tervezések több szinten zajlottak, testületi döntések születtek, az *Evangélikus Naptár*ban alapos teológiai tanulmányok láttak napvilágot, szórólapok jelentek meg, s egy kicsiny füzetben, de annál szélesebb körben hatva kézbe került minden vásár- és ünnepnapra egy olyan „mondatgyűjtemény”, amely rendhagyó megfogalmazásban egész évben napirenden tartja az úrvacsora témáját. Elindultak a konferenciatervezések, a gyülekezeti, megyei és országos szintű programok előkészítése. Nyilvánossá (és kiegészíthetővé) vált a cselekvési terv.

Megtartották az úrvacsora évének országos megnyitóját, majd sajtótájékoztatón jelentették be a nyilvánosság számára, hogy a magyar evangélikusság mire fókuszál ebben az évben.

Teológiai alaphangot adott a február első napjaiban tartott úrvacsorai tematikájú Luther-konferencia, amelynek előadásait közkinccsé tették egész egyházunk népe számára. Indultak – volna – a tudományos konferenciák, kijelölt dátumokkal, tematikákkal. Már szervezték a kerületi missziói napokat – szintén úrvacsoráról is szóló programokkal –, médiamegjelenéseket terveztek, és kiadványok ötleteiről is zajlott tárgyalás. Megtörtént az első körös egyeztetés a társegyházakkal is – többek közt az eukharisztikus kongresszus és az úrvacsora éve kapcsolatáról. Sorolhatnánk még tovább is, de ott van az a „volna”. Minden ment a maga útján, ha a koronavírus-járvány nem jött volna közbe. De közbejött, s ez több értelemben is meghatározta a programtervezetet. Először is úgy, hogy a programok az első félévben sorra elmaradtak. Azután úgy, hogy mérlegelni kellett: elengedjük-e, átalakítjuk-e vagy meghosszabbítjuk az úrvacsora évét. Az országos presbitérium 2020. májusi ülésén határozatban kérte a zsinatot, hogy hosszabbítsa meg az úrvacsora évét 2021. október 31-ig.

### Kérdés, feldolgozandó téma

Emberi próbálkozás vagy Isten adta lehetőség az úrvacsora éve és a hozzá kapcsolódó programok és folyamatok?

### Úrvacsora éve úrvacsora nélkül – szükséghelyzet

Ember tervez, Isten végez – tartja a mondás, és ez beigazolódtott. Nem a mi terveink szerint alakult az év. Épp hogy elkezdődött az úrvacsora éve, amikor a vészhelyzetben megszűnt a személyes találkozások lehetősége, így a legszemélyesebb találkozásé is: az úrvacsoráé.<sup>2</sup> Elkezdődött és zajlott az úrvacsora éve – úrvacsora nélkül.

Legjobb lett volna – ilyen vélemények is megfogalmazód-

<sup>1</sup> 2020. január 6-án jelentette be dr. Fabiny Tamás elnök-püspök az úrvacsora évét az egyházi közvélemény és a sajtó előtt.

<sup>2</sup> A püspöki tanács ajánlása: <https://www.evangelikus.hu/put-iranymutatas-koronavirus-istentisztelet>.

tak – abbahagyni, felfüggeszteni, elhalasztani. Hiszen ez fából vaskarika, s tényleg furcsa, már-már lehetetlen úrvacsora nélkül az úrvacsora évét megtartani. Ez azonban veszélyeztette volna az eredeti célt, hogy a tanulmányi munkán túlmenően az egész projekt az egyház megújulását, a közösségek megerősödését, az összetartozás szorosabbra fűzését hozza magával.

Nem ez történt. Elkezdődött valami, amit így fogalmazhatunk meg: témává lett az úrvacsora. S ha a tervek (konferenciák, rendezvények, kiadványok) eredménye későbbre is halasztódott, a kis füzet, az *Evangélikus Naptár*, az online gyülekezeti programok, a közös gondolkodás a szükséghelyzet megoldására – mind-mind napirenden tartották az úrvacsora évének témáját. Online evangélikus programokban, tévéadásokban, Facebook-oldalakon és számos médiumon keresztül.

De azért nagyon hiányzott! Miért? Mert megszoktuk, hogy van, vagy azért, mert tényleg úgy éreztük, hogy elmarad a Krisztussal való „testközeli” találkozás? Húsvét ünnepe, előtte nagypéntek elképzelhetetlen volt korábban úrvacsora nélkül. Hallhattuk is nem egyszer: „A legborzasztóbb volt, hogy nagypénteken nem volt úrvacsora.” Azért hiányzott, mert ez hozzátartozik a tradícióhoz, vagy azért, mert az a fajta teljes egység hiányzott, amit legjobban az úrvacsora ad meg? S utána? A következő hetekben már nem is volt olyan fontos, csak a nagyünnep nem múlhat el úrvacsora nélkül?

S elmúlhat-e az úrvacsora éve úrvacsora nélkül, vagy tekinthetjük-e valamiféle isteni felkiáltójelnek, amely arra figyelmeztet: visszas a helyzetünk, visszas a gyakorlatunk, de itt a lehetőség az újraértékelésre és a megreformált gyakorlatra?

#### *Kérdés, feldolgozandó téma*

Milyen hatással volt/van az úrvacsorához való viszonyunkra a karanténidőszak: hiányoljuk vagy megfeledekezünk róla, elfogadjuk a hiányát, vagy növekedik a vágyódás az úrvacsora után lelkészben és gyülekezetében?

## Ige és úrvacsora kapcsolata – teológiai háttér

Istentisztelet és úrvacsorai istentisztelet. Ez a két vasár- és ünnepnap alapelképzelésünk van, s az egyház gyakorlata is eszerint formálódott. Pedig istentisztelet egyféle van: ahol Isten találkozik az övéivel. Az igében. A hirdetett igében meg a szentségben. A szentség is ige. Ige nélkül nincs szentség. Az úrvacsora attól az, ami, hogy megszólal Jézus (az Ige): ez az én testem, ez az én vérem. Luther odáig merészkedik, hogy ha valami miatt nem lehet két szín alatt úrvacsorát venni, akkor abban is ott van Jézus Krisztus.<sup>3</sup> Sőt, ha egyik sem „áll rendelkezésre”, akkor is miénk lehet

<sup>3</sup> Vö. LVM 6: 147. o. 136. jegyz.: Luther a korai időkben még elfogadja az egy szín alatti (sub una specie) áldozást kora egyházi tanítása és gyakorlata szerint, de később már lándzsát tör a két szín (sub utraque specie) mellett.

az úrvacsora igéje. Járvány idején, nehéz helyzetben, közösségtől távol, magányosan erre is gondolhatunk: az Ige – az úrvacsora igéje is – a miénk. S a gondviselő Isten – aki nem csak testi javainkról gondoskodik – nem hagy minket éhen és szomjan pusztulni. Nem kevesebbet ad, mint Krisztust magát.

Nagyszerű, ha megvan mindkettő, és valóban kétfókuszú az istentiszteletünk. Sokszor magunk vonjuk meg magunktól az egyiket vagy másikat (amikor nem az igét hirdetjük, csak „mondjuk a magunkét”, s amikor nem élünk az úrvacsora lehetőségével s annak felkínálásával). De amikor külső körülmények miatt nincs rá lehetőségünk, Urunk akkor sem vonja meg magát tőlünk!

#### *Kérdés, feldolgozandó téma*

Mi az akadálya annak, hogy minden istentiszteleten felkínáljuk a gyülekezetnek az úrvacsoravétel lehetőségét? Ha csak egy ember is vágyódik rá, de nem adjuk meg a lehetőséget, nem vétünk a megbízatásunk és küldetésünk ellen?

## Pótolható-e az úrvacsora?

Ha tényleg „elegendő az Ige”, akkor miért erőltetjük az úrvacsorát? Akkor miért keresünk ideiglenes, átmeneti kényszermegoldásokat?

Aki egyszer belekóstolt a Bárány menyegzőjének földi előizébe, az úrvacsora igazi élményébe, a teljes találkozás nagy örömebe, az egyre jobban kívánja azt. Annak „elvonási tünetei” vannak, ha nem jut hozzá. Útra keltünk-e már azért, mert az adott helyen nem volt lehetőségünk úrvacsoravételre, és elmentünk-e a messze távolba csak azért, hogy élhessünk az úrvacsorával?

Úgy tűnik, az úrvacsorával élő ember számára nincs, ami pótolhatná ezt a „felemelt szívű” találkozást, ezt a semmi máshoz nem hasonlítható s így nem is pótolható közösséget: Jézussal és rajta keresztül az embertársával. Aki megtapasztalta, hogy az Úr asztala körül minőségében más a társaság, a közösség, s mindenestől átértékelődnek az emberi kapcsolatok, az nem tudja beérni semmiféle pótszerrel. Egy darabig élhet „önmegtartóztatásban”, de hosszú távon ez nem megy. Ha túl könnyen lemondok róla, akkor eddig is túl könnyen vettem – a legnagyobb ajándékot.

Az úrvacsorával élő és az úrvacsorából élő ember számára ezért komoly fizikai és lelki fájdalom, ha ökumenikus alkalmon hiányzik az intercommunio (vö. MOLTSMANN 2020, 86. o.), és csak távolról nézhetjük más felekezetek Krisztus-találkozását, égi lakomáját. Izgalmas téma, hogy vajon a közös úrvacsora célja vagy jele az egyház egységének. Erről eltérő véleményen vagyunk katolikus testvéreinkkel, s ez is lassítja a közös asztal reménységének megvalósulását.

Belegondoltunk-e már, hogy a filiákban és szórványban hányszor éhezettük és hányszor éhezettünk ki gyülekeze-

ti tagjainkat? Az alutáplált lélek s az éhező közösség elsatnyul. Méltatlanul kevés lehetőséget adunk a szórványokban arra, hogy éljenek az égi kenyérrel és az élet italával. Lehet, hogy erre a méltatlanságra is érvényes Pál gondolata: „Ezért erőtlének és betegek közöttetek sokan, és ezért halnak meg annyian.” (1Kor 11,30)

Luther úrvacsorai igehirdetését olvasva<sup>4</sup> éppen az ökumenikus relációban szól a berlini Notger Slenczka professzor arról, hogy mit is jelent a reálprezencia tanítása helyett a részadás (és részesezés) Krisztus ekkleziológiai testében. Lehet, hogy az ökumenikus párbeszéd és a közös teológiai erőfeszítések hoznak új modellt<sup>5</sup> az intercommunio hiányának idejére, de az nyilvánvaló marad, hogy a közös úrvacsora – felekezeten belül és felekezetek között – semmivel nem pótolható.

#### *Kérdés, feldolgozandó téma*

Könnyen lemondunk-e az úrvacsoráról a karanténos időben? Van-e őszinte vágyódás a más felekezeti keresztény testvérekkel való közös úrvacsorára? Kinek a felelőssége, ha éhen hal (éhen kihal) a gyülekezet?

## Éhséget ébreszteni az úrvacsorára

Az úrvacsora évének nem titkolt célja volt, hogy az események, a beszélgetések, a konferenciák, az írárok és az alkotások segítségével éhséget ébresszen az úrvacsorára. Szerettük volna elérni, hogy az emberek szívében nagyobb érdeklődés és még nagyobb vágy szülessen. S amikor a munka kezdetén váratlan fordulatot hozott a járvánnyal kapcsolatos vészhelyzet, s nem lehetett többé élni az úrvacsorával, elgondolkodtunk: vajon ez ahhoz vezet, hogy még inkább „leszokjanak” gyülekezeteink az úrvacsoráról, vagy éppen ellenkezőleg: a hiány nyomán egyfajta belső igény alakuljon ki megbecsülve később a felkínált lehetőséget, s a karantén feloldása után pedig intenzívebben éljenek Istennek e páratlan ajándékával? Hogy mi pontosan az elmúlt fél év hatása, még nem tudjuk, hiszen éppen ezen a területen félve, a veszélyeket fontolgatva, apró lépésekkel indulunk útnak. Nem a megszokott kérvágásban, hanem ideiglenes megoldásokkal.

#### *Kérdés, feldolgozandó téma*

Milyen homiletikai, gyülekezetpedagógiai és egyházi marketingeszközeink vannak az úrvacsora népszerűsítésére? Az úrvacsora korlátozott használata idején van-e lehetőség és célszerű ötlet a gyülekezet úrvacsora iránti vágyának élesztésére?

## A kommunió kényszermegoldásai

A járványhelyzet oldódásával megnyithattak a templomok, és megnyílt a lehetőség az úrvacsoravétel bizonyos feltételekkel való biztosítására.<sup>6</sup> A lelkeszakadémia műhelymunkájának nyomán<sup>7</sup> egyházunk püspöki tanácsa ajánlásában három lehetséges utat kínált fel az úrvacsorai élet „újraindítására”. Ebből kettő – a kiskelyhes, illetve a bemártásos módszer – segít abban, hogy az élet kenyere és itala ne váljék a járványveszély forrásává. A harmadik jelzi az „úrvacsorai böjt” lehetőségét, amely azonban nem egyszerűen a szentséggel élés hiányát jelenti, hanem a tudatos lemondást, amelynek célja éppen a vágy erősítése. Tudjuk, érezzük, hogy mindhárom megoldás távol áll az úrvacsora eredeti gyakorlatától, de a nagycsütörtök esti mintától is.<sup>8</sup> Ezek kényszermegoldások, amelyek lényegükben fogva ideiglenesek, de átmeneti jellegükben is formálják a későbbi gyakorlat mikéntjét. A szükségmegoldás a történelemben azonban nem egyszer tradícióvá vált, vigyázni kell tehát, hogy ne gondolja senki, hogy Jézus nagycsütörtök este intinkciót alkalmazott vagy kis kelyheket használt.<sup>9</sup> Ebben az esetben nem lehet a szükségből erényt kovácsolni. A fent jelzett három megoldás csupán átmeneti lehet, s nem válhat az eredetit végleg kiváltó gyakorlattá.

Az egyházban, azaz a mester tanítványi közösségében e területen is nagyon sok minden a tanításon múlik. Akarnak-e az evangéliumhirdetésre kiválasztott belső kör tagjai tanítani – frissen, egészségesen, aktuálisan – hitünk és megváltásunk nagy titkáról, az úrvacsoráról? Keresnek-e ehhez a tanításhoz hagyományos és újszerű csatornákat – talán éppen a szükséghelyzet adta témafelvetéseket kihasználva az érzékenységet vagy a hiányjelenségből adódó érdeklődést? És akarnak-e a mai Jézus-tanítványok tanulni, tudva azt, hogy egyikünk sem profi az Isten dolgaiban, pláne nem az úrvacsorában, és hogy a tanulnivaló kimeríthetetlen gazdagságú? A járványidőszak karanténhelyzete, a poszt-pandémiás időszak úrvacsorával kapcsolatos szükséghelyzete a tanítás és a tanulás időszaka. Ezt a kairoszt elszalasztani közel áll a Szentlélek elleni bűnhöz.

<sup>6</sup> Az MEE Püspöki tanácsának útmutatása 2020 pünkösdjén konkrét javaslatokkal szolgált: <https://www.evangelikus.hu/valamennyiszere-szitek-e-kenyeret-es-isszatok-e-poharat-puspoki-utmutatas-20200611>.

<sup>7</sup> Révfülp, 2020. június 7–10. Vezette dr. Hafenscher Károly, Joób Máté, dr. Bácskai Károly.

<sup>8</sup> Bár tudjuk, hogy az újszövetségi teológusok eltérő véleménnyel vannak az utolsó vacsora gyakorlatával kapcsolatban, illetve kérdéseket hagynak nyitva az egykori megvalósulás leírásakor, mégis nyilvánvalónak látszik a kommuniónak az a gyakorlata, amelyben a közös kehely és az egy kenyérből való törés is a szoros közösséget jelentette.

<sup>9</sup> Hasonló eset történt a liturgiával, az átmeneti időre szükséges, de nem végső lépésnek szánt énekverses renddel az 1930-as évektől kezdve. Az átmeneti állandósult, az ideiglenes vált véglegessé ahelyett, hogy a következő lépést megtették volna a lutheránus identitású liturgia megformálására.

<sup>4</sup> Luther: *Sermo Krisztus valóságos szent testének szentségéről* (1519). LVM 6: 147. kk.

<sup>5</sup> Ilyen modellként kezdték kidolgozni az úrvacsorai vendégség fogalmát (eucharistische Gastfreundschaft), de e kísérlet hangja mintha elhalkult volna.



*Kérdés, feldolgozandó téma*

Képesek vagyunk-e úgy tudatosítani a gyülekezetekben a jelenlegi kényszermegoldásokat, hogy azok ne váljanak véglegessé, s igény legyen a járványügyi helyzet teljes feloldása után az úrvacsora eredeti (jézusi) gyakorlatának folytatására? Hajlandók vagyunk-e tanulással az úrvacsora titkának a mélyére menni, és abból gyakorlati következtetéseket levonni? Milyen higiénés megoldás kínálkozik például a közös kehely újbóli használatára a védőoltás megtalálása és bevezetése után?

## Az online istentiszteletek szerepe szükség helyzetben és járványhelyzet után

Egyházunk szolgálattevői – messze a korábbi gyakorlatokat felülmúlva – éltek azokkal a lehetőségekkel, amelyek a tanítás, igehirdetés, (virtuális) közösségépítés eszközei voltak. Felgyorsult az egyházi digitalizáció, és a digitális technológiát nem különleges vagy alkalmi eszközként kellett kezelni, hanem mindennapi munkaeszközként. Számos gyülekezetben ez kezdeti nehézségeket okozott, de lelkeszi karunk és segítői hősies módon megküzdöttek ezzel a helyzettel. Rövid idő alatt beletanultak a bonyolult hang- és képvágó eljárásokba, s ilyen-olyan színvonalon, de be tudták állítani ezeket az eszközöket az evangélium szolgálatába. „Békeidőben” hónapok vagy évek gyakorlására lett volna ehhez szükség. Kis egyházunkban nagy dömpingben állítottak elő közzétehető igehirdetéseket, áhítatokat, istentiszteleteket, bibliaórákat vagy más egyházi programokat. Ezek nézettsége ugrásszerűen megemelkedett, a „létszám” nemegyszer sokszorosa volt a templomba járókének. Ez akkor is igaz, ha egy jelentős rész nem nézte végig az „adásokat”. Egyértelműen megpezdült az élet. Ugyanakkor az újdonság sodró erejének elmúltával már egyre inkább érezhetőek voltak a technikai, szakmai hiányosságok. Mindez azonban elsősorban a formáról és a csatornáról szólt. Számunkra azonban a nagy kérdés az maradt: az aktuális kor technikai eszközeivel – legyen az az apostolok tollából származó körlevél vagy később vászonra, illetve falra festett „biblia pauperum”, vagy könyvnyomtatás, analóg közvetítés, majd digitális médiumok – tudjuk-e korszerűen és megszólító módon hirdetni az örök evangéliumot.

Ebben az értelemben az átalakult és megnövekedett kommunikációs lehetőségek tükröt tartottak elénk. Nemcsak saját magunkat hallhattuk – mint korábban vasárnapról vasárnapra –, hanem számos igehirdető szolgálatát. Nemcsak egy-egy távolból közvetített tévéadásba kapcsolódhattunk be, hanem bepillanthattunk jó néhány evangéliumhirdető próbálkozásba. Kirakatba kerültünk, s a kérdés, bírtuk-e erővel, mondanivalóval, friss tartalommal, érdekes, hallgatót-nézőt lekötő anyaggal. Olyan homiletikai, liturgikai, pedagógiai keresztmetszetet kaphattunk a magyar evangélikusság életéről, amelyet még sohasem. Anélkül, hogy érdekeket, érzékenységeket, a szolgáltók bizton-

ságérzetét sértenénk, fontos lenne egy alapos kiértékelés és az elemzések nyomán a következtetések levonása. Nemcsak a püspökök gyakorolhatják a tiszta evangélikus tanítás felügyeletét, hanem saját magunk és egymás ötleteiből, gyakorlatából tanulva, önkritikusan elemezve meg is újulhatnánk evangéliumhirdető szolgálatunkban.

Nem elhanyagolható tény, hogy felgyorsult korszakok váltják egymást. A megszokott csatornáinkat felváltották a digitális csatornák a járványhelyzet idejére. A zárt templomok idején új lehetőség nyílt. A néhány hónapos szakasz után lassan nyíltak a templomok, s most ismét új „korszak” kezdődik. Nem egyszerűen visszatérés a korábbi gyakorlathoz. Az már nem lehetséges. A régi és az új párhuzamos életet fog élni. Tovább élnek a digitális csatornákon közvetített tartalmak, s visszakérül mellé a megszokott formák és igehirdető csatornák sora. Vagy mégsem... Az átmeneti mellé csak úgy kerülhet vissza a régi, ha megújul. A pandémia után nem lehet úgy prédikálni, tanítani, lelki életet élni, mintha mi sem történt volna. Megváltoztat a megváltozott kontextus, de ennél sokkal fontosabb, hogy megváltoztat az a nagy felkiáltójel, amelyet Isten helyezett ki a járványhelyzettel az egyház látóterébe. Nemcsak új elvárásai vannak, hanem új lehetőséget is adott nekünk. „Szeret az Úr, ezért nincs még végünk” – mondja Jeremiás (JerSir 3,22) –, és ez ebben a helyzetben erős következményekkel járó igazság. Minden erőnket összeszedve kell új lehetőségeket, új utakat keresni, hogy a ránk bízott ígét hirdethessük. Lássuk meg Isten „magas labdáját”, és éljünk a felkínált kairosszal!

*Kérdés, feldolgozandó téma*

Hogyan fogalmazható meg a pandémia igehirdetőkre vonatkozó kihívása, és milyen új helyzetet teremtett a járványveszély a lelkeszi szolgálatban? A járvány elmúltával milyen új feladatokat fogalmazhatunk meg, és milyen korábbi feladatokat kell újrafogalmazni az egyház szolgálatában? A képzés, az önképzés és a továbbképzés szempontjából milyen új tennivalók várnak az egyházra?

## Felhasznált és ajánlott irodalom

- AFANASZJEV, Nyikolaj Nyikolajevics 2017. *Az Úr lakomája*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza.
- Ágostai hitvallás. Szerk. Reuss András. Luther Kiadó, Budapest, 2008. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 2.)
- Apológia. *Az Ágostai Hitvallás védőirata*. Szerk. Reuss András. Luther Kiadó, Budapest, 2017. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 3.)
- ARADI András 2020. Úrvacsora nélkül az úrvacsora évében? *Evangélikus.hu*, május 25. <https://www.evangelikus.hu/urvacso-ra-nelkul-az-urvacso-ra-eveben>.
- BLÁZY Árpád 2020. Az úrvacsora gyökerei. Eukharisztia az első három században. *Lelkipásztor*, 95. évf. 4. sz. 122–130. o.

- Centre d'Études Oecuméniques (Strasbourg) – Institut für Ökumenische Forschung (Tübingen) – Konfessionskundliches Institut (Bensheim) 2003. *Abendmahlsgemeinschaft ist möglich. Thesen zur eucharistischen Gastfreundschaft*. Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main. [https://www.wir-sind-kirche.de/files/137\\_Kopie%20von%20eucharistische%20gastfreundschaft%20\(kurzfassung\).pdf](https://www.wir-sind-kirche.de/files/137_Kopie%20von%20eucharistische%20gastfreundschaft%20(kurzfassung).pdf).
- HAFENSCHER Károly 2020. Luther úrvacsora-gyakorlata. *Lelkipásztor*, 95. évf. 5. sz. 165–172. o.
- LUTHER Márton 2015. *Prédikációk*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest. (Luther Válogatott Művei 6.)
- MASZNYIK Endre 1888. *Evangelikus dogmatika*. Pozsony.
- MOLTMANN, Jürgen 2020. Befejezetlen reformáció. Megoldatlan problémák – ökumenikus válaszok. *Lelkipásztor*, 95. évf. 3. sz. 82–87. o.
- NÉMETH Szabolcs 2019–2020. Az úrvacsoratan változásairól az egyháztörténet folyamán. 1–2. rész. *Keresztyén Igazság*, új folyam 124. sz. 7–17. o.; 125. sz. 4–16. o.
- NYÍRI Tamás 1976. *Ki ez az ember?* Szent István Társulat, Budapest.
- PRINCE, Joseph 2014. *Gesund und heil durch das Abendmahl*. Grace Today Verlag, Schotten.
- PRÖHLE Károly (szerk.) 1983. *Luther Márton négy hitvallása*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest.
- PUSKÁS Attila 2012. *Az élet kenyere. Az Eucharisztia ünneplése és teológiája*. Szent István Társulat, Budapest.
- SCHMEMMANN, Alexander 2017. *Az Eucharisztia. Isten Országának Szentsége*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza.
- SLENZKA, Notger 2019. Teilgabe am ekklesiologischen Leib Christi statt Realpräsenz? Luther – heute gelesen: Der Abendmahls-sermon von 1519. *Luther*, 90. évf. 3. sz. 142–149. o.
- STOCK, Ursula 1982. *Die Bedeutung der Sakramente in Luthers Sermonen von 1519*. E. J. Brill, Leiden.
- SZABÓ Lajos 2017. *Az úrvacsora szentsége*. Luther Kiadó, Budapest.
- VÁRNAI Jakab (szerk.) 2019. *Az eucharisztia*. Konferenciakötet. L'Harmattan Kiadó – Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest. (Sapientia füzetek 33.)
- WELKER, Michael 2013. *Mi történik az úrvacsorában?* Hatvani István Teológiai Kutatóközpont – Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen.

# A kegyesség és az önfenntartás

## A lelki és anyagi életképes evangélikusság forrásai

■ KORÁNYI ANDRÁS

Mielőtt engedünk a kísértésnek, és egyszerűen megállapítjuk, hogy az egyház önfenntartásának szempontja – legalábbis így – nem az egyház fennmaradásának legfontosabb és legtisztábban megfogalmazott kérdése, mégis érdemes kicsit tovább tünődniük.

Hiszen ha minden rendben menne, akkor nem is kelle-ne erről beszélnünk. Az egyszerre tapasztalható létszám- és elkötelezettségbeli, valamint anyagi visszaesés azonban azt jelzi az egyházunknak, hogy valami nyilvánvalóan nincsen teljesen rendben, és az egyház életfunkcióiban komoly zavarok vannak. A megadott téma – a kegyesség és az önfenntartás – az anyag(i)csere-folyamatok felborulását jelzi, és tudjuk, hogy ha csupán ennyi áll is a beutalón, a teljes kivizsgálásra szükség lesz majd az egészséges egyensúly visszanyeréséhez. Habár ebben a keretben ezt teljes körűen nemhogy elvégez-ni, de még felvázolni sem tudjuk, mégis járunk körbe néhányat a több tucatnyi tünetből és okból, amelyeken keresztül legalább egy-egy problémát megfigyelhetünk.

### A hit

„Hitből jön a cselekedet...” – zengjük Luther énekével. Ez témánk megközelítésében alapvető jelentőségű: a kegyesség

sem a hitújulásnak, sem az önfenntartásnak nem forrása! A forrás a hit, s a hitből jön (várható) mind a kegyesség, mind az önfenntartás: a hitélet lelki és anyagi gyümölcsei. Luther teológiájában ez először is sorrendi kérdés, azaz a hit terem, a cselekedet pedig termés. A reformátor viszont mindig értetlenül állt azelőtt, ha a jócselekedetek tiltásával vádolták – csak akkor fogalmazott drasztikus elutasítással, ha valaki a jócselekedetekre akart üdvösséges érdemeket építeni, egyébként természetesnek vette a hit gyümölcseinek a megjelenését.

Az már egy következő gond, hogy a hitből fakadó lelki és anyagi gyümölcs milyen mértékkel mérve lehetne mennyiségi kérdés. (Talentumokban?) Ez már a kegyesség jellegzetes témája, amely gyakran tesz határozott állításokat a vallásos hit kifejezéséről, megjelenési formáiról. Az igaz kegyesség bibliai mintái között tűnik fel például a tizedfizetés rendszere, amelynek előnye, hogy mindenkire arányos terhet ró. A jeruzsálemi ősgyülekezet viszont teljes vagyonszűkösségekben indult el, amit nyilvánvalóan nem volt reális alapszabványként fenntartani. Van-e tehát pontosan megállapítható biblikus – vagy igaz-kegyes (haszid) – mérték az anyagi vagy akár lelki áldozatkészségben? Vagy a bibliai mértékek inkább csak „jó és ajánlott gyakorlatok”?

A hit annál is inkább döntő jelentőségű, hiszen Jézus vilá-

gosan beszél a földi időben lejáró szavatosságú dolgok gyűjtése helyett – „*amit a moly és a rozsdá megeszt*” – az Isten országa kincseinek gyűjtögetéséről. A mammon és a bálványimádás összefüggéséből Jézus sosem csinált titkot, s ebben is ott mutatkozik a veszedelem, ha ezt az élet középpontjának vagy első számú prioritásának fogadjuk el – akár egyénileg, akár egyházként. A magát csak – vagy elsősorban – az immanens küldetésében otthon érző gyülekezet és egyház előbb-utóbb maga is moly és rozsdá martaléka lesz, ráadásul egykönnyen válhat feleslegessé is, hiszen a kortárs társadalomszervezésben e világi feladatainkat szinte bárhol átveszik a specializált szakemberek.

Vizsont megfordítva is érdemes végigjárnunk a gondolatot: ha tele a kassza, akkor biztosan kegyes – vagy akár az üdvözülők számában gazdag – a gyülekezet? Szélsőséges megközelítésben világossá kell tennünk: a világgazdaság abszurditásainak és a globális kapitalizmus igazságtalan erőviszonyainak következményeit nem helyes a hit elégtelenségének az igazolására felhasználni! Egy jóléti (értsd: hagyományos nyugati) társadalom és egyház anyagi erőforrásai mindig jobbak maradnak, míg a „humán erőforrásokban gazdag” közösségek legtöbbször semmivel sincsenek elmaradva tőlük a hitben. (Vajon melyikkel elégedettebb Jézus?) Hogy ugyanakkora összegből miért lehet többet kifizetni vagy segíteni Afrikában vagy Irakban, mint Magyarországon, arról nem a teológust kell kérdezni...

Ugyanakkor találkozhatunk életünk során olyanokkal is, akiknél ez a kérdés mégis „rendben van”. Korábbi gyülekezetemben egy idős asszony emlegette, hogy a férje gyakran mondogatta: „Na, téged jól megtanított a kántortanító osztani...” Lehet, hogy nem ő finanszírozta az egyház nagyberuházásait, de a tizednél biztosan többet osztott szét...

## Az ige

Számtalan bibliai történetet és példázatot lehetne felsorakoztatni ebben a témakörben. Az első dilemmát így is megfogalmazhatjuk: a gazdag ifjú vagyona és a szegény asszony fillérekje... Nem kell sokat magyarázni: nagyságrendben, arányaiban teljesen másra volt képes az egyik és a másik. Ezen a ponton Jézus világossá teszi: nem a nagyságrendet, hanem a szívet nézi. Azaz ugyanakkora öröm az özvegy filléresen is nagylelkű áldozata, mint a jól eleresztett ifjúé, ha egy szép napon képes lesz felvállalni a rá eső részt. Sőt. Az Isten országa az ilyen fillérekből jobban épül, igaz, a parókia és az egyházi iskola nem...

Anániás és Szafira története szintén óriási feladvány. Mivel hazugsággal („hamis bevallással”) próbálták félrevezetni a vagyonközösségben élő ősgyülekezetet, ezért leleplezésük után az életük is odaveszett. Itt azért azt gyaníthatjuk, hogy önmagában nem az volt a bűnük, hogy kimaradtak a közös háztartásból, hanem hogy mindezt hazugsággal tetézték. Igaz, vannak a teljes vagyonátadásra buzdító jézusi ígék, de a jeruzsálemi vagyonközösséget csak sajátos, az egyházban fenn nem tarthatónak bizonyult életformaként ismer-

jük. (Később sem a szerzeteseknek, sem az „őskommunizmus” bűvöletében élő egyházi csoportoknak nem sikerült ennek rendszerszinten fenntartható formáját megvalósítani.)

És nem feledhetjük ki a minden eretnekség ösatyjaként emlegetett Simon mágust... „Vesszen el a pénzed veled együtt!” – kapja a kemény ítéletet Pétertől. Miért is? Mert komolyan azt gondolta, hogy a pénzért lelkieket tud felvásárolni: Szentlelket és apostolságot, azaz egyházi pozíciót. Teheti mindezt – nem mellékesen – mások elől, akiknek erre nem telik. A Szentírás amúgy is óv a „más lélekből” felkínált adományok elfogadásától, hát még a hajhászásától! „*A jókedvű adakozót szereti az Isten*” – a haszonleső, korrupt, nyereszkes, spekuláns stb. felajánlókról nem olvasunk hasonlót...

## Az életforma

*A tizenkét apostol tanítása (Didakhé)* című kora keresztény irat azt írja az anyagi javainkról: „...mert valamiért kapta, amit kapott...” Itt is egyértelműen arról van szó, amit az alamizsnálkodásról az Újszövetségben általában is olvashatunk: az anyagi javakhoz való szabad viszony nem egyszerűen keresztény normák elfogadása, hanem életforma. Ez az életforma igen sokrétű, még anyagi téren is. A templomi adó megfizetése – amit Jézus is megtett! – csupán egy szelete ennek, hiszen ott van még az alamizsnálkodás és a vendéglátás bibliai és gyülekezeti gyakorlata is. (És akkor még nem beszélünk az önkéntes szolgálatról, odaszánt időről, közösségért végzett munkáról stb.) Az offertórium tehát sokkal teljesebb értelmet nyer a keresztény életformában a szűken vett kötelezettségek teljesítésénél – és ezt a sokféle formában megvalósuló felajánlást ma nekünk is az offertórium részének kell tekintenünk.

Ennek az éremnek a másik oldala az, hogy a gyülekezeti közösségért annak minden tagja anyagi felelősséget is vállal, még ha az egyház a jeruzsálemi vagyonközösség maximalista formáját végül nem is honosította meg. Az apostoli iratokból egyértelműen kiderül, hogy a gyülekezeti szeretetvendégségek (agapé) nem válhatnak a különböző szociális háttérű gyülekezeti tagok közötti erődemonstrációvá („mindenki azt eszi, amit magával hozott”). A közösség fenntartásához adott személyes vagy családi hozzájárulás tehát a keresztény életforma természetes része, és semmiképpen sem tekinthető „tagsági díjnak”! Igaz, ahogyan a régi szólás tartja: az embernek a pénztárcája tér meg utoljára...

## Átláthatóan evangélikus

Jézusnak az alamizsnáról adott tanításában van egy nagyon lényeges, ám sokszor elfelejtett mozzanat a Hegyi beszédben: „*Te pedig, amikor adományt adsz, ne tudja a bal kezed, mit tesz a jobb, hogy adakozásod titokban történjék; a te Atyád pedig, aki látja, ami titokban történik, megfizet neked.*” Természetes, hogy ennek a kíváncsúnak a bizonylat ellenében befizetett



egyházfenntartói járuléka nem mindenben tesz eleget. Az adományozás szabálya viszont nem a titkolózás, hanem az, hogy ne tartsd számon, mennyit és hova ajándékoztál, s ezt ne várd el másától sem. (Jézusra ezért nem lehet a pénzügyek szabályszerű intézésével szemben kifogásként hivatkozni, mert mondandója a lelki hozzáállásról szól.)

De nemcsak az adományt adó, hanem az elfogadó hozzáállásáról is szól ez a mondat. Jézus egyfajta többlet-transzparenciáról beszél – mondhatjuk úgy is: Isten látja, hogy mi és hogyan kerül egyik kézből a másik zsebbe... A gyülekezet és az egyház közösségében és vezetőiben is felel azért, hogy céljaiban nem szakadhat el teljes küldetésétől, az Isten országa gyarapításán való munkálkodástól.

## A szerzés

Magától értetődő a számunkra, hogy forráshiányos evangélikus egyházunkban külső anyagi források megszerzésére törekszünk. Garantált állami támogatások, pályázati összegek, külső bevételek és adományok – amelyek nem keresztény offertóriumok, hanem szerzett javak. Különösen is kiszolgáltatott helyzetbe hozta a hazai egyházakat – az evangélikuságot is – a kommunista diktatúra kiépítése során végrehajtott államosítás, amikor a hazai protestantizmustól nagy részben a hitvalló generációk során összegyűjtött értékeket sajátították ki (és tulajdonították el). Külső forrásokat biztosítani és azokért pályázni ma nemcsak lehetőség, hanem életbevágó szükség!

Ebből adódik a kérdés: ezeknél a pályázatoknál és támogatásoknál csak az a szabály, hogy ügyesnek kell lenni? Még világosabban: minden támogatást el kell fogadnunk? A kommunista rezsim egyházellenes politikájának szerves része volt az anyagi függés megteremtése és kihasználása az egyházzal szemben. A rendszerváltozás óta mindez már alapjaiban megváltozott, de a szükséghelyzet és a vele járó kiszolgáltatottság nem szűnt meg. A gyülekezetek és az egyház önfenntartása éppen ennek a kiszolgáltatottságnak a feloldását is jelenthetné.

Mindez azonban nemcsak teológiai és hitéleti kérdés, hanem polgári ügy is. Honnan fogadjunk el támogatást és ado-

mányokat, és honnan ne? Az állami és európai uniós támogatás átlátható szerződéses és elszámolási rendszeren keresztül valósul meg, alapítványok, civil szervezetek és jelentős magánadományozók esetében sokszor ilyen, máskor sokkal kevésbé tiszta a képlet. Vajon minden pénzre szükségünk van-e? Vajon mindenhol elfogadható a támogatás, ha azt felhasználás előtt az oltárra tesszük? Erre tekintettel az első mondat megfordításával kell zárunk ezt a bekezdést: mindez azonban nemcsak polgári ügy, hanem teológiai és hitéleti kérdés is!

## A küldetés

„Szerzettek magatoknak barátokat a hamis mammonnal...” – szól Jézus felszólítása. Keresztény közösségként persze tudjuk, hogy ezzel nem a korrumpálásra biztat minket, hanem az Isten országa gyarapítására a rendelkezésre álló anyagi erőforrásaink ráfordításával. Szükségszerű itt az a kérdés, hogy az ilyesfajta egyházépítési befektetésekkel valóban lehetséges-e „gyarapodni az üdvözülők számában” az iskolákban, diakóniában, a sajtómunkán keresztül is. Mindezzel talán könnyebb barátokat szerezni, de nem tanítványokká tenni őket – ehhez szükséges, hogy mindezek célmeghatározásában világosan ott álljon az Isten országának a gyarapítása. Hiszen missziói küldetésünk nem a szimpatizánsok és lájkolók, hanem a tanítványok számának a maximalizálása. Ezzel aztán vissza is fordultunk a kegyesség és önfenntartás hitbeli kiindulási pontjához: mert mit használna evangélikus gyülekezeteinknek és egyházunknak, ha az egész világot megnyerné is, de elveszti a maga és mások lelkét, üdvösségét? Önmagában tehát sem a vallási kegyességtől, sem az anyagi önfenntartástól nem várhatjuk az evangélikus keresztény egyház fenntarthatóságát – gyümölcshez előbb beoltott gyümölcsfák kellenek.

## Ajánlott irodalom

SÓLYOM Jenő 1994. Egyházunk anyagi ügyeiről. 1–3. rész. *Evangélikus Élet*, 59. évf. 33. sz. 3. o.; 34. sz. 3. o.; 35. sz. 3. o.

# A lelkészcsalád mint posztmodern identitás?

■ CSÁKY-PALLAVICINI ZSÓFIA

Napjainkban – általában a családokat érő kihívások mellett – a lelkészcsaládok élete is változóban lenni látszik. Ismét más adottságokkal, más kihívásokkal kell szembenéznük, mint az előző generációknak. De vajon miben állnak a jelen sajátosságai? Melyek egy mai lelkész és a hozzá tartozók (házastárs, gyermekek és így egyben: a család) életét leginkább

meghatározó tényezők? Melyek a nehézségek, mik lehetnek erősítő és mik az erősítendő tényezők? Igaz-e például, hogy a lelkészek családjainak életét a gyülekezeti lét és az elvárások már nem határozzák meg olyan mértékben, mint egykor? Előny vagy hátrány ma lelkészcsaládban felnőni?

Vannak-e, és ha igen, melyek az ártó tényezők, amelyek

családi szinten megterhelődéshez, akár krízishez vezetnek a gyülekezeti szolgálat sodrában? És vajon felemelhet-e egy lelkeszcsládót egy jó közösség? Van-e a mai lelkeszcsládoknak önálló identitásuk? Mit jelent ma evangélikus lelkeszgyereknek, lelkeszfeleségnek lenni?

Ilyen és hasonló kérdésekkel találkozhatunk, ha a téma iránt elkötelezettek, abban érintettek elkezdene gondolkodni erről a mindig fontos témáról, amelyről felelőségünk újra és újra, minden korban közösen is beszélgetni.

Szinte közhelyes megállapítás és hozzá régi téma: a szolgálathoz kapcsolódó stressz komolyan megterheli a lelkeszcsaládi életét (MORRIS–BLANTON 1994; idézi LEE – IVERSON-GILBERT 2003). A stresszorokat a legtöbb forrás a lelkesz feladataihoz szokta kötni. Ám ritkán gondoljuk végig annak folyamatát, ahogy a stressz az egész lelkeszcsládót megterheli.

Bár a megterhelődés pontos mibenlétének témája az 1950-es évek óta egyre jobban kutatott (lásd elsőként pl. BLIZZARD 1958a, 1958b), a modernebb felmérések némi elmozdulást mutatnak a fő faktorokban. ROWATT ezredfordulón végzett felmérése (2001) férfi és nő lelkesz és házastársaik megkérdezésén alapult. Úgy találta, bár a fő stresszorokban a két nem képviselői lelkeszként egyetértenek (irracionális időbeli elvárások, konfliktus az előjáróval, nem kellő anyagi megbecsültség), a lelkesznők ezeken kívül gyakrabban panaszkodtak érzelmi kimerültségre, szociális izolációra, kevés közeli barátira, míg a férfiak által említett tényezők közt ezek ritkábban szerepeltek. Egy korábbi, 1980-as vizsgálattal összehasonlítva érdekes eredmény, hogy a lelkeszcsaládok hasonló mértékű stresszről számoltak be, mint a házastársaik – a régebbi felmérésben a lelkeszfeleségek stresszjelvénye sokkal kiterjedtebb volt házastársukénál. (Talán mostanra a lelkeszcsaládok is jobban kifejezik nehézségeiket?) Úgy tűnik, mintha az egyházi elvárások némiképp csökkentek volna: a lelkeszcsaládok feleségei szabadabban élték meg magukat, és kisebb nyomást érezték, hogy a „tökéletes házasságot” mutassák fel. A fő családi stresszornak a közös pihenő idő hiányát, a 24 órás szolgálatot írták le a legtöbben. A feleségek még mindig magas elvárásnak érezték, hogy „csomagban” adják a saját szolgálatukat férjük mellé. A lelkesz házastársak számára a családi stressz továbbra is a legmagasabb kategóriába sorolódott az összes lehetséges stresszforrás közül.

Egy háromezer metodista lelkesz házastárssal készült felmérés szerint (MURPHY-GEISS 2011) külön nehézség a szolgálatban lévők házastársainak hivatáskérdése. Az eredmények alapján egész kevesen tudták elérni, hogy ne a hagyományos, „kétszemélyes egyszemélyű hivatal” töltsék be (lásd PAPANÉK 1973; idézi MURPHY-GEISS 2011, 933. o.) – ők is főként lelkesznők férjeként tudtak szabadabban dönteni.

Lee és társai is az ezredfordulón kezdték vizsgálni, mely faktorok jelentenek valódi stresszort a lelkeszi szolgálatban a család (tehát az egész lelkeszcslád vagy annak egyes tagjai) számára. A kidolgozott kérdőív a lelkeszi szolgálattal kapcsolatos elvárások skálája (MDI, LEE – IVERSON-GILBERT 2003). A vizsgálóeszköz négy alszákat tartalmaz: a személyes kriti-

kát (amely a lelkeszre irányul), a kapcsolódás ambivalenciáját (amelyet a szolgálat vagy a gyülekezeti tagok irányában él át a szolgálatot tevő, midőn egyrészt elkötelezetten rendelkezésre áll, segít, de ugyanettől aktuálisan túl is terhelődik), a feltételező elvárásokat (a gyülekezet tagjai feltételezik és kimondatlanul is elvárják, hogy a lelkesz elégtse ki várakozásait, ám közben nincsenek tekintettel az ő elképzeléseire) és a család kritizálását (midőn a lelkeszcsalád fogalmaznak meg negatív visszajelzést valamelyik családtagjával kapcsolatban).

A kérdőívvel végzett felmérés eredményeinek értelmezésében segítségünkre lehet HILL (1949) ősrégi családstresszmodellje, amely szerint három faktortól függ, hogy mennyire viseli meg a stressz a családot: 1. a stresszorok fajtájától és erősségétől, 2. a velük való megküzdéshez rendelkezésre álló praktikus és érzelmi erőforrásoktól, illetve 3. attól, hogy mennyire akarnak megfelelni az elvárásoknak. Bár a magas gyülekezeti elvárások egyértelműen az első faktorba látszanak tartozni, az eredmények szerint a megterhelődés mértékét sokkal jobban befolyásolják az erőforrások, és még inkább az, hogy a lelkesz és családja miként értelmezi, „veszi magára” ezeket a kritikákat és elvárásokat. Ha tehát segítség kell, ezen a területen érdemes erősíteni...

LEE és IVERSON-GILBERT szerint (2003) nagyon fontos, hogy a lelkeszcslád tagjai egységesen élék-e meg, hogy mit jelent egy lelkeszcsládhoz tartozni, milyen elvárásokat észlelnek – a lelkeszcsalád pedig el kell fogadnia, hogy a családtagjai közül talán nem mindenki ugyanolyan mértékben érez elhívást egy gyülekezet szolgálatára.

A kutatásokból az is egyértelmű, hogy minél több támogató kapcsolatot él meg a lelkesz a gyülekezetben, annál pozitívabb attitűddel viszonyulhat a szolgálathoz. A támogatásnak ellene dolgozik, hogy a lelkeszcsalád gyakran kell a hívek érzelmi és vallási projekcióinak kitérten működni – akik azt a téves elképzelést alakíthatják ki, hogy a lelkeszféléknek nincs szükségük hasonló szociális támogatásra, mint más halandóknak.

A kutatásoknak ezeken kívül van még egy fontos súlypontja, és ez a lelkeszcsalád kiégésével kapcsolatos felmérések és vizsgálódások iránya. Az ezzel kapcsolatos eredményeket több tanulmány is tárgyalja (lásd pl. BEEBE 2007). JINKINS (2002, idézi BEEBE 2007) szerint a kiégés elsődleges oka egyértelműen a szereptúlterhelődés. Emellett azonban nem szabad elhanyagolnunk egy másik fontos vonalat: GILL (1980, idézi BEEBE 2007) szerint a lelkeszcsalád kiégésének fő okai a túlzott azonosulás a rájuk bízottakkal és az erős érzelmi kommunikálásának képtelensége.

## A lehetséges beavatkozási és fejlődési irányok

A nehézségek számbavétele után nem kerülhetjük meg a közös gondolkodást: vajon mi segítene abban a folyamatban, ami a jelen lelkeszcsládjának megerősítését, kellő támogatását, erőforrásainak és rezilienciájának növelését szolgálja?

Az egyik irány egyértelműen az a javaslat lehet (BEEBE 2007), hogy gyakorolják a lelkészek jobban a szelf (önmaguk) és a szerep szétválasztását – akár a személyközi konfliktusok terepén, akár a szolgálat más helyzeteiben.

Más szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy fiatal lelkészek naivan, idealisztikus elképzelésekkel kezdenek bele a munkájukba azt illetően, hogy mennyi figyelmet, gondoskodást fognak kapni a gyülekezetük tagjaitól – és ez a családjuk tagjainak elvárásaira is igaz. Sokat segítene, ha a tapasztaltabbak segítenének realizistikusabb elvárásokat kialakítani a kezdetekkor, a családtagoknak is.

Ez továbbvezet minket a támogató erőforrások megtalálásának kérdéséig. Egy idén megjelent tanulmányában NELSON a lelkész rezilienciájának forrásai után kutat (2020). Ő írja le, hogy Matt BLOOM szerint az egyik fontos tényező a peer csoportok jelenléte (2019; idézi NELSON 2020). Ugyanerre hívja fel a figyelmet ROWATT is (2001): a lelkészi körben működő támogató csoportok – főleg, ha nem lelkész vezetővel tudnak működni – rendkívül sok megerősítést nyújtanak. Ezenkívül hangsúlyozza, hogy minden lelkésznek szüksége van egy lelkészre, hogy spirituális éhségét csillapíthassa – de olyanra, aki nem az előjárója is egyben!

Rowatt egyébként egy egész kosárra való konkrét javaslattal szolgál. Komolyan felveti például, hogy minden lelkész családnak szüksége lenne egy gyülekezeten kívüli tanácsadó-terápiás kapcsolatra. Arra is felhívja a figyelmet, hogy azok a lelkészcsaládok, akik el tudták kerülni, hogy a gyülekezet szolgálati lakásában éljenek, kevesebb családi stresszt éltek meg. Nem győzi hangsúlyozni, hogy a lelkész társakkal és azok családjával fenntartott barátságokat a lelkészek is, de főleg a házastársaik nagyon támogatónak tudják megélni. S végül bedob egy igazán nyilvánvaló, mégis méltatlanul figyelmen kívül hagyott szempontot: a szolgálati hely változása a lelkészek és családjuk számára megkönnyebbülést, de fokozott stresszt is hozhat egy időben. Ha sor kerül a költözésre, mindenképp idő kell a gyászra, az új kapcsolatok kiépítésére. Különösen igaz ez az új, lelkesítő hivatásbeli célok nélkül „áthelyezett” családtagokra. ROWATT szerint azok a lelkészgyerekek, akik tíz és tizennyolc éves koruk közt kettőnél többször kerültek új közegbe, sokkal nagyobb eséllyel mutatnak problémás viselkedést (2001).

Nelson egyébként nem elégszik meg a fentebb már említettekkel: szerinte a lelkészek lelki egyensúlyának megóvása érdekében tett első lépés a lelkész mint vezető képének átforgalmazása kellene legyen. Korábban a lelkész a közösség menedzserként tudott a legjobban vezetője lenni annak. Ma, az elidegenítő akceleráció korábban (ROSA 2010, idézi NELSON 2020) a lelkésznek sokkal inkább művésznak, „az ismétlődő kihívásokban rugalmasan alkalmazkodva kitarító” személynek kell lennie (uo. 5. o.).

Végezetül álljon itt még egy sokat hanyagolt szempont. Olyasmi, amit a családi élet intim, nem bolygatott (ám ezért nem is kellően támogatott, sőt gyakran elhallgatott) témái közé szoktunk sorolni. Pedig elképesztően fontos, és nagy szükség

van az egyház tudatosabb megfontolásaira, segítségére, támogatására ezen a területen is. Ez pedig a lelkész házaspárok párkapcsolati boldogulása, a köztük levő testi-lelki intimitás mélyülése.

HILEMAN szerint (2008) a protestáns lelkész házaspárok közti intimitást épp az a folyamat gátolja leginkább, amelyet a közösségben, a szolgálatban megélt elszigeteltség okoz és rögzít bennük. Az egyik legnagyobb nehézségnek a (változatos okok miatt kialakuló) testi-lelki intimitáshiányt látja, ami aztán a lelkész család egészére, illetve a házasság sok területére kiterjed.

S bár nem kifejezetten lelkészek számára dolgozta ki, mégis hadd említsük meg itt ajánlásul e témában Sue JOHNSON nem is annyira terápiás, sokkal inkább átfogó preventív, kapcsolatépítő szemléletből építkező *Hold Me Tight* (Ölelj át) programját (2008/2018). A tapasztalt párterapeuta által megtervezett program az érzelemfókuszú párterápia szemléletmódjára építve kínál olyan vezetett folyamatot a saját mély érzelmi kapcsolódásukat egymással jobban megélni kívánó pároknak, akik elkötelezettek a kapcsolatukban, és szeretnék egymást jobban érteni és megérteni, tartani és támogatni.

Ez a program immár folyamatosan elérhető Magyarországon. Külön öröm, hogy pár évvel ezelőtt a Magyar Evangélikus Egyház javaslatunkra nyitottnak mutatkozott kifejezetten lelkész házaspárok számára meghívni és meghirdetni azt. Bízunk benne, hogy az elvetett magok szárba szökkennek, és szolgálatot tevőink ezáltal is jobban megélik egymás – és a háttérben tágabb és szűkebb közösségeik – támogatását.

## Felhasznált és ajánlott irodalom

- BEEBE, Ronald S. 2007. Predicting Burnout, Conflict Management Style, and Turnover Among Clergy. *Journal of Career Assessment*, 15. évf. 2. sz. 257–275. o.
- BLIZZARD, Samuel W. 1958a. The Protestant Parish Minister's Integrating Roles. *Religious Education*, 53. évf. 4. sz. 374–380. o.
- BLIZZARD, Samuel W. 1958b. The Parish Minister's Self-image of his Master Role. *Pastoral Psychology*, 9. évf. 25–32. o.
- BLOOM, Matt 2019. *Flourishing in Ministry. How to Cultivate Clergy Wellbeing*. Rowman & Littlefield, Lanham.
- GILL, James J. 1980. Burnout a Growing Threat in Ministry. *Human Development*, 1. évf. 2. sz. 21–27. o.
- HILEMAN, Linda 2008. The Unique Needs of Protestant Clergy Families. Implications for Marriage and Family Counseling. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 10. évf. 2. sz. 119–144. o.
- HILL, Reuben 1949. *Families under stress. Adjustment to the crises of war separation and return*. Harper, New York.
- JINKINS, Michael 2002. Great expectations, sobering realities. *Congregations*, 28. évf. 3. sz. 11–13., 24–27. o.
- JOHNSON, Sue 2008. *Hold Me Tight: Seven Conversations for a Lifetime of Love*. Little, Brown, Boston.
- LEE, Cameron – IVERSON-GILBERT, Judith 2003. Demand, Support, and Perception in Family-Related Stress Among Protestant Clergy. *Family Relations*, 52. évf. 3. sz. 249–257. o.



MORRIS, Michael L. – BLANTON, Priscilla 1994. Denominational perceptions of stress and the provision of support services for clergy families. *Pastoral Psychology*, 42. évf. 345–364. o.

MURPHY-GEISS, Gail E. 2011. Married to the Minister. The Status of the Clergy Spouse as Part of a Two-Person Single Career. *Journal of Family Issues*, 32. évf. 7. sz. 932–955. o.

NELSON, Derek R. 2020. Pastoral leadership as creativity and resilience. *Dialog*, 1–6. <https://doi.org/10.1111/dial.12570>.

PAPANEK, Hanna 1973. Men, women, and work. Reflections on the two-person career. *American Journal of Sociology*, 78. évf. 852–872. o.

ROSA, Hartmut 2010. *Alienation and Acceleration. Towards a Critical Theory of Late-modern Temporality*. Aarhus University Press.

ROWATT, G. Wade 2001. Stress and Satisfaction in Ministry Families. *Review & Expositor*, 98. évf. 4. sz. 523–543. o.

# Érett hittanosok a kihívásokkal teli világban

## *Előkészítő gondolatok lelkészi munkaközösségi alkalomhoz*

■ KODÁCSY-SIMON ESZTER

Mindenki, aki hitoktatással foglalkozik, gyakran teszi fel magának a kérdést: Mi a hitoktatás célja? A távlati célok közé tartozik a személyes istenkapcsolatra jutás és az érett hitre segítés, amely a hitoktatás számos más célkitűzését (például egy gyülekezet közösségéhez való tartozásról szóló egyéni döntést) megalapozhatja, és minden rövid távú óracélt irányba állíthat.

Gordon ALLPORT szociálpszichológus, aki maga is keresztény, hitét gyakorló szakember volt, több évtizeden át tartó kutatásainak eredményeként hat ismérvet állapított meg az érett vallásosság jellemzésére (1953):

- Differenciált, vagyis az egyén képes kezelni annak a vallásnak a gazdagságát és komplexitását, amelyhez tartozónak vallja magát.

- Dinamikus, azaz a vallás olyan fejlődési folyamat része az ember életében, amelynek során funkcionálisan autonómá válik (vagyis az ember a vallást nem valamilyen cél érdekében követi, hanem annak belső motivációs dinamikája okán).

- Erkölcsi meggyőződések fakadnak belőle, különösen is a másik emberrel való törődés terén.

- Komprehenzív és széles körű gondolkodás jellemzi az emberi lét kérdéseinek tekintetében.

- Integratív, vagyis nem kizárólagos és nem kirekesztő fogalmakban gondolkodik.

- Heurisztikus, vagyis elfogadja, hogy az ember nem birtokolhatja az abszolút igazságot, s így képes együtt élni a bizonytalansággal, a vallási kételyekkel, a történelmi meghatározottság relatív adottságaival, ennek következtében nyitott a változásra és a folyamatos elmélyülésre.

Ezekből a jellemzőkből is látszik, hogy egyrészt az érett vallásosságot nem lehet végérvényesen megszerezni, másrészt hogy a hit- és erkölcsstan tanításában érintett korosztályban legfeljebb az alapozást tudjuk elvégezni. A „legfeljebb” azonban nagyon is sokat jelenthet: az alapok megválasztásának jelentőségét az evangéliumból is jól ismerjük (Mt 7,24–25).

Tanulmányok mutatnak rá arra, hogy az egyházi középiskolákba járó fiatalok abban az életkorban vannak, amely leginkább meghatározó és kritikus a vallási érettség felé vezető úton (HUTSEBAUT 2004, 338. o.), egyházi középiskoláink hittanóráinak tehát életre szóló következménye, hordereje van. Ám az ezt megelőző általános iskolai évek is rendkívül fontos élmény- és ismeretszerzés forrásaivá válhatnak, és még mélyebb alapokat biztosíthatnak már egészen kis korban is. Mivel és hogyan segíthetjük ezen az úton a ránk bízott diákokat a személyes istenkapcsolat és az érett hit, érett vallásosság felé? Az alábbiakban néhány szempontot közlünk vázlatosan, amelyek továbbgondolása segítheti a hitoktatói és lelkészi munkánk reflektív átgondolását.

- Az a kiindulópont, hogy a hittanóra bibliai elbeszélések-ből, illetve egyház(történet)i narratívákból áll, hatalmas lehetőséget rejt magában az érettségre nevelés tekintetében. Az identitás fejlődéséhez nagymértékben tudnak hozzájárulni a bibliai szövegek, ha megengedjük és lehetővé tesszük, hogy a diák – életkori sajátosságainak megfelelően – és a szöveg a maguk valóságában találkozzanak egymással. Ha a gyermekeket, fiatalokat és a bibliai elbeszéléseket azok nyitottságával és dinamikájával sikerül egymáshoz közel vinni, akkor ez a találkozás olyan tanulásra képes vezetni, amely egyértelműen segíti az érett vallásosság megalapozását. Ugyanis a bibliai szövegek a sematikus megközelítés helyett konfrontációt ajánlanak fel, korrelációra hívnak, kihívások elé állítanak, vagy éppen a kozmikus rendbe helyezve megnyugtatónak, biztatnak és erőt adnak, s mindezek által önmagamból a másik felé vezetnek ki. A Szentírás elbeszélései mindezt úgy teszik (ROEBBEN 2004, 222. o.), hogy megerősítenek a tapasztalataimban („A számomra fontos kérdésekről a bibliai szerzők is komolyan írnak”), egzisztenciális támogatást jelentenek („Még a bibliai szereplők sem tökéletesek”), reményt adnak („Mások is kerültek hasonló helyzetbe, még a Bibliában is”, „Évezredek-

kel korábban is felmerült már ez a kérdés”), egyszerre nevelnek észszerűsége és praktikumra („A bibliai történetek nem elvont igazságokról szólnak, és a Biblia emberei az életkérdéseiket egészen gyakorlatiasan oldják meg”), a kapcsolatiságra hívják fel a figyelmet („A másik embertől, az egész világtól, a végső meghatározottságotól függ az életem”), és ideológia-kritikus szemléletet mutatnak fel („A saját élettörténet személyes válasza mindig meghatározó erővel bír”). Mindegyik felsorolt szemponthoz könnyen találhatunk bibliai példákat, de biztosan hamar fel tudjuk idézni egy-egy diákunk arcát is, aki a felsoroltak közül valamely impulzushoz könnyen kapcsolódik.

– Ha a bibliai elbeszélésekben meglátjuk ezeket a lehetőségeket, akkor ebből az is következik, hogy a hittanórán első-sorban nem normákat és szabályokat tanítunk (vagyis hogy keresztényként mit szabad, mit illik s mit nem), hanem azokat az értékeket mutatjuk fel, amelyek alapján egy közösség valamikor megfogalmazta a normáit. Hitoktatóként és lelkeszként könnyen elfeledkezünk arról, hogy egy-egy történet és egy-egy tanítás megértéséhez és értelmezéséhez akár hosszú út is vezethet, amelyet rengeteg kérdés kísér. Sem saját belső kritériumaink miatt, sem vélt külső elvárás érdekében nem spórolhatjuk meg ezt a hosszú utat a diákjainkkal sem. Nem az a cél, hogy preskriptív és normatív neveléssel előzetesen rögzített szabályokat adjunk a diák elé, hanem ellenkezőleg: a cél az, hogy egyéni, személyes értékítéletre és döntéshozatalra tanítsuk meg a diákat. Amint Jézus sem elégszik meg azzal, hogy valaki ismeri-e a törvényt, hanem a fő kérdés számára is az, hogy van-e saját törvényértelmezése (lásd például Lk 10,26). Ehhez a személyes képalkotáshoz természetesen biztosítani kell a feltételeket, így például elegendő ismerettel kell találkozatnunk a diákat. De ha kiskorúságban tartjuk a fiataljainkat azáltal, hogy mi fogalmazzuk meg helyettük a saját kérdéseikre az ő válaszaikat, azzal éppen azt vesszük el tőlük, ami az egyik legfontosabb a Biblia elbeszéléseiben is: a személyes istenkapcsolat lehetőségét. Ha meg kellene fogalmazni, hogy mi a hitoktatás „lutheri elve”, akkor azt a keresztény szabadságra és felelősségre nevelésben találhatnánk meg – szigorúan a két pólusban együtt (lásd részletesen KODÁCSY-SIMON 2015). Vagyis a hitoktatás során nem az a feladatunk, hogy előre elkészített válaszokat adjunk a kérdezőnek, s ne is csak kész gondolati sémákat tanítsunk meg a diáknak, hanem önálló, elemzésre és értékelésre képes, konstruktívan kritikus fiatalokat neveljünk, akik képesek a kooperációra. Ez utóbbi érték igazi só lehet (Mt 5,13) a mai magyar valóságunkban mind az oktatásra nézve, mind a társadalom egészére tekintve.

– Ennek a megvalósításához azonban alapvető és lényegi feltétel a közösség. Az a közösség, amelyet megélünk egy hittanórán: amelynek tagjaival együtt gondolkodunk a szabályainkat megalapozó értékeinkről, akik álláspontjainak fényében megvizsgálhatom a saját döntésemet, s akik segítenek megvitatni egy hitkérdést, egy egzisztenciális kérdést, egy etikai dilemmát vagy egy egyházi tanítást. Még az egyfős hittanórára is be kell vinni az egyház közösségét: a töb-

bi egyfős hittanórán ülő diák véleményét, a hittanóra mögött álló gyülekezet álláspontját vagy az egyházban korábban élők – és a jövőbeni tagok – hangját is. Azt a hangot, amely életkortól és helyzettől függetlenül épp olyan értékű hang, mint a sajátom. Bonhoeffer ezt nevezi a Lélek szerinti szeretet próbájának: mennyire tudom a másik ember véleményét egyenrangúnak tekinteni, s mennyire tekintem a másik embert velem egyenértékű felnőttnek. Az ilyen ember „mindabban, amit szól és cselekszik, a másikat mindig Krisztusra bízta. Nem iparkodik őt a maga személyes hatásával közvetlenül befolyásolni... A Lélek szerinti szeretet tiszteletben tartja a másik önállóságát, a kettőnk között Krisztus által megállapított határvonalat, s a másikkal a minket egyedül összekapcsoló és egyesítő Krisztusban találja meg a teljes közösséget.” (BONHOEFFER 1997, 16. o.)

– Bármilyen témát tanítsunk is, az egyszerre érinti a kognitív (a gondolkodás, megismerés területére vonatkozó), az affektív (érzelmi), a spirituális (lelki) és a pszichomotoros (gyakorlati) dimenziót. Akár egy etikai dilemmában, akár a hit megélésének gyakorlati kérdéseiben, akár bibliaismerteti vagy egyháztörténeti anyagrészen kalandozunk, az mindig érinti a diák – és a tanár – mindegyik dimenzióját. Ennek begyakorlására jó példa lehet Jézus aranyszabálya (Mt 7,12), amelyben egyszerre kell vágyanom valamire, ismernem azt, mire vágyom, s a másik iránti megfelelő empátiával meg is cselekedni ugyanazt a másik ember felé (lásd részletesen KODÁCSY-SIMON 2016). A moralizálás nem segíti az érett vallásosság kialakulását. A moralizálás jelenti az általánosítást, az elvont igazságok alapján történő ítélkezést, az erkölcsi kérdésekben bírói szerepben tetszelgést, sokszor mások – akár egy távoli felsőbbség – hibáztatását. Leggyakoribb jele, hogy a moralizálás során az előbb említett dimenziók közül legalább az egyiket elvlasztjuk a többitől. A moralizálásban gyakran felsőbb autoritásként akarunk külső normákat, értékeket, elvárásokat a diákra testálni, s elvárni tőle, hogy azokat saját világképeinek részévé tegye. Az ilyen moralizáló tanítás jó esetben haszontalan, mert a diák nem tud azonosulni vele. Rosszabb esetben azonban veszélyes is lehet, mert az érintettek nem tanulnak meg saját értékrend szerinti önálló döntéseket hozni, hanem függő viszonyba kerülnek azzal a személlyel, aki megmondja, hogy mely kérdésben hogyan „kell” döntenie a „keresztény” fiatalnak. A büntudat, a lelkiismeret-furdalás, az ítélkezés vagy a félelmek keltése nyilvánvaló zsákutcája nemcsak az érett vallásosságnak, de az egészséges felnőtté válásnak is. Ez soha nem lehet a hitoktatás célja. Kiváltképpen nem egyeztethető össze a lutheri reformáció nevelési fordulatával, amelynek során Luther a jó cselekedetek teljesíthetlensége miatt érzett félelemről szóló tanítást felváltotta a kegyelem értékével és a szeretet elvével.

Gyakran érezzük úgy – tanárként vagy lelkeszként –, hogy a mi feladatunk eldönteni, mi a jó és mi a rossz a gyerekeknek, fiataloknak, s nekünk kell megóvni őket mindentől, amíg őket „elég érettnék” nem tartjuk a saját döntéseik meghozá-

talához. Itt most nem feladatunk ezt a dilemmát általános élet- és nevelési helyzetekre nézve tárgyalni. Arra azonban fontos rámutatni, hogy a hittanóra kontextusában a túlzott féltés nemcsak az erkölcsi kiskorúságban tartást vetítheti előre, de egy gyermekes hit<sup>1</sup> kialakulásához is vezethet felnőttkorban. Ezért amikor a ránk bízott gyerekek és fiatalok hitoktatásáról gondolkodunk, akkor meg kell vizsgálnunk magunkat is, és fel kell tennünk kérdéseket saját magunknak is.

– Mi az, amit veszélynek tartunk? Milyen szempontból s miért tartjuk veszélynek? Kire veszélyes az adott dolog: ránk vagy a diákokra nézve?

– Mi a különbség a veszély és a kihívás, a nehézség, a probléma, az akadály, a kockázat, a baj, a fenyegetettség között?

– Miért féltjük a diákjainkat egy adott helyzettől? Ismerjük-e eléggé a problémásnak ítélt dolgot? Nem az előítéletek, sztereotípiák és a xenofóbia uralkodnak el rajtunk?

– Felfedezzük-e a lehetőséget is az adott kihívás, nehézség tárgyában vagy a veszélyesnek ítélt helyzetben? Mit tanulhatunk mi magunk ebből a kihívásból?

– Vajon fenyegethetik-e a ránk bízottakat tőlünk, rajtunk keresztül érkező veszélyek is? Vannak-e „álruhás veszélyek” a saját gyakorlatainkban? Előfordulhat-e az, hogy – akár a legjobb szándékkal – a vallásosság, a vallási kegyesség, az erkölcsösség vagy akár a hitgyakorlat álruhá-

<sup>1</sup> Jálcs Ferenc a hitfejlődési modelljében megkülönbözteti a gyermek hitét a felnőtt gyermekes hitétől (a serdülőkor hite, a felnőtt hit és az érett hit mellett). Lásd részletesen JÁLICS 2006, 19–22. o.

jában bújik meg egy nem igazán biblikus meggyőződés, amelyre mi magunk sem fordítottunk még kellő figyelmet?

Saját lelkünk, érzéseink, gondolkodásunk vizsgálata talán a legnehezebb munka, de kihagyhatatlan mind a fiatalokkal való foglalkozásban, mind az Istenhez való – Lutherrel szólva naponkénti – odafordulásban.

## Felhasznált és ajánlott irodalom

- ALLPORT, Gordon 1953. *The Individual and His Religion. A Psychological Interpretation*. New York, Macmillan.
- BONHOEFFER, Dietrich 1997. *Szentek közössége*. Ford. Boros Attila. Harmat Kiadó, Budapest.
- HUTSEBAUT, Dirk 2004. Some perspectives on Religious Maturity. In: H. Lombaerts – D. Pollefeyt (szerk.): *Hermeneutics and Religious Education*. Leuven University Press – Peeters, Leuven. 337–353. o.
- JÁLICS Ferenc 2006. *Fejlődik a hitünk*. Korda Kiadó, Kecskemét.
- KODÁCSY-SIMON Eszter 2015. Miért tart fenn az egyház iskolát? In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és oktatás*. Luther Kiadó, Budapest. 184–204. o.
- KODÁCSY-SIMON Eszter 2016. Valláspedagógiai szempontok az etikai kérdések hittanórai tanításához. In: Kodácsy-Simon Eszter (szerk.): *Értelmes szívvel. Etikai témák az evangélikus oktatásban*. Luther Kiadó, Budapest. 485–523. o.
- ROEBBEN, Bert 2004. Modern Narrative Identities in the Bible. Notes on a Subversive Concept of Religious Education. In: H. Lombaerts – D. Pollefeyt (szerk.): *Hermeneutics and Religious Education*. Leuven University Press – Peeters, Leuven. 215–232. o.

# A páni félelem értelmezése a keresztény teológiában

■ BÉRES TAMÁS

## A félelem értelmezési kerete, klasszikus hangsúlyok

### *Viszonyfogalom*

A félelem viszonyfogalom. Jelentése nemcsak az ellentétes jelentésű fogalmakkal szemben kereshető, hanem a hasonló jelentésű szavak skáláján is. Tartózkodás, aggodás, fóbia, vívódás, feszélyezettség, szorongás, ijedség, ijedtség, riadalom, riadtság, rémület, kétségbeesés, rettegés, iszony – ezek és a hozzájuk hasonló szavak láncolatában található meg a szó közelebbi jelentéstartománya. A személyiségre gyakorolt akut vagy tartós hatásait tekintve pedig olyan további ellentétpárokkal jellemezhető tulajdonságok, szellemi vagy érzelmi magatartás és képességek előidézőjeként ismerjük, mint bénultság és menekülés, lemondás és előrelátás, beszűkültség és fokozott racionalitás, értéksemlegesség és moralizmus, nyugtalanság és ataraxia stb.

### *Archaikus üzenetek a félelem kettős arcáról*

A félelmet nem lehet és nem is szabad száműzni az életből, ahogy folyamatos félelemben élni sem szabad. Erre figyelmeztetnek a közösségi visszaemlékezés egyéni életet mentő archaikus funkcióját ellátni képes népmesék bizonyos típusai. Ilyen, a félelemnélküliség hiányáról szóló figyelemfelhívás például *A fiú, aki világgá ment, hogy megtanuljon félni* című, a Grimm fivérek feldolgozásában is jól ismert mese az egyik póluson és *A bolondok* című a másik póluson, ahol a lánykéréskor a pincébe lemenő lány egy kisbaltát találva végiggondolja a szerszám előidézte jövőbeni veszélyeket a leendő kisfiára nézve, és a félelem miatt zokogásba merülve lemarad a lánykérésről.

A páni félelem kifejezés a görög pantheon Pánjára utal, de nem világos, hogyan. Pán, a félig kecske-, félig ember-



testű természeti isten arról volt híres, hogy megmagyarázhatatlan félelmet tudott kelteni az emberekben, ugyanakkor az ő (Tüphontól való) félelméről, sőt haláláról is szólnak hellenista történetek. A haláláról szólóak vélhetően a kereszténység előretörését szimbolizálják.

A bibliai szövegekben is szereplő „félelem és rettegés” kifejezés (Mk 16,8; 2Kor 7,15; Fil 2,12) korábban is szerepelt együtt Phobos és Deimos, Árész ikerfiainak mitológiai alakjában. A fiúk feladata az volt, hogy apjukat a csatákba elkísérve páni félelmet (Phobos) és tisztelettel teljes rémületet (Deimos) keltsenek az ellenség szívében. Az Újszövetségben gyakori szó a φόβος, de a rettegést a szöveg-helyek a τρόμος szóval írják le. Az „istenfélelem”-ként fordított jelenség olykor egyszerűen csak a kegyes életet jelentti (εὐσέβεια), de a φόβος-szal kifejezve valóban utal arra, ami Istenben félelmetes.

### *A félelem vallási, kulturális, történelmi és teológiai mintái a társadalmi rend fennmaradására vonatkozóan*

A félelem az elemektől való félelem formájában az egyik legősibb emberi érzésként a kultúraépítés hatékony hajtóerejének bizonyult az emberiség korai szakaszában, mivel a közösségi hitelesítésen alapuló kulturális vívmányok szociális ereje képesnek mutatkozott a természeti világ ismeretlen erőivel való szembeszállásra. Az ókori és középkori uralkodástechnikai mintákban a félelem politikai okból történő fenntartása játszott fontos szerepet, ahol rendre összekapcsolódott három elem: a természeti (a) és a társadalmi környezet (b) ismert fenyegető erejét és ismeretlen, vélhetően felőrlő hatásait csak a fennálló hatalmi viszonyok mellett lehet féken tartani a vallási kultuszban (c) megszelídített isteni erő közreműködésével.

A trón és oltár, templom és palota összefonódásának konstantinuszi fordulatát ez a mindennapi élet fölött misztikus és drasztikus lebegő feudális hatalomtechnikai eszköz tette statikusan hatékonyra a középkorban, nagyrészt a világi és egyházi szféra vetélkedésétől övezve. A wormszi konkordátummal (1122) véget érő investitúraharc korszaka világossá tette ugyan a világi és egyházi szféra különválását – amit egyes gondolkodók, mindenekelőtt E. W. Böckenförde az európai szekularizáció kiindulópontjának tekintenek –, a hatalomban levő világi és egyházi uralkodók összefonódása azonban más formában – az úgynevezett regáliák révén – ugyanúgy a két szféra hatalmi osztozkodásának színtere maradt (vö. JANCSÓ 2019). A kardtól való félelmet megtestesítő világi uralom és az istenfélelem hangoztatásával regnáló egyház feladata közötti különbségtétel két legvilágosabb magyarázata a reneszánszban született meg, részben Niccolò Machiavelli, részben Martin Luther közreműködésével. Machiavelli *A fejedelem* című munkájában fejtette ki azt a nézetét, hogy a világi uralkodó Isten

közvetlen segítségével is képes gondoskodni a nép és az ország ellenségeinek körében élő félelem fenntartásáról.<sup>1</sup> Istenre ezért technikai értelemben sincs szükség a helyes (és erőskezü) uralkodás megvalósításához. A kora ifjúsága óta széleskörűen művelt firenzei szerző az általa jól ismert bibliai történeteket az uralkodót erősítő példák és buzdítások táraként kezelte elsősorban, és miután végignézte Savonarola üstökösszerűen felívelő és lebukó pályáját, voltaképpen számalommal tekintett a hadsereg nélküli, csupán spirituális hatalommal rendelkező népi vezetőre. Luther, Machiavellivel szöges ellentétben, az egyedüli és valóságos uralmat Istennek tulajdonította a földön is, és ezt olyan reális hatalomként fogta fel, amelyből mind az uralkodók, mind az alattvalók közvetlen, a társadalmi életre vonatkozó feladatai levezethetők. A törvény első használatáról szóló gondolatok a teológia olyan fejezetét alkotják, amely egyrészt nélkülözhetetlen a világi rend fennmaradása szempontjából, másrészt épp a technikai értelemben vett megérthetősége és felhasználhatósága miatt olyan általánosan érvényes isteni útmutatásnak tekinthető, amellyel Isten az egymásra bízott teremtményei boldogulásáról kíván gondoskodni.

### **A félelem bibliai, teológiai értelmezése**

A kereszténység félelemhez való viszonya a bibliai könyvek különböző rétegeinek tanúsága szerint kezdettől fogva ambivalens mind társadalmi-politikai, mind vallási értelemben.

#### *Társadalmi-politikai értelmezés*

A Hegyi beszédben kifejezetten a fennálló hatalmi viszonyoknak kiszolgáltató embereknek szól a félelemmel szembeni vigasztalás. Az evangéliumi példázatokban Isten országának erőteljes hatalmi-uralmi vonásai kerülnek előtérbe, amelyek oly mértékben haladják meg a fennálló hatalmi paradigmák politikai kereteit, hogy szükségtelenné, sőt értelmezhetetlenné tűnik az ezekkel való kapcsolat bemutatása. A Jézus-követők reális mindennapi élete számára előbb-utóbb tisztázandó kérdés, hogy megajándékozzák-e rendfenntartó félelmükkel a hatalomban levőket, vagy a félelem kérdését a példázatok mondanivalójának megfelelően a politikai viszonyoktól függetlenül, a vallási szférában értelmezik. E konkrét kérdésre adja meg a jézusi választ az adófizetés kontextusában a késő modern szekularizációs paradigmát is megalapozni képes evangéliumi mondat: „*Adjátok meg a császárnak, ami a császáré és Istennek, ami az*

<sup>1</sup> „Isten azért maga nem tehet meg mindent, hogy a szabad rendelkezés jogától, s attól, hogy dicsőséget szerezzünk, meg ne fosszon.” Machiavelli: *A fejedelem*, XXVI. Ford. Lutter Éva. <https://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm#v92>. (Megtekintés: 2020. június 15.)

Istené.” Ez az útmutatás a fennálló társadalmi rend, illetve a hatalomban levők funkciójának elfogadására vonatkozó legtöbb újszövetségi megállapítással együtt (pl. Tit 3,1; Fil; Ef 6,5; Kol 3,22; 1Pt 2) voltaképp mellőzi a félelem politikai használatát, és ezzel a reális, de szenttelen elfogadás tárgyává teszi a fennálló társadalmi rendet. Még azokban az újszövetségi szövegrészekben is kimutatható ez a szenttelenség, ahol nagyon konkrétan fogalmazódik meg az alattvalók hatalmat képviselőkkel kapcsolatos tennivalója, illetve érzelmi útmutatása (Róm 13,7; Ef 6,5). Ez a motívum az első esetben a szeretet mint a törvény betöltése mondanivaló applikációjaként áll, ahol a „senkinek se tartoztatok semmivel, csak azzal, hogy egymást szeretitek” (Róm 13,8) jól követhetően felülírja az egy mondatnál korábban szereplő elvárásról, hogy „mindenkinek adjátok meg, amivel tartoztok”. A második esetben a szolgálk földi uraknak „félelemmel és rettegéssel” való engedelmessége „az Úrban és az ő hatalmas erejében” való megerősödés gondolatának bevezetéseként áll, ami részét képezi az Úr fegyverzete felöltésének mint a (végső) gonosz napra való legalkalmasabb előkészületnek. A fő mondanivaló itt sem az, hogy „engedelmeskedni kell”, hanem hogy az emberek együttélésének rendjét biztosító engedelmisség is része annak az eszkatologikus történelmi jelennek, amely a végső idők történéseiben nyeri el értelmét.

A félelem eliminálásával együtt a rokonszenv szerepe is elvész, így eldönthetlenné válik a kérdés, hogy az Isten országának erejébe vetett hit felől „visszanézve” a politikum realitásai a szükséges rossz vagy a szükséges jó szerepét játsszák-e. Mivel a jó és rossz etikai kategóriák, és mivel az erkölcsi döntések – a pragmatista etikai mechanizmus ma elterjedt ipari alkalmazásainak rossz példáit leszámítva – alapvetően igénybe veszik az ember érzelmi és értékvilágát is, a félelem és azonosulás lehetőségeit meghaladva megszüntető konstruktív evangéliumi és újszövetségi orientáció nem ad választ a Jézus-követők politikai tennivalóira, de még beállítódásának vonásaira is csak ritkán.

### Vallási értelmezés

Hasonlóan ambivalens újszövetségi képpel találkozunk a félelem vallási értékelésével kapcsolatban. Az ószövetségi természeti teológia hagyományait érvényesítő szebbnél szebb evangéliumi példák végleg és egyértelműen tudunkra adják, hogy Isten világról való folyamatos gondoskodásának elfogadása nem tűr meg semmiféle aggodást, szorongást vagy félelmet, de még türelmetlenséget és az ezekből eredő birtoklási vágyat sem (pl. Mt 6,25.31). Ezekben a leírásokban a félelem csak annyiban játszik főszerepet, hogy az az Istenbe, illetve gondoskodásába vetett bizalom talaján szertefoszlik, semmivé válik, és átadja helyét a vele nem összehasonlítható szinten álló bizalomnak. Ettől eltérően a Filippi levél himnuszában az üdvösség elérése iránti aggó-

dás, illetve félelem a Krisztus-hit szempontjából is főszerepet játszik. A levélíró érdekes módon a gyülekezet öríranta tanúsított engedelmisségének kontextusában helyezi el a félelem szerepét, így a Krisztusba vetett bizalom féleleműző következménye elkülönül az üdvösség elérésének mindegyikétől. Ebben a gondolatsorban a félelem úgy válik „(meg)váltó” főszereplővé, hogy a levélíró a tárgyaltan szorongás római birodalmi hatalmi viszonyok között is jól ismert, többek közt a császár által mesterségesen fenntartott jelensége helyett a konkrét, meghatározott tárggyal rendelkező félelmet kínálja fel olvasóinak az üdvösség útjaként (saját szerepének pedagógiai jellegű hangsúlyozásával), amit itt nevezhetünk célratartásnak, elhivatottságnak, de akár a Krisztus-hit tartalmára vonatkozó hitnek is. Racionális eszközöket használó reális parainézés az evangéliumok transzracionális békességkoncepciójával szemben.

Ez a félelem politikai és vallási bemutatására vonatkozó ambivalens újszövetségi örökség sokkal többet mond a keresztényekre váró egyéni értelmezéskényszerről annál, mint hogy a félelem szerepét akár eliminálhatnánk, akár mechanikusan értelmezhetnénk bármelyik esetben is.

## 20. századi teológiai alkalmazások

A numinózus világ láthatatlan szellemi erejétől való ősi félelem a 20. századi valláskutatás és teológia újralfedezettjévé vált, és ezzel messzemenően leváltotta az intézményes vallási formákhoz köthető egyjelentésű, mechanikus értelmezési paradigmát. Idetartozik többek között a „teremtényezés”, a *mysterium tremendum* vagy az *Ehrfurcht vor dem Leben* kifejezés elsősorban Max Weber, Rudolf Otto, Albert Schweitzer és Mircea Eliade munkáiban, akik rendszerint összekapcsolták mondanivalójukat azzal az igénnyel, hogy koruk szellemi állapotának egy-egy jellemző hiányát teológiailag is érvényes eszközökkel dolgozzák fel. A félelem racionális leküzdhetlenségének 20. századi felismerésében az első jelentős szószóló Schelling volt, aki rémisztőnek (schrecklich) és kaotikusnak nevezte minden élet alapját. A gondolat Paul Tillich teológiájában köszön vissza az üdvösségre vonatkozó evangéliumi értelmezésben. A félelem központi témája Kierkegaard-nak is, aki egyedül a kereszténységben látja a szabadság választásával járó félelem leküzdésének lehetőségét.

## Felhasznált és ajánlott irodalom

A kérdést több teológiai szempontból, jól használhatóan feldolgozza a Hessen-nassauai Evangélikus Egyház *Furchtet euch nicht!* című kiadványában: <https://mut-und-angst.de/startseite.html> (Megtekintés: 2020. június 15.) (Ebben Wilfried Härle írása: <https://mut-und-angst.de/aengste-und-glaube/besiegt-der-glaube-an-gott-die-angst.html>.)

*Do not be afraid* címmel több teológiai írás található a COVID-járványra alkalmazással is: <https://www.ctsnet.edu/at-this-point/keeping-faith-fearful-world/>.

DIETZ, Thorsten 2009. *Der Begriff der Furcht bei Luther*. Mohr Siebeck, Tübingen.

JANCSÓ András 2019. Accipe ecclesiam! Az investitúraharc jelentősége a szekularizáció folyamatában. In: *Tudományos eredmények a nagyvilágból. Válogatás a Campus Mundi-ösztöndíjasok tanulmányaiból*. Tempus Közalapítvány, 68–73. o. Web: [http://btk.ppke.hu/uploads/collection/224/file/cm\\_](http://btk.ppke.hu/uploads/collection/224/file/cm_)

szakmai\_publikacios\_kotet\_issuu-49-54.pdf. (Letöltés: 2020. június 15.)

KIERKEGAARD, Søren 2004. *Félelem és reszketés*. Göncöl Kiadó, Budapest.

„Overcoming Fear”. A Sermon by Dietrich Bonhoeffer. *Political Theology Network*, 2018. augusztus 16. <https://politicaltheology.com/overcoming-fear-sermon-dietrich-bonhoeffer/>. (Megtekintés: 2020. június 15.)

SCHMITZ, Florian 2013. „Nachfolge”. *Zur Theologie Dietrich Bonhoeffers*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 345. kk.

TILLICH, Paul 2000. *Létbátorság*. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest.

# Átalakulások: népegyház és missziói egyház

## *A lelkész megváltozott szerepe/tevékenysége a 21. század második évtizedében*

■ GÁNC S PÉTER

### A lelkészképzéstől az egyházszervezeten át a gyülekezet napi életéig

#### *Átalakulás: kényszer és/vagy esély*

A reformáció egyházaiban gyakran idézett lózung az *ecclesia semper reformanda*. Az elmúlt három évtized mégis inkább a „keresztény Magyarország” restaurációs kísérletéről szólt hazánkban. Többen úgy vélték, hogy az egyháznak vissza kell szereznie „régii dicsőségét”: egykori ingatlanait, intézményeit, társadalmi súlyát és tekintélyét. Mindeközben megfélemedtek arról, hogy az egyház Urának éppen ezeket a kísértéseket (kenyér, siker, hatalom) kellett legyőznie, hogy betölthesse küldetését. Ezeknek a kísértéseknek a veszélyét csak fokozza, hogy a jelenlegi politikai hatalom „természetes szövetségést” lát az egyházakban, és minden eszközzel igyekszik támogatni a restaurációs törekvéseket.

Mindezek ellenére tapasztaljuk, hogy a Nyugat- és Észak-Európát már évtizedek óta meghatározó szekularizáció nem állt meg a virtuális országhatároknál. Miközben hazánkban az egyházak állami támogatása növekszik, az elkötelezett gyülekezeti tagok száma a legtöbb településen csökken.

Természetesen nem lehet célunk ennek a folyamatnak a felgyorsítása, a népegyházi keretek tudatos lebontása. Ugyanakkor minden pánik nélkül fel kell készülnünk valami újra, ami valójában nem más, mint a pünkösdkor született anyaszentegyház eredeti létformája. Ezt Tomáš Halík cseh katolikus teológus dinamikus kereszténységnek nevezi. Ennek felismerését katalizálhatja az a drámaian új helyzet, amelybe a járvány következtében kerültek az egyházak világszerte. Er-

ről Halík így ír: „Lehet, hogy az üres templomok ebben az időben szimbolikusan leleplezik az egyházak rejtett ürességét és lehetséges jövőjét, hacsak nem próbálják a kereszténység teljesen más arcát megmutatni a világnak. Nem egyszerűen javulás, hanem radikális átállás szükséges a statikus keresztényekké válásról a dinamikus keresztényekké válásra.”<sup>1</sup>

Mindezt nevezhetjük egyfajta paradigmaváltásnak, amelynek segítségével az egyház missziói küldetésének új útjait keressük. Harminc évvel a rendszerváltás után egyre inkább érezzük, hogy szükségünk van erre a radikális átállásra, biblikus kifejezéssel: megtérésre. Egyre inkább nyilvánvaló, hogy túlértékeljük a visszanyert szabadság jóvoltából újjászerveződő missziói egyesületek jelentőségét. Természetesen szükség van ezeknek az elkötelezett közösségeknek a szolgálatára, de semmiképpen sem vehetik át az egyes gyülekezetek saját missziói felelősségét és feladatát. Ugyancsak az elmúlt évek téves elképzelései közé tartozik, hogy oktatási és diakóniai intézményeink majd betöltik az egyház missziói mandátumát.

Dolgozatom három területen vizsgálja az elkerülhetetlenül szükséges paradigmaváltás lehetőségeit: lelkészképzés, egyházszervezet, gyülekezeti élet. Ezzel is hangsúlyozva, hogy az új szemléletnek kovászként kell átjárnia az egész egyházi élet legkülönbözőbb területeit.

Természetesen mindezekről a kérdésekről csak abból a sajátos nézőpontból tudok szólni, ami egy immár két éve nyugdíjas lelkész speciális élethelyzete. Már nem vagyok

<sup>1</sup> Tomáš Halík: A kereszténység betegség idején. *Magyar Kurír*, 2020. április 3. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/toma-halik-keresztenyseg-betegseg-idejen-i-resz>.



igazán a küzdőtéren, de nem is a nézőtérrel akarok feleltelenül bekiabálni. A kispadon ülök, közelről látva, követve a játékot, és őszintén szurkolok, hogy jól jöjjünk ki ebből a krízishelyzetből. A Biblián tájékozódó és több évtizedes személyes tapasztalataimból fakadó meggyőződésemmel, hogy Isten a krízishelyzetekből megtisztulva és megerősödve akarja kivezetni rá figyelő és neki engedelmeskedő népét.

### *Lelkészképzés: régi és új utakon*

Talán az sem véletlen, hogy először ezzel a kérdéssel foglalkozunk, hiszen többek szerint a teológián dől el minden. Szinte divat egyházunk sokféle nyomorúságáért a lelkészképzést okolni. Tény, hogy stratégiaileg az egyik legfontosabb oktatási intézmény a mindenkori teológia. E mögött a szemlélet mögött egy igencsak sajátos egyházkép áll, amely szerint minden a lelkészek személyén, alkalmasságán, felkészültségén áll és bukik. Ennek a *one-man show* mentalitásnak a korszerűsége és fenntarthatósága komoly felülvizsgálatra szorul. Magányosan küzdő harcosok helyett ugyanis csapatkapitányokra van szükség, akik készek és képesek az együtt munkálkodásra, a csapatépítésre. Ebben a meggyőződésben megerősített az elmúlt esztendő pozitív élménye, amikor a gyülekezetimunkatárs-képzés koordinátoraként rácsodálkozhattam, hogy milyen lelkes és elkötelezett gyülekezeti tagok (közel százötvenen!) jelentkeztek szakirányú képzésekre lelkészeik munkáját segítendő.

A „minden a lelkészképzésen múlik” szemlélet már csak azért sem tartható, mert az utóbbi évtizedekben, hála Istennek, méreteiben impozáns és minőségileg is igényes evangélikus oktatási hálózat épült ki hazánkban az óvodától az általános és középiskolákon át a felsőoktatási szakkollégiumokig. Természetesen mindez egy csomó új megoldandó kérdéssel és kihívással szembesíti egyházunkat: a gyülekezetek és az oktatási/diakóniai intézmények egészséges együttműködése, egyensúlya, az ott szolgáló munkatársak, intézményi lelkészek felkészítése, képzése, továbbképzése.

Ez a merőben új helyzet megfontolt átállást követel hit tudományi egyetemünktől is. A korábbi klasszikus gyülekezeti lelkészképzés mellett (de nem helyette!) komoly szellemi, lelki energiákat és jelentős humán erőforrásokat igényelve beindult a hitoktatók, hittanárok képzése, valamint formálódik a diakóniai munkatársak képzése is.

Ugyanakkor a szakirányú lelkészképzés területén még jelentős feladatok előtt állunk. Kívánatos lenne, hogy néhány év általános képzés biztosítása után (az orvospérezéshez hasonlóan) lehetőség nyíljon a szakosodásra is. Ez természetesen nem minden lelkész szakos hallgató számára lenne kötelező, hiszen meggyőződésemmel, hogy változatlanul szükség van, sőt egyre nagyobb szükség lesz – újra csak az orvospérezés analógiájával élve – derék „házi orvosokra”, azaz általános gyülekezeti lelkészi szolgálatra felkészített fiatalokra, de akár érettebb korúakra is (lásd a késői elhívásúak pozitív példáit).

Kissé polemizálva témánk alcímével, nem hiszem, hogy napjainkban alapvetően meg kellene hogy változzon a lelkész „szerepe”. Különböen is, jó esetben nem szerepünk, hanem küldetésünk van! Vissza kellene adni egyházunkban ennek a „csak” gyülekezeti lelkészi szolgálatnak a presztízsét, vonzását. A gyülekezeti lelkész nem mindenhez érő „polihisztor”, hanem mindenekelőtt a rábízott közösség igehirdetője, tanítója és lelkipásztorja kell hogy legyen.

Emellett viszont meg kell találni azokat is, akik az általános képzés után készek egy-egy speciális szolgálati terület felé irányt venni, és az ehhez szükséges szakképzést felvállalni: iskolalelkészség, kórház- és börtönpasztorizáció, gyülekezetplántálás, misszió, diakónia, médiamunka.

Ugyancsak személyes pozitív tapasztalom az elmúlt esztendőből, amikor kurzust tarthattam egyetemünkön a gyülekezetplántálás teológiai és gyakorlati kérdéseiről, hogy akadnak ez iránt komolyan érdeklődő és erre a területre készülő jövődől szolgálóink. Ezt mutatja az az öröndetes fejlődés, hogy tavaly egy, az idén pedig már két igényes diplomamunka is született erről az igencsak fontos és aktuális témakörrel.

### *Egyházszervezet: karcsúbban és észszerűbben*

Zsinati tagként személyesen is átélhettem az elmúlt évtizedekben azt a sokszor keserves vajúást és helyben topogást, ami egyházunk strukturális megújulási kísérleteit jellemzi. Mintha ezen a területen is igaz lenne a jézusi diagnózis: „...a lélek ugyan kész, de a test erőtlén.” (Mt 26,41) Elvben szinte mindenki támogatja az egyszerűsítést, a karcsúsítást. De amikor mindezek megvalósítása érdekében konkrét döntéseket kellene hozni, újra meg újra meghátrálunk. Talán még mindig kísért a hamis restaurációs vágy: ha lélekszámban fogyunk is, legalább strukturánkban őrizzük a „régidicsőség” emlékét: egyházke-reületek, egyházmegyék, egyéb testületek és bizottságok száma.

Viszont a koronavírus-krízis által ránk kényszerített vészhelyzet tanulságai hozhatnak némi előrelépést ezekben a kérdésekben. Hiszen az elmúlt hónapokban rádöbbenhettünk arra, hogy sok mindent el lehet intézni távmunkával, interneten, videókonferenciákkal. Nem szükséges, hogy lelkészeink és világi munkatársaink életük, munkaidéjük jelentős részét utazással töltsék, egyik ülésről a másikra sietve, felemészelve nem kevés időt és pénzt. Remélem, a járvány elmúltával ebben a tekintetben sem fogunk visszazökkenni a régi kerékvágásba.

### *Gyülekezeti élet: tanítvány- és munkatársképzés*

A gyülekezeteink életében ugyancsak kívánatos átalakulással kapcsolatban is remélhetünk pozitívan feldolgozandó tanulságokat a megélt krízis nyomán. Templomaink hónapokra üresen maradtak, de az evangélium mégsem némult el. Sőt a lelkészek

munkatársaikkal együtt rendkívül kreatív módon kerestek és találtak utat a karanténhelyzetbe szorult emberek felé.

Úgy tűnik, szükségünk volt arra a sokterápiára, hogy átmenetileg be kellett zárunk templomainkat. Hiszen a rendszerváltás óta eltelt három évtized sem volt elég ahhoz, hogy rádöbbenjünk: nemcsak szabad, de kell is, hogy kilépjünk „erős várunk” fedezékei mögül. Ha ugyanis nem tudjuk megszólítani a körülöttünk élő világot, kultúrát, akkor gyülekezeteink egyfajta zárványlétbe kényszerülve elsorvadnak.

Természetesen ez a fajta missziói nyitás és kilépés nem korlátozódhat a digitális, virtuális térre. Minden lmk megkezdhetetlen feladata, hogy őszintén kiértékeljük a karantén-egyházi lét pozitív és negatív tanulságait és tapasztalatait.

Reális veszély, hogy egyesek úgy vélik: ez a jövő útja, az egyház végre átlép a „cybertérbe”. Ennek nyomán templomaink, gyülekezeti termeink stúdiókká alakulnak át, ahol lelkes amatőrök olykor már-már professzionális technikával különböző spirituális programokat készítenek valakiknek, akik valahol, valamikor talán rákattintanak pár percre a felkínált linkre. Ezt akár később is bárki letöltheti, majd ugyanazzal az egyszerű mozdulattal, egy kattintással lájkolhatja vagy akár törölheti, netán másokkal is megoszthatja.

Sokan belelkesedtek, hogy a kattintások száma szerint ilyen módon több embert érünk el, mint korábban. Íme, az igazi *broadcast* lehetősége. De vajon ki tudja, hogy valójában mi rejlik egy-egy kattintás mögött? Őszinte lelki éhség vagy csupán futó kíváncsiság?

Meggyőződésem, ahogyan a távoktatás most kényszerűségből ránk szakadt lehetősége soha nem fogja feleslegessé tenni a hagyományos iskolai oktatást és nevelést, ugyan-

úgy a „távistentisztelepek” sem pótolhatják a valódi közösség, az igazi jelenlét élményét.

Isten nem digitális jelekkel üzen az embernek, hanem Jézus Krisztusban az Ige testté lett, konkrét térben és időben közöttünk lakozott! Pünkösöd óta pedig ennek az Igének élő és ható jelenlétét ajándékozza Lelke kiadásával mindazoknak, akik összegyülekezve ezt kéri és befogadják.

Az evangélium digitális eszközök segítségével történő közvetítése ugyanakkor hatékony eszköz lehet az úgynevezett preevangélizációra. De hosszabb távon nem helyettesítheti a személyes bizonygátételt és a valódi közösség megéltését, a személyes találkozást és elköteleződést.

Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy Jézus missziói parancsa tanítványképzésre szól: „...tegyetek tanítvánnyá minden népet...” (Mt 28,19) A missziói egyház csak olyan misszionáló gyülekezeteken keresztül valósulhat meg, ahol prioritása van az élethosszig tartó tanítványképzésnek. Ahol az evangélium tiszta tanítása (CA VII) nem csupán lózung, hanem a gyülekezet életének szíve közepe. Ennek lehet gyümölcse az elhívott, elkötelezett munkatársak felkészítése és szolgálatba állítása.

## Ajánlott irodalom

- GOHEEN, Michael 2019. *Keresztény misszió ma*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- KELLER, Timothy 2019. *Gyülekezet a központban*. Harmat Kiadó – Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.
- PAAS, Stefan 2018. *Az utolsó idők munkásai*. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- WILLIAMS, Rowan 2018. *Tanítványként az úton*. Harmat Kiadó, Budapest.

# A gyermekevangélizáció kérdése, lehetősége, szükségessége

■ GRENDORF-BALOGH MELINDA

## Missziológiai kérdések és az evangélizáció szükségessége

Magyarországon jelenleg egyetlen kis füzeteszerű kiadvány visel a témamegjelöléshez hasonló címet: *A gyermekevangélizáció bibliai alapjai*, ez is egy angol nyelvű mű fordítása.<sup>1</sup> Ennek sarokpontjait ismertetem elsőként.

Az írás a gyermekevangélizáció bibliai alapjait mutatja be: Isten elkötelezett a gyermekek mellett (5Móz 6,7; Zsolt 78,4; Péld 22,6; Mt 18,14). Az evangélium életkortól függet-

lenül mindenkinek szól (Mk 16,15); és hirdetésének tartalmát 1Kor 15,1–4 foglalja össze.<sup>2</sup>

Az igei alkalmazás szintjén négy „igazságterületet” fed le:

1. Istenre vonatkozó igazságok – ő az üdvösség forrása.
2. A bűnre vonatkozó igazságok – az embernek megváltásra van szüksége.
3. Az Úr Jézus Krisztusról szóló igazságok – a megváltás útja.
4. A megtérésről és a hitről szóló igazság – hogyan tehetjük magunkévá a megváltást?

<sup>1</sup> *Biblical Basis of Child Evangelism* a kiadvány eredeti címe, a Child Evangelism Fellowship logójával a címlapon, amelynek hazánkban a Vasárnapi Iskolai Szövetség a képviselője.

<sup>2</sup> Szól arról is, hogy az ApCsel-ben nincs beszámoló gyermekevangélizációról, de ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ez nem is történt meg. *A gyermekevangélizáció bibliai alapja*, 72. o.

Mt 18,3-ra hivatkozva ír arról, hogy egyedül a megtérés által lehet a mennybe jutni. Ugyanakkor óva int attól, hogy a legismertebb igeszakaszt, Mk 10,13–16-ot a gyermekevangélizálás példajaként használjuk, mivel nem tudjuk, hogy a történetben a gyermekek Jézus követőivé váltak-e a későbbiekben.<sup>3</sup>

Hangsúlyozza az utómunka fontosságát is, de nem zárja ki, hogy csak azoknak hirdessék az evangéliumot, ahol ez a feltétel teljesül. A bibliai igazságokra alapozva fogalmazza meg:

„Mihelyt a gyermek elég idős ahhoz, hogy felismerje: ő Isten ellen vétkezett, bántja a bűne, és kész elfordulni attól; megértse: az Úr Jézus meghalt érte a kereszten; egyszerűen befogadja Őt a szívébe és az életébe, mint Megváltóját és Urát, akkor elég idős ahhoz, hogy újjászülessen.” (Uo. 47. o.)

A 20. században ekképpen kialakult gyermekevangélizációs mintát, irányt ma is sokan használják. Magyarországon a Vasárnapi Iskolai Szövetség protestáns körökben évtizedeken keresztül nagy lefedettséggel egyedülként biztosította a gyermekek közötti szolgálat segédanyagait.

A nagy kérdés az, hogy mi a szolgálatunkban használjuk-e az evangélizáció szót, és ha nem, akkor hogyan definiáljuk a magunk számára Jézus missziói parancsát. Létezik-e más út, mint a klasszikus evangélizáció, és ha igen, milyen tartalmi vagy formai kritériumokkal bír?

Az új utak keresésével kapcsolatban Bruce Milne írja, hogy az evangélizáció már nem csupán szószéki igehirdetés, nagy létszámú gyermekszolgálat vagy ifjúsági közösségben végzett munka. Az emberek reakcióit illetően a következőkkel számolhatunk: „Addig nem tudom meghallani, hogy mit mondasz, amíg nem látom, hogy érdeklődést mutatsz irántam.” (MILNE 2016, 207. o.) Az evangéliumhirdetés nem működik az emberek felett, csak az emberekért. Amellett sem mehetünk el, amit Edmund Clowney ír: „Ha szociológiai ismereteink túlszárnyalják a bibliai teológia megértését, akkor Krisztus egyházának építéséhez rossz tervek alapján akarunk hozzáfogni.” (Uo. 199. o.) Mit tehetünk tehát a gyermekekért megújuló protestáns útkereséseink szerint?

A kereső, érdeklődő családok helye református gyakorlatban többek között a családi istentisztelet. A megtérésre mint Isten felé fordulásra segítésről van szó itt PÜSKI Lajos megfogalmazásában (2013).

SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla (2012) a gyermekkori megtérésre tett hangsúllyal szembeni egyik ellenvetése az, hogy egy gyermeknek még nincs olyan kifejtett identitása, hogy életre szóló döntést hozzon. Többféle indikációjú, pillanatnyi felbuzdulásként definiálja a gyermekkori megtérést. A szerző

<sup>3</sup> „Általában hetente csak 60 percet tölthetünk a gyermekekkel, és fontos, hogy ezt az időt a lehető legjobban használjuk ki. Isten ígését tanítsuk nekik, úgy, hogy énekelünk, igeverset tanítunk, ismételjük az előző héten tanítottakat, és magát a bibliai tanítást adjuk nekik!” Uo. 45. o.

a középiskolás kort jelöli meg mint azt az időszakot, amikor Isten munkálhatja bennük a bűnbánat és megtérés szükségességét. Ugyanakkor az útkeresésben nem hallgatja el, hogy minden gyermek a *missio Dei* szolgálatába kell hogy tartozzon. Gyülekezeti közösségben gondolkodva hét feltételt fogalmaz meg ehhez, ezek közül hármat emelek ki: istentiszteleti közösségként definiálja ennek alkalmát, amelyet nyitottnak és az egész közösség által pásztoroltnak vár el. Az evangélizáció tartalmát, módját pedig nyolcféle módon közelíti meg, amelyben többek között a szolgáló tanúskodására, a hallgató meghívására és a kontextualizálás szükségességére hívja fel a figyelmet. Felteszi a kérdést: ez igehirdetési vagy pedagógiai műfaj? El lehet-e választani a kettőt? (SZABÓNÉ LÁSZLÓ 2012, 72. o.)

Szabóné László Lilla a misszióról mint kettős megbízatásról is szól: az evangélizálás mellett a társadalmi felelősségvállalásról is ír.<sup>4</sup> A gyermekevangélizáció más, mint a felnőttek között végzett lélekmentés. David J. Bosch nyomán Jürgen Moltmann idézi: „Az evangélizálás misszió, de a misszió nem csak evangélizálás.” Majd így folytatja: „A misszió és a gyermekmisszió is az egyház küldetése a világhoz, a gyermekekhez, ami komplexebb, mint új életre hívás, hiszen magában foglalja a szeretetet, a szolgálót, az igehirdetést, a tanítást, a gyógyítást.”<sup>5</sup>

## Valláspedagógiai megfontolások – lehetőségek a gyülekezeti közösségben életkori és tartalmi kitekintéssel

Az óvodáskorú gyermekek tudnak bibliai történetekre figyelni, és ezeknek segítségével alakul ki az istenképük. Így kapnak az élethez való bátorságot és Isten jóságába vetett bizalmat. A velük való munkában nem a konkrét ismeretátadás a cél, hanem az Isten családjához való tartozás közösségi élményének megtapasztalása. Szabóné Mátrai Marianna és Kovács Barbara tanulmánya kitér a klasszikus családi istentiszteletre is, a gyermek-istentisztelet és gyermekbibliakör, illetve az óvoda szerepére a lelki nevelésben.

Az istentisztelet szerepét így emeli ki:

„Az istentiszteleten éli át a familia Dei

- az ünnepet: a Feltámadottal való találkozást az igében és a szentségekben, ami által részesedik a Krisztustól kapott életben;
- az elfogadottság élményét: Isten ajándékozza meg az

<sup>4</sup> Ezt a kettősséget Jonathan Edwardsig vezeti vissza, és eljut John Stottig. SZABÓNÉ LÁSZLÓ 2012, 69. o.

<sup>5</sup> Uo. 68. o. Idézi az 1930-as missziós útmutatót Forgács Gyulától és Nagy Sándor Bélától: „Szeresd a gyermeket, fogadd a szívedbe, vedd fel a gondját! Vezesd Jézus Krisztushoz Isten Igéje által! Tanítsd meg a gyermeket Isten tisztelni! Úgy szeresd, úgy vezesd, úgy tanítsd, hogy megláthasd benne a példát, amilyenek néked is lenni kell!” Uo. 73. o.



embert azzal, hogy bűnei és alkalmatlansága ellenére szeretetébe és kegyelmébe fogadja, ez az elfogadottság létszükséglet az ember számára;

- a közösség ajándékát: a Szentlélek közösséget teremt Isten és ember, valamint ember és ember között, s ez a közösség hitben ragadható meg.” (SZABÓNÉ MÁTRAI – KOVÁCS 2019, 132. o.)

A 7–12 éves korúakat tekintve a hitre nevelésben a hit-élményekről szóló autentikus beszéd és a szeretetkapcsolat a meghatározó. Ernst Lange kifejezését idézi egy másik tanulmány, miszerint az egyházközség teszi láthatóvá az evangéliumot a fiatalabb generáció számára (SZÁNYI–ZIMÁNYI 2019). A munkatársak kiválasztására helyez hangsúlyt: inspiráló személy legyen, aki felkelti a gyermekek érdeklődését Jézus követésére. A szülők, családi háttér szerepét is fontosnak tartják a szerzők. Ebben az életszakaszban is az istenkép alakítása és az Istennel való kapcsolat ápolása a cél.

Az életkori sajátosságok megfigyelése után érdemes a bibliai történetek továbbadásának hatásaival is számolni. BODÓ Sára (2009) megfogalmazza, hogy a bibliai történet külső és belső nyitottsággal bír. A belső azt jelenti, hogy egymással együtt alkotják az egész történetet. A külső pedig arra utal, hogy a tartalom elsősorban nem önmagával akarja szembesíteni, hanem Isten felé fordítja, döntéshelyzetre hívja (az ige teszi ezt, és nem mi). A bibliai történetek nyolcféle hatása között szerepel a közvetítő funkció, amely eljut az önmagával való szembesüléshez, de az ellenminta-funkció is, amely a „rossz megoldás” eredménytelenségét fedi fel az olvasó előtt (BODÓ 2009, 2–10. o.).

A gyermekbiblikör klasszikus kézikönyvében Gyökössy Endre így summáz a gyerekek felé kiszólva: „Kinek van örök élete Jézusban? Mindenkinek? Nem, csak azoknak, akik Hozzá vannak kötve hitükkel, bele vannak növe szeretetükkel. Ha szeretnéd, hogy örök életed legyen, gyere, kérd: Feltámadott Jézusom, köss magadhoz szeretettel, hogy mátol kezdve Benned éljek.” (GYÖKÖSSY 2004, 126. o.)

Ebben a részben még egy témát mindenképpen érinteni kell: a gyermek-istentiszteleti igehirdetést – evangélikus szemmel. A reformáció korából lelhetők fel legkorábban gyermekeknek szóló prédikációk. Ezeknek egyszerre alakult ki a tanítói és evangéliumhirdető karaktere. Az igehirdető komolyan veszi a gyermeket, és az életkörülményeinek megfelelően szólaltatja meg az evangéliumot, tömören megfogalmazva: ez evangéliumhirdetés gyermekeknek. A tanulás a hittanórán hangsúlyosabb, míg a gyermekbiblikör inkább játékosabb. Az istentisztelet pedig olyan ünnep, amikor nem tanítunk valamit, hanem együtt állunk Isten színe előtt. „Szükséges, hogy az igehirdetés árassza azt a derűt, ami a gyermekek ünnepének sajátja. Közel, közöségben, derűsen – fejezze ki ez a három szó azt a légkört, ami a gyermek-istentisztelet igehirdetését jellemzi.” (SZABÓNÉ MÁTRAI 2002, 4. o.)

## Vallásdidaktikai lehetőségek: hitoktatás (szekuláris közegben) – folyamatos kihívások alatt

Német tapasztalatokra építkezve kezdte meg útkeresését hazánkban az iskolákban újrainduló hitoktatás, amelynek középpontjában az állt, hogy a gyerekeket foglalkoztató kérdésekre adott bibliai válaszaink továbbítása a cél. FRIEDER HARZ (2007) azt hangsúlyozza, hogy konkrét életkríziseket és ezekre adott válaszokat is találhatunk a Bibliában. Gottfried ADAM megfogalmazásában a hitéleti tanulásban a hangsúly a megszentelődésen van (1999, 374. o.).

A 2000-es évek diagnózisa és iránymutatása szerint a hit tanítása nem direkt hitébresztés, hanem a hit létrejöttéhez szükséges ismeretek és élet példák átadása (vö. SZABÓ 2001, 20. o.). Ebben az időszakban Kovács Imre így fogalmazott egy szakmai konferencián: „Misszió alatt klasszikus értelemben a keresztyénység hatókörén kívül élők evangélizációját értjük. (...) A hitoktatás közelíti meg ma leginkább azt a tevékenységet, amit eredetileg a misszió jelentett.” (KOVÁCS 2004, 270–274. o.) Néhány évvel korábbi tanulmányában Szabóné Mátrai Marianna hívja fel a figyelmet a finom különbségtétel szükségességére aközött, hogy valakit rejtett erőszakkal segítünk a hit felé, vagy kapcsolópontra mutatunk rá az élete és a Biblia között. Utóbbi lehet egyedüli célunk, s ezzel teljesíthetjük Jézus missziói parancsát (SZABÓNÉ MÁTRAI 1998, 291. o.).

KODÁCSY-SIMON Eszter napjainkban a klasszikus evangéliumi történetre hivatkozva (Mk 10,13) arról ír, hogy a Jézussal való találkozásnak hatással kell lennie a gyermekek egész életére, nemcsak időben, hanem beleértve ebbe döntéseiket és világnézetüket is (2020, 9. o.).

Németh Dávid szintén kortársként, református szemmel a felső tagozatos tanulóktól kezdve foglalkozik az iskolai hitoktatással. Kritikusan beszél arról az időszakról, „önszekularizációnak” tartja, amikor a keresztyén üzenetet azért tompította az egyház, hogy ne sértse a szubjektum autonómiáját. Keresi az utat a bibliaismereti kurzus és a prédikáció között. Őt bibliadidaktikai modell bemutatása után megfogalmazza, hogy a tanítás legfőbb célja, hogy eljuttassa a tanulókat az önálló és értő bibliaolvasásra. Könyve végén egy beszélgetésindító lehetőséget mutat be a megtérés témájában, amely aktuális kérdéseket vet fel (NÉMETH 2017, 550. o.).

## Az egyházi oktatási intézmény – hittanos és igehallgatói közösség egy helyen

A tanulási hatékonyságnak a hittanos gyerekek életében megjelenő krízise (bibliaismereti és egyházi, gyülekezeti dolgokban való jártasság hiánya) a napjainkban is jelen van. Legkomplexebben egyházi iskoláinkat éri ez a kihívás.

Három szemponttal ismerkedünk meg ezen a területen. Röviden egy reformátussal: SZŰCS Ferenc a református iskolát az indirekt misszió területének tartja (2017, 26–27. o.).

Az egyházi iskolák újraindulása utáni időszakból Lampérth Gyulától ezt olvashatjuk: „Mégis a sok világos és egyértelmű feladat kijelölésnél fontosabb keresztyén hitünk tartalma. [...] Az a mi hitünk, hogy élő Jézusunk van, s így nem valamit hiszünk hol gyengén, hol erősebben, hanem benne hiszünk és neki hiszünk. [...] nem hitre nevelünk, hanem az értünk meghalt és feltámadt élő Úr Jézus Krisztus ismeretére és a benne való hitre segítjük eljutni tanítványainkat, és kérjük Isten Szentlelkét, hogy juttassa őket el.” (LAMPÉRTH 1996, 204. o.)

Győri Dávid pedig így fogalmaz: „Gyülekezet és egyházi iskola céljai és felelőssége is közös kell hogy legyen. [...] Az identitás és létjogosultság keresése során az egyetlen középpont csak Jézus Krisztus lehet, de hogy valóban középpont lesz-e egy egyházi iskolában is, az nem az elvekben és szavakban, hanem a gyakorlatban dől el (GYŐRI 2015, 240. o.).

## Kitekintés

A Szentírással, annak aktualitásával és életünk Urával való élethossziglan való találkozás iránti vágy felébresztése a Szentlélek munkája, de az eszközei mi lehetünk. Nagy ajándék, lehetőség és felelősség ez (Mt 18,6). A legkisebbek között való szolgálatban különösen is.

## Felhasznált és ajánlott irodalom

- A *gyermekevangélizáció bibliai alapja*. Evangéliumi Magvető, h. n., é. n.
- A hitoktatás és katechetikai munka ma. 1–2. *Lelkipásztor*, 68. évf. 1993. 4. sz. 123–125. o., 5. sz. 163–166. o.
- ADAM, Gottfried 1999. Az evangélikus nevelés felelősségének tudomásulvétele a gyülekezetben, az iskolában és a társadalomban. 1–2. *Lelkipásztor*, 74. évf. 9. sz. 330–331. o.; 10. sz. 373–375. o.
- BODÓ Sára 2009. Bibliai történet és/vagy mese? *Magyar Református Nevelés*, X. évf. 3. sz. 2–10. o.
- GYÖKÖSSY Endre 2004. *Hogyan tartsunk gyermek-bibliaórát?* Kálvin Kiadó, Budapest.
- GYŐRI Dávid 2015. Templom és iskola. In: Csepregi András – Érfalvy Livia – Hajnóczy Eszter (szerk.): *Új utakon. Evangélikus iskolák kutató és alkotó tanárainak II. konferenciája*. Luther Kiadó, Budapest. 231–240. o.
- HARZ, Frieder 1997. Hogyan szólíthatunk meg hitkérdésekben gyermekeket és fiatalokat? *Lelkipásztor*, 72. évf. 10. sz. 367–371. o.
- HARZ, Frieder 2013. *Életünk története*. Budapest, Luther Kiadó.
- HENLEY, Karyn 2010. *Gyermekbarát tanítás: Hogyan segítsük gyermekeinknek, hogy élő hitre jussanak a szerető Istenben?* ACSI Keresztény Alapítvány, Budapest.
- JUNG, Emanuel 1995. *Hogyan vezessek vasárnapi iskolát?* Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.
- KODÁCSY-SIMON Eszter 2020. Milyen kérdéseket tesz fel a valláspedagógia? *Lelkipásztor*, 95. évf. 1. sz. 9–13. o.
- KOVÁCS Imre 2004. Hitoktatás – karizma és szervezet. *Lelkipásztor*, 79. évf. 7. sz. 270–274. o.
- LAMPÉRTH Gyula 1996. Hitre nevelés? In: Jancsó Kálmánné – Kelemenné Farkas Márta – Korzenszky Richárd (szerk.): *Evangéliumi nevelés lélekleben és igazságban*. Bencés Kiadó, Pannónia. 199–204. o.
- MILNE, Bruce 2016. *Sokféleség az egységben*. Harmat Kiadó, Budapest. 9. fejezet.
- NÉMETH Dávid 2017. *Vallásdidaktika*. L'Harmattan, Budapest.
- PÜSKI Lajos 2013. *Érdeklődéstől elköteleződésig*. Kálvin Kiadó, Budapest. 2. fejezet.
- SZABÓ Lajos 2001. Számvetés és előtekintés a Magyarországi Evangélikus Egyház munkájának területén. In: Kalevi Tamminen – Laulikki Vesa – Markku Pyysiäinen: *Hogyan tanítsunk hittant? Vallásdidaktika*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest. 11–30. o.
- SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla 2012. Missziói paradigmaváltás a gyermekek körében. *Magyar Református Nevelés*, XIII. évf. 3. sz. 64–72. o.
- SZABÓNÉ MÁTRAI Marianna – KOVÁCS Barbara 2019. Az óvodáskorú gyermekek katekézise a gyülekezetben és az óvodákban. In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): *Együtt a hit útján*. Kálvin Kiadó, Budapest. 115–145. o.
- SZABÓNÉ MÁTRAI Marianna 1998. A Biblia a katechézisben. *Lelkipásztor*, 73. évf. 7–8. sz. 289–291. o.
- SZABÓNÉ MÁTRAI Marianna 2002. Hogyan prédikáljunk gyermek-istentiszteleten? *Ötlettár*, 2. évf. 2. sz. 3–4. o.
- SZÁNYI Andrea – ZIMÁNYI Noémi 2019. 7–12 éves gyermekek a gyülekezetben. In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Pángyánszky Ágnes (szerk.): *Együtt a hit útján*. Kálvin Kiadó, Budapest. 147–174. o.
- SZŰCS Ferenc 2017. A református iskola küldetése. In: Pompor Zoltán (szerk.): *Alapvetés*. MRE, Budapest. 22–32. o.

# A lelkeszi hatalom isteni eredete és emberi megnyilvánulásai

■ PÁNGYÁNSZKY ÁGNES

## A hatalom kérdésének teológiai és egyházszerkezeti reflexiója

„Maga a tény, hogy Jézus Krisztusnak egyáltalán ki kellett mondania, hogy »Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön«<sup>1</sup> (Mt 28,18), elegendő bizonyíték arra, hogy bűn, halál és a gonosz verseng Krisztus hatalmáért. A keresztényeknek tisztában kell azzal lenniük, hogy ha a hatalom kérdése egyáltalán előkerül, akkor már valamilyen hatalmi krízis közeleg. Az egyház egy kétezzer éves hatalmi krízis. Egyfelől a bűnbeesett világ krízise, amely nem akarja elfogadni Jézus Krisztusnak a bűn elítélésére, megbocsátásra és az új élet teremtésére szóló hatalmát, mert jobban kedveli a hatalom és a hatalmasságok tekintélyét. De másfelől az egyház önmagában is egy krízis, az isteni hatalom és az istenellenes hatalom konfliktusának epicentruma.” (HINLICKY WILSON 2011)

Sarah Hinlicky Wilson teológiai reflexiója a hatalom kérdésében ellentétes erők krízisének mélyrehatóan őszinte feltárása. A hatalom kérdése a lelkeszek gyülekezeti szolgálatában releváns gyakorlati teológiai, azon belül is pasztorálteológiai kérdés: vajon a Szentírás tekintélye és evangélikus hitvallásaink alapján az történik-e a lelkeszi szolgálatban, ami hiszünk és vallunk? Milyen szerepet visz a lelkesz a gyülekezet életében? Milyen hatalmat, milyen tekintélyt tulajdonítanak neki? Hogyan tekint rá a gyülekezet? Milyen elvek szerint vezeti a lelkesz a gyülekezetet, munkatársait?

Egy gyülekezetépítésről és egyházvezetésről szóló internetes magazinban metodista, presbiteriánus és baptista lelkeszeket kérdeztek meg a lelkeszi hatalom értelmezéséről. A metodista álláspont szerint a lelkeszi hatalom forrása a Szentírás, célja pedig a megszentelődés folyamatának segítése. A presbiteriánus/református törvényi szabályozásban a hatalom megosztott: a lelkesz a presbiterekkel együtt kap felhatalmazást szolgálata elvégzésére, és ezt a zsinaton és más egyházi testületeken keresztül gyakorolják. A baptista hagyomány szerint a lelkeszi hatalom ténye egyértelmű a Bibliában. Ez a hatalom Istentől jön, és nem a gyülekezettől. A gyülekezet megerősíti az elhívást és a tekintélyt, de arra mint Istentől jövő tekintélyre tekint.

A lelkeszi hatalom isteni eredetével kapcsolatos evangélikus hitvallásunk Isten igéjének hirdetéséről és a szent-

ségek helyes kiszolgáltatásáról vajon milyen emberi megnyilvánulásokon keresztül erősíti meg azt, vagy mond ellent annak, amit mi evangélikus lelkeszi hatalomnak nevezünk? E rendkívül tág ölelésű témának hitvallási és pasztorálteológiai felvázolása segítsen bennünket létező feszültségeink dialógus formájában való kreatív feldolgozására, és eredményezzen ez a folyamat olyan erőt és olyan megújulásra képes lelkeséget, amely lelkeszi szolgálatunk során a hatalom kérdésében pozitív változásokat támogat.

## A hatalom kérdése a lelkeszi hivatás lutheránus értelmezésében

Luther számára a lelkeszi hivatás egyszerre jelentette a keresztény ember egyetemes papságból fakadó és a lelkeszi hivatás speciális elhíváson alapuló szolgálatát (ELLINGSEN 1981, 339. o.). Ez a speciális elhívás az ige hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására kapott elhívás, ahogyan azt az *Ágostai hitvallás* V., XIV. és XXVIII. cikkeiben olvashatjuk. A lelkeszi hivatásban állók a kereszttségben egyforma státuszt kapott „hatalma” és a speciális elhívás „felkészültség jellegű”, teológiai képzést igénylő differenciálódása már a reformáció idejétől számítva sajátos lutheránus feszültséget jelent. (Ezt a helyzetet csak árnyalja az az időnként érzékelhető ökumenikus feszültség is, amely a papi, illetve lelkeszi hivatás teológiai értelmezései alapján felsőbb- és alsóbbrendű megkülönböztetéssel él a különböző felekezetek szolgálattevői között).

Luther *Az egyház babiloni fogsága* című iratában az egyetemes papságról és a lelkeszi elhívásról így vall éles polémiában a római katolikus papi szentséggel: „Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet vagytok. (1Pt 2,9) Azért mi mind papok vagyunk, akik keresztények vagyunk. Akiket pedig mi papoknak nevezünk, azok szolgálják, arra kiválasztva általunk, hogy a mi nevünkben intézzenek mindent. És a papság (sacerdotium) semmi más, mint szolgálat (ministerium).” (LVM 2: 326. o.)

A lelkeszi hatalom kérdése szempontjából ez a nagyon rövid visszatekintés azért fontos, hogy kiemelten lássuk a teológiai hangsúlyt a lelkeszi hivatásértelmezésben. A külső és belső elhíváson és az ordináció alapuló lelkeszi feladat a *doctrina evangelii* továbbadása az ighirdetői, tanítói és lelkigondozói szolgálatban. A szolgálat tekintélye az ige hirdetésének tekintélyéből fakad, és mivel minden ember elhívást kapott az örömhír hirdetésére, ezért a lelkeszi szolgálat tekintélye Istentől jövő, ingyen kegyelemből kapott tekintély mindenki számára, aki elfogadja az Istentől jövő elhívást a lelkeszi szolgálatra.

<sup>1</sup> A missziói parancsban megtalálható görög ἐχουσία az Istentől jövő hatalmat jelöli, szemben a δύναμις kifejezéssel, amely a valakiben meg lévő hatalmat, erőt jelenti. A lelkeszi hatalommal kapcsolatos kifejezéseknek a magyar nyelvben való használata – tekintély, meghatalmazás, hatalom – tükrözi az eredeti görög szóhasználat árnyalatait.



A lelkeszi szolgálat feladatkörének meghatározásakor Luther polemikus hangvétele az akkori kontextuális feszültségek-re adott válaszként született. Érdekes azonban ma is átgondolni, milyen alapvető problémák húzódtak meg azokban a helyzetekben, amelyek a lutheri válaszokat előhívták. A lelkeszi hatalom kérdésében az erőteljes ingamozgás az egyetemes papság elvének hangsúlyozása felé válaszreakcióként működött az akkori hatalmi helyzetekre, amelyek az egyházvezetésben és a papi hivatás felsőbbrendűségében megmutatkoztak. A probléma csak látszólag egyszerű és látszólag múltbéli: jelzi felénk, mai lelkeszek felé is, hogy az ige hirdetésére kapott krisztusi elhívás és megbízás olyan szolgálat, amelyben törekedni kell a szolgáló személyének integritására. Az ige hirdetésével megbízott lelkesz nagyon érzékeny szolgálati helyzetben van, hiszen ő szolgál másoknak, és ha neki szolgálnak, akkor az a kölcsönösség alapján csak az ige szolgálata lehet. Igehirdetői, illetve lelkipásztori feladatához hozzátartozik az is, hogy ügyeljen a közösség jó rendjére. Ehhez pedig szükség van annak felismerésére, ha a gyülekezet vagy adott közösség letér az evangélium útjáról. Lelkeszi hivatásából fakadóan feladata, hogy a közösség képviselőjében és érdekében felhívja a figyelmet az ilyen helyzetekre, és készen álljon döntések meghozatalára.

Luther számára az akkori gyülekezeti helyzetek tették szükségessé, hogy az egyetemes papság elvének hangsúlyozása mellett a közösségek lelkeszi hivatalos, jó rendben történő vezetését is elengedhetetlennek lássa. Ellingsen így írja le a lutheri lelkeszi hivatásértelmezés fejlődését: „A lelkeszeknek kreatív feszültséget kell megélniük néhány olyan helyzetben, amikor vagy a gyülekezettel szemben kell véleményt alkotniuk, vagy amikor a közösség egy tagjaként kell magukra tekinteniük.” (ELLINGSEN 1981, 339. o.)

A következő pontok segíthetnek továbbgondolni azokat a tételeket és alapkérdéseket, amelyek a lelkeszi hatalom evangélikus értelmezésében a legfontosabbak:

a) Isten ígéjének hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására Jézus Krisztustól kapjuk az elhívást. Ő az, aki a kereszt eseményében példát adott a másokért szenvedni és áldozatot hozni tudó, szolgáló szeretetre.

b) Az egyház születése, élete és jövője a Szentháromság Isten szeretetének a megnyilvánulása és reménysége az idők végezetéig. Az egyház közössége a Szentlélek munkájának az eredménye.

c) Az egyház tekintélye és az általa gyakorolt hatalom nem választható el az egyház természetétől, az ige hirdetésének és a szentségek kiszolgáltatásának a feladatától. Nincs más hatalom, amelyre felhatalmazást kapott volna a szentek közössége.

## Pasztorálteológiai megközelítések

A magyar nyelven fellelhető pasztorálteológiai szakirodalom érdekes összecsengése, hogy problémaközpontú megközelítésben vizsgálják a lelkeszi hivatást. Manfred JOSUTTIS

(2017) és SIBA Balázs (2018) művei a mai lelkeszi hivatást néhány nagyon jól körülhatárolható konfliktushelyzet alapján tematizálják. Ezt a szokatlannak ható megközelítést Josuttis ezért tartja fontosnak: „... a kortárs pasztorális teológiának tudományosan vissza kell tükröznie azokat a konfliktuszónákat, amelyeket a lelkeszi egzisztencia hivatásbéli, vallásos és személyi dimenzióinak találkozási pontjainál fellelünk.” (JOSUTTIS 2017, 20. o.) Siba Balázs pedig egy kutatáson keresztül vizsgálta a lelkeszi szerepek és a lelkeszi identitás kulcskérdéseit, harminchárom református lelkeszel készített interjú alapján.

Jelen kérdésfeltevésünkben sokatmondó közös halmaza a konfliktushelyzeteknek és az identitással kapcsolatos kérdéseknek a lelkeszi hatalom kérdése, amely mindkét műben megjelenik. Már csak ez alapján is megállapíthatjuk, hogy ha a reformátori hivatásértelmezés mögött is megtalálható volt az ellenreakció az akkori egyházi hatalmi kérdésekre, akkor feltételezhetjük, hogy a mai hivatásértelmezésben is hangsúlyos szerepet kap a lelkeszi hatalom kérdése. Nagyon fontos szempontnak tartom, hogy a vizsgálatunk megmaradjon a teológiai értelmezés keretein belül. Nem csupán azért, mert túl szerteágazó a hatalmi kérdések vizsgálata, hanem azért, hogy elsősorban biblikus és teológiai „ellenőrzést” tartsunk és frissítést vigyünk végbe, ha úgy érezzük, erre szükségünk van.

A lelkipásztor és a hatalom kérdésében Josuttis megközelítése kissé egyoldalúan pasztorálpszichológiai indíttatású. Mit jelent ez szerinte a mai lelkeszekre nézve? Lelkeszi szerepünk keresése közben nem tudjuk magunkat kivonni az elhívás megvalósulásának és a hatalom kísértésének konfliktusából? Így válaszol erre Josuttis: „A hatalom témája jó példa arra, hogy a tudat alatti kívánságok, az elfojtott tiltások és a nagyon szűken adagolt kapcsolati stratégiák zűrzavarából a tapasztalatoknak olyan hálózata jöhet létre, amely zavarja a tisztánlátást a lelkeszi hivatal dolgában, és ezáltal azt is megakadályozza, amire a lelkesz tudatosan törekszik, tudniillik, hogy az emberekkel jó kapcsolata legyen.” (Uo. 63. o.) A hatalom gyakorlásának vágya, az ebből fakadó frusztrációk és a konfliktuskezelési stratégiák hiánya számunkra is intő példák lehetnek. A segítő hivatást választók segítő szindrómájáról beszél, amely tulajdonképpen szolgálatunk minden területén téves viszonyulásokat eredményezhet: az igehirdetésben, a tanításban, a lelkigondozásban, a közösségvezetésben vagy a munkatársakkal való együttműködésben.

A hatalom kérdésével kapcsolatos nagyon őszinte kérdésfeltevéseit a hatalom meglétével kapcsolatos tudatosság kialakításának szükségességével oldja fel. Javasolja, hogy konfliktusainkban lássuk meg, felelősek vagyunk a ránk bízottakért; ismerjük fel a munkatársainkhoz és kollégáinkhoz fűződő kapcsolatainkban a háttérben meghúzódó érzéseinket, és tisztázzuk azokat; a kisebbségi komplexusok és tudat alatti hatalmi vágyak kerüljenek a helyükre

a lelkészi szerepünk tisztázásában; és bízunk abban, hogy a lelkészi hivatásban nekünk adott hatalom minősége több örömet okoz, mint a földi hatalom bármilyen megnyilvánulásának természetzerű konfliktushozadéka.

SIBA Balázs az egyházi kultúra és a lelkészi szerep hatalmi dimenziót vizsgálja, és megállapítja, hogy ebben a kérdésben sok a kimondatlan feszültség a hatalmi viszonyok kuszasága miatt (2018, 141. o.). A lelkészekkel készült interjúkban ez a kérdés négy szinten jelent meg: egyházszervezeti kérdésekben, gyülekezeti kapcsolatokban, a lelkész önmagához és Istenhez való viszonyulásában (uo.). A hatalom kérdésének biblikus vizsgálata itt is iránytűként szerepel: Istentől kapjuk a megbízást, az elhívást, a szolgálat lehetőségét, és a hatalom nem szól másról, mint Isten céljának a megvalósításáról. A keresztyén ember hatalomértelmezése nem öncélú, hanem beleilleszkedik abba az üdvtervbe, amelyben Isten célja az ember elvezetése a tanítványi létre és Isten országába.

Az interjúkból természetesen kiderül, hogy a teológiai ideál emberi buktatókon és konfliktushelyzeteken keresztül formálódik. Sok kérdésben ismerhetünk magunkra: a hatalom és a siker személyes megélésének vagy kudarcának elhordozásában; a gyülekezeti szolgálatban megtapasztalt rangdinamikában, ami különösen is többlélekes helyekre tud jellemző lenni; az egyházi szociális mező hatalmi dimenzióiban; lelkiségi meggyőződésekben; az idősebb és fiatalabb generációk közötti feszültségben vagy a politikai és lelki hatalom összeegyeztethetőségének kérdésében.

Ebben a nagyon rövid felvezetésben is jól érzékelhető, hogy a hatalmi viszonyok tisztázása a lelkészi hivatás kérdésében nem csupán pszichológiai, hanem számunkra nagyon is fontos teológiai kérdés. Hivatásunk tisztázása szempontjából elkerülhetetlen annak a tisztázása, milyen viszonyulási rendszert fejlesztettünk ki magunkban ahhoz az alapvető elhíváshoz és megbízáshoz, amellyel Isten megszólított bennünket, és amellyel felhatalmazást adott igéje hirdetésére. Szolgálatunk végzése közben átjárja mindennapjainkat a hatalmi viszonyulások kérdése, megküzdése és dilemmája.

Olyan korban élünk, amelyben a társadalomban különleges érzékenység fejlődött ki a hatalmi kérdésekre adott reakciókban, és soha nem látott módon árnyalta a hatalommal való visszaélés visszajelzését. A lelkészi hivatást végzők számára ezért valóban életbevágó kérdés, hogy felismerik-e az időben történő változtatás szükségességét, az egymásra való odafigyelés és visszajelzés felelősségét és a hatalomról és tekintélyről való gondolkodás lehető legárnyaltabb megvalósulását. A hatalom különböző típusai között vannak destruktív típusok. Az elnyomás, a manipuláció, az akarral ellenkező engedelmisség, az erőltetés semmilyen formája nem elfogadható. De még arra is figyelniünk kell, hogy a jóindulatú hatalmi törekvések (szülői, pedagógiai, sporttal kapcsolatos, katonai vagy éppen egyházi) sem mindig jelentik azt az utat, ami előttünk örök példaként a krisztusi lelkület útja (Fil 2,1–11).

„Jézus követői között a vezető nem a felsőbbség szinonimáját jelenti. Szolgának és nem főnöknek hívott el bennünket Isten; rabszolgának és nem rabszolगतartónak. A helyes lelkészi tekintély nem a hatalomban, hanem a szeretetben mutatkozik meg; nem az erőben, hanem a példaadásban; nem az erőltetésben, hanem a józan észben. A vezetőknek hatalma van, de ez a hatalom csak olyan kezekben biztos, amely alázattal tudja szolgálatát elvégezni.” (DUNCAN 2020)

## Bibliográfia

### Felhasznált irodalom

- Ágostai hitvallás. Szerk. Reuss András. Ford. Reuss András – Bódi Emese. Luther Kiadó, Budapest, 2008. (Konkordiakönyv. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 2.)
- DUNCAN, Austin T. 2020. How much Authority does a Pastor have? *The Master's Seminary Blog*, február 14. <https://blog.tms.edu/authority-of-a-pastor>. (Megtekintés: 2020. június 5.)
- ELLINGSEN, Mark 1981. Luther's Concept of the Ministry: The Creative Tension. *Word & World*, 1. évf. 4. sz. 338–345. o.
- HINLICKY WILSON, Sarah 2011. Sources of Authority according to the Lutheran Confessions. *Journal of Lutheran Ethics*, 11. évf. 5. sz. <https://www.elca.org/JLE/Articles/192>. (Megtekintés: 2020. május 20.)
- JOSUTTIS, Manfred 2017. *A lelkész más. A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Exit Kiadó, Kolozsvár.
- LUTHER Márton 2017. *Felelősség az egyházért*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest. (Luther Válogatott Művei 2.)
- O'REILLY, Matt 2016. What is the Nature of Pastoral Authority? Perspectives from a Methodist, a Presbyterian, and a Baptist. *9Marks*, szeptember 26. <https://www.9marks.org/article/what-is-the-nature-of-pastoral-authority-perspectives-from-a-methodist-a-presbyterian-and-a-baptist/>. (Megtekintés: 2020. június 5.)
- SIBA Balázs 2018. *Pasztorálteológia. A református lelkészi hivatás vizsgálata interjúk tükrében*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.

### Ajánlott irodalom a téma feldolgozásához

- LUTHER, Martin: De instituendis ministris Ecclesiae (1523). WA 12: 169–195. Angolul: Concerning the Ministry. *Covenanter.org*. <https://www.covenanter.org/reformed/2016/4/21/concerning-the-ministry>. (Megtekintés: 2020. június 9.)
- Lutheránus Világszövetség – Egyházak Közössége: A püspöki szolgálat és az egyház apostolisága. 1. rész. Ford. Balicza Klára. *Lelkipásztor*, 81. évf. 2007/8–9. sz. 310–315. o.
- PÁNGYÁNSZKY Ágnes 2018. A keresztyén közösségvezetés egyházban, gyülekezetben, diakóniában. *Lelkipásztor*, 93. évf. 12. sz. 455–462. o.
- PAP Mária 2004. Ember a hatalomban. *Keresztyén Magvető*, 1–4. sz. 77–88. o. Web: <http://unitarius.uw.hu/dok/pap-maria-emberahatalomban.htm>. (Megtekintés 2020. június 4.)
- SZABÓ Lajos 2011. *Élet a gyülekezetben. Alapvető és aktuális kérdések a gyülekezetépítés tárgykörében*. Luther Kiadó, Budapest.

# A hit magánügy?

■ LABORCZI PÁL

Ha váratlanul nagy baj ér minket, vagy rémisztő látványban van részünk, önkéntelenül szakad föl belőlünk egy kiáltás: „Jaj, Istenem!”, „Jeszusom!”, „Atyaég!” stb. Nem tudom, más kultúrában hogy van ez, de itt, Európában és az euroatlanti világban ez olyan mértékig belénk ivódott, hogy nyugodtan mondhatjuk reflexszerűnek is.

Az európai kultúrával kapcsolatosan még az ateisták is elismerik, hogy hármias gyökere van: zsidó-keresztény, görög és római. A republikánus állam- és jogelmélet jellegzetesen római örökség, a görög szellemiség, az elméleti kíváncsiság még a Bibliában is megjelenik: „*Megtudhatjuk-e, mi az az új tanítás, amit hirdetsz?*” – kérdezik Pál apostoltól a görögök (ApCsel 17,19).

De mit jelent a zsidó-keresztény gyökér? Létezik-e egyáltalán olyan, hogy zsidó-keresztény szellemiség? És leginkább mit jelent ez azokra nézve, akik a lassan posztmodernnek mondható társadalmunkban keresztyénnek vallják magukat?

Szokták mondani, hogy a történelemlényeket a győztesek írják. Erről most csak annyit, hogy meg is látszik rajta. Keresztyénként viszont tisztában kell lennünk egyfelől azzal, hogy „nem állítható, hogy létezik a világtörténelem, és »mellette« vagy »fölötte« bontakozik ki az üdvösségtörténelem; ellenkezőleg: az üdvösségtörténelem, amelyről a keresztény teológia beszél, azonos a világtörténelemmel” (METZ 2004, 106. o.; vagyis Isten a történelem Istene is!), másfelől az egyetemes történelemnek létezik egy ismeretlen, elhallgatott, elnémitott, elnémult mélystruktúrája is. Más szavakkal az emberiség történelmét csakis nagy elbeszélésként szabad felfognunk.

Mit jelent ez?

A görög szellemiség emlegetése okán tekintsünk rá az ókori zsidók és a környező népek világfelfogása közötti különbségre, természetesen csak vázlatosan.

A nem zsidó népek számára az idő csak úgy van, telik, vagyis nincs se eleje, se vége, és legfőljebb holdhónapokra szabdalták, hol ekkor, hol akkor tartott ünnepekkal. Izrael számára az idő teremtett, végpontja van (lesz), és heti bontásban mérték. Az előbbieket antropomorfiákkal, ciklikussággal, sorshittel, kikerülhetetlen végzettel, elernyesztő fatalizmussal, távolabb reinkarnációval oldották az emberlét feszültségét. Bálványok imádása, mítoszok, ideák, hadd ne soroljam tovább.

Ezzel szemben mit tesz Izrael népe? Messze nem csak arról van szó, hogy a képtilalom miatt ábrázolhatatlan és egyetlen Urat kell félniük, szeretniük, hanem a többi néptől merőben eltérő parancsolatokat kell követniük. A mítoszok elbeszélhetlenné teszik a mélységes szenvedés- és katasztrófátörténeteket, ezzel szemben Izrael népét folyvást figyelmeztetik: em-

lékezz! És meséld el fiaidnak: „*A fáraó rabszolgái voltunk...*” (5Móz 6,21) Gyakorlatilag az összes ünnepük a korábbi szenvedésekre való (narratív, szinte liturgikus szintű) emlékezésről szól. Ilyenformán Izrael népének történelme nem végérvényesen elmúlt történelem, mint ahogy ma felfogjuk a történelmet; nem „rekonstruált történelem, hanem [...] emlékező-elbeszített hagyomány” (uo. 79. o.). Az ilyen (átélt) ünnep pedig még a feltartóztathatatlan idő folyását is megtöri, mintegy visszapörgeti épp az emlékezés révén. De ezzel nincs vége: szenvedélyesen faggatózó kérdésekkel, kérésekkel, könyörgésekkel, ellenkezéssel és panaszokkal, kiáltásokkal „merészelték” megszólítani élő Istenüket, akitől vigasztalást, sőt szabadulást is reméltek. De parancsolatuk volt arra is, hogy ha jól megy soruk, akkor se feledkezzenek el Istenükről.

Más szavakkal: „az Ószövetség teremtő Istene iránti hűségből” az a teodiceai kérdés bontakozik ki, hogy „hogyan egyeztethető össze a világban látható szenvedés”, a legyőzöttek, a kárvallottak és kizsároltak, az igazságtalanságot eltűrni kénytelen „ártatlanok szenvedése a mindenható és jóságos Isten eszméjével” (METZ 2008, 27. o.).

A fentebb említett üdvösségtörténet egyik lépéseként „Isten válasza” az, hogy az ő neve pozitív távlatú igazságosságot rejt magában, amely nemcsak az élőkre, de „ama napon” a holtakra is kiterjed, azaz „Isten mindenhatósága olyan hatalom, amely a múltat sem hagyja békében nyugodni, s igazságosságra irányuló törekvését a múltbeli szenvedésekre is kiterjeszti” (uo. 51. o.; „...én te rólad el nem feledkezem” – Ézs 49,15; Károliford.). Isten tehát „szembeszegül a megtapasztalt szenvedéstörténetek értelmetlenségével, s így mutatja meg »ember-szerető« arcát” (uo. 47. o.). Vagyis „az istenkérdés és a szenvedés kérdése eleve nem választható el egymástól” (uo. 51. o.).

Isten akaratának emberi vetülete például az, hogy mivel a véges emberlét miatt a jövőbeli szabadság, a szabadulás képzelete, a teremtményi szabadság csakis a szenvedés emlékezetéből táplálkozhat – más szavakkal „a szenvedők tekintélyének elismerése a kikezdhetetlen »emberi méltóság« elismerésének negatív formája” (uo. 212. o.) –, ezért rendeli Isten az emlékezést a régiek szenvedésére. És a már említett összes rendelkezés és parancsolat is a „jól legyen dolgod” cél érdekében adatott. Az persze más kérdés, hogy az eltévedt népet néhanap prófétái dörgedelmei igyekeztek jobb belátásra bírni.

Ugyancsak az emberi oldalhoz tartozik a szenvedés és a bűn kapcsolata. Egyiptom fáraójáról még gondolhatjuk, hogy a keményszívűsége miatt kapott isteni csapásokat, vagyis az Exodus könyve szerint a nyomorúság és a szenvedés az Istennel szembeszegülő bűnös magatartásért járó büntetés. Sajnos a mai napig vannak, akik így vélekednek,



holott Jób könyve egyértelműen rámutat, hogy „Jób igaz ember, aki ártatlanul szenved. A könyv teodiceája megtöri a szenvedés és a bűn oksági összefüggését.” (Uo. 47. o.) Következésképp aki „úgy mondja el azt, amit a Biblia Ábrahám, Izsák és Jákob Istenéről mond, hogy közben elnémítja Jób sóhaját, panaszos kiáltását (»meddig még?»), az nem teológiát művel, hanem mitológiát dolgoz ki” (uo. 22. o.), és hozzájárul ahhoz, hogy a bibliai hagyományok mitológiává süllyedjenek. A mítoszok lehetetlenné teszik, kizárják a panaszt, csakis az istenek szándékának kifürkészése létezhet.

A történelemre nézve pedig azt mondhatjuk, hogy a végponttal bíró idő gondolatából alakul ki a világot történelemként értelmező felfogás, amely nem egyszerűen a győztesek történelme, ahogy sokszor előttünk áll, hanem – mint a történelem nagy elbeszélése – egyben szenvedéstörténet is, amely csakis a szenvedőkre való emlékezésben őrződhet meg. Maga a megőrzés sohasem fogalmilag, például filozófiai okfejtéssel vagy pusztán érvekkel adható tovább, hanem a szenvedőkről szóló elbeszélések révén, azaz csakis narratív úton.

Emlékeztetvére elbeszélői kultúra rajzolódik ki előttünk. Izrael népének szellemi üzenete tehát az, „hogy a világ érzékelésének a bibliai hagyományokban kirajzolódó formája anamnetikus alapon nyugszik” (uo. 25. o.).

S mi volna a keresztyénség üzenete a világ számára?

Azt hiszem, egyértelmű, hogy Jézussal szintet lépett az üdvtörténet. A költő megfogalmazása szerint: „...az ős törvénynek – »taposd el a gyöngét« – / fejéhez vágta a Szeretet Könyvét” (Weöres Sándor).

Mivel Ábrahám, Izsák és Jákob Istene Jézus Istene is, ezért „Jézus – amúgy teljességgel zsidó örökségének irányultságához híven – az Isten és a felebarát iránti szeretet elszakíthatatlan egységéről szólva beszélt” (uo. 201. o.) és cselekedett. Talán nem blaszfémia, ha azt mondom, hogy Jézus rájött, már nem a törvények és parancsolatok betartása az elsődleges, nem a Jób bűne és szenvedése közötti összefüggés a kérdés, hanem Isten akaratának leginkább akkor tehetünk eleget, ha az irgalmas samaritánus példáját követve a felebarátunk nyomorát próbáljuk enyhíteni. Mégpedig azért, mert „a szenvedők szenvedése [...] ijesztő tünete annak, hogy valaki már nem tud szeretni” (uo. 38. o.). Vagy még nem tud szeretni, teszem én hozzá. Az egyes ember tragédiájához a merőben egoisztikus, önző, szeretethiányos magatartásokból indulva a szokásos (csoport)érdekvényesítések és érdek-összefonódások láncolatán át vezet az út. Jób szenvedését nem a saját bűne, hanem mások bűne okozza. Jézusra még inkább érvényes ez!

Ezért Jézus tekintete elsődlegesen nem mások bűnére, hanem mások szenvedésére irányult. Némi túlzással úton-útfélen gyógyított, a samáriai asszonynak is csak annyit felel, hogy „*Jól mondtad, hogy férjed nincs*” (Jn 4,17), a házasságtörő asszonynak pedig azt mondja: „*Én sem ítélek el téged, menj el, és mostantól fogva többé ne vétkezz!*” (Jn 8,11) Elfogásakor a tanítványai védelmében szól („...ha

*tehát engem kerestek, engedjétek ezeket elmenni*” – Jn 18,8), a rátámadó főpapi szolga fülét meggyógyítja, Péter háromszoros tagadása után a kakas megszólalásakor csak szótlanul ránéz Péterre, és a kereszten szenvedve is kínzóíért könyörög. Végül földi élete is Istenhez intézett kiáltással ér véget, amelyet Jób kiáltásának még erőteljesebb kifejeződéseként is értelmezhetünk vagy inkább kell értelmeznünk.

A keresztyén hitvallás középpontjában is a szenvedésre való narratív emlékezés áll: „szenvedett Poncius Pilátus alatt”; „azon az éjszakán, amelyen elárultatott”. Elmondható hát, hogy „így indult útjára a keresztyénség mint az elsődlegesen mindig mások szenvedésére tekintő Jézust követő emlékezési és elbeszélési közösség” (METZ 2008, 200. o.). Néhány példa: a szenvedésre tekintettek a damaszkuszi tanítványok is, amikor az öldöklésvágytól lihegő, de megvakult Saul befogadták. Sőt néhány nap múlva már a kőfalon át kosárban mentik az életét; később Saul már Pál apostolként azért kiált rá a tömlöctartóra („*Semmi kárt ne tégy magadban*” – ApCsel 16,28), nehogy annak oktan halála miatt a háza népe is földönfutóvá legyen.

És az öskeresztyének még tudtak kiáltani Istenhez: „Miért nem jön már az Úr?”

Mindezek után meg kell kérdeznem, hogy hová tűnt a keresztyénségből „a teremtésben létező ellentmondások keltette fájdalom” (uo. 45. o.).

Pál apostol még küzdött azért, hogy a keresztyének ne tagadják meg Izrael szellemiségét: „...*elvetette Isten az ő népét? Szó sincs róla!*” (Róm 11,1) Vagy: „...*ne dicsekedj az ágakkal szemben. Ha mégis dicsekszel: nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged*” – írja a Római levélben (11,18). Ennek ellenére a keresztyénség „új Izraelnek”, „új Jeruzsálemnek”, Isten igazi és valódi népének kezdte tekinteni magát, vagyis „Izrael a keresztyénség meghaladott üdvtörténeti előfeltételévé degradálódott” (uo. 72. o.), krisztológiája pedig „sok esetben »az antijudaizmus lándzsahegyévé«” vált (T. R. Peterst idézi METZ 2008, 70. o.), amivel elvetette az antiszemitizmus csíráit; a gnózisra és a görög szellemre, filozófiára adott válasza is minimum felemás (erre a jelen írásban nincs mód kitérni); az államvallássá tétel pedig hosszú-hosszú évszázadokra hatalomtechnikai eszközzé süllyesztette.

A teodiceai kérdésben megfogalmazott ellentmondás föloldására Ágoston az „áteredő bűnről” szóló tanával csakis a bűnnel terhelt embert tette felelőssé a szenvedéstörténetért. Úgy is mondhatnánk, hogy a bűn abszolút rangot nyert a teológiában; a keresztyénség pedig mintegy túlterhelte az embert a bűnnel. „A teodiceai kérdésnek, az »egyetlen« eszkatologikus kérdésnek már csak hűlt helye.” (Uo. 32. o.) Miközben nyilvánvalóan kellene lennie, hogy „mennyre nárcisztikus az a hit, amely boldogtalanságot és mélységes szenvedést látva a teremtésben, Isten teremtésében csakis örvendezni akar, és nem tör ki belőle kiáltás Isten sötétségbe burkolózó arca előtt!” (Uo. 22. o.)

A következmények több mint tragikusak. Aki ugyanis „az ártatlanul szenvedők névtelen kínjának háta mögött békül ki és köt egyezséget Istennel” (uo. 32. o.); akinek eleve kész meg-

oldása van az emberi szenvedésre, az egyfelől értelmetlenül szelídíti a szenvedők szenvedését, másfelől végső soron mítosszá fokozza le a megváltást (egy külső szemlélő számára bizonyosan). „Elsődlegesen a szenvedésre érzékeny vallásból a kereszténység elsődlegesen a bűnre érzékeny vallás lett” (uo. 201. o.), ami óhatatlanul az argumentatív ateizmus számára készítette elő a talajt. Az ember – éppen erkölcsi alapon? – föllázadt a teológusok Istene ellen, az egyház Istene ellen, mert folyvást csak a megtérésről és a bűnről beszélnek. „Pontosan ezzel magyarázható, hogy a modern ateizmus a teodiceai problematikából nőtt ki.” (Uo. 32. o.) Hányszor halljuk? Ha volna Isten, nem engedné meg ezt a sok szörnyűséget...

A felvilágosodás mindenkire számára szabadságot és igazságosságot akart, ha pedig a teológusok és az egyház Istene az ember saját önazonosságáért és szabadságáért folytatott történelmi küzdelmét nem segíti (miközben ez a küzdelem éppen a szabadság, az igazság és a szeretet Istenétől ered!), akkor az ember megpróbálja a maga ura lenni. Isten az ember szabadságának kiteljesedése előtt akadállyá vált, és „Jézus nem egy szándékát [...] más társadalmi mozgalmak éltetik tovább” (METZ 2005, 154. o.). A szekularizációs folyamatok betetőzéseként csak hatalmi mítoszok alakultak ki, „amelyek megpróbálták kikényszeríteni az emberiség végjátékát” (METZ 2008, 174. o.), amely után természetesen már szenvedésmentes lenne az élet... Az „eredményt” hullahegyek formájában megtapasztaltuk. S nagyon is nem mellesleg: ezt is az emlékezés révén tudjuk!

A 21. században az ember Isten nélkül értelmezett szabadsága sem mutat sokkal szebb jövőt. Aki elfelejti és háttérbe szorítja a múltbeli szenvedéseket, az nemcsak minden tiltakozás nélkül elfogadja a szenvedés értelmetlenségét, hanem szemet huny afölött is, hogy apáink és anyáink elfelejtett szenvedése és nyomora árán élünk ilyen színvonalon, és boldogulunk úgy-ahogy a mai világban. A szenvedés emlékezetétől elszakadt ember „fokozatosan morális vakságba süllyed” (uo. 172., 209. o.), szubjektumként élt élete fokozatosan eltorzul. Életét egyre inkább a saját maga teremtette tudományos-technikai-gazdasági rendszer alattvalójaként éli, a hatalmas gépezet aprócska csavarja lesz. Egyre inkább minden szubjektumtól függetlenül működő társadalmi rendszerek veszik körül. A gyakorlati ész vezérelte tárgyilagosságra törekvés egyre inkább kiiktatja a személy jelenlétét, tehát jogos a kérdés: „...nem növekszik-e folyamatosan a struktúrák és folyamatok anonim diktatúrája?” (METZ 2005, 98. o.) Egyre kisebb az ellenállás azzal „az ember nem lakta evolúciós logikával szemben, amelyben a történelem helyére végezetül gazdasági természettörvények, a remény helyére a számítgatás és az emlékezet helyére absztrakt kommunikációs technológia került” (METZ 2008, 118. o.). Ez utóbbi közérthetőbben: a személy *beszélget* egy másik személlyel, közöttük „felvívják a Szó” (KÜHLEWIND 2003, 78. o.; lásd még: beszélgetünk-e néha, vagy mindig csak megbeszélünk valamit?), az appa-

rátusok és algoritmusok csak *kommunikálni* „akarnak” és tudnak, csakis az információcsere céljából.

Nietzsche azt jövendölte, hogy Isten halálának következtében egész európai morálunk össze fog omlani, végül maga az ember is meghal. Úgy tűnik, nem tévedett. Az ember eltűnése, a szubjektum kioltódása megállíthatatlannak tűnik. „Már kiírták azt a nyilvános pályázatot, amely az ember utódját keresi, olyan lényt, akit már nem gyötörnek a múltbeli szenvedések és a különböző katasztrófák emlékei.” (METZ 2004, 109. o.) Úgy hívják, hogy humaniod robot; az „olajozottan működő gépezet, emlékek nélküli intelligencia, akiben nincs sem szenvedés, sem erkölcs” (uo.).

Az „érem” másik oldala, hogy transzcendens kapcsolat hiányában a tömeg embere ugyan vallástalan, de ateizmusa tökéletlen. „A modern humanizált-szociális-ökonomikus-ateista-cinikus-tudományos ember tulajdonképpen – alvilági embertípus.”<sup>1</sup> Isten helyett a „haladás”, a „fejlődés”, a tudományos, technológiai és gazdasági törvények, például a versenyképesség „babonájában való hit dicsőségteljes eredményeként”<sup>2</sup> lényegében a „visszapogányosodott embertípus” (HAMVAS 1983, 25. o.) imperializmusa alatt nyög a világ. Ember és természet egyaránt. (Vö. környezetszennyezés, éghajlatváltozás, fajok tömeges kihalása stb.)

Erre a helyzetre kétféle válasz érkezik. Az egyik az apátia, „a történelmi és politikai felelősség veszélyes zónáiból kihátráló mozgás, azok okos alkalmazkodása, akik mernek kicsik lenni” (METZ 2008, 165. o.). („Ne ugrálj, úgy sem tudsz változást elérni”; vö. ókori sorshit, elernyesztő fatalizmus.) A másik véglet a lázadás, a gyűlölet szította erőszak minden ellen, ami kapcsolatba hozható a felejtésvezérelt, ezért technikai és gazdasági törvényekkel determinált társadalommal, amely az arctalan, anonim, irányja nincs evolúció mélységes mélye felé tart. (Vö. az izlám Nyugat-gyűlölete.)

Mind Ezeket azért is írtam le, mert meggyőződésem, hogy „ha mi, keresztyének jobban és pontosabban, könyörtelenebbül és józanabban meg tudnánk mondani, hogy »mi a helyzet«, a saját ügyünket is biztatóbban tudnánk képviselni” (uo. 112. o.).

A kereszténység kezdetben az emberi szabadság érdekében támadást intézett a mítoszok, a babonák és az ókori hatalmi mechanizmusok ellen, mégpedig a felszabadító, felforgató és ezért veszélyes emlékezet segítségével, éppen Izrael népének szellemi üzenete alapján. Mivel ez a szellemiség túlságosan meggyengült a kereszténységen belül, a mai ember számára nemcsak érthetlenné, hanem értelmetlenné is vált a keresztyén üzenet. A keresztyén Istenben való hit hiteltelen lett. Az egyház pedig mintha belenyugod-

<sup>1</sup> HAMVAS 1983, 29. o. Hamvas itt Nyikolaj Alekszandrovics Bergyajev *The Bourgeois Mind* című művére hivatkozik.

<sup>2</sup> HAMVAS 1983, 16. o. Hamvas itt Julius Evola *Pogány imperializmus* című művére hivatkozik.

na, hogy a kereszténység végül posztmodern szubkultúrává süllyed, amelyet leginkább „a polgári élet jeles alkalmainak díszítőelemeként” (METZ 2005, 42. o.) és „a modern társadalom kényszermechanizmusainak hatása alól felszabadító terápiás eszközként” (METZ 2004, 67. o.) vesznek igénybe.

„A bibliai hagyományokban kifejeződő monoteista alapelv valóban univerzalista. Isten vagy az egész emberiséget érintő téma, vagy szóra sem érdemes. Az istenek pluralizálhatók és regionalizálhatók, Isten viszont, a bibliai Isten nem az. A bibliai Isten mindig az »én« Istenem, bár a »te« Isted is lehet, mindig a »mi« Istenünk.” (METZ 2008, 197. o.) Az az a mi Istenünk közösségképző, de közösséget csak szubjektumok alkothatnak, ezért a kereszténységnek elsősorban a személyt, szubjektumot kereső vallásnak kell lennie, amelyben sokkal több a kérdés, mint a válasz. A szörnyűségek láttán nemcsak azt a kérdést kell föltennünk – ahogy az ateisták szeretik emlegetni –, hogy hol van Isten, hanem hogy hol van az ember.

És az emberrel kapcsolatban sem az az első kérdés, hogy ki üdvözülni. Mert ha csakis az egyén üdvössége számít, akkor az veszélyes dualizmushoz vezet (vö. gnózis): „...a világ idejét a maga sorsára hagyja, és csak arra törekszik, hogy az egyéni élet idejét hozza kapcsolatba Istennel.” (Uo. 189. o.)

A kereszténység szerint még csak nem is az az első kérdés – a személy gyengülésére és eltűnésére utalva –, hogy ki beszél, hanem az, hogy ki szenved. A szubjektumokat kereső vallás ezt a kérdést teszi fel.

Mivel az élet a tapasztalatok szerint sehol a világon nem úszható meg szenvedés nélkül, ezért ennél egyetemesebb, mindenkit közelebről érintő kérdés nem létezik. Az említett apátia és lázadás mint válaszok mellett a keresztényeknek ezzel a harmadik „válasszal” kellene előrukkolniuk.

Ahhoz, hogy a keresztény üzenet ismét valóban egyetemes legyen, az kell, hogy „az éppoly megválaszolhatatlan, mint elfeledhetetlen teodiceai kérdést” (uo. 34. o.) visszaemeljük az őt megillető első helyre. Mert enélkül „senki sem lehet szubjektum Isten színe előtt” (uo. 116. o.), ugyanis „Isten minden embert arra hív, hogy szubjektumként létezzék színe előtt” (METZ 2005, 80., 211., 212. o.), mégpedig meg nem ismételhető személyként, aki önmagáért és másokért is felelősséget vállalva él. Madách zseniális szavaival: „Az egyén szabad / Érvényre hozni mind, mi benne van. / Csak egy parancs kötvén le: szeretet.” Az önmagáért való felelősségnek része, hogy szabadságában vétkezni is tud, ezért, hogy úgy mondjam, rászorul a megtérésre és a megváltásra. Másként fogalmazva: „...ahogyan az isteneszme azt kívánja, hogy az ember felelősen vállalja vétkét, hogy szubjektum *maradhasson*, úgy azt is megköveteli, hogy el-lenszegüljön az elnyomásnak és a megaláztatásnak, hogy szubjektummá *válhasson*.” (Uo. 69. o.) Az ókorban épp ez történt, amikor is „az egyház történetileg tekintve is nagy szabadságmozgalomként indult útjára” (uo. 131. o.), mert „emberek kiszóllítatnak az archaikus társadalmak kény-

szerei és félelmei közül; arra kapnak meghívást, hogy egy új történelem szubjektumai legyenek” (uo. 68. o.).

A múltbeli szenvedésekre nézve ugyan Istennel ellentétben mi tehetetlenek vagyunk, de az Emberfia ama napon az ijesztően „»profán« szenvedéstörténetből lép elénk, és vizsgálja meg” (METZ 2008, 202. o.), hogy mások szenvedésének csökkentése érdekében mit cselekedtünk, mennyiben voltunk Istennek az igazságosságra irányuló törekvésében, sőt akaratában a munkatársai. Más szavakkal: mennyiben szegültünk szembe „azzal a világgal, amelyben az embereket úgy kezelik és gyötrik, »etsi Deus non daretur« [mint ha Isten nem létezne]” (METZ 2004, 94. o.).

„Jézus így követhető – vagy sehogyan sem követhető.” (METZ 2008, 135. o.)

\* \* \*

Ezékiel a babiloni fogságban és az óhazában maradtak lelki hanyatlását, bálványozását látva így beszélt: „...*intsd meg őket az én nevemben [...] hogy visszatérítsd a hitetlent az ő gonosz útjáról...*” (Ez 3,17.18; Károli-ford.)

Mai nyelven ez talán így hangzana: „...a kereszténység történelmi válsága voltaképpen nem üzenetének és hittartalmainak, hanem a hittartalmak szükséges gyakorlati értelmét túlságosan is kevésbé vállaló keresztény szubjektumoknak és intézményeknek a válsága.” (METZ 2005, 156. o.)

Előremutatóan úgy is fogalmazhatok, hogy az erkölcs-telen lábakon álló („taposd el a gyöngét”), elembertelenítő gazdasági rendszerünkbe belesimuló polgári vallás helyett az eszkatologikus üzenet horizontjára tekintő keresztény hit *társadalomkritikai szabadságra is* hivatott (uo. 30. o.), vagyis minimum önbecsapás a liberális mantra, miszerint a hit *magánügy*; az egyháznak pedig a hitelesség viszszerzése érdekében ki kell törnie a liberális karanténból, hogy „a társadalomkritikai szabadság közegévé és intézményévé” válhasson (METZ 2004, 30. o.).

Ezékiel a hívők figyelmeztetéséről is beszél: „...*intsd meg őket az én nevemben [...] hogy az igaz ne vétkezzék...*” (Ez 3,17.21; Károli-ford.)

Szót fogadtam Ezékielnek.

## Felhasznált irodalom

- HAMVAS Béla 1983. *A világválság*. Magvető, Budapest.  
 KÜHLEWIND, Georg 2003. *A normálistól az egészségesig*. Kláris Kiadó, Budapest.  
 METZ, Johann Baptist 2004. *Az új politikai teológia alapkérdései*. L'Harmattan, Budapest.  
 METZ, Johann Baptist 2005. *Szenvedéstörténet és megváltástörténet*. L'Harmattan, Budapest.  
 METZ, Johann Baptist 2008. *Memoria passionis. Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban*. Vigilia, Budapest.



# A járványhelyzetre reflektáló hit

*Az ima lehetősége és az alapszintű teológiai kérdésfelvetés*

■ RÉZ-NAGY ZOLTÁN

Ferenc pápa márciusban azért imádkozott, hogy a járvány minél előbb érjen véget. Nyilván azóta is imádkozik ezért, de a hírekben ez már nem szerepel ugyanolyan súllyal. Vajon milyen vagy mekkora az értéke annak az imának Isten előtt, amikor a kereszténység reprezentatív, legmagasabb státuszú személyisége imádkozik a járvány megszűnéséért?

Emellett ismerünk arra irányuló felhívást, hogy imádkozzunk együtt a járvány megszűnéséért. Ez a kezdeményezés egy olyan felfogást tükröz, amely szerint minél többen imádkoznak a keresztények, annál inkább meghallgatja az imádkozókat Isten.

Talán Jónás könyvének bibliai példája lebegett a kezdeményezők előtt – ez a bibliai könyv mindenképpen fontos példa: Ninive megtér, és Isten ezért nem bocsát rájuk katasztrófát, hiába fenyegette Jónás pusztulással a várost. Az egész város megtér, és imádkozik Istenhez. Végül kiderül, hogy Isten nem is akarta egyáltalán elpusztítani a várost, és pedig nem azért, mert megtért és bűnbánatot gyakorolt mindenki, hanem mert „még a jobb kezüket sem tudják megkülönböztetni a baltól”.

Vagyis Jónás könyve szerzőjének szemléletét talán úgy lehetne jellemezni, hogy a haragvó Isten képzetére szükség van, mert az egyszerű emberek csak ezt értik, és ezt veszik komolyan.

Észak-Németországban, a fríz szigeteken az 1600-as években iszonyatos vihar és szökőár pusztított, a helyi lelkész pedig Isten haragjáról beszélt. De a felvilágosultabbak akkor már a tudományos időjárás-előrejelzések mielőbbi bevezetését sürgették, hogy legközelebb fel lehessen készülni egy hasonló időjárási helyzetre. A krízis egy fontos felismerést eredményezett: az „Isten haragja”-teológia nem lehet akadály a természeti törvények jobb megismerésének.

Isten haragját emlegetni talán most is lehet. Burkoltan ezt meg is tette valaki a közmédiában nemrég: „Azt nem tudhatjuk, hogy Isten büntetése-e, de hogy megérdemeltük, az biztos!”

Amikor komoly aszály van, sokan mondják: „Olyan az idő, amelyet megérdemlünk.”

Ez persze nem keresztény gondolat, hogy érdemeink szerint kapunk javakat Istentől, mondjuk éppen jó időt. Jézus a Hegyi beszédben azt mondja: „Isten felhozza napját jókra és gonoszakra, esőt ad igazaknak és hamisaknak”, vagyis személyválogatás nélkül ad Isten jó és rossz időt. Jézusnál az isteni szeretet szimbóluma a mindenkit egyaránt érintő időjárás.

## A 91. zsolttár mondatai járványügyi szempontból

Az első gondolat, amit felvet a zsolttár: mi lehet az ember számára Isten? A válasza ez: Menedék és oltalom.

Az oltalom lehet tényleges, de spirituális is. Nagy szerepe lehet az életünkben a tanúságoknak, olyan állításoknak, amelyek egyfajta oltalomszerepet tölthetnek be azáltal, hogy biztonságérzettel ajándékoznak meg olyan helyzetben, amikor ki vagyunk téve a kétségbeesésnek.

A *Truman* című 2015-os spanyol film (Cesc Gay rendezésében) két régi jó barát találkozásáról, pár közös napjáról szól. Az egyik Kanadában él, a másik Madridban, és a Kanadában élő tesz látogatást a másiknál, aki rákos beteg, és két hónapja van hátra. Elmennek a könyvesboltba is, ahol a beteg barát leemel egy könyvet, amelynek *Halálsegédlet* a címe. Aztán éjszaka, mikor olvassa a könyvet, mert nem tud aludni, felhívja a barátját, hogy elmondja neki, mit olvas, és arról kezdenek beszélgetni, hogy a könyv szerint egy hozzátartozó a halálra készüléért eljön álmában, és hogy ő azt szeretné, hogy az apja jöjjön érte, mire a Kanadában élő barát közbeszól:

– Úgy tudom, ateista vagy. – Mire a másik:

– Az voltam, nagyon is, de már nem, már rég nem!

Ez a kis jelenet azt példázza, hogy gondolatok is szolgálhatnak menedékkül. És a gondolatok fészkeiből kelhet ki a hit, hogy aztán szárnyra keljen, hogy legyőzzük a félelmeinket. A félelem elől először el kell tudnunk menekülni, mert a menedékben zajló inkubáció ad esélyt arra, hogy bátran viselkedhessünk, amikor eljön az ideje.

Dorothee Sölle idézi egyik írásában azt a Németországban ismert közmondást, amely szerint a náci idők ellenállóinak szerető édesanyjuk volt.

Lássuk meg az oltalom és a bátorság összefüggését. Nézzük meg a zsolttár képeit:

„Aki a Felséges rejtekében lakik, a Mindenható árnyékában pihen...” Ezt az első mondatot úgy is lehet fordítani: Aki hisz abban, hogy az ő saját biztonságának Isten az őrzője, az Isten árnyékában fog rejtőzni.

Az Isten rejtekében lakozók, az árnyékában lévők – a kép arra a helyzetre is utalhat, amikor egy kietlen helyen a tűző napnak kitéve keresünk árnyékot, és végül sikerül egy fa árnyékába behúzódnunk.

„...ezt mondhatja az Úrnak: Oltalmam és váram, Istenem, akiben bízom!” Ez tulajdonképpen egy imában elmondott vallomás. Aki Istent tartja oltalmának, az ezt a

tapasztalatát meg is kell hogy fogalmazzá, ki is kell hogy mondja. A zsoldáros egy olyan helyzetre utal, amikor a személyes, belső tapasztalatunk összhangban van a külső tapasztalatokkal.

Kálvin János az ehhez a zsoldárhoz fűzött magyarázatában ezt írja: „Félelem nélkül bízzuk magunkat Istenre a legnagyobb próbáinkban, s teljesen meg vagyunk arról győződve, hogy Ő megválaszolja imáinkat, sőt, benne elég-séges és bőséges segítségre lelünk.” (KÁLVIN 2011, 883. o.)

A madarász töre a külső, látható veszélyekre utal; a másik veszély a nem látható, rejtőzködő veszély. Az eredeti szót, amelyet „dögvésznek” fordítanak, a szír változat, a Pesitta „fúvó szélnek” fordítja. Nem másról lehet itt szó, mint a számumról, vagyis a sivatagi forró szélről.

Josephus Justus Scaliger francia reformátor a 9. epistolájában így magyarázza a zsoldár oltalomól és veszélyekről szóló részét: „Nem félsz majd (מפחד) az éjszakai ijesztéstől (מהיר), sem a nappal repülő nyílától (מדבר), sem az este járó döghaláltól (מקטב), sem a nappali pusztítástól. E négy alatt szemléli [a zsoldáros] mindazokat a veszélyeket, melyeknek az ember ki van téve. S miután a héberek a nap huszonnégy óráját négy részre, nevezetesen estére, éjszakára, reggelre és nappalra osztják, a veszély óráit is ennek megfelelően felosztva értelmezi: egyszóval, »az ember, aki Istent tette meg a maga menedékévé«, mindig biztonságban van, nappal és éjjel, minden órában, minden veszéllyel szemben.” (SCALIGER 1970)

„Tollaival betakar téged, szárnyai alatt oltalmat találsz” – több helyen is előkerül a Bibliában ez a kép, de a legfontosabb Jézus Jeruzsálembé való bevonulásakor elmondott szava arról, hogy hányszor akarta összegyűjteni Isten az ő népét, mint tyúk a csibéit (Mt 23,37–39). Jézus merész hasonlata, amelyben egy tyúkhöz hasonlítja Istent, ezen a zsoldárversen alapul. Láthatjuk most is, mennyire ráépül Jézus tanítása az Ószövetség szövegeire. Ahogy a kotlós maga alá hívja a csibéket veszély esetén, úgy akarja Isten is magához hívni gyermekeit.

## Jeruzsálem ostroma a járvány miatt elmarad

Lesz-e még a világ, vagyis a civilizációnk olyan, mint a járvány előtt? Ha lesz, helyes-e súlyos hibákkal terhelt, fenntarthatatlan túlfogyasztásra épülő civilizációnk további prolongálásában reménykedni?

Ha nem lesz, akkor milyen lesz?

Isten hol van ebben a történetben?

Azért, hogy hasonló hibát ne kövessünk el, érdemes a Biblia történeteiből kiindulnunk, persze nem azzal a naiv és fundamentalista hozzáállással, hogy biztos választ kapunk, inkább azzal, hogy meglássuk azt, hogy az akkori bibliai szerzők hitüket hogyan fogalmazták meg az adott helyzetben, és ebből nyerjük segítséget ahhoz, hogy megfogalmazzuk a mi mai hitünket a mai helyzetünkben.

A bibliai történetek között találunk olyat, amelyikben a sokak gyors halálát okozó isteni beavatkozás leírását járványnak értelmezték. Ilyen a Krónikák második könyvében szereplő történet, amelyben Szanhérib asszír király és Ezékiás, Júda királya a két főszereplő.

Ahogy ezt a történetet olvastam, eszembe jutott, amit Lewis Mumford írt az asszírok kapcsán. (Forrás???) Az asszírok állama – Lewis Mumford szerint – a folyamatos háborúra épült. Azt mondja, hogy a civilizáció kétféle lehet: vagy mechanikusan megszervezett munkára, vagy mechanikusan megszervezett háborúra alapozódik. A napi munka bizonyos mértékig megzabolázta a fékezhetetlen energiákat, de nem így az uralkodó osztálynál. A semmittevéstől megcsömörlötten a háborúban valamiféle elfoglaltságot találtak, amely a viszontagságok, az életveszély és a felelősség miatt a tisztas munkával is felért. És a háborúban egyfajta negatív kreativitás valósulhatott meg (MUMFORD 1986).

Visszatérve a történetre: Szanhérib asszír király a Kr. e. 701. évben vezetett egy megtorló hadjáratot, amelyről a 2Kir 18,13–19,36-ban találunk híradást.

Van más forrás is: Szanhérib hatoldalú agyagprizmája fennmaradt, ezen olvasható beszámoló a háborúról. Mivel Szanhérib már minden jelentős várost elfoglalt, Ezékiás is megadta magát, és hatalmas hadisarcot fizetett. Szanhérib azonban a nagy váltságdíj ellenére is erős hadsereget küldött Jeruzsálem ellen, a várost azonban mégsem ostromolta meg, és nem foglalta el. Szanhérib ékírásos krónikáján, a British Museumban őrzött Taylor-prizmán csupán azt állítja, hogy Ezékiást „bezárta a városba, mint egy madarat a kalitkába” – de a város elfoglalása nem szerepel benne.

A Királyok második könyve szerint a város ostromának elmaradását Ézsaiás megjövendölte: „...*ezt mondja az Úr Assíria királyáról: Nem jut be a városba, és nyilat sem löki rá, nem fordít feléje pajzsot, ostromsáncot sem épít ellene. Azon az úton tér vissza, amelyen jött, de ebbe a városba nem jut be – így szól az Úr.*” (2Kir 19,32–33) Majd a bibliai szerző így folytatja a történetet: „*Azon az éjszakán eljött az Úr angyala, és levágott az asszír táborban száznolcvanöt ezer embert. Amikor reggel fölkeltek, mindenfelé csupa holttest volt. Ekkor Szanhérib, Assíria királya fölkerekedett, visszavonult Ninivébe...*” (2Kir 19,35k)

Ezt a mondatot hirtelen kitört járványként szokták értelmezni. Ami tény, hogy az ostrom elmaradt, Szanhérib se-regével elvonult, és nem tért vissza a helyszínre.

Nehéz elképzelni olyan járványt, amely egy nap alatt végez száznolcvanötezer emberrel. Ha ez járvány volt, akkor már korábban kellett volna, hogy legyenek előjelei, de erről nem esik szó.

Feltételezhetően a bibliai szerző az exodus öldöklő angyalára akart szövegében utalni. Vélhetően a szám is – a száznolcvanötezer – utalást tartalmaz. Hasonló csoda történt, mint az Egyiptomból való kivonulás történetében, ezt akarja a szerző elmondani – nagy szabadulást éltek meg,

és hozzátehetjük: az ok azonban rejtve maradt, így tág tér nyílt a különböző magyarázatokra.

Az biztos, hogy egy katonai tábor a sok érintkezés miatt kiváló hely egy járvány terjedéséhez. De az idői dimenzió a történetben nem reális a lefolyásához.

## Dávid király a járványt választja

Jared Diamond *Háborúk, járványok, technikák* című könyvében így ír a járványokról:

„Azok a fertőző betegségek, melyek járványok formájában jelentkeznek, nem pedig egyenletesen, számos vonásukban megegyeznek. Először is, gyorsan és hatékonyan terjednek a betegről a közelben tartózkodó egészséges emberekre, aminek következménye, hogy rövid idő leforgása alatt az egész populáció veszélybe kerül. Másodszor ezek akut betegségek, a beteg rövid időn belül vagy meghal, vagy felépül. Harmadszor a szerencsés túlélők teste elkezd antitesteket termelni, amelyek hosszú ideig védeltséget biztosítanak.” (DIAMOND 2010, 188. o.)

„Késői történelmünk legnagyobb hóhérai – a himlő, influenza, tüdőbaj, malária, pestis, kanyaró és a kolera – mind-mind állati eredetű ragályos betegségek, jóllehet mára a fertőző betegségeinkért felelős vírusok – paradox módon – szinte kizárólag az embert támadják meg. Mivel ezek a betegségek az emberiség legnagyobb hóhérai, döntően befolyásolták a történelem alakulását is. Egészen a II. világháborúig több áldozata volt a háborúkban terjedő kórokozónak, mint a háborús sérüléseknek. A nagy tábornokokat magasztaló háborús krónikák elbagatellizálják a mítoszromboló valóságot: a múlt nagy csatáit nem mindig azok a hadseregek nyerték, amelyek jobb tábornokokkal és fegyverekkel rendelkeztek, hanem egyszerűen azok, amelyek veszélyesebb baktériumokkal fertőzték meg az ellenséget.” (Uo. 182–183. o.)

A háborúk vagy járványok dilemmájáról szól a következő bibliai történet, amely Sámuel második könyvében szerepel. Dávid királyt Gád próféta választás elé állítja: vagy éhínség lesz, vagy háború, vagy járvány.

„Dávid azt felelte Gádnak: Igen meg vagyok szorítva. De mégis inkább az Úr kezébe essünk, mert nagy az ő irgalmasága, és ne essem emberek kezébe. Azért az Úr döghalált bocsátott Izráelre reggeltől az elrendelt ideig, és Dántól fogva Beérsebéig hetvenezer férfi halt meg a nép közül. És amikor az angyal fölemelte a kezét Jeruzsálem ellen is, hogy azt is elpusztítsa, megelégette az Úr a veszedelmet, és azt mondta az angyalnak, aki a népet ölte: Elég immár, hagyd abba!” (2Sám 24,25kk)

Több szempontból érdekes Dávid király döntése. Az éhínség nem alternatíva, azzal nem is időzik el a „döntésho-

zó”. Amin elgondolkodik, az az, hogy mi a jobb vagy mi a rosszabb: a háború vagy a járvány? Elsőre azt gondolnánk, hogy döntését egy igen gyarló emberi tulajdonság motiválja: nem akar emberek kezébe esni, vagyis nem akarja, hogy megalázó helyzetbe kerüljön, és más emberek, az ellenségei döntsének sorsáról, életéről vagy haláláról. Ezért inkább a járványt választja, mondván, hogy nagy az Isten irgalmasága. A történet így azt a különbséget akarja kidomborítani, amely ember és Isten magatartását jellemzi.

A járvány okát nem ismerték az ókorban. Tapasztalták a tüneteket, de nem tudták, hogy mi okozza, nem voltak tisztában a terjedésével sem. (Gondoljunk arra, hogy még Semmelweis felfedezése is milyen ellenállásba ütközött, pedig az nem is volt olyan régen.) Így minden *terra incognita* Isten hatáskörébe tartozott, ezért gondolták úgy, hogy a járvány Isten cselekedete.

Hogy Dávid a járványt választja, az ennek alapján értelmezhető. A folytatás pedig ezt a döntést igazolja: bepillantathatunk a mennybe, ahol látjuk Istent, amint rátekin a hetvenezer áldozatra, és az öldöklő angyalnak (aki ismét előkerül, ahogy az exodusban és a Jeruzsálem elleni elmaradt ostromnál) megálljt parancsol, mert megelégette az öldöklést.

Ez a történet igazi csattanója, hogy Isten megelégeti a halált, és leállítja a járványt.

Ha ez a fordulat elmarad, akkor Dávid választása csupán hiú önzésnek tűnne, mert félti méltóságát a megalázó háborús vereségtől. De erre a fordulatra épül a történet, hogy Isten azt kiáltja az öldöklő angyalnak: elég! Ezért meséli el oly részletesen a történetet.

Mi már tudjuk, hogyan terjed egy vírus, és számunkra már kevésbé rejtélyes a módja, bár láthatatlansága miatt azért számunkra is ijesztő. De már nem úgy tekintünk rá, mint ami Isten privilégiuma lenne.

Az idézett történet ettől függetlenül számunkra is reményt keltő, mert egy olyan Istent vázol elénk, aki megelégeti a sok áldozatot, és kimondja a legfontosabb szót: elég!

## Hivatkozott művek

DIAMOND, Jared 2010. *Háborúk, járványok, technikák. A társadalmak fátumai.* Typotex, Budapest.

KÁLVIN János 2011. *Zsoltármagyarázatok.* (Kézirat.) Ford. Szabó Miklós. <https://www.scribd.com/doc/69770710/Kalvin-Janos-Kommentar-a-Zsoltarok-konyvehez>. (Letöltés: 2020. július 5.)

MUMFORD, Lewis 1986. *A gép mítosza.* Európa Könyvkiadó, Budapest.

SCALIGER, Joseph 1970. *Lettres françaises inédites 1540–1609.* Ed. Philippe Tamizey de Larroque. Slatkine Reprints, Genève.





## Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap

► Mt 5,33–37

### Igehirdetési előkészítő

A kommunikáció diadala – Isten szava

#### *A vasárnap jellege*

A Szentháromság ünnepe utáni 12. vasárnapot ez a téma határozza meg: Akiket Isten elhívott, azokat meg is igazította. Isten igazít meg! Jánosy szerint: „Itt is az ó- és az új ember egészen különböző volta áll a homloktérben, amint ez különösen a Szabadító életet teremtő kegyelmének hatásaként a Lélek szolgálatában, az Úr csodaművének szívvel-szájjal magasztalásában nyilatkozik meg.” (JÁNOSY 2008, 52. o.) Míg az ógyházi evangélium (Mk 7,31–37) a süketnéma meggyógyításának történetét hozza elénk, addig az epistola (2Kor 3,4–11) „különösen a kegyelmi eszközök szolgálait szinte félelmetes erővel vonja felelősségre ezen a vasárnapon: tudatában vagyunk-e annak, hogy a Szentlélek hivatalában szolgálunk?! Krisztus Urunk ugyanazzal a kegyelemmel könnyörül rajtunk, mint az evangéliumbeli siketnémán, életelevenedés követi-e szolgálatunkat, Isten kegyelmének és dicsőségének magasztalására szolgál-e szívünk-nyelvünk-életünk? Ez a vasárnap különösen is kötelességünkké teszi, hogy Isten igéjének világosságában megkérdezzük magunkat, gyülekezetünket: mire használjuk a nyelvünket?!” (Uo.) Jánosy gondolatmenetében ezzel már is közel hozza mostani textusunkat a vasárnap témájához.

#### *Amit a textusról tudni kell*

Igeszakaszunk a Hegyi beszédben Jézus tanításaként hangzik fel, amely a törvénytárgyalás részeként a nyelv bűneivel

foglalkozik. A szinoptikus evangéliumokban nem találjuk meg a textus párhuzamos szakaszát, inkább Pál levelében (2Kor 1. fejezet), valamint Jakab levelében köszön vissza Jézus tanítása (Jak 5,12). Mielőtt teljességgel elítélnénk az esküdözés szokását, tudnunk kell, hogy „a Jézus korabeli zsidóságban nagyon gyakori volt az esküdözés, Isten nevére való hivatkozás annak igazolására, hogy valaki igazat mond” (KARNER 1935, 36. o.). Ez persze összefüggésben volt a már akkorra is kialakult bizalmatlansággal, ahol az adott szónak már nem volt megbízható ereje. Ennek alátámasztására, megerősítésére alakult ki az eskü szokása. Állításomat, mondandómat valamilyen nagyobb hatalommal, isteni tekintéllyel támasztom alá, hogy ez az erő tegye még biztosabbá állításom igazságtartalmát. Érezzük, hogy itt a beszéd, a kommunikáció mögött meghúzódó bizalom kérdése merül fel. Mind Jézus szavában, mind a textusban fellelhető hivatkozásokban (2Móz 20,7; 3Móz 19,12; 4Móz 30,3) egyrészt Isten és ember viszonylatában hangzanak el fogadalmak, eskük, másrészt ember és ember párbeszédében jelenik meg a fent említett megerősítő jelleg. Mindkét kommunikációban érezhető, hogy az ember nem érzi elég erősnek a kimondott szó hitelét, ezért igyekszik erős tekintéllyel alátámasztani azt. Hasonló lehet a helyzet, mint amikor valamit zálogba adok valakinek, hogy cserébe biztosítsa hitelképességemet. Ez a személy fogja bizonyítani mások előtt is hitelemet, kezeséget vállalva értem. Mindeközben én tartozom ennek a személynek, hiszen igénybe vettem hitelesítését szavaim igazolására. A kérdés, hogy tudom-e tartani, megadni a tekintélyért ígért zálogot. Ha nem, odatesz a hitelességem, mert nincs, aki igazolná.

Ezzel az egész szemlélettel egy nagy probléma adódik. Úgy gondoljuk, mintha csak időnként lenne szükség erre a Hitelesítőre. Csak bizonyos helyzetekben. Ezzel szemben az ember egész élete Isten előtt zajlik, így minden egyes kimondott szavunk őelőtte hangzik el. Ez az, amit Jézus szeretne velünk megértetni.

## A perikópa megértése

A textusunkban használt adósság képét jól fejezi ki a görög szövegben használt ἀποδώσεις kifejezés, amely az ἀποδίδωμι 'tartozást megad', 'számot ad megbízásáról', 'fizet' igéből származik. Ha esküt tettünk, akkor tartozunk kimondott szavunk megtartásával. Ráadásul olyan körülírásokat használ Izrael népe – hiszen Isten nevét nem mondhaták ki –, amelyek ugyanúgy Istenre utalnak. Ezt érzékelteti Jézus, amikor az égről mint trónusról (οὐρανῶ, θρόνος), a földről mint lábainak zsámolyáról beszél (γῆ, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν), végül Jeruzsálemről mint a nagy király városáról (πόλις τοῦ μεγάλου βασιλέως) tesz említést. Ez mind Isten tulajdona, olyan, mintha fizetni is az övéből fizetnék, adnék. De még hajunk szálait (κεφαλή, τρίχα) sem mondhatjuk magunkénak, hiszen nem rendelkezünk felette. Minden Istentől van. Ellenben a beszédünkben az igen legyen igen, a nem pedig nem (ναὶ ναί, οὐ οὐ).

## Igehirdetési vázlat

A kommunikáció csapdája – a hitelesség kérdése

Minden kapcsolatban alapvető eszköz a kommunikáció. Az, hogy egy kapcsolatban mennyire vagyok jelen, mennyire adom magam teljesen – ez nagymértékben függ a kapcsolat minőségétől. Minden szóban, mondatban ott feszül a bizalom kérdése is, amelyet nyugodtan nevezhetünk hitelességi kérdésnek: mennyire fogadja el tőlem a másik igaznak, valóságnak mindazt, amit én vele közölni akarok? Ez igaz minden kapcsolatra, így az Istennel való kapcsolatunkra is. A nagy különbség az, hogy míg a másik ember elől el tudok bújni, megmaradhatok egy bezárt belső világ falai között, amiből azt szivárogtatok ki, amit csak akarok, addig Isten előtt nincs mit rejtegetnem. Előtte úgy állok, élek, mint akinek üvegéből épültek ezek a bizonyos elképzelt falai. A hitelesség kérdése így előtte teljesen másként jelenik meg: tudom-e, hogy előtte életem, vagy egyszerűen nem akarok tudomást venni erről? Ebben az esetben minden, amit Istennel beszélek, igazából nem neki szól, hanem az engem körülvevő embereknek.

A kommunikáció kora – mindent meg lehet magyarázni, el lehet mesélni Szívesen nézem Kadarkai Endre *Arckép* című sorozatát, ahol híres magyar személyek portréit ismerhetjük meg egy-egy beszélgetésben. Érdekes volt számomra a Geszti Péterrel folytatott beszélgetése, ahol a kommunikációs szakemberként, szövegíróként is ismert személyiség mesélt önmagáról, munkájáról.<sup>1</sup> A vele való beszélgetésben is előkerült a hitelesség kérdése, ahol Geszti világi emberként is az őszinte beszéd erejét emelte ki. Nincs értelme mást mondani, mint amit gondolunk, érzünk. Ennek ellenkezőjét tapasztaljuk ugyanakkor ebben a

világban. Mindent meg lehet magyarázni, át lehet keretezni, másik oldalról meg lehet mutatni, ami teljesen bizonytalanná teszi azokat a szilárdnak hitt értékeket is, amelyek számunkra fontosak. És persze vannak különbségek népek, nemzetek kultúrájának összefüggésében is (például a keleti népeknél mai napig jelen van az esküdözés kultúrája). Mégis igaz, hogy a kimondott szónak az értéke, hitelessége sajnos romlik.

A kommunikáció csődje – amikor már semmi nem igaz

Igyekszem több forrásból is híreket böngészni. Döbbenetes, ahogyan ma minden ilyen kommunikáció érdekek mentén, csak egy bizonyos szemüvegen keresztül képes bemutatni a valóságot. Többször ugyanaz az esemény, kimondott mondat totálisan ellenkező értelemben jelenik meg egyik-másik hírportálon. A mai ember éppen ezért elveszítette a bizalmát minden ilyenfajta kommunikációban. Sajnos az is előfordul, hogy ez a nagyfokú bizalomvesztés eljut az egészen kicsi mikroközösségeikig is. Nehéz ilyen bizalomvesztett környezetben megértetni magunkat a másik emberrel. Újra felvetődik a kérdés: ha a másik nem őszinte, nem adja önmagát, nem mondja el érzéseit, gondolatait, akkor én megtegyem? Legyek őszinte, mondjam az igazat? Ez a nagyfokú bizalomvesztés azonban odáig is elvezet, hogy már magam előtt sem leszek az. Elhiszem azt, amit érdekek mentén mondok ki. És ettől kezdve az Istennel való kommunikációm is hazugsággá válik.

A kommunikáció diadala – Isten szava

Hogyan lehet megtérni a bizalmatlanság korában? Hogyan tudok végre önazonos lenni? Őszinte mások előtt, magam előtt, Isten előtt? Egyedül Isten igazíthat meg engem. Ahogyan megszólít Krisztusban, ahogyan leleplez, akárcsak a Hegyi beszéd törvényt magyarázatai által, úgy állhatok meg Isten előtt, várva, hogy ő teremtsen újjá. Az önazonosság visszanyerése igazából az újjászületés csodája. Isten megszólító szava pedig teremtő Szó. Amikor elkezdek őszintén beszélni Istennel az ő megszólító szavára válaszképpen, akkor kezdek önmagammal is őszinte lenni. Elkezdem a valóságot érzékelni úgy, ahogyan azt Isten láttatja velem. És rájövök, hogy a valóság akkor marad meg számomra valóságként, ha a többi emberrel való kommunikációmban is elkezdek őszinte lenni. Nagy harc, küzdelem, mert ez sokakban először visszatetszést szülhet, akár bántó is lehet, de csakis így lehet újra felépíteni a hitelességet, a bizalmat. Minden bűn forrása az Istennel és emberekkel való bizalmatlanság. Ezzel van harcom, küzdelmem, de nem egyedül, hiszen Krisztus küzdött meg értem bűnnel, halállal.

## További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Ézs 29,17–24; 2Kor 3,4–11

<sup>1</sup> <https://youtu.be/7JSye8P3TPg>.

Énekek

EÉ 45, 431

## Illusztráció

VERS

Dside Jenő: *Legyetek őszinték*

Lássátok, fáradt vagyok már  
s nem bírok szavaitok labirintján  
tévelyegni. Szeretem a nyugodt,  
nyílegyenes, biztos utakat.  
Legyetek őszinték, ne zúdítsatok  
rám cifraszép szavakat,  
mert el tudom viselni a meztelen  
igét és ti is el kell, hogy viseljétek.  
Amikor beszélek, ne nézzetek  
a hátam mögé: az nyugtalanít.  
Állítástok legyen: igen, igen –  
és tagadástok: nem, nem.  
Mindnyájan biztosan meghalunk.  
Esik a hó, itt pattog a tűz  
és mindnyájan testvérek volnánk  
és nyájas, jó apánk az Isten.

Babits Mihály: *Őszinteség*

Őszinteség... Óh hogyha a szív  
oly tiszta lenne, mint hegyi víz,  
könnyű, mint a vers, ami rímre megy,  
és egyszerű, mint az egyszeregy!...

Fa vagyok, a lábam sárban áll,  
ezer álmom vétkes kört csinál  
s lelkemben úgy eltéved a fény,  
mint egy labirintus ösvényén.

Tán zöld bozót, gazos labirint,  
talán csupa kőfal kacskaring;  
mélyén, hova Röntgen-láng sem ér,  
mily szörnyeteg lakik és henyél?

A szó ott tévedez, elmarad...  
Fond, Ariadném, szent fonalad,  
és ahová sem igen, se nem,  
tán elvezet majd a szerelem.

Hogyan mutassa a föld magát,  
ha az ég nem küld feléje sugárt?  
Fa vagyok, lábam a sárba tapad,  
de karjaimat már vonja a nap...

## Felhasznált és ajánlott irodalom

- BERECZKI Silvia 2013. Legyen a ti beszédetek: Igen, igen, nem, nem – avagy: jézusi kommunikáció. *Keresztény Szó*, 24. évf. 5. sz. Web: [http://www.epa.hu/00900/00939/00149/EPA00939\\_kereszteny\\_szo\\_2013\\_05\\_3.html](http://www.epa.hu/00900/00939/00149/EPA00939_kereszteny_szo_2013_05_3.html).
- HARRINGTON, Daniel J. SJ 1983. *Evangelium Szent Máté szerint*. Korda Kiadó, Kecskemét – Bencés Kiadó, Pannonhalma. (Szegei Bibliakommentár, Újszövetség 1.)
- JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.
- KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. A Keresztyén Igazság kiadása, Sopron.
- LÁBÁN Tamás 2019. Mitől leszek hiteles? *777blog.hu*, október 30. <https://777blog.hu/2019/10/30/mitol-leszek-hiteles/>.
- SPINETOLI, Ortensio da 1998. *Máté. Az egyház evangéliuma*. Agapé, Szeged. Web: <http://mek.niif.hu/00100/00181/html/index.htm>.
- VARGA Zsigmond 1995. Máté evangéliumának magyarázata. In: *Jubileumi kommentár*. 2. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.

■ ARADI ANDRÁS

## Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap

▶▶ Lk 6,43–49

### Igehirdetési előkészítő

A hit halála a tétlenkedés, avagy képet  
vagy gyümölcsöt mutat az életünk?

### A vasárnap jellege

„Irgalmat nyertünk – irgalmasságra” – foglalja össze a vasárnap fókuszában álló homiletikumot JÁNOSSY Lajos professzor (2008, 52. o.). Isten szabadítása nemcsak valamiből, hanem valamire való felszabadítás is. „A hit cselekedetek nélkül halott” – adja meg az ünnep témáját a *Liturgikus könyv*, idézve Jakab apostol szavait (vö. Jak 2,20–26), aki a hit és a cselekedetek érzékeny viszonyát, örök feszültségét fogalmazza meg. Ne játsszuk ki az egyiket a másik ellen, valamint ne akarjuk megúszni a szellemi küzdelmet az ellentmondásosnak tűnő igazságszok megértéséért.

### Amit a textusról tudni kell

A kijelölt alapige a Lukács szerinti ún. mezei beszédben található. Jézus a Máté szerinti evangéliumban a hegyen mondja el meghatározó programbeszédét, és ahogyan ott szimbolikus jelentősége van a hegynek, úgy Lukácsnál is fontos, hogy a hegyen átvirrasztott éjszaka és a



tanítványok kiválasztása után lejönnek a hegyről, és Jézus sík helyen szól tanítványaihoz a sokaság előtt. Mózes is lejött a hegyről, hogy átadja a Tíz Igét a népnek (vö. 2Móz 19,25).

A mezei beszéd témái hasonlóak a Hegyi beszédéhez. A boldogmondásokat – lukácsi sajátosságként – jajmondások követik, majd az ellenség szeretetének parancsa és a képmutató ítélkezésnek a tilalma következik. Ehhez kapcsolódik közvetlenül, egy „mert” kötőszóval az alapigeként kijelölt perikópa. „Jézus képmutatónak mondja azt a tanítványt, aki másokat Isten útjára akar vezetni, és maga nem jár azon. A képmutatásnak csak egy orvossága van: az ember gyökeres újulása.” (PRÖHLE 1991, 123. o.)

43–44. vers: A kép egyértelmű: a gyümölcs a fán terem, és a fa fajtája és állapota határozza meg. A gyümölcssel, vagyis a megjelenő, látható következménnyel nem érdemes külön, önmagában foglalkozni. A „rossz gyümölcsnek” fordított καρπὸν σαπρὸν ehetetlen, rothadt, vagyis olyan gyümölcsöt jelöl, amelynek nincs haszna, nem jelent táplálékot. Ez a kép a Jézus korabeli rabbi tanításának népszerű szemléltető eszköze volt. Van azonban egy problematikus eleme ennek a képnek, amely nagyban befolyásolhatja az értelmezését. A fa nem tehet róla, hogy milyen a gyümölcse, az állapota és a fajtája adott, és nem változik. Ebből vajon az következik, hogy az ember sem tud változtatni a természetén, tehát úgy kell elfogadni, ahogy adva van? Korunk egyik meghatározó mítosza, hogy az ember természete, személyisége, identitása változhatatlan, „aminek születettél, az maradsz” – tehát egyetlen helyes viszonyulás a tolerancia, az elfogadás, befogadás és a tisztelet. Vajon alátámasztja-e ezt az Urunk által használt kép? Semmiképpen. A megértést segítő, árnyaló képeket, mint a mondanivaló irodalmi szintjét, a helyükön kell kezelnünk. Itt Jézus mindössze arra mutat rá, hogy a gyümölcs már következmény, nincs önmagában, a fára mutat, amely termi. Az ember beszéde és cselekedetei sincsenek önmagukban, visszautalnak a beszélő, cselekvő ember belső állapotára. Anynyit állít csak, hogy nem a gyümölcssel van dolgunk, hanem a fával, nem a szavakkal, tettekkel kell foglalkozni, hanem az ember gondolkodásával, amely ha megváltozik, akkor változni fognak a szavak és tettek is. Ezt mélyíti el a további példákban.

45–46. vers: Az előző kép magyarázata ez. Az ember minden szavával önmagát fogalmazza meg. Ideig-óráig mindenki képes a képmutatásra, de előbb-utóbb lelepleződik. A beszéd mint önkifejezési forma és a cselekedeteink iránya, formája kiábrázolja a belső világunkat. Másokat át lehet verni, meg lehet téveszteni, de Istent nem. Ebből következik a kérdés, ami a szavak és tettek legsúlyosabb elkülönüléséről szól, amikor az Urat csak a szavainkkal tiszteljük, de nem tesszük, amit mond. Jézust soha nem

hatották meg a szép, de üres szavak. Nem dőlt be a játszmáknak, amikor valaki manipulatív céllal hízelgő szavakkal szólította meg.

47–49. vers: Lukács a mezei beszédet, akárcsak Máté a Hegyi beszédet a kétféle házépítő példájával zárja. A megalapozott hívő élet három lépésben valósul meg: „...aki hozzám [Jézushoz] jön, hallja beszédeimet, és cselekszi azokat” – az ilyen ember „mélyre ás”, ami különbözik a Máté-féle sziklára építéstől, ahol nem kell ásni. A különbségnek földrajzi okai voltak, Máté palesztinai háttere és Lukács kis-ázsiai meghatározottsága. Van azonban más különbség is. Máténál a megfelelő építési terület kiválasztása a döntő, hiszen a kőszikla adott. Lukácsnál viszont az a fontos, hogy az ember milyen mélyre ás, hogy elérje a kősziklát. A két megközelítés nem mond ellent egymásnak. Mi is sokféle háttérrel és meghatározottsággal rendelkezünk. A két lehetőség mindenki számára adott: a megingathatatlan vagy a teljes összeomlás.

### *Igehirdetési vázlat*

Gyümölcs – fa nélkül

Jézus Krisztus Urunknak a fa és a gyümölcs viszonyáról szóló képét több irányban is kibonthatjuk a vasárnap témájának megfelelően. Az első különösen posztmodern korunkban kijózanító figyelmeztetés. Sokszor megesis manapság, hogy a gyümölcs önálló életre kel, és elszakad a fától, sőt a fára nincs szükség, elég a gyümölcs. Vagyis a lényeg az eredmény, a cselekedetek, amelyek aztán mindent igazolnak. A megvalósulás útját is. Sokszor halljuk: nem a hit a lényeg, hanem az, ahogyan élsz. Ma nem a keresztény tanításról kérdeznak bennünket, nem a bibliai igazságok érdeklék az embereket, hanem az, ahogyan élünk. A gyümölcsöket vizsgálják. A misszióknak is ezen múlik a hitelessége és a hatékonysága. Igen ám, de a gyümölcs nincs önmagában. Ez az irány ugyanis magában rejtje azt a veszélyt, hogy a gyümölcs a lényeg, a gyümölcscsel foglalkozunk, azt tegyük minél vonzóbbá, de közben megfeledkezünk a fáról. Így lehet a keresztény tanítást etikává silányítani, ahol vallásos életszabályok lépnek az élő istenkapcsolat és az ebből következő élet helyébe. A Szentírás receptkönyv lesz, Krisztusból pedig Mózes. Felértékelődik a gyümölcs, amely a fától elszakítva elég gyorsan tönkremegy. A gyümölcsben lehet gyönyörködni, de nem lehet tartósítani. A keresztény cselekedet is, ha elszakad a hittől, önmagában halott.

*Fa – gyümölcs nélkül*

Éppen ennyire csonka ennek a fordítottja, amikor a Krisztusban hívő nem terem a megtéréshez méltó gyümölcsöket. A gyümölcsstelen fa nagyon szomorú látvány. Nemcsak nem szép, de haszontalan is. Ez a jelenség gyülekezeteinkben

legalább olyan gyakori, mint a fordítottja, sőt időről időre szükséges megvizsgálnunk, hogy mi magunk nem ilyen gyümölcstelen hittel szolgálunk-e. Félreértelmezett lutheri gondolkodás ez, amely az elmúlt ötszáz évben sokszor felütötte a fejét. Jézus egy egyszerű kérdéssel indít önvizsgálatra: „*Miért mondjátok nekem: Uram, Uram – ha nem teszitek, amit mondok?*” Ez a fa gyümölcs nélkül. A büszke fa, amely önmagát mutatja fel, esetleg szép virágokat, nagy lombkoronát, de gyümölcsöt nem terem. Bonhoeffer így ír erről a *Követésben*: „A hitvallás önmagában semmiféle előjogot nem ad Jézusra vonatkozóan. Senki sem hivatkozhat egykor majd a hitvallására. Az a tény, hogy egy igaz hitvallású egyház tagjai vagyunk, nem jelenti azt, hogy Isten előtt igényeink lehetnének. [...] Isten nem azt fogja majd kérdezni tőlünk, vajon evangélikusok voltunk-e, hanem azt, megtettük-e az akaratát.” (BONHOEFFER 2007, 163. o.)

### Élet – alap nélkül

A ház alapja nem látszik. Nem lehet gyönyörködni benne, nem lehet hivatkozni vele. De amennyire láthatatlan, annyira nélkülözhetetlen. Az alap hiánya sem látszik rögtön, de idővel kiderül. Megváltó Urunk képe erőteljesen szemlélteti a Krisztus-követő élet tétjét. A már korábban említett három lépés szerint: „...*aki hozzám [Jézushoz] jön, hallja beszédeimet, és cselekszi azokat*” – mindhárom hangsúlyos. A megalapozottság azzal kezdődik, hogy megmozdulunk és elindulunk. Sokszor már ezt a lépést meg akarjuk spórolni. Aztán közvetlenül utána következik, hogy hallja Jézus beszédét. Isten ígéjét ignorálva nincs mire építenünk. Majd végül az alap akkor lesz erős, ha ragaszkodom mindahhoz, amit igazságnak ismertem meg, és alkalmazom az életem minden területén. Jézus nem akar vakhíttet vagy rabszolgamorált. De ásás nélkül nincs alap.

Megalapozott élet: fa gyümölcscsel

Mindezekből a tévutakból, amelyek mindannyiunkat jellemeznek, hiszen észrevétlenül bukkannak elő, megláthatjuk azt is, mi Isten célja mindezzel. A képmutatás elmentéje a megalapozott hit, amely nem önmagára épít, hanem arra, amit Krisztus tett érte. A tetteivel sem önmagát igazolja, nem elérni akar valamit, hanem szabadon teszi, szinte észrevétlenül azt, ami a hitéből természetesen következik. Nem kell róla tudnia, mert nem valahogyan viselkedik, hanem valamilyen.

## Illusztráció

### GONDOLAT

„Igaz ez a két mondat: »A jó cselekedetek nem teszik az embert jóvá, hanem a jó ember tesz jó cselekedeteket. A rossz

cselekedetek nem teszik az embert rosszá, hanem a rossz ember tesz rossz cselekedeteket.« Ezért mindig magának a lényegnek vagy a személynek kell jónak lennie minden jó cselekedet előtt, és a jó cselekedetek maguktól erednek, és jönnek elő a jó személyből, ahogyan Krisztus mondja: »A rossz fa nem terem jó gyümölcsöt, a jó fa nem terem rossz gyümölcsöt.« (Mt 7,18) Az pedig világos, hogy nem a gyümölcs termi a fát, és fa sem terem a gyümölcsökön, hanem ellenkezőleg: a fák termik a gyümölcsöket, és a gyümölcsök teremnek a fákon. Ahogyan tehát szükséges, hogy a fák előbb legyenek, mint a gyümölcsök, és a gyümölcsök nem teszik a fákat sem jóvá, sem rosszá, hanem ellenkezőleg: ilyen vagy olyan fák teremnek ilyen vagy olyan gyümölcsöt, úgy szükséges, hogy előbb maga az ember személye jó vagy rossz legyen, mielőtt jó vagy rossz cselekedetet tenne, és cselekedetei nem teszik őt rosszá vagy jóvá, hanem ő maga teszi cselekedeteit rosszá vagy jóvá.”

Luther Márton: *Értekezés a keresztyén ember szabadságáról*

### DRÁMA

„ESTRAGON (*ismét lemondóan*) Nincs mit tenni.

VLADIMIR (*apró, merev léptekkel érkezik, szétvetett lábbal*)  
Lassan én is azt hiszem. (*Megtorpan*) Sokáig nem akartam elfogadni, mondok magamba, Vladimir, légy eszednél, még nem próbáltál meg mindent. Újra nekiveselkedtem. (*Elréved. A küzdelmen tűnődik. Estragonhoz*)  
Na, te is itt vagy már megint.

ESTRAGON Gondolod?

VLADIMIR Örülök, hogy látlak. Azt hittem, örökre elmentél.

ESTRAGON Én is.

VLADIMIR Hogyan ünnepeljük meg a találkozást? (*Gondolkodik*) Állj föl, hadd öleljelek meg. (*Estragon felé nyújtja a kezét*)

ESTRAGON (*ingerülten*) Mindjárt, mindjárt.

Csönd [...]

VLADIMIR Akkor megyünk?

ESTRAGON Menjünk. (*Nem mozdulnak*)”

Samuel Beckett (1906–1989) Nobel-díjas író, költő, próza- és drámaíró: *Godot-ra várva* (részlet)

### Felhasznált és ajánlott irodalom

BONHOEFFER, Dietrich 2007. *Követés*. Luther Kiadó, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.

Luther Márton *négy hitvallása*. Ford., bev. Pröhle Károly. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1996.

PRÖHLE Károly 1991. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

■ GRENDORF PÉTER

## Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap

### ▶▶ Jn 7,37–39

#### Igehirdetési előkészítő

A Lélek segítségével – úton a forrás felé

##### *A vasárnap jellege*

A Szentháromság ünnepe utáni 14. vasárnap és az azt követő időszak gondolati, homiletikai ívére figyelve – „Akiket Isten elhívott, azokat meg is igazította”; „A Lélek elevenít meg”; „Senki sem szolgálhat két úrnak”; „Életünk el van rejtve Krisztusban”; „Egyek vagyunk Krisztusban” – megállapíthatjuk, hogy az isteni proaktivitás témáira adott keresztény helyzetelemzések útját járjuk. Keressük azt a tanítványi utat, amely elegendő teret ad számunkra a Szentháromság egy igaz Istentől jövő impulzusok feldolgozásához. Vasárnapról vasárnapra rácsodálkozunk a minket kísérő Krisztusra, és tanuljuk az étellel töltődés mindennapi lehetőségét, csodáját. Többször sikerült már ebben az időszakban az alapigéken átvezető lelki szálra rátalálnom, megtartanom, és a visszajelzések alapján ez nem csak az én igehallgatásomra és ígéértésemre volt hatással.

##### *Amit a textusról tudni kell*

A sátrak ünnepe (szukkót) vidám aratási hálaadó és örvendező ünnep a Tóra rendelkezései szerint (5Móz 16,13–16). A hét napig tartó ünnepet a nyolcadik napon az őszi záróünnep követi (smíni aceret). Az ünnepre jellemzőek a vidám énekek, táncok, amelyek szerepük szerint kifejezik az ünneplők Isten gondviselésében való bizalmát és hitét. Sátrakban töltötték ezt a hetet, de legalábbis az étkezéseket (3Móz 23,42–43), emlékezve az ősök negyvenévi pusztai vándorlására. Az ünnep utolsó napján – tehát a hetedik napon – volt a bibliai időkben a vízmerítés ünnepi szertartása is, a hagyomány szerint ekkor mond Isten ítéletet a lehullott csapadék mennyiségéről. A Talmud szerint: „Aki nem látott Vízmerítő-ünnepet, az nem látott még örömmünnepet.”<sup>1</sup>

Ezen a napon hajnalban a papok egy aranykannát színlüdig töltöttek vízzel a Siloám tavából, majd nemcsak egyszer, hanem hétszer járták körül az égőáldozati oltárt fűfaágakkal a kezükben. Mialatt a vízadománnyal a menet felment a templomba, a trombiták hangja jelezte mindenkinek, hogy most vált valóra Ézsaiás próféciaja: „Örvendezve fogtok vizet meríteni az üdvösség forrásából.” (Ézs 12,3) Az esőajándék „kikönyörgése” érdekében a vizet az oltár fölött ezüst csészékbe öntötték.

<sup>1</sup> Lásd <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szukkót>.

Ebben a helyzetben szólal meg Jézus szava: „Ha valaki szomjazik, jöjjön hozzám, és igyék.” (7,37) Az evangélium olvasójának azonnal eszébe jut a samáriai asszonnyal való beszélgetés a Jákób kútja mellett, ahol Jézus felhívta a figyelmet arra, hogy a lelki szomjúságot nála kell csillapítani (Jn 4,14). A krisztológiai alaptétel mellett a 39. vers is hasonló igényű, az evangélista Jézus szavait itt a Szentlélekre vonatkoztatja, aki az Atyától és a Fiútól származik. Milyen különleges felidézünk ezt az áradó, élő vízfolyamot, hallgatva a Jelenések könyvének apokaliptikus próféciaját: „Azután megmutatta nekem az élet vizének folyóját, amely ragyogó, mint a kristály, és az Isten és a Bárány trónjából ered.” (Jel 22,1) Fontos itt is a folyó, az áradás „eredője”, a forrás meghatározása.

##### *A perikópa megértése*

Az életet adó víz folyamai gondolatkör valamiféle olyan exponenciális növekedésről szóló szimbólum, amely elsősorban az apostoli tanítás továbbadásához köthető a perikópa kontextusában. Megvan ennek a Jézus előtti és korabeli tanításbeli analógiája is, például a holt-tengeri szövegekben olvasható: „Te helyezted szívébe, hogy megnyithassa a tudás forrását minden értelmes ember számára.” (1 QH II,18)

János evangélista igeszemlélete az élő víz – vagy az élet vize – forrásává teszi Jézust, aki az örökké szomjazásba már belefáradtak, beletörődöttek számára beteljesülést, megnyugvást kínál (Mt 11,28). Az élő víz átadása feltételez azonban egy hiátust, igényt, keresést, vágyakozást. Erre az indulatra válaszol Jézus a maga transzcendens, örök érvényű ajándékával.

##### *Igehirdetési vázlat*

Hiányok – vágyak

Ünnepek nélkül nem tudnám elképzelni az életünket. Nem vagyok nagy ünnepeket összehozó, szervező, de vágyom arra, hogy az ünnepek különleges többlet-jelentéstartalma kiszakítson a mindennapok egymásutániságából. Az aratási hálaadás örömteli, hálás karaktere is meg tud mozgatni, szeretem, amikor a gyerekek az istentiszteleten hálaadó oltárt építenek a kapott terményekből, az isteni ajándékokból. A maguk önfelelt módján rakosgatják a zöldségeket-gyümölcsöket, és elégedetten fotóztatjuk utána az elkészült alkotást, a „hálaoltárt”, hiszen a következő istentiszteleten már nem áll ott a közös mű. Az az év maradt a legemlékezetesebb, amikor először megkértem őket, hogy kis papírokra írják-rajzolják le, hogy személyesen miért hálásak Istennek, mire vágnak, miben kérik az ő segítségét. A termények közé bekerültek a kis összehajtogatott cetlik, és az ünnep valahogy mélyebben megérintett mindenkit. A kulcs



a személyes érintettség. A gyerekek már leginkább csak a boltban találkoznak az ott elhelyezett gyümölcsökkel, értik a hála szimbolikáját, de csak úgy vált igazán személyessé az üzenete, ha a magáét is beletehette, beleélhette.

A Krisztus-követő életútján is újra és újra megjelennek azok az időszakok, amikor a hiányok frusztráló érzelmi erőteljesebben jelentkeznek. A kínzó vágyak betöltésére számtalan lehetőség kínálkozik a vallásos palettán. Ilyenek például az azonnali választ várók és kérők antropocentrikus istenviszonyulásai. Amikor a nehéz helyzetre rászűkülve már az is elegendő üzenet lenne, ha a Szentírást valahol felütve Isten üzenne direkt (vagy legalábbis indirekt) módon a szenvedőnek, a lelki sivatagban járónak. Egy-egy szép, lehetőleg minél régebbi, hagyományos „Istent befolyásoló” módszer is gyorsabban tud gyógyírt kenni a sajgó sebekre. Emlékszem olyan templomra, ahol évszázados hagyomány volt a jelentős nagyünnepi gyertyamennyiség adományozása, cserébe a remélt isteni beavatkozásért. Tele van az életünk ilyen szokásokkal, toposzokkal, „igaz meggyőződésekkel”, „hittel megvallásokkal”.

Rátalálás a keresésünk tartalmára

A 36. zsolttár így fogalmaz: „Mily drága a te szereteted, Istenem, szárnyad árnyékába menekülnek az emberek, mert nálad van az élet forrása.” (Zsolt 36, 8.10) A sátorok ünnepének vidám, örömteli karaktere bizonyosan sokak számára tette a hangsúlyt az Istennek szóló háláról az öröm egyéni megélésére. Nyilván az embernek valamit jól kell tennie ahhoz, hogy Isten megjutalmazza a maga ajándékaival... Persze a másik oldal is azonnal jelentkezik: miért büntet engem Isten, mit vétettem én neki...? A vízmerítés aktusánál az oltárt nem az addigi egyszer, hanem hétszer kell körbejárni, felhívva a figyelmet a megjelenő többlettartalomra.

Hosszan sorolhatjuk azokat a vallásos elképzeléseinket, amelyeknek a középpontjában az „én” áll. Jézus szavait hallgatva azonban szükségképpen egyre mélyebbre jutunk az emberi viszony szintjeinkben. Ugyanis Krisztus jelenlétének transzcendens jeleit látva nem elégszünk meg az általunk megélt csoda érzékelésével. Az élő Isten jelenléte felkelti a mélyen szunnyadó vágyat az eredet után. Más szóval, ha a bőségesen áradó kegyelmi folyó partján ülünk, akkor feltámad bennünk a vágy a forrás után, hiszen az élet megjelenése, az életadás alapvetően ott történik. Ott fordul meg minden, ott fordul meg bennünk is minden. Olyan szép Andrásnak és társának, majd Simon Péternek az elhívása (Jn 1,35kk)! Keresztelő János felhívja Andrásék figyelmét Jézusra: „Íme, az Isten Báránya!” Ők elmennek hozzá, az otthonába, majd pedig András sietve újságolja testvérének, Simonnak, hogy megtalálták a Messiást: *voltunk nála!* Simon indul is azonnal, hisz a testvérének, mint ahogy a lenézett, megvetett samáriai asszonynak is hisznek a város lakók – ő is találkozott vele, volt nála. A Jézussal találkozás nem múlik el nyomtalanul, mások számára

is világos, hogy történt valami velük. A hívás továbbadói így válnak mintegy multiplikátor, az üzenetet megsokszorozó hatású küldöttekké.

Letáborozás a forrás mellett

A hívás tartalma pedig maga az önfeláldozó, az életet másokért élő, másoknak adó szeretet. Így nem tud olcsóvá, elcsépelte válni, mert tétje van. Sokszor felvetődik bennem, hogy az intézményesült földi egyházban a legfontosabb feladatunk, hogy ez az üzenet a középpontban maradjon. Annyi más fontos kihívással találkozunk, hogy a mindennapok energiáját, életét jórészt a rendszerből adódó elvárásokra fordítjuk. A Krisztus elé állásunk most is létkérdés, hiszen elhívott tanítványokként nála van az otthonunk, ahol gyógyulást, életet, feladatot, küldetést kapunk.

### További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Gal 5,16–24; 1Móz 28,10–22

Énekek

EÉ 463, 225

## Illusztráció

### TÖRTÉNET

#### *Megfényesedünk tőle*

Egy lelkész minden erejét felemésztették a rázuhanó anyagi és családi bajok, betegségek és a rengeteg kapálás. Szinte agyonlapították a terhek. Csak teste-lelke utolsó erőfeszítésével tudott már egy-egy szolgálatra készülni. Egy este hiába húzta meg a kis templom apró harangját, nem jött senki, egy árva lélek sem az istentiszteletre. Csak várt-várt a sűrűsödő szürkületben, hogy csak egy neszező lépést hallana, de süket csend vette körül.

Akkor leborult a nyikorgó padra, ráborult a kopott fára, és sírt. Rázta a zokogás. Amikor valamiképpen össze tudta szedni magát, kitámolygott a templom elé. S hangoosan kiszakadt belőle:

– Istenem, mit csináljak?

Mintegy különös ámenként kigyulladt az első fény a falu egyik házacskájában, benne pedig egy hang:

– Ha nem tudsz beszélni nekik rólam, beszélj most rólu nekem.

Egész testében reszketve, ahogy a faluban egymás után kigyulladtak a fények, beszélni kezdett róluk.

– Ott, Uram, mindenki gyűlöli egymást! Könyörülj rajtuk!

– Amott, Uram, a férfi most is a szőlőben bujkál a szeretőjével, és sír a felesége. Én már csődöt mondtam. Te még segíthetsz rajtuk.

– Az a ház, Uram, lopott kukorica árából épült. Uram, tisztítsd meg a szívüket és kezüket.

– Ott, te jobban tudod, mint én, az öreg szülők halálára várnak. Könnyörülj és irgalmazz nekik!

Így imádkozta végig a falut, attól az estétől kezdve minden lámpagyújtáskor. Utána mindig határtalan békességet érzett. Valami különös módon pár hét múlva újra járogatni kezdtek a templomba az emberek.

Egyik este a falu öreg és bibliás parasztasszonyától megkérdezte:

– Miért volt az, hogy hónapokig alig jártak a templomba, sőt olykor senki sem jött, most meg egy kicsivel többen jönnek, mint eddig?

Az asszony azt válaszolta:

– Mert most vidámabb a beszédje, nem olyan sanyarú, mint eddig volt. Most megfényesedünk tőle.

Gyökössy Endre nyomán

### Felhasznált irodalom

FARKASFALVY Dénes 1989. *A testté vált szó*. Prugg Verlag, Eisenstadt.

KARNER Károly 1950. *A testté lett Ige*. Magyar Luther Társaság, Budapest.

STEINBACH József 2017. Aki szomjazik... Igehirdetés. *Steinbach József weboldala*, november 12. <http://steinbachjosef.hu/aki-szomjazik-igehirdetes-2017-11-12/>. Megtekintés: 2020. június 27.

■ JOHANN GYULA

## Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap

### ► Mt 13,18–23

### Igehirdetési előkészítő

Megadatik, hogy értsétek

#### *A vasárnap jellege*

A hét igéje: „Minden gondotokat öreá vessétek, mert neki gondja van rátok.” (1Pt 5,7) A vasárnap témája: viszonyulás a földi javakhoz. A megélhetés terhe, a holnap miatti aggodás és félelem, a túl fontossá vált anyagi javak elfedik Isten személyét és cselekedetét. A mindenható Isten, aki az Édenkertben bőségesen gondoskodott az emberről, az időskorára még gyermektelen Ábrahámot nagy nép atyjává tette, az ige mai hallgatóit hívja ráhagyatkozó, gyümölcstermő életre. „Áldott az Úr, napról napra gondoskodik rólunk a mi szabadításunk Istene.” (Zsolt 68,2) Budaker Oszkár *Homiletikai előadások* című jegyzetében írja a Szentháromság ünnepe utáni 12–17. vasárnapokkal kapcsolatban, hogy ezeknek a jellegét Lőrinc vértanú emléke határozza meg, akit a római gyülekezetben a szegények gon-

dozásával bíztak meg. Amikor az egyház kincseinek átadására akarták kényszeríteni, akkor rámutatott a szegényekre, és ezt mondta: „Ők az egyház kincsei.” A harmadik föld magyarázata (a gazdagság csábítása megfojtja az igét) kapcsolódik leginkább az ünnep üzenetéhez. Az aggodalmaskodás, a szerzés miatti vakság az ige bennünk végzett munkáját megfojtja. Ezt leplezi le Isten. A leleplezés mellett a gyógyulás is az igemagban található: „*Ez a vigasztalásom nyomorúságomban, mert beszéded megelevenít engem.*” (Zsolt 119,50)

#### *Amit a textusról tudni kell*

Máté evangéliumában öt beszédgyűjtemény található, mindegyik végén ez a vers áll: „*Amikor Jézus befejezte ezeket a beszédeket...*” A mi példázatunk a harmadik gyűjtemény része, amelyben hét, mennyek országáról szóló parabola található, hármat közülük Jézus meg is magyaráz. Szakaszunk Márk és Lukács evangéliumában is megtalálható: Mk 4,13–20; Lk 8,11–15. A helyszín a Galileai-tenger partja, ahol Jézus először a sokasághoz, majd a tanítványaihoz szól. Azon a területen a vetés után szántottak, így jutott a már útként önkényesen kitaposott részekre is, amit majd a szántással visszanyert a szántóvető. Nem lehetett észrevenni a köveket, csak a szántásnál és különösen a Galileai-tenger térségében kiirthatatlan a tövises gaz (PRÖHLE 1966, 139. o.; ABLONCZY 2004, 70. o.). A 19. versben szó szerint „a királyi uralom igéje” kifejezés található. Jézus igehirdetésének középpontja az Isten országa (CSERHÁTI 2012, 238–245. o.; GOPPELT 1992, 72–98. o.). Keresztelő János (Mt 3,2) és Jézus (Mt 4,17) ezzel az üzenettel kezdi szolgálatát. Máté 10,7-ben ezt bízza tanítványaira. Ekkorra lesz nyilvánvaló, hogy az üzenet elhangzott, de nem értették meg. Vajon miért nem? Értelmi hiányosságok miatt? Nem egy nyelvet beszéltek? Vagy eleve arra voltak rendelve, hogy ne értsék? A következő versek választ adnak a kérdésre, tanítványként kaphatunk világosságot és megértést. A felismerést hit által kapjuk. Senki sincs kizárva belőle. „*Ha valaki kész cselekedni az ő akaratát, felismeri erről a tanításról, hogy vajon Istentől való-e, vagy én magamtól szólok.*” (Jn 7,17) (MAIER 1979, 457. o.) Az igei kinyilatkoztatás üzenetét is hordozza szakaszunk, ami nem azért titok, mert a beavatottak érthetik, hanem mert csak a Szentlélek által érthetem meg a példázatot, ismerhetem fel Istent és az ő akaratát, a Szentlélek által kerülhet a szívembe az ige, és általa teremhet gyümölcsöt is. A négyféle föld képét különböző gyülekezettípusok leírására is alkalmazták.

#### *Teológiai összefüggések*

A példázatban Jézus feltárja az Atya szívét is. Meghökkenítő a tékozlás és meghökkentő a sokszoros termés; ki van

emögött? Máté 25-ben a szolga, aki egy talentumot kapott, azt állítja, hogy a gazda kérlelhetetlen ember, aki ott is arat, ahol nem vetett, ott is gyűjt, ahova nem szórt. Ezzel szemben az Atya oda is szór, ahol nem várhat termést. Nem csoda, hogy az egytalentumos szolgában a hamis istenismeret miatt a félelem teremtette meg a gyümölcsöt: a benuhátságot és a keserűséget a gazdával szemben.

Hogyan értsük ma Isten országát, Jézus királyi uralmát? Dávid története segít, aki már király volt, de ez nem volt mindenki számára nyilvánvaló, hiszen még Saul ült a trónon. Kik voltak mégis, akik felismerték ekkor is? „*Hozzágyülekezett mindenféle elnyomott, eladósodott és elkeseredett ember, ő pedig a vezérrüké lett.*” (1Sám 22,2)

### Igehirdetési vázlat

A 19. versben található „nem érti” és a 23. versben szereplő „érti” szavak alapján osztottam két részre a textust. A nem értés és az értés között a példázatot magyarázó Jézussal való találkozás áll.

*Útfél.* Balikó Zoltán igehirdetéséből idézem: „Testvérek, el lehet jutni dacos nemek során egy olyan állapotba, amikor már nem is érzem Isten országának az impulzusát. És vigyorogva viszi az ördög a zsákmányt, a neki szánt igét ő zabálja meg!” (BALIKÓ 2006, 622. o.) Egyre több nem az isteni igennel szemben, egyre több igen az isteni nemmel szemben, és lassan, amit nem akartam érteni, nem is értem, nem is létezik számomra. Védtelenné tesz a gonoszszal szemben.<sup>1</sup> Létezik a szenvedés miatti megkeményedés, amikor a nyomorúság az önazonosságom alapja lesz. Nem akarom letenni, nem engedem, hogy gyógyuljon, elutasítom a vigasztalást, hiszen önmagamot veszíteném el, mert én vagyok az, aki szenved.

*Köves föld.* A fogyasztó típusú hallgatás tartozik ide. Hiányzik az önmegtagadás, kereszthordozás, engedelmeség (BONHOEFFER 2007, 59–74. o.). Nem mintha ezekre saját erőnkől képesek lennénk, de ezektől félve nem engedi a szív, hogy mélyebbre jusson a gyökér, és az ige ezt a gyümölcsöt is megteremje. Egy korábbi fordításban (ÚF) 1Kor 15,2-ben ez szerepel: „...*hacsak nem elhamarkodottan letettek hívők.*” Ennek egyenes következménye a Károlinál megbotránkozasként fordított történet: a nyomorúság és üldözés hatására eltávolodik az ember Isten igéjétől, csalódik benne. Nem a saját bizalmatlanságát érzi, hanem hogy hiába imádkozik, és nem segít rajta az ige.

*Fojtó tövis.* Valami, ami fontos nekem, amiről azt gondolom, hogy ellenőrzésem alatt tarthatom, de bálványá válik, és már az irányít engem. Isten munkáját megfojtja,

testvéreimtől eltávolít. A megosztott személyiség is ide tartozik, amiről Máté a 6. fejezetben beszél: Istennek és embereknek is tetszeni, Istennek és a mammonnak is szolgálni. Az ige egyenesen kimondja: ez a valóságban lehetetlen.

Miután elhangzik a példázat, Máté azt írja, hogy oda mentek Jézushoz a tanítványok. Márktól tudjuk, hogy ezalatt nem csak a tizenkettőt kell érteni: „...*a körülötte lévők a tizenkettővel együtt megkérdezték*” (Mk 4,10). Kulcsfontosságú az ige befogadásával kapcsolatban, hogy ki nekem Jézus (Jn 1,9–13). Van-e vele kapcsolat? Jézus személye megkerülhetetlenné teszi, hogy a hallgató megvizsgálja, melyik talaj az ő szíve. A „mindegyik jellemző ránk” gondolat is belátható, de alkalmas lehet arra, hogy kikerüljünk a választ. Melyik a leginkább jellemző? Itt ez a kérdés, pontosabban, hogy miért nem jut el a gyümölcsstermésig benem ugyanaz az ige, amely másokat olyannyira megváltoztat. Az ő személye teszi lelkigondozóivá az üzenetet, azok számára, akik felismerik magukban a három talaj egyikét vagy mindhármát, és Jézust kérdezik. Mit cselekedjek, ha gyümölcsstelen az életem, ha kemény a szívem, ha felszínes vagyok hitemben, ha felborult az értékrend?

Az ige törvény és evangélium, ennek a befogadásáról van szó. A jó föld azért jó, mert befogadja a magot: mivel megváltott szív, ezért az Atya iránt bizalmat nyert szív. Ezentúl az akadályokat akarja akadályozni. Drágának tartja Isten szavát, gyönyörködik benne, áldja érte. Mindez csak Isten szava, Isten Lelke által történhet, ebből lesz a gyümölcs. Ebben napról napra meg lehet újulni, erre hív minket Isten. Wilhelm Busch írja: „Isten ígéje bennem az újonnan születés magva lett. Az Atya a Fiúhoz vonzott, a Fiú az Atyához. Isten bevilágított a szívembe, úgyhogy felismertem saját nyomorult állapotomat, de az ő szabadítását is. Megajándékozott bűnbánattal és hittel.” Máté életének változása Jézus hívásának befogadása után egy jó példa erre. Isten országának tevékeny szolgája lett. „Mostantól kezdve az ő csodálatos királyának a szolgálatába akart hívogatni másokat.” (LIEBI 1990, 33. o.)

### További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Gal 5,25–6,10; 1Móz 2,4b–15

Énekek

EÉ 286, 435, 531

Imádság

Mennyei Atyám! Áldalak téged a kincsért, amely a te tökéletes ajándékod számunkra: Isten országának igéjéért. Hálát adunk azokért, akik gyermekkorunktól fogva tanítottak minket a te utaidra. A te akaratod, hogy befogadjuk szavadat, és az gyümölcsöt teremjen az életünkben.

<sup>1</sup> LUTHER 2011, 123. o. Az ördög gyűlöli az igét. (Hatvanad vasárnapjával kezdődő hét minden napjára kigyújtott lutheri igemagyarázat az ige befogadásáról, elutasításáról szól, érdemes végigelmélkedni.)



Bocsásd meg a bizalmatlanságunkat, mert bár szabadon hallhatjuk igédet, de mégsem tudjuk teljesen megérteni, mégis az aggodás, a félelem számtalan formája, a saját vágyaink, haragunk megakadályozzák a gyümölcsstermést. Szeretnénk megérteni, elfogadni azt, amit nekünk a lelkiismeretünkön keresztül üzensz. Bárcsak gyermeki lelkiülettel, örömmel fogadnánk szavadat, megbecsülnénk, drágának tartanánk! Köszönjük az üldöztetések között állhatatos testvéreink példáját. Hallgass meg minket Jézus Krisztusért! Ámen.

#### Liturgiai elemek

Három bizonyágtevőt fel lehet kérni, hogy röviden a saját életük alapján egy-egy talajról beszéljenek, és arról, hogyan ismerték fel, és mit változtatott meg bennük Isten Lelke.

## Illusztráció

„Növekedjete a kegyelemben és a mi Urunk és Megváltó Jézus Krisztusunknak ismeretében!” (2Pt 3,18) A keresztyének növekedésében az a különös, hogy ez a növekedés a mélység felé tart. Moe Jørgen püspök szép költeményt írt *Fiatal nyírfá* címen. A nyírfát víz partjára ültették. Szép nagyra nőtt meg Isten és emberek öröme. Ő maga erről nem tud, mert valahányszor megnézi magát a víz tükrében, csak azt látja, hogy lefelé növekszik. Így van a hű keresztyén emberrel is. Isten és az ember örül növekedésének, ha eközben elmélyül.

Einar Lyngar: *A fáklya*

## Felhasznált és ajánlott irodalom

- ABLONCZY Dániel 2004. *Máté evangéliuma*. Open Art Kiadó, Budapest.
- BALIKÓ Zoltán 2006. *Isten iskolájában*. Luther-rózsa Alapítvány, Pécs.
- BONHOEFFER, Dietrich 2007. *Követés*. Luther Kiadó, Budapest.
- CSERHÁTI Sándor 2012. *Az Újszövetség teológiája*. Luther Kiadó, Budapest.
- GOPPELT, Leonhard 1992. *Az Újszövetség teológiája*. 1. köt. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest.
- LIEBI, Roger 1990. *Bevezetés a négy evangéliumba*. Primo Kiadó, Budapest.
- LUTHER Márton 2011. *Jer, örvendjünk, keresztyének*. Luther írásaiból mindennapi áhitatra. Szerk. D. Karl Witte. Luther Kiadó – Magyarországi Luther Szövetség, Budapest. 120–126., 349–355. o.
- MAIER, Gerhard 1979. *Matthäus-Evangelium*. 1. Teil. *Bibelkommentar Band 1*. 1. köt. Hänssler, Neuhausen–Stuttgart.
- PÁLHEGYI Ferenc 2004. *Körkép, kórkép, kórkép*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.
- PRÖHLE Károly 1966. *Lukács evangéliuma. Fordítás és magyarázat*. Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest.

■ BOZORÁDY ANDRÁS

## Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap

### ▶ Lk 14,12–14

## Igehirdetési előkészítő

Isten, a gondoskodó családfő

### *A vasárnap jellege*

Az Európai Keresztyén Környezetvédelmi Hálózatot 1998-ban alapította 24 ország 60 ortodox, református, evangélikus, anglikán és katolikus aktivistája. A hálózat egyik legfontosabb célkitűzése volt, hogy ajánlást fogalmazzon meg a tagedyházaknak a teremtés hetének megünneplésére. Erre az ünneptelen félév kora őszi időszakát tartották a legalkalmasabbnak, hiszen ekkor más egyházi ünneppel nem ütköznek. Több mint húsz év eltelt azóta, ám az evangélikus *Útmutató*ban még mindig nincs megemlítve a teremtés ünnepe, jóllehet egyházunk tagsága az egyházi évről leginkább az *Útmutató*ból tájékozódik. Ez az ünnepi hét 2020-ban szeptember 27. és október 4. közé esik.

### *Amit a textusról tudni kell*

Ez a szakasz a viszonzás, a visszafizetés kérdésére kíván eligazítást adni, az étkezésekre való meghívás esetére koncentrálván. Előjáróban tudni kell, hogy Jézus idejében napi két étkezés volt szokás. Számos kultúrában megfigyelhető volt, hogy csak két étkezést tartottak. Ezért is van, hogy csak kétféle étkezést említ a szöveg: ἄριστόν, illetve δεῖπνον. Elég lett volna a szerzőnek csak általában étkezést említenie, de nyilván azért szerepel mindkét étkezés, mert más szokások kapcsolódtak az egyikhez és a másikhoz.

Az ἄριστόν említésre kerül Lk 11,37-ben, amikor is Jézus a farizeus házában tartózkodik, és részt vesz egy étkezésen. Ez az étkezés vélhetően ugyanaz, mint amely Péld 29,23-ban szerepel, illetve amelyet a Talmud פתח בית שחרית-nek nevez. Edersheim ezt azonosítja az Újszövetség ἄριστόν-jával, amelyet reggeliként kell leginkább fordítani. Olyan étkezés, amelyet a nap kezdetén, a munkavégzés előtt fogyasztottak.

A nap fő étkezése a δεῖπνον volt, amelyet akkor fogyasztottak, amikor hazatértek a munkából (lásd Lk 17,7). Erre általában naplemente körül került sor. Ilyen étkezés volt az emmausi tanítványokkal elköltött vacsora, az ötezer ember megvendéglése, de a pászkavacsorát is naplemente idején kezdték el enni.

Josephus Flavius több alkalommal is említi a δεῖπνον-t, és ezekből az említésekéből az körvonalazódik, hogy az áldozati ünnepekkel is közeli rokonságot mutat.

Meglepő, hogy milyen alaposan részletezi az alapigénk azok sorát, akiket ne hívjunk meg: mintha az lenne a szöveg célja, hogy semmilyen kibúvót ne találjunk a határozott elvárással szemben, hogy csak olyanok kapjanak meghívást,

akik nem tudják azt viszonzni. Említésre kerülnek a barátok (φίλους), a testvérek (ἀδελφούς), a rokonok (συγγενείς), a szomszédok (γείτονας), a gazdagok (πλουσίους), akik képesek az ἀντικαλέω-ra, vagyis a visszahívásra.

Velük szemben meg kell hívni a szegényeket (πτωχούς), a csonkákat (ἀναπερούς), a sántákat (χωλούς) és a vakokat (τυφλούς). A társadalomnak azt a rétegét, akik vagy munkaképtelenek, ezért koldulásból élnek, vagy csak korlátozott munkaképességgel vagy lehetőségekkel rendelkeznek.

Miért kell így tenni? Ennek magyarázatát a perikópa utolsó versében találjuk. Az a kifejezés, amely a szövegben kétféle igealakban is megtalálható, az ἀνταπόδοσις: 'visszaadás, visszafizetés'. Csak jövő idejű igei alakokban találjuk meg az Újszövetségben.

### A perikópa megértése

Mt 6,4-ben az alamizsnázkodásról szóló részben Jézus így indokolja az adakozás titkosságát: „...*hogy adakozásod titokban történjék! Atyád, aki látja, ami titokban történik, megfizet (ἀποδώσει) neked.*”

Ugyancsak a Hegyi beszédben van szó arról, hogy az imádkozás is titokban történjék: „*Te amikor imádkozol, menj be a belső szobádba, és ajtódat bezárva titokban imádkozzál Atyáddhoz! Atyád, aki látja, ami titokban történik, megfizet neked.*” (Mt 6,6)

Majd a böjtölésről megint csak hasonló olvasható: „...*hogy böjtölésed ne az embereknek tűnjék fel, hanem Atyádnak, aki rejtve van! És Atyád, aki látja, ami titokban történik, megfizet neked.*” (Mt 6,18)

Ezekből a példákban láthatjuk, hogy a vallásos, hitbéli szándékból történő cselekedetek, mint az adakozás, a böjt, az ima mellé még odasorolhatjuk a vendéglátás Lukácsnál szereplő példáját, amelyet Jézusnál minden esetben az Istentől jövő visszafizetés reménye motivál.

Az isteni visszafizetés az egyik legfontosabb tanítása a Szentírásnak. A Kolosséi levél 3. fejezetének végén Pál azt írja: „*Amit tesztek, jó lélekkel végezzétek úgy, mint az Úrnak, és nem úgy, mint az embereknek, tudván, hogy ti viszonozásul megkapjátok az Úrtól az örökséget.*” (Kol 3,23–24)

### Igehirdetési vázlat

#### Vendéglátás

A vendégvárás és a vendéglátás egyetemes emberi normának tekinthető, a világ bármely pontján megtaláljuk. Legfeljebb abban lehetnek különbségek, hogy milyen mértékig köteles a házigazda önzetlennek mutatkozni a vendéggel szemben.

A világban mindenki komolyan veszi a vendéglátás már-már szent kötelességét, vagy ha nem teszi, akkor annak a népnek, közösségnek vagy egyénnek, amely/aki elfelejtkezik róla, rossz híre hamar szárnyra kap.

Jézus számára nagyon fontos a vendéglátás, több változatban is fennmaradtak példázatok tőle, amelyekben a vendégvárás a legfontosabb elem. Ezek közül talán a nagy vacsora példázata emelkedik ki, ebben előkerül a viszonzni nem tudók meghívása a visszautasítás mellett.

#### A viszonzni nem tudók

Jézusnak ebben a példázatában és az alapigében is vannak olyan elemek, amelyek utalnak Bar Majannak, a gazdag vámszedőnek a történetére.

Bar Majan, a gazdag vámszedő meghalt. Az egész városban letették a munkát, mert mindenki el akarta kísérni utolsó útjára. Ugyanakkor meghalt egy jámbor írástudó is, és senki sem vette tudomásul temetését. Miért?

Bar Majan ugyan távol állt attól, hogy istennek tetsző, jámbor életet folytasson, de egyetlenegyszer véghezvitt egy jó cselekedetet, és közben hirtelen meghalt. Mivel a halál órája a döntő – legalábbis abban az időben így gondolták –, már nem tudta jótettét gonosz tetteivel érvényteleníteni.

Mi volt ez a jótett? Bar Majan egy lakomát rendezett a tanácsosok számára, de azok nem jöttek el. Ekkor úgy rendelkezett, hogy jöjjenek a szegények, és egyenek, hogy az étel meg ne romoljék.

Bar Majan olyanokat hívott meg végül a vacsorájára, akik biztos, hogy nem tudták viszonzni a meghívást. Bar Majan történetének fényében válik érthetővé a vendéglátással kapcsolatos követelménye Jézusnak, és a nagy vacsora példázata is, amely alapigénkhez szervesen kapcsolódik. Rögtön érthető lesz a nagy vacsora példázatában szereplő meghívottak rejtélyes magatartása.

Joachim Jeremias az alábbiakat teszi hozzá a Jézus példázatairól írt könyvében: „A vendéglátó vámszedő volt, aki azért rendezte a fényűző vacsorát, hogy a felsőbb körökben elismertesse magát. De mintha összebeszéltek volna, a meghívottak a legátlátszóbb kifogásokkal kimentették magukat. Ekkor a házigazda haragjában a koldusokat hívja házába, hogy a város előkelőinek megmutassa, hogy már nincs rájuk utalva.

Képzelnék el Jézus hallgatóságát: először mosolyognak, amint hallják, hogy az újgazdag átéli egyik sértést a másik után, vagy amikor elképzelik, hogy a gazdagok gúnyos arccal figyelik az ablakok szegletéből, milyen ütött-kopott vendégek vonulnak végig hosszú sorban az ünnepélyesen felkészült vámházba.

De aztán bizonyára kissé összerenzenhettek, amikor Jézus – a házigazda szerepében – élesen felkiáltott: A ház tele van, a mérték betelt, az utolsó helyet is elfoglalták, zárjátok be az ajtókat!”

#### Isten országa az ám háárec körében

Jézus úgy tekintett a küldetésére, hogy abban Isten uralma valósul majd meg. A „föld népe” álmai teljesednek be a példázataiban: az egyszerű emberek egy nagy családi ünnepen vesznek majd részt, „*eljönnek napkeletről és napnyugatról,*

és asztalhoz telepednek Ábrahámmal, Izsákkal és Jákóbbal a mennyek országában” (Mt 8,11). Az emberek az Isten királyságában majd enni és inni fognak (Lk 6,20kk), és nem jelent hátrányt, ha valaki sánta, béna vagy vak. Sőt inkább csonkítsa meg valaki magát, mert még mindig jobb fél karral, fél lábbal és fél szemmel az Isten országába bejutni, mint kívül rekedni. A testi sértetlenség, amely a papi gondolkodásban olyan nagy szerepet kapott, nem számít többé (Mt 9,43).

A társadalom peremén lévőekkel, a hátrányos helyzetűekkel szemben Isten gondoskodó Atyának bizonyul. Ad kenyert és ételmet, megbocsátja a bűnöket, próbára tesz, de megőriz a kísértések között.

Az Isten országáról alkotott képek – a hatalmi képzetek és a családi értékek – egy szoros egységbe rendeződnek Jézusnál. Ugyanakkor a farizeusi elvekkel szemben is egyértelmű kritikát fogalmaz meg, hiszen például a Misna egyik passzusa így szól: „Az a személy, aki arra vállalkozik, hogy megbízható lesz, annak tizedet kell adnia abból, amit eszik, amit elad, és amit vesz, és nem maradhat vendégként egy ám háárecnél.” (Demáj 2,2)

Jézus kritikát gyakorolt a hatalmasok, a gazdagok és az írástudók felett, de bátorítja az ám háárecet, hogy vegyék át a felső rétegek gyakorlatát a hatalom, a tulajdon, a tudás kezelését illetően (Gerd Theissen).

Nem igaz, hogy Jézus egyszerűen csak a túlvilági kárpótlás üzenetével fordult volna a szegényekhez, a kilátástalansággal küzdőkhöz, a gazdasági rabszolgákhoz. Üzenete a legmagasabb gazdasági érdekszférákat is érintette. Nem lehet a szegényekhez, megalázottakhoz és megtört szívűekhez úgy odafordulni, hogy nem foglalkozunk anyagi jellegű szükségükkel. Jézustól távol állt ez a fajta képmutatás. Nem kínálta fel a vallás vigaszát a létező gazdasági problémák megoldása helyett. Nem ringatta illúziókba követőit, mert megmondta, hogy „a szegények mindig veletek lesznek”, de küzdött a szegénység ellen minden lehetőségével.

A felső rétegek értékeinek letranszponálása történik akkor is, amikor az alapigénk szerinti viszonzásra képtelenek meghívása történik.

Jézus azért jött, hogy elhozza a királyság értékeit az ám háárec egyszerű emberei közé. Aki őt akarja követni, az maga is a „királyság”, az Isten országa értékeit kell, hogy képviselje, és leginkább ott, ahol a legnagyobb a szükség.

A viszonzásra képtelenek meghívásával Jézus követője maga is annak a jézusi parancsnak enged, mely a Hegyi beszédben így áll: „Legyetek tökéletesek, mint ahogy menygyei Atyátok is tökéletes.” (Mt 5,48) Akinek Isten a „menygyei Atya”, azaz gondoskodó családfőként gondol rá, annak magának is úgy kell viselkednie, ahogy a gondoskodó családfő szerepe megkívánja.

És bárhol és bárki által történik ilyen, azt fel kell ismeri, és örvendeni annak, hogy Krisztus újabb teret nyert, az ő országa az élet egy újabb területén, egy eddig csak lemondóan, rezignáltan elfogadott területén is érvényt szerezhetett.

## További javaslatok az istentisztelethez

Ahol a hét során nincs lehetőség arra, hogy a teremtés hetének minden napján összejöjjen a gyülekezet, ott érdemes a MEÖT által megjelentetett teremtés heti füzetben található liturgiai elemekből beemelni az istentisztelet liturgiájába.

### Hitvallás

A teremtő Istenben vagyunk, akinek képére teremtettünk. Istenben lélegzünk, Istenben élünk, Istenben részesedünk az egész teremtés életében.

Jézus Krisztusé vagyunk, aki igaz képe Istennek és az emberiségnek.

Benne Isten lélegzik, benne Isten él, általa békéltettünk meg. A Szentléleké vagyunk, aki új életet ad, és megerősíti hitünket.

A Lélekben szeretet lélegzik, a Lélekben igazság él, Isten lehelete mindig megmozgat minket.

A Szentháromságé vagyunk, aki egy mindenben és Három az Egyben.

Istenben teremtettünk, Krisztusban váltattunk meg, a Lélekben egyesülünk.

(Per Harling, *Season of Creation* 2020)

## Illusztráció

### GONDOLATOK

Marina Abramović performansművész az 1970-es évek eleje óta a test és a szellem korábban észlelt határait feszegeti, és a művész és a közönség közötti összetett kapcsolatot próbálja feltárni olyan előadások, performanszok révén, amelyek kihívást jelentenek önmaga és sok esetben a résztvevők számára is, érzelmileg, intellektuálisan, de fizikailag is. „Megértettem, hogy mindenből lehet művészetet csinálni [...], és a legfontosabb dolog a koncepció – állítja. – Ez volt a kezdete a művészetemnek. És amikor először helyeztem a testem a közönség elé, megértettem: ez az én médiám.”

Abramović sajátos performanszt adott elő 2010-ben *A művész jelen van* címmel. Az a meggyőződése ihlette, hogy egy előadás hosszának a várakozáson túli meghosszabbítása megváltoztatja az időérzékelésünket, és elősegíti az élményben történő mélyebb elmerülést. Egy asztal mellett ült szódtlanul, és várta, hogy valaki leüljön vele szemben az üres székre, és a szemébe nézzen.

„Senki sem tudta előre elképzelni, hogy lesz-e bárki, aki időt szán majd arra, hogy leüljön, és csak némán felvegye a szemkontaktust velem” – magyarázta Abramović. Valójában a székben mindig ült valaki, és folyamatosan vártak emberek arra, hogy leülhessenek. „Óriási meglepetés volt... kiderült, hogy az embereknek hatalmas igénye van arra, hogy valós kapcsolatba lépjenek.”



Közel három hónap alatt, napi nyolc órán keresztül ezer idegen tekintetével találkozott Abramovic, akik közül sokan könnyekre fakadtak.

Forrás: [moma.org/learn/moma\\_learning/marina-abramovic-marina-abramovic-the-artist-is-present-2010/](http://moma.org/learn/moma_learning/marina-abramovic-marina-abramovic-the-artist-is-present-2010/)

### *Mit mondasz a helló után?*

„Ez a látszatra gyerekes kérdés magában foglalja a teljes emberi lét és az összes társadalomtudomány alaproblémáját. Ezt »kérdézik« maguktól a csecsemők, erre tanulnak meg hazug választ adni a kisgyerekek, ezt tudakolják egymástól és segítőtől a serdülők, ezt kendőzik el megalkuvóan a felnőttek, és erről írnak könyveket bölcs öregemberek anélkül, hogy valaha is megtalálnák a helyes feleletet. A »helló-probléma« magában foglalja a szociálpszichológia alapkérdését: »Miért beszélgetnek egymással az emberek?«, és a szociálpszichiátria legfőbb témáját: »Miért szeretik az emberek, ha a többiek szeretik őket?« Ha tudjuk, mit mondunk a helló után, akkor azt is tudjuk, mit válaszoljunk az Apokalipszis Négy Lovasa által feltett kérdésre: háború vagy béke, éhség vagy bőség, nyomorúság vagy egészség, élet vagy halál. Nem csoda, hogy sokan egy életen át nem találják meg a választ, hiszen hosszú éveket élnek le úgy, hogy még csak fel sem teszik maguknak a világ legegyszerűbb kérdését: hogyan köszönsz másoknak?»

Eric Berne (1910–1970) kanadai pszichiáter: *Sorskönyv*

### Felhasznált és ajánlott irodalom

JEREMIAS, Joachim 1990. *Jézus példázatai*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

NEWBIGIN, Lesslie 2001. *The Household of God*. Paternoster Publishing, Milton Keynes.

THEISSEN, Gerd 2006. *A Jézus-mozgalom*. Kálvin Kiadó, Budapest.

■ RÉZ-NAGY ZOLTÁN

## Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap

### ▶▶ Mt 18,19–20

### Igehirdetési előkészítő

Krisztus-szimfónia

### *A vasárnap jellege*

A Szentháromság ünnepe utáni tizedik vasárnaptól a tizenhetedik vasárnapig egy olyan egységgel találkozunk, amelynek témáját *Agendánk* így foglalja össze: „Akiket Isten elhívott, azokat meg is igazította.” Ennek az egységnek a mai vasárnap a csúcspontja, hiszen a Krisztussal, illetve a Krisztusban megélt egység áll a középpontban. Ennek az egységnek az öröme indít több gyülekezetet is hálaadásra

a föld terméséért, a mindennapi kenyérért, embertársakért, közösségért, a meghallgatott imádságért s nem utolsósorban a minket szerető Istenünktől érkező válaszokért, ajándékokért. A mai igehallgatásunk, közös imádságunk, aratási hálaadó ünnepünk csakis a Krisztussal való közösségben és egységben teljesedik ki.

### *Amit a textusról tudni kell*

Máté evangéliumának 18. fejezetében Isten népének közösségéről olvasunk. A fejezet bevezetőjében elénk kerül tanítványai nagyravágása, amikor megkérdezik Jézustól: „*Ki nagyobb a mennyek országában?*” Tanítványai nagyravágása és versengése miatt Jézus eléjük állít egy kisgyermeket, akin keresztül rámutat arra, hogy milyen legyen a tanítványok alázatos szeretetkapcsolata. Hiszen az egész közösség együttléte és hatékonysága azon múlik, hogy valóban megvalósul-e a teljes egység és egyetértés. Elmondja azt is, hogy olyan szeretet kell hogy jellemezze tanítványait, mint az elveszettek iránti szeretet, az atyai szeretet. Közeledve textusunkhoz, arról is olvasunk ebben a fejezetben, hogy a vétkező iránt felelősséget kell érezni, és késznek kell lenni szeretettel, őszintén megbocsátani a vétkezőknek, még akkor is, ha éppen ellenünk vétettek.

Mindaz, ami itt megvalósul, ami történik egy ilyen tanítványi közösségben itt a földön, még a mennyre is hatással van. Amikor azt emeli ki, ne botránkoztatassatok meg – kor szerint vagy hitben – kicsinyeket, akkor arról beszél, hogy az angyalok a mennyben figyelik, hogy mi történik, és számonkérlik rajtuk. Ezt a tanítványoknak mondja mint figyelmeztetést, intést. Azután arról beszél, hogy amit megkötök itt a földön, az a mennyben is kötve lesz, amit megoldotok a földön, az a mennyben is oldva lesz. A gyülekezet tehát, amikor a szeretet egységében van, egységben, egyetértésben, akkor az hatással van a mennyre, valamint a földi létre is.

A 19. és 20. versek arról szólnak, hogy az igazi testvéri közösség elengedhetetlen része az imádság, amellyel állandóan Istenre tekint, Istenben él (KARNER 1935, 125. o.). Jézus rámutat arra, hogy a testvéri közösség már ott is megtalálható és létrejön, ahol akár csak ketten egyetértésre jutnak. A *συμφωνέω* kifejezés mutat rá erre az egyetértésre, melyet ha máshonnan nem is ismerünk, a zenében biztosan találkozott már mindenki a szimfónia kifejezéssel. Szimfónia, azaz összecsengés, megegyezés, együtthangzás.

### *A perikópa megértése*

Szeretjük gyakran idézni a 20. verset, főleg akkor, amikor kevesen jelennek meg egy-egy gyülekezeti alkalmon. Mély levegőt veszünk, majd magunkat megnyugtató el-

kezdjük idézni: „*Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben: ott vagyok közöttük.*” Jézus közöttünk van, még ha kevesen is vagyunk – folytatjuk saját magunk megnyugtatását. De ez az igevers sokkal többről szól. Nem megnyugtatni kíván bennünket egy-egy kínos helyzetben, amikor újra és újra könnyel és nagymértékű érdektelenséggel találkozunk, hanem a keresztény életforma alapjára mutat rá, s ez az alap nem más, mint Jézus Krisztus. Összegyűlni – akár ketten vagy hárman – Jézus nevében azt jelenti, hogy Krisztus neve a közösség alapja, s a Krisztus szolgálatában van munkánk célja. Ezért lesz ő is ott. A 20. versben nagy valószínűséggel Jézus a zsidó hagyományban használt mondást formál át: „Ha ketten együtt ülnek, s a Tóra igéi vannak köztük, úgy köztük időzik a sekhina (azaz az istenség).” Jelen esetben a Tóra tanulmányozása helyett az ő nevében összegyűlt tanítványokról szól, s ahol a zsidó írástudomány Isten jelenlétét ígéri, ott Jézus önmagát adja (uo.).

Jézus a 15. versstől kezdődően egy olyan helyzetre mutat rá, amelyben imádkozni kell egyetértésben egy olyan testvérré, aki már nem hallgatott a gyülekezetre sem, és elhagyta őket. A testvéri közösségben az egymás elleni vétkeket több lépcsőfokon végighaladva lehetett rendezni. A folyamat első lépcsőfoka a négy szemközti feddés. Ha a vétkes nem kíván változtatni, szükséges két vagy három tanú bevonása – a mózesi törvény alapján – a vallomás megerősítéséhez. Ha ez sem elég, akkor az egész közösség elé kell vinni az esetet, és ha ez sem elegendő, akkor kívülállónak kell tekinteni az illetőt. „Ketten vagy hárman” Jézus nevében jönnek össze, s az ügyet Isten színe előtt kezelik. Jézus a bűnök kezeléséről, a fegyelmezés folyamatáról szól, s éppen ezért kérdezi meg ezt követően Péter, hogy hányszor is kell megbocsátani.

### Igehirdetési vázlat

#### Én-szimfónia

Összhangban lenni önmagammal. Elsősorban el kell jutni arra a letisztult szintre vagy állapotra, amelyben elmondhatom, hogy összhangban, egyetértésben vagyok önmagammal. De mit is jelent ez? Gondoljunk egy szimfonikus zenekarra, amelynek van egy klasszikus rendje, s amelyben nélkülözhetetlen az összhang, az összjáték, az egyetértés. Ugyanígy fontos, hogy összhangban legyen az elme a testtel, a szívvel, az akarral, a cselekvéssel, összhangban legyünk, ha úgy tetszik, a belső énünkkel. Mert ha távolodunk önmagunktól, ha nincs meg életünkben az önmagunkkal való összhang, akkor könnyen zaklatottá, reményvesztetté, szétesetté válunk.

Összhangban lenni önmagammal nem csupán belső harmóniát feltételez, hanem főként azt jelenti, hogy összhangban vagyok Isten tervével. Az Isten velünk való ter-

ve által rajzolódik ki igazi emberi jellemünk. S hogy összhangban van-e a szív, az elme, az ember belső énje, az abban látszik meg, ha Istennek adja a dicsőséget. Mert Istené az erő, tőle kapunk minden ajándékot, tőle kapjuk a talentumokat, amelyek által eredményt, sikert érünk el. Ezt kell felismernünk. Azonban fontos, hogy meg ne feledkezzünk arról, hogy számonkérjük tőlünk, hogy mikor, hogyan használtuk fel talentumainkat embertársaink javára és Isten dicsőségére.

#### Közösség-szimfónia

Ismerjük a mondást, miszerint közösségben élni jó, de közösséget alkotni nehéz. Ez a nehézség sokszor különbözőségünkből adódik, vagy éppen az alázat és kompromisszumkészség hiánya okozza. Önmagammal összhangban, egyetértésben lenni sem egyszerű, főleg arra tekintve, hogy Istennek velem való terve hogyan valósul meg az életemben, de a közösségen belüli összhang kialakítása sokkal nehezebb, sokkal több erőre, energiára, fegyelemre és alázatra van szükség. Mindezekon felül igénkben megjelenik egy olyan nélkülözhetetlen része a közösségi egyetértésnek és megmaradásnak, amely a keresztény életforma egyik alappillére. Ez a nélkülözhetetlen része a közösségi együttlétnek, egyetértésnek és megmaradásnak, a közösségi szimfónia *cantus firmusa*, azaz vezérdallama maga az imádság. Hiszen az egyén és a közösség is imádságával szüntelenül az Istenre tekint, Istenben él. A közösség egyetértése elsősorban a közös imádságban valósul meg, hiszen a közösség minden tagja az Istenre tekint, őhöz szól, benne bízik és remél. Ha az imádság egyetértésben és Jézus nevében fogalmazódik meg, akkor teljes garanciánk van arra, hogy bizony a mindenható Isten meghallgat és válaszol. A közösség összhangja elsősorban az egyetértéssel megfogalmazott imádságban valósul meg.

#### Krisztus-szimfónia

Az én, valamint a közösségi összhang akkor teljes és „tökéletes”, ha Jézus Krisztussal összhangban vagyunk. Hiszen ő kell, hogy helyet foglaljon életünk, közösségünk centrumában. A vele való összhang vezet a testvérekkel való egyetértésre. A nevében elmondott imádság ereje mindent felülmúl. Hadd elevenítsem fel a tíz évvel ezelőtti, Szarvason megrendezett Szélrózsa találkozót, amelynek mottója és központi témája az volt: „Középkedés veled”. A Szélrózsa-ének ehhez fűződő szakasza így tesz bizonyosságot a középpontban lévő Krisztusról: „Középen ma is te állsz. / Feltámadtál, köztünk jársz. / Békességed árad, / Új élet vár nálad, / Középen ma is te állsz.” Összegyűlni, együtt lenni, közösséget alkotni Jézus nevében azt jelenti, hogy kegyelemre szorulunk. Sőt, ha összhangban van az életem Krisztussal, akkor elmondhatom azt, hogy én is kegyelmet nyert bűnös ember vagyok. Visszafogadott, elfogadott, a krisztusi közösség tagja vagyok.

Istennek terve van velem. Ha ezt a tervet felismerem, és elindulok a megvalósításának útján, akkor összhangban vagyok Isten tervével, ezáltal összhangban vagyok önmagammal. A közösségi összhang megteremtésére maga Jézus állít elénk példát saját életével, amely az alázatra, engedelmessegre, másokért végzett szolgálatra mutat rá.

Textusunk a tanítványok testvéri együttélésének, egymásért teljesített szolgálatának, valamint a kereső szeretetnek és a fegyelmezésnek végső alapjára világít rá. Rámutat arra, hogy a tanítvány irgalmasságból él, így maga is irgalmasságot kell hogy gyakoroljon.

A Krisztussal való összhang feltárja az Isten velem való tervének mivoltát, közösséget teremt, az imádságban meghallgat és válaszol.

### További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Ef 4,1–6

Énekek

EÉ 265, 446, 266

Imádság

Jézus Krisztusunk! Egy családnak szántad népedet, hogy egyetértésben éljen, mi pedig sokfelé szakadtunk. Kérünk, adj minden gyermekednek igaz hitet, hogy benned Urunkra, egymásban pedig testvérré találjunk, és így egy szívvel imádjunk téged. Ámen.

### Illusztráció

VERS

Babits Mihály: *A második ének* (1928)

Megmondom a titkát, édesem a dalnak:  
Önmagát hallgatja, aki dalra hallgat.  
Mindenik embernek a lelkében dal van,  
És a saját lelkét hallja minden dalban.  
És akinek szép a lelkében az ének,  
Az hallja a mások énekét is szépnak.

### Felhasznált irodalom

LAU, Franz 1951. *Das Matthäus-Evangelium*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin.

KARNER Károly 1935. *Máté evangéliuma*. Keresztyén Igazság, Sopron.

STEINER, Rudolf 1910. *Das Matthäus-Evangelium. Ein Zyklus von zwölf Vorträgen*. Bern.

■ ARATÓ J. LÓRÁND

## Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap

► 5Móz 30,16–20

### Igehirdetési előkészítő

Választhatunk? Isten már régen választott!

#### *A vasárnap jellege*

A mai vasárnap egy újabb fordulópont az egyházi esztendő folyamatában, hiszen ettől kezdve Krisztus népének Isten igéjén tájékozódó figyelme már az isteni ígélet beteljesedése alapján megvalósuló örök ország felé irányul. A beteljesedés felé a vándorúton az egyház népe a hit harcában az emberi gyengeségben és bizonytalanságban, de Isten ígéletének és igéjének teljes bizonyosságában él, ami egyszerre várakozást és feszültséget is jelent (JÁNOSSY 2008, 56. o.) A vasárnap témája a *Liturgikus könyv* szerint: Járjunk elhívásunkhoz méltó szeretetben. (A Pröhle-agenda címe nem sokban különbözik: Járjunk elhívásunkhoz méltóan szeretetben.) Mindkettő, kis eltéréssel, Isten követelő akaratát megszólaltatva, az igehallgatót, a gyülekezetet mozgósítja: mit is kell nekünk tennünk, hogy az elhívásunkhoz méltóak legyünk? A Krisztusban testté lett ige azonban Isten mindent megelőző szeretetéről, elhívó kegyelméről, bennünket megszólító, teremtő igéjének erejéről tanúskodik, mert ő tesz bennünket képessé arra, hogy mi is a tőle tanult szeretetben járjunk.

Az introitusban Isten jóságát, irgalmát és hűségét kérő imádság fogalmazódik meg a zsoltáros szívében, erre indít bennünket is, mert csak Isten hűséges és irgalmas szeretete tart meg az örökkévalóság felé vezető vándorúton.

A kyrie Krisztust dicséri, aki Isten önzetlen szeretetét megélve magára vette bűneinket, azok ítéletét, a kínos halált, és minden kísértést kiállva megszabadított bennünket az örök haláltól, ezért övé a dicsőség mindörökké. Az ő irgalmas szeretete tart meg bennünket a hitünk beteljesedése felé vezető úton.

#### *Amit a textusról tudni kell*

Textusunk a Deuteronomium szerves része, az irat központi mondanivalója éppen perikópánkban, illetve közvetlen előzményében található. Maga a könyv Jósias király uralkodása után keletkezett (RAD 2007, 2: 229. o.) A Deuteronomiumban jelenik meg és áll össze a szövetség teológiájának előzetes vázlata, ebből a teológiai értelmezésből lehetett később lemérni az egyes királyok és végső soron a nép elbukásának és fogságba vitelének okát. Ez az ok az, hogy nem hallgattak az Úr ígéire, és nem követték azokat. Az egész könyvben döntően fontos üzenet az, hogy Jahve Tíz Igéje



(Dekalógus) nem csupán akkor és azok számára volt érvényes, amikor és akiknek elsőként és eredetileg kijelentésre került a Sínai-hegyen, hanem az minden korban érvényes a választott nép számára (5Móz 30,15–16; uo. 228. o.). E lényeges mondanivaló érdekében használja a „ma” szócskát, hogy aki ma olvassa, az is úgy értse, hogy az Úr igéje ma öhozzá szól, az az ő számára ma, itt és most érvényes.

A perikópánkat közvetlenül megelőző vers a szöveg megértése érdekében az igehirdető számára, de az igehallgatók felé is elhagyhatatlanul fontos, már csak amiatt is, mert igénk első szava: ezért. Tehát az üzenet megértése szempontjából fontos az, hogy miért. Miért is fontos az Úr szava? Hát azért, mert az az életet jelenti az ember számára.

Érdekes textusunkat versről versre, több fordítás szerint is elolvasni. Érdekes változatokat találunk, például a 17. versben: „...és nem hallgatsz meg” (Károli); „...és nem engedelmeskedsz” (RÚF);  $\text{לֹא תִשְׁמָע}$  (Hebraica);  $\mu\eta\ \epsilon\iota\sigma\alpha\kappa\omicron\upsilon\sigma\eta\varsigma$  (LXX); *audire nolueris* (Vulgata). Talán aláhúzni és említeni sem kell, hogy mind az eredeti héber kifejezés, mind a görög vagy latin szavak első jelentése nem az engedelmeség. A ráhallgatás, odahallgatás, meghallgatás, odafigyelés elsőrenden a beszélő iránti ráhagyatkozó bizalmat feltételezi a hallgató részéről, míg az engedelmeség nem feltétlenül bizalmat (azt is), hanem sok esetben érdeket, félelmet vagy éppen alárendelt meghunyászkodást is jelent.

A 20. versben szintén érdemes összevetni a különböző fordításokat: „...mert ő a te életed” (Károli); „...mert így élhetsz” (RÚF); „...hisz tőle függ életed” (Káldi);  $\text{כִּי הוּא חַיִּיךָ}$  (Hebraica);  $\text{\textcircled{O}}\tau\iota\ \tau\omicron\upsilon\tau\omicron\ \eta\ \zeta\omega\eta\ \sigma\omicron\upsilon\varsigma$  (LXX); *ipse est enim vita tua* (Vulgata). Sajnos a RÚF itt is kilóg a sorból. Ugyanis a szöveg nem egy választható lehetőséget ajánl fel (kínál) a nép, az Isten ígéjét hallgató ember számára, hanem egy döntő, létfontosságú kijelentést közöl: az Úr, a Teremtő, az Egyetlen Létező a te életed, egyedül tőle függ létezésed, nélküle a nemlét állapotában vagy.

### A perikópa megértése

Textusunkban az ige feltárja és aláhúzza, hogy Izrael az Úr kiválasztó kegyelme által lett Isten népe, és ennek következtében, az Úr áldása alapján kapja meg az ígéret földjét, és az élet részese lesz. Összhangban van ez Jézus Urunk szavával, amikor tanítványainak ezt mondja: „Nem ti választottatok ki engem, hanem én választottalak ki titeket, és arra rendelvelek, hogy elmenjetelek és gyümölcsöt teremjetelek...” (Jn 15,16) Nem Izrael választotta Jahvét, az Urat Istenének a sok isten közül. Nem a tanítványok választották Mesterüknek Jézust. Nem mi választottuk Jézust Megváltónknak. Az Úr választotta ki a népek közül Izraelt saját népének. Jézus választotta ki, hívta el a tanítványait, hogy legyenek követői. Isten Szentlelke hívott el és választott ki bennünket az evangélium hirdetése által tanítványainak, hogy Krisztus követői és

követői legyünk a világban. A Lélek adta az ige meghallásának és megértésének kegyelmes ajándékát, ezért „ismerhettük fel” szeretetét, és ezért járhatunk az ő szeretetében.

### Igehirdetési vázlat

Választási lehetőségek(?) a vándorúton

Életünk mindennapjaihoz szervesen, nagyon is megszokottan hozzátartozik, hogy választunk: élelmiszerek, használati és műszaki cikkek, ruhák, bútorok, házak stb. közül. Ebből következően teljesen természetes, hogy választani akarunk a vallások, istenek, megváltók közül is. De vannak olyan dolgok, mégpedig lényegesek, amelyeket nem lehet, és ezért nem tudunk megválasztani. Ilyen az élet is. Egyikünk sem választotta, hogy éljen, hogy megszülessen. Nem választottuk azt sem, hogy magyarok legyünk, de azt sem, hogy fehérek vagy feketék, és még azt sem, hogy melyik családba szülessünk meg.

Isten döntött úgy, hogy éljünk, mert ő a mi életünk. Már kezdetben is így döntött. Az ember azonban nem hallgatott az életét adó és azt megtartó Úrra, ezért elbukott, a halál, a nemlét lett a része. Ezt sem választottuk, örökségként kaptuk. Nem tudunk úgy dönteni, választani, hogy ne így legyen, hogy ne haljunk meg, hanem örökké éljünk. Isten döntött úgy újra, hogy éljünk. Emberré születésében, irántunk érzett szeretetéből vállalta halálba tartó létünket, magára vette istentagadásainkat, lázadásainkat, megátalkodott bűneinket, és halálunkat halva megmentett és megváltott bennünket. Jézus a mi életünk. Ő hívott el, ő választott bennünket, hogy tanítványai, követői és követői legyünk. Öhozzá tartozunk, mint a vesszők a szőlőtőhöz. A szőlővessző „dönthet” úgy, hogy nem tartozik a tőhöz, de akkor menthetetlenül meghal. Válaszd az életet, mondja igénk. A szövegösszefüggésből pontosan az derül ki, és arra biztat ezzel bennünket, hogy hallgassunk életadó Urunkra, ragaszkodjunk hozzá, ne térjünk el tőle, mert az végzetes mindannyiunk számára. Izrael is azért bukott el sok királyával együtt, mert nem hallgatott életet adó Urára.

Istennek a földi életünket, de minden gondolatunkat és vágyunkat is messze megelőző szeretetéből élünk itt ideig és vele, benne és általa örökké: „...Krisztus már akkor meghalt értünk, amikor még bűnösök voltunk.” (Róm 5,8) Az ő szeretetéből élünk mindennap, az ő szeretete tart meg bennünket a Krisztust követő életúton egészen végig, és az ő halált legyőző szeretetéből élünk vele örökké. Az ő szeretete ad erőt, hogy harcoljunk hitünkért a bűneink ellen, a kísértések közepette. Ne hagyjuk, hogy megtévesszen minket a világ, a testünk és az ördög. Hallgassunk Krisztusra, életet adó igéjére, és éljünk rendszeresen az örök élet kenyerének és az üdvösség italának hitet és életet megtartó táplálékával. Hát hogyan tanúskodnánk Urunkról, hogyan hatna át bennünket az ő önfeláldozó szeretete, hogy őt hirdessük,

róla tanúskodjunk a világban, a családjunkban, a környezetünkben élők között!

A régi ige ma, most is szól, ma is aktuális. Nem fog rajta az idő. Megadja életünk, végső létezésünk értelmét és célját. Hallgassunk Isten életet adó igéjére, amíg tart a ma, amíg van még alkalmas időnk, hogy életben maradjuk.

### További javaslatok az istentisztelethez

#### Lekciók

Mind a két lekción érdemes minden gyülekezetben lehetőség szerint felolvasni, hiszen az igéből sosem elég. Az evangéliumban (Mt 22,34–46) Jézus Urunk éppen a törvényt, Isten követelő akaratát jelenti ki a magukat igaznak tartókkal szemben, hogy tudják meg: csak akkor igazak, ha megvan bennük Isten tökéletes szeretete.

Az epistolában (1Kor 1,4–9) az apostol azt a jó hírt közli a gyülekezettel, hogy Krisztusban az Isten már – minden döntésünket, elhatározásunkat megelőzően – elhívott bennünket, és ezzel megajándékozott bűnbocsátó, életet adó kegyelmével, amelyben meg is gazdagított.

#### Énekek

EÉ 362, 271, 58

### Illusztráció

#### GONDOLATOK

- Könnyű-e a megvilágosodás útja, vagy nehéz?
  - Egyik sem.
  - Hogyhogy egyik sem?
  - Úgy, hogy ilyen nincs is.
  - De akkor hogyan érünk célba?
  - Sehogy sem. Ez egy utazás távolság nélkül. Hagyj fel az utazással, és megérkezel.
- Anthony de Mello (1931–1987) indiai származású amerikai jezsuita szerzetes és pszichoterapeuta: *A csend szava*
- Mit tehetek azért, hogy elnyerjem a megvilágosodást? – kérdezte a buzgó tanítvány.
  - Olyannak lásd a valóságot, amilyen – mondta a Mester.
  - És mit tehetek azért, hogy olyannak lássam a valóságot, amilyen?
- A Mester elmosolyodott, és így válaszolt:
  - Barátom, van egy jó és egy rossz hírem a számodra.
  - Mi a rossz hír?
  - Semmit sem tehetsz azért, hogy láss, az ajándék.
  - És mi a jó hír?
  - Semmit sem tehetsz azért, hogy láss, az ajándék.

Anthony de Mello: *Abszurd egypercesek*

### Felhasznált és ajánlott irodalom

- BODROG Miklós 1972. Szentháromság után 18. vasárnap. *Lelkipásztor*, 48. évf. 8. sz. 505–508. o.
- DÓKA Zoltán 1970. Az Ótestamentum az igehirdetésben. *Lelkipásztor*, 46. évf. 4. sz. 218–224. o.
- GROÓ Gyula 1962. Vízkereszt után 2. vasárnap. Deut 30,11–15. *Lelkipásztor*, 37. évf. 11. sz. 700–701. o.
- JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.
- MUNTAG Andor 1980. Szentháromság után 23. vasárnap. *Lelkipásztor*, 57. évf. 9. sz. 567–569. o.
- RAÐ, Gerhard von 2008. *Az Ószövetség teológiája*. 1–2. köt. Osiris Kiadó, Budapest.

■ ISÓ ZOLTÁN

## Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap

### ▶▶ 1Móz 2,18–24

### Igehirdetési előkészítő

#### Egész-ség

#### *A vasárnap jellege*

„Járjunk elhivatásunkhoz méltóan” – a Szentháromság ünnepe utáni tizennyolcadik vasárnaptól a huszonegyedikig az *Agendánk* ezt a mondatot jelöli meg központi gondolatként. A 19. vasárnapnál azzal egészíti ki, hogy „munkában!” Bevallom, ezt az irányt nem sikerült felfedeznem sem a prédikációs alapigében, sem pedig a lekciónkban.

A hét igéjében megfogalmazódó teológiai gondolat mindhárom igében markánsan jelen van. „Gyógyíts meg, Uram, akkor meggyógyulok, szabadíts meg, akkor megszabadulok.” (Jer 17,14) A béna ember meggyógyításáról szóló szakasznál (Mt 9,1–8) és az új ember felöltözésére buzdító (Ef 4,17–28) epistolai igében is azt látjuk, hogy az Úrtől jön a testi-lelki gyógyulás és a szabadulás. A töredékességünket az Isten képes kiegészíteni; erre mutat rá az igehirdetési alapigénk is.

#### *Amit a textusról tudni kell*

Az őstörténet bevezető fejezete a világ teremtése összefüggésében szükségszerűen és minden képszerűség nélkül írja le az ember teremtését (1Móz 1,24–30), a 2. és a 3. fejezet részletesen foglalkozik az ember világon való megjelenésével. A hatnapos teremtéstörténet papi jellegéhez viszonyítva a következő két fejezet a bibliai őstörténet ősbibliai rétegéhez, a Jahvistához tartozik. A Jahvista forrás-

ra jellemző képszerű ábrázolásmód teljesen rányomja a bélyegét az elbeszélésre.

A két teremtéstörténet megegyezik abból a szempontból, hogy mindkettő – jóllehet más-más módon – az ember, vagyis a férfi és a nő teremtésében teljeseedik ki. Az egész világ tehát kizárólag az emberre mint Jahve legfőbb teremtményére irányul, hiszen 1Móz 2,4bkk vég- és csúcspontja is a férfi és a nő kettőségében megjelenő teljes ember teremtése. A jahvista teremtéstörténetben az ember az a középpont, amely köré Isten felépíti mindazt, amit alkot. A papi teremtéstörténetben pedig az ember egy kozmológiai piramis csúcsát képezi.

Az ember teremtésének jahvista elbeszélése (1Móz 2,4b–25) egy nagyobb irodalmi egység (1Móz 2,4b–3,24) része, amely az Édenkertben történeteket mutatja be, és a bűnbeesést és a Paradicsomból való kiűzetést is magában foglalja. Egyes írásmagyarázók ezt a szakaszt hét jelenetre osztják, amelyek ellentétpárokat alkotnak, és a bűnbeesés történetét keretezik (ABCDC'B'A').

- A 2,5–17 elbeszélés: Isten az egyetlen cselekvő – az ember jelen van, de passzív
- B 2,18–25 elbeszélés: Isten a főszereplő, Ádám szerepe kisebb; az állatok és Éva szerepe passzív
- C 3,1–5 dialógus: a kígyó és az asszony
- D 3,6–8 elbeszélés: Ádám és Éva
- C' 3,9–13 dialógus: Isten, Ádám és Éva
- B' 3,14–21 elbeszélés: Isten a főszereplő, Ádám szerepe kisebb, az asszony és a kígyó passzív
- A' 3,22–24 elbeszélés: Isten az egyedüli cselekvő: az ember passzív

### A perikópa megértése

„Nem jó az embernek egyedül lenni.” Meglepő ez a megjegyzés. Nem a tartalma a meglepő, hanem az, hogy ez a mondat hol és mikor hangzik el. Ez ugyanis az egyetlen – ráadásul erősen – negatív minősítés a teremtés során. Így indokolja Isten a nő megalkotását, és ennél jobban nem is fejezhette volna ki az Írás, mennyire ellentétes a magány az emberiség küldetésével. Az ember eleve egymásra utalt lény, élete csak közösségben teljeseedik ki. Az ember még a Paradicsomban is magányos, ha egyedül van.

Két szóval írja körül, hogy milyen az ideális társ: עֹזֵר כְּנֶגְדּוֹ segítőtárs, aki neki megfelelő. Az עֹזֵר jelenthet segítőt, támogatót. Mivel itt ez a szó hímnemű alakban fordul elő, nem lehet azonnal a nőre vonatkoztatni. Ezután az állatok teremtése és felvezetése következik; tágabb értelemben ezek is az ember segítőtársai, de végső soron ez a meghatározás az asszonnyal kapcsolatosan nyeri el teljes értelmét.

A עֹזֵר eredeti jelentése: 'valamivel szemben, átellenben', 'annak megfelelő'. Valaki olyanra vonatkozik, aki egyenran-

gúként néz szembe vele, azaz „aki hozzá illő”. Isten, akár csak az ember teremtésénél, az állatokat is a földből formálta (ugyanazzal a szóval írja ezt le: רָצָה), majd az ember elé vezette őket, hogy nevet kapjanak. A névadásnak az ókori világban nagy jelentősége volt, aki nevet adott, annak hatalma volt a megnevezett felett. Itt ezáltal az is megjelenik, hogy az ember az állatvilág ura. Az ószövetség gondolkodásmódjában viszont az is hangsúlyos, hogy a név valamit elmond a hordozójáról. Amikor az ember megnevezi az állatokat, valamit felismer a lényegükből, és nem talál közöttük hozzá illő társat.

תֵּרֵדָה – Különleges, mély (a Septuaginta szerint ekstatis) álmodást bocsájt az Úristen az emberre. A mély álom azzal függ össze, hogy Isten csodálatos műveinek az ember nem lehet a tanúja, és az álom bénító hatása miatt az ember nem képes ellenállni az Isten akaratának és cselekvésének.

עַלֵּב 'oldalborda' – azt jelenti a képes beszéd nyelvén: a szív közeléből való. Ez utal arra is, hogy ebben nincs semmi alá-fölérendeltség. A férfi és a nő egyenlő felek, társai egymásnak. Egy szójáték is el van rejtve ebben a szövegben. A sumér nyelvben ugyanaz a szó („ti”) jelenti az oldalbordát, mint az életet. Éva neve, a חַוָּה szintén az élet szóból származik.

„Ez most már csontomból való csont, testemből való test. Asszonyember legyen a neve: mert férjemberből vétetett.” A férfi örömteli kiáltásban tör ki az asszony láttán. Az új teremtményben megtalálta a segítőtársat, aki hozzá illő. Ez tükröződik a névadásban (אִשָּׁה 'férfi', אִשָּׁה 'nő'), ami így párhuzamban áll a „csontom és húsom” kifejezéssel. Ez jelzi az egymásrautaltságot és a testi és lelki összekapcsolódást. Az ezekből a kifejezésekből kirajzolódó teológiai tartalom, amely egyenlő felekként tekint a férfiakra és a nőkre, egyedülálló az ókori Keleten.

Érdekes, hogy a magyar nyelvben is megvolt ez a szójáték, mint a héberben (אִשָּׁה – אִשָּׁה), az ember és a néber szópárban. A néber szó ugyanis a nő né- alakváltozatából és az ember szóból olvadt össze, és eredetileg nem volt pejoratív jelentése.

„...és lesznek ketten egy testté.” Mivel a férfi és a nő eredetileg egy test voltak, ebből fakad az a törekvés, hogy az eredeti állapot helyreálljon. A nemek egymásra rendeltsége a teremtésből következik. Testben és lélekben kiegészítik egymást és kölcsönösen egymás segítőtársai.

### Igehirdetési vázlat

Némi veszélyt érezek a textussal kapcsolatosan, nehogy belesétáljak abba a csapdába, hogy a szószéken egy esketési igehirdetésre hajazó prédikációt mondjak majd el, hiszen egy esküvőn is jórészt ugyanezek a mondatok hangzanak el. Azonban ez nem csak a násznép jelenlétének hiánya miatt lenne problémás.



Furcsa belegendolni, hogy a templompadokban ülők hány százaléka özvegy, elvált vagy magányos. „*Nem jó az embernek egyedül lenni.*” A templomfalakon belül és kívül sokak számára ez igen fájdalmas mondat. Természetesen ez az ige a férfi és a nő kapcsolatáról (is) szól, ezért fontos, hogy ezt a kérdést alaposan körüljárjuk, de az ige hirdetés fókuszába azt a gondolatot szeretném helyezni, amelyet a heti ige és a lekción – a textus nézőpontjából – együtt kirajzolnak.

Meglátásom szerint az „egészség” az a fogalom, amelyik mindegyik szövegben megjelenik. Testileg, lelkileg töredékes vagy éppen megtört élethelyzetek, amelyekhez hozzáteszi Isten azt a pluszt, amivel az emberi életek kiegészülnek. Ezt látjuk a béna meggyógyításánál (Mt 9,1–8), az új ember felöltözésénél (Ef 4,17–28), és ez történik az Édenkertben is. Isten kiegészíti az embert a gyógyulással, megbocsátással, társsal, közösséggel, hogy *ne a hiányaink határozzák meg az életünket, hanem az, amivel betölti Isten a mi hiányainkat.* Ez lehetne az a gondolat, amely köré fölépülhet az ige hirdetés.

Nem jó

Sokszor ezt a mondatot a legnehezebb kimondani. Beismerni, hogy valami nem úgy működik, mint ahogy működni kéne. Amikor ki kell mondani: nem jó ez így, mert testi vagy lelki probléma van bennünk vagy körülöttünk. A felismerés gyakran kétségbeesést eredményez. Hogyan tovább? – Visszhangzik bennünk a kérdés ilyenkor. Érezzük, hogy változásra van szükségünk, de pont azért vagyunk ebben a helyzetben, mert nem tudjuk, mi az, ami a pozitív változást hozza számunkra.

Hozzá illő segítőtárs

Hiányhelyzeteinkben, a veszteségek megélésekor (is) arra van szükségünk, hogy legyen valaki, aki mellénk áll, aki valóban – emberi kapcsolataink különböző területén – olyan (lelki) társ, (fele)barát, akire mindig számíthatunk. Ahogyan az evangéliumi történetben is ott vannak azok az emberek, akik odaviszik a beteget Jézushoz (a párhuzamos helyeken részletesen leírják az evangélisták, hogy mi mindent tesznek meg az ágyhoz kötött barátjukért a társai). Az élet különbözőségein a testi-lelki egészséghez szükségünk van ilyen felebarátokra, segítőtársakra, házastársra.

Mély álmot bocsátott azért az Úristen az emberre

Nem vagyunk tétlenségre ítélve. Fontos, hogy dolgozzunk a nehéz helyzeteink megoldásán, de az *egész* sohasem zárólag az emberi ténykedés révén áll helyre, hanem Isten teszi hozzá azt a pluszt, amivel a megoldás megvalósulhat. Ádám nem aktív szereplője Éva teremtésének. A beteg ember egyszer csak meghallhatja: „megbocsáttattak a bűneid”. Az új ember magunkra öltése is csak úgy valósulhat meg, hogy megérkezik hozzánk a Jézusról szóló üzenet. Azért van

esélyünk kilábalni vesztes helyzeteinkből, mert Isten belép a világba, hogy rátaláljunk a megoldásra.

Isten alakú úr

Különbéle hiányokkal küzdünk életünk során. Ezek a hiányok – legyen szó a társ hiányáról, egészség hiányáról, anyagi biztonság hiányáról vagy a lelki stabilitás hiányáról – mind olyan légüres teret képeznek, amelynek hatására azt érezzük, hogy lebegünk a bizonytalanban. Ezekkel a hiányokkal szemben különféle saját gyártású módszereket találhat ki az ember, de ez mindig csak rész megoldás marad. Hiányainkat Isten tudja betölteni, kivett oldalbordával, megbocsátással, megújítással, kegyelemből.

Különbéle hiányokat tapasztalva számomra mindig megerősítő Blaise Pascal gondolata: „Minden ember szívében Isten alakú úr van, melyet sohasem lehet betölteni semmilyen teremtett dologgal. Csak Isten töltheti be azt, Jézus Krisztus által.”

## Illusztráció

VERS

Weöres Sándor: *A társ*

Keverd a szíved  
napsugár közé,  
készíts belőle  
lángvirágot,  
s aki a földön  
mellén viseli  
és hevét kibírja,  
ő a párod.

TÖRTÉNET

„Öreg lelkészüknél esküvőre jelentkezett egy pár. Az sokáig, szeretettel nézte őket, aztán megszólalt:

– Boldog akarsz lenni, fiam?

– Igen. Nagyon!

– És te, leányom?

– Természetesen én is.

– Akkor ne kössetek házasságot. – Megütközve meredtek öreg pásztorukra, de az mosolyogva folytatta: – Csak akkor, ha mindketten a másikat akarjátok boldoggá tenni. Így lehettek boldogok. Mert szüntelen boldog házasságát keresik – és ez a legboldogabb házasság. Ilyen házasságot kérek és kívánok nektek. Olyan házasságot, hogy egy valóságos példát is mondjak: ahol azon versenyeztek, kié legyen a megbékítő első szó, és nem a kegyelemdőfést adó utolsó.”

## GONDOLAT

„A házasság célja, egyben feladata elsősorban maga a házasság. Annak egészséges kifejllesztése, hogy jó lehessen minden tekintetben: testi, lelki, társadalmi, evangéliumi szempontból egyaránt. Tehát nem a gyermek a házasság célja. Az a gyümölcse. Bár sokféle fának a gyümölcs ad értelmet – láttunk már gyümölcssei alatt leroskadt fákat is. Ha a gyermek lenne a házasság célja, akkor ott, ahol még nincs, vagy ahol már nincs, vagy sohasem lehet gyermek – elvesztené értelmét, létjogosultságát a házasság?! Következésképpen a házasság [...] akkor is szép és értelmes, ha nincs benne gyermekáldás...”

GYÖKÖSSY ENDRE (1913–1997) református lelkész, pszichológus, egyházi író: *Ketten – hármásban*

„(Az Úr) azért nem a férfi fejéből formálta a nőt, hogy ne uralkodhasson a férfin, de nem is a lábából, hogy ez se ti-

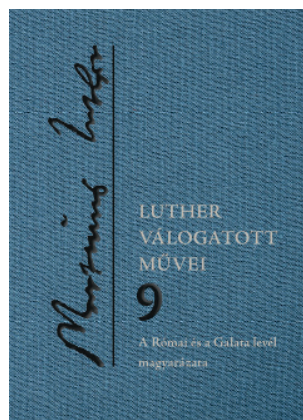
porhassa el a nőt, hanem az oldalbordájából, hogy egyenlő legyen vele, karja védje őt, s a szíve melengesse.”

AUGUSTINUS (354–430) hippói püspök, egyházatya, filozófus: *De Genesi ad litteram* 9,17,34

## Felhasznált irodalom

- BLOCHER, Henri 1998. *Kezdetben*. Harmat Kiadó, Budapest.
- GERTZ, Jan Christian 2018. *Das erste Buch Mose (Genesis). Die Urgeschichte Gen 1–11*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen. (Das Alte Testament Deutsch / Neues Göttinger Bibelwerk 1.)
- RAD, Gerhard von 1972. *Das erste Buch Mose. Genesis*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen.
- RÓZSA HUBA 2002. *A Genezis könyve*. Szent István Társulat, Budapest.
- WESTERMANN, Claus 1976. *Genesis 1–11*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

■ KOVÁCS ÁRON



## Luther válogatott művei 9.

*A Római és a Galata levél magyarázata*

Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya – Krähling Edit  
Luther Kiadó, Budapest, 2020

„Én pedig, Márton Doktor, arra hívtattam és kényszerítettem, hogy doktorrá legyen tulajdon akaratom nélkül tisztára engedelmességből; el kellett hát vállalnom a doktori tisztet és az én drága, kedves Szentírásomra felesküdnöm és megfogadnom, hogy hűségesen és igazán a szerint prédikálok és tanítok.”

Ha a reformáció kezdeteit, sőt tétjét, célkitűzését fürkészzük Luther gondolkodásában, akkor egyetemi oktatói működését kell mindenekelőtt szemügyre vennünk, melyen belül korai egyetemi előadásai különös jelentőséggel bírnak.

Ezek szinte mind exegetikai előadások, sorrendben a Zsoltárokról (1513 tavasz – 1515 tavasz vagy ősz), a Római levélről (1515 tavasz vagy ősz – 1516 ősz), a Galata levélről (1516 ősz – 1517 tavasz) és a Zsidókhöz írt levélről (1517 tavasz – 1518 tavasz). Ezekben az előadásokban nyomon követhetjük Luther gondolkodásának alakulását, közelebbről azt a folyamatot, ahogyan Luther reformátori felismerései kikristályosodtak az Írással való foglalkozás során. Az a mozgalom tehát, amelyet reformációnak nevezünk, az egyetemen vette kezdetét, eredetileg maguk a résztvevők is egyetemi mozgalomként értelmezték, és kiindulópontját Luther Szentírás-kutatása, egyúttal Szentírás-élménye jelentette. Ennek alapján a reformációt akár az exegetikus forradalmának is nevezhetnénk.

## TARTALOM Mécses a te igéd

KOVÁCS VIKTOR: *Konszenzuson innen és túl* 281

### Tanulmányok

MÉSZÁROS KORNÉLIA: *A föld értéke a Bibliában* 282

KAMARÁS ISTVÁN OJD: *Egyházközségek mint alternatív közösségek. Evangélikus egyházközségek vallásközi összevetésben – 2. rész* 286

GARAI SZILVIA: *Élet az üvegfalak között és azokon túl. Lelkészgyerekek családi környezete, vallási szocializációja és felnőttkori vallásossága* 294

### Fórum

LÁSZLÓ VIRGIL: *Fiú vagy szolga? I. A παῖς τοῦ Θεοῦ kifejezés krisztológiai értelmezésének kérdése* 302

### Figyelő

#### LMK-témák

HAFENSCHER KÁROLY: *Úrvacsora online. Az online istentisztelet lehetőségei és formái* 311

KORÁNYI ANDRÁS: *A kegyesség és az önfenntartás. A lelkileg és anyagilag életképes evangélikusság forrásai* 315

CSÁKY-PALLAVICINI ZSÓFIA: *A lelkészcsalád mint posztmodern identitás?* 317

KODÁCSY-SIMON ESZTER: *Érett hittanosok a kihívásokkal teli világban* 320

BÉRES TAMÁS: *A páni félelem értelmezése a keresztény teológiában* 322

GÁNC S PÉTER: *Átalakulások: népegyház és missziói egyház. A lelkész megváltozott szerepe/tevékenysége a 21. század második évtizedében* 325

GRENDORF-BALOGH MELINDA: *A gyermekevangélizáció kérdése, lehetősége, szükségessége* 327

PÁNGYÁNSZKY ÁGNES: *A lelkészi hatalom isteni eredete és emberi megnyilvánulásai* 331

LABORCZI PÁL: *A hit magánügy?* 334

RÉZ-NAGY ZOLTÁN: *A járványhelyzetre reflektáló hit. Az ima lehetősége és az alapszintű teológiai kérdésselvetés* 338

### Az igehirdető műhelye

ARADI ANDRÁS: *Szentháromság ünnepe után 12. vasárnap (Mt 5,33–37)* 341

GRENDORF PÉTER: *Szentháromság ünnepe után 13. vasárnap (Lk 6,43–49)* 343

JOHANN GYULA: *Szentháromság ünnepe után 14. vasárnap (Jn 7,37–39)* 346

BOZORÁDY ANDRÁS: *Szentháromság ünnepe után 15. vasárnap (Mt 13,18–23)* 348

RÉZ-NAGY ZOLTÁN: *Szentháromság ünnepe után 16. vasárnap (Lk 14,12–14)* 350

ARATÓ J. LÓRÁND: *Szentháromság ünnepe után 17. vasárnap (Mt 18,19–20)* 353

ISÓ ZOLTÁN: *Szentháromság ünnepe után 18. vasárnap (5Móz 30,16–20)* 355

KOVÁCS ÁRON: *Szentháromság ünnepe után 19. vasárnap (1Móz 2,18–24)* 357